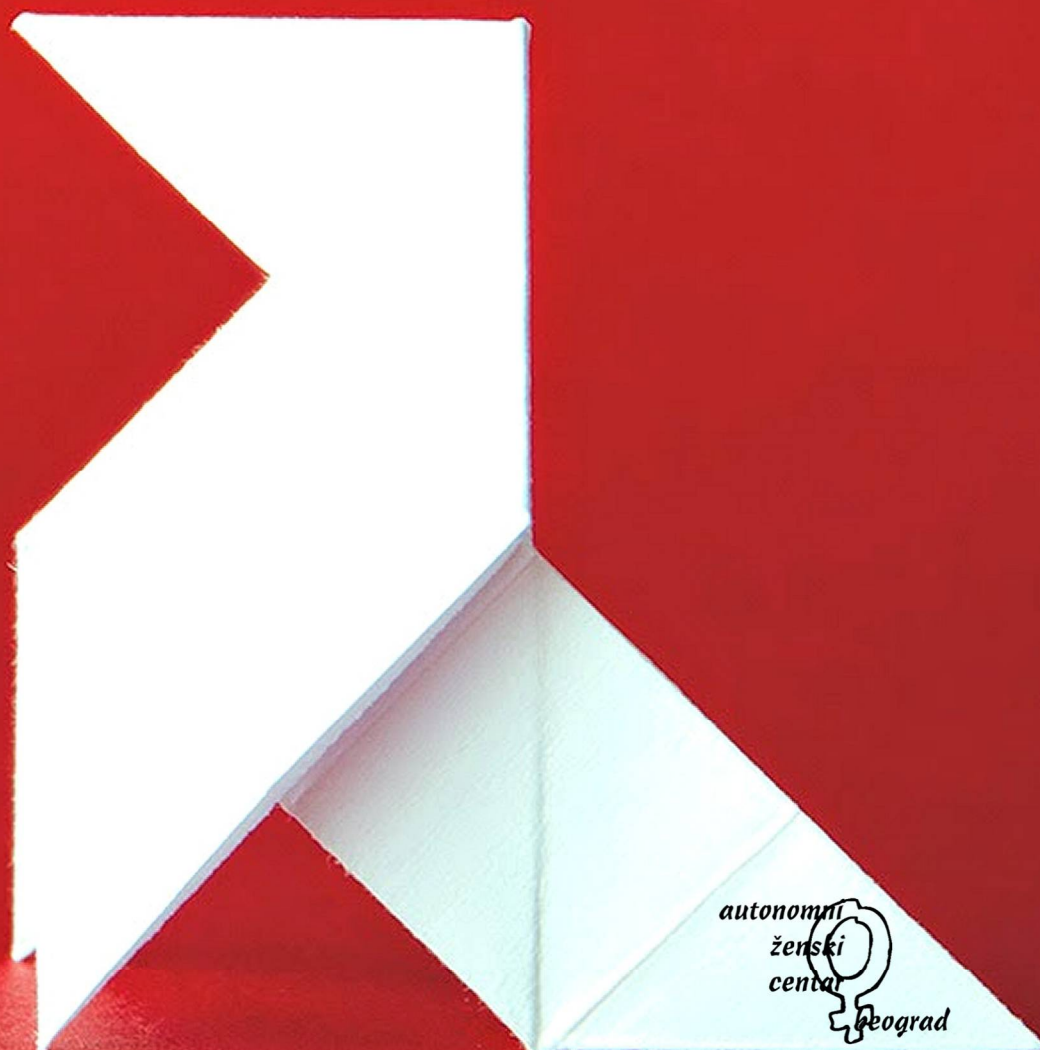

ANALIZA USKLAĐENOSTI

ZAKONODAVNOG I STRATEŠKOG OKVIRA
REPUBLIKE SRBIJE SA KONVENCIJOM SAVETA EVROPE
O SPREČAVANJU I BORBI PROTIV NASILJA
NAD ŽENAMA I NASILJA U PORODICI

OSNOVNA STUDIJA

Tanja Ignjatović • Tanja Drobnjak • Ivan Sekulović • Marija Lukić
Miroslava Jelačić • Marija Anđelković • Vanja Macanović • Danijela Pešić

Analiza usklađenosti zakonodavnog i strateškog okvira Republike Srbije
sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi
protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici
– osnovna studija

Uredile:

Tanja Ignjatović i Tanja Drobnyak

Metodologija:

Marija Lukić

Analize i prilozi:

Ivan Sekulović, Marija Lukić, Miroslava Jelačić, Marija Anđelković,
Vanja Macanović, Danijela Pešić, Tanja Drobnyak i Tanja Ignjatović

Izdavač:

Autonomni ženski centar, Beograd

Za izdavača:

Bobana Macanović

Lektura:

Aleksandar Gordić

Dizajn:

Mišo Gligorić

Štampa:

Štamparija Radunić

Tiraž: 100

ISBN 978-86-87505-14-8

Beograd, 2014.

Osnovna studija je izrađena u okviru regionalnog projekta *Udruženim naporima – Ka novim evropskim standardima u zaštiti žena od rodno zasnovanog nasilja*, koji u periodu 2012–2014. realizuju Autonomni ženski centar, Beograd; Društvo SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja, Ljubljana; Centar za žene žrtve rata ROSA, Zagreb; Udružene žene, Banja Luka; Nacionalni savet za rodnu ravnopravnost, Skoplje; Evropska ženska mreža protiv nasilja, Beč; i Evropski ženski lobi, Brisel.

Projekat se u Srbiji realizuje u saradnji sa Ženskim centrom, Užice; Udruženjem Romkinja „Osvit“, Niš; Centrom za podršku ženama, Kikinda, „... Iz kruga – Vojvodina“, Novi Sad; SOS Vranje; „Peščanikom“, Kruševac.

Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost Autonomnog ženskog centra i ne izražava nužno stavove donatora.

Sadržaj

Uvodna beleška.....	4	V. Materijalno krivično pravo.....	68
I. Ciljevi, definicije, princip jednakosti i nediskriminacije, opšte obaveze.....	5	Građanske parnice i pravni lekovi (Član 29).....	68
Definicije (Član 3).....	5	Naknada (Član 30).....	72
Obaveze država i potpuna posvećenost (Član 5).....	9	Starateljstvo, pravo na posetu i bezbednost (Član 31).....	75
II. Integrisanje politika i prikupljanje podataka.....	18	Građanske posledice prinudnih brakova (Član 32).....	76
Sveobuhvatne i koordinirane politike (Član 7).....	18	Psihičko nasilje (Član 33).....	77
Finansijska sredstva (Član 8).....	22	Proganjanje (Član 34).....	79
Udruženja građana i civilno društvo (Član 9).....	25	Fizičko nasilje (Član 35).....	80
Koordinaciono telo (Član 10).....	27	Seksualno nasilje, uključujući silovanje (Član 36).....	82
Prikupljanje podataka i istraživanje (Član 11).....	31	Prinudni brak (Član 37).....	86
III. Prevencija.....	37	Genitalno sakaćenje žena (Član 38).....	88
Obuka stručnjaka (Član 15).....	37	Prinudni abortus i prinudna sterilizacija (Član 39).....	89
Programi preventivne intervencije i programi za rad sa počiniocima nasilja (Član 16).....	39	Seksualno uznemiravanje (Član 40).....	93
IV. Zaštita i podrška.....	43	Pomaganje odnosno podstrekavanje i pokušaj (Član 41).....	93
Opšte obaveze (Član 18).....	43	Neprihvatljiva opravdanja za krivična dela, uključujući i dela počinjena u ime takozvane „časti“ (Član 42).....	94
Informisanje (Član 19).....	50	Važenje krivičnih dela (Član 43).....	95
Opšte usluge podrške (Član 20).....	51	Nadležnost (Član 44).....	95
Pomoć kod pojedinačnih odnosno kolektivnih žalbi (Član 21).....	54	Sankcije i mere (Član 45).....	97
Specijalizovane usluge podrške (Član 22).....	56	Otežavajuće okolnosti (Član 46).....	99
Sigurne kuće (Član 23).....	56	Presuda druge strane ugovornice (Član 47).....	101
SOS telefoni (Član 24).....	59	Zabrana procesa obaveznog alternativnog razrešenja sporova odnosno određivanja kazne (Član 48).....	101
Podrška za žrtve seksualnog nasilja (Član 25).....	61	VI. Istraga, sudski postupak, proceduralno pravo i zaštitne mere.....	104
Zaštita i podrška za decu svedoke (Član 26).....	62	Opšte obaveze (Član 49).....	104
Prijavljivanje (Član 27).....	65	Neposredni odgovor, prevencija i zaštita (Član 50).....	106
Prijavljivanje stručnjaka (Član 28).....	66		

Procena rizika i upravljanje rizikom (Član 51).....	108	Prilog br. 2: Predlozi Autonomnog ženskog centra za izmene članova Krivičnog Zakonika.....	133
Hitne mere zaštite (Član 52).....	110	Prilog br. 3: predlozi za izmene članova Zakonika o krivičnom postupku.....	148
Mere zabrane prilaska odnosno zaštite (Član 53).....	111	Prilog br. 4: Predlozi za izmene nacрта Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći.....	155
Istrage i dokazi (Član 54).....	115	Osnovni principi, mere i ciljevi sistema besplatne pravne pomoći u Republici Srbiji.....	155
Postupci <i>ex parte</i> i po službenoj dužnosti (Član 55).....	115	I. Korisnici besplatne pravne pomoći.....	156
Mere zaštite (Član 56).....	117	II. Pružaoci besplatne pravne pomoći.....	157
Pravna pomoć (Član 57).....	120	III. Upravljanje.....	158
Zastarelost (Član 58).....	121	IV. Finansiranje.....	160
VII. Migracije i azil.....	122	Izvori.....	161
Boravišni status (Član 59).....	122	Zakoni.....	161
Rodno zasnovani zahtevi za azil (Član 60).....	125	Konvencije.....	162
Zabrana proterivanja, odnosno vraćanja [<i>non-refoulement</i>] (Član 61).....	127	Podzakonski akti.....	162
Prilog br. 1: Nacrt programa za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima u Autonomnoj pokrajini Vojvodini za period od 2014. do 2020. godine.....	129	Strategije.....	162
1. Predlozi za izmene i dopune zakona.....	129	Istraživanja i publikacije.....	163
2. Predlozi i preporuke za promene procedura i postupaka.....	132	Izveštaji.....	164

Uvodna beleška

Studija o usklađenosti zakonodavnog i strateškog okvira Republike Srbije sa standardima *Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*, najsvieobuhvatnijeg međunarodnog ugovora u ovoj oblasti, koju je Narodna skupština potvrdila 31. oktobra 2013. godine,¹ nastala je kao aktivnost regionalnog projekta *Udruženim naporima – ka novim evropskim standardima u zaštiti žena od rodno zasnovanog nasilja*. Ovaj projekat zajednički realizuju ženske organizacije iz šest država regiona (Austrija, Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Makedonija i Srbija).

Cilj ove analize je da se ustanovi obim usklađenosti relevantnog normativnog i okvira javnih politika u Srbiji sa standardima Konvencije, te da se utvrde oblasti u kojima su neophodne buduće izmene i dopune zakona i propisa. **Analizom je obuhvaćen 51 član Konvencije:** iz prva tri poglavlja (*Ciljevi, definicije, principi jednakosti i nediskriminacije, opšte obaveze; Integrisane politike i prikupljanje podataka; i Prevencija*) za analizu su izabrani pojedini članovi, dok su naredna četiri poglavlja (*Zaštita i podrška; Materijalno pravo; Istraga, sudski postupak, proceduralno pravo i zaštitne mere; i Migracije i azili*) analizirana u celosti. Po istoj metodologiji, koju je postavila mr Marija Lukić, urađene su osnovne studije u pet država, kako bi bilo moguće poređenje podataka i preuzimanje primera dobre prakse. Izradom osnovne studije u Srbiji rukovodio je Autonomni ženski centar.

Multidisciplinarna grupa eksperata nastojala je da u što većoj meri uključi i podatke o primeni zakona, podzakonskih akata i politika, kako bi bile uočene oblasti u kojima je potrebno učiniti dodatni institucionalni napor u zaštiti i osnaživanju žrtava i sankcionisanju dela nasilja. U studiju su uključeni predlozi i preporuke za izmene i dopune sadašnjih zakona (*Krivičnog zakonika i Zakonika o krivičnom postupku, Zakona o prekršajima, Zakona o izvršenju krivičnih sankcija, Zakona o policiji, Zakona o oružju i municiji, Porodičnog zakona, Predloga zakona o besplatnoj pravnoj pomoći*), kao i procedurâ i postupaka, nastali u prethodnom periodu u okviru različitih aktivnosti nevladinih organizacija i državnih institucija, a u cilju njihovog usklađivanja sa standardima ovog važnog međunarodnog ugovora.²

Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici obavezuje države da naznače ili formiraju jedno ili više zvaničnih tela nadležnih za koordinaciju, sprovođenje, praćenje i procenu politika i mera u ovoj oblasti (čl. 10). Traži se prikupljanje relevantnih statističkih podataka u redovnim vremenskim razmacima o svim vidovima nasilja obuhvaćenih ovom konvencijom, kao i podrška istraživanjima pojave na terenu (čl. 11). Propisuju se mehanizmi za praćenje primene Konvencije, ekspertska grupa (GREVIO) i Komitet strana (čl. 66, 67 i 68), kao i učešće nacionalnih parlamenata (čl. 70). Predviđa se mogućnost da ekspertska grupa dobija informacije o primeni Konvencije od nevladinih organizacija i civilnog društva, kao i od državnih institucija za zaštitu ljudskih prava (čl. 66, tačka 6). Sve navedeno daje poseban značaj ovoj studiji, jer ona predstavlja analizu početnog stanja, koja može koristiti svim akterima zainteresovanim za praćenje i izveštavanje, ali i za predlaganje budućih promena u ovoj oblasti.

¹ Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori, br. 12/2013.

² Prilozi, kao i članovi Konvencije, daju se u izvornom obliku, uz tek minimalnu redakтуру

I Ciljevi, definicije, princip jednakosti i nediskriminacije, opšte obaveze¹

Definicije

• Član 3

U svrhu ove konvencije:

- a) „nasilje nad ženama“ označava kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije nad ženama i predstavlja sva dela rodno zasnovanog nasilja koja dovode do ili mogu da dovedu do: fizičke, seksualne, psihičke, odnosno finansijske povrede ili patnje za žene, obuhvatajući i pretnje takvim delima, prinudu ili proizvoljno lišavanje slobode, bilo u javnosti bilo u privatnom životu;*
- b) „nasilje u porodici“ označava svako delo fizičkog, seksualnog, psihičkog odnosno ekonomskog nasilja do kojeg dolazi u okviru porodice ili domaćinstva, odnosno između bivših ili sadašnjih supružnika ili partnera, nezavisno od toga da li počinilac deli ili je delio isto boravište sa žrtvom;*
- c) „rod“ označava društveno određene uloge, ponašanja, aktivnosti i attribute, koje dato društvo smatra prikladnim za žene i muškarce;*
- d) „rodno zasnovano nasilje nad ženama“ označava nasilje, koje je usmereno protiv žene zato što je žena, odnosno ono koje nesrazmerno pogađa žene;*
- e) „žrtva“ označava svako fizičko lice koje je izloženo ponašanju opisanom pod tač. a) i b);*
- f) pojam „žena“ uključuje i devojke ispod 18 godina života.*

a. Da li postoji definicija o nasilju nad ženama u državnim, regionalnim ili lokalnim pravnim okvirima (zakoni, uredbе, pravila ili drugi podzakonski akti, državni strateški dokumenti i/ili državni akcioni planovi)? Ako je odgovor potvrđan, navedite tačnu definiciju i navedite pravni izvor, i uporedite sa Konvencijom. Molimo vas za komentar na bilo koje postojeće neslaganje sa definicijom Konvencije; posebno da li definicija uključuje specifična priznanja kršenja ljudskih prava i diskriminacije nad ženama, kao i vrste nasilja. Ako postoji više od jednog dokumenta koji obuhvata definiciju o nasilju prema ženama, da li se oni međusobno slažu (isti, slični, različiti)? Molimo vas da komentarišete bilo kakve nedoslednosti i po pravnoj hijerarhiji, ako je potrebno.

U Republici Srbiji na nacionalnom nivou postoji nekoliko propisa i strategija relevantnih za definisanje pojma nasilja prema ženama:

Zakonom o ravnopravnosti polova² (čl. 10) definisano je nasilje zasnovano na polu kao ponašanje kojim se ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo, ili nanosi materijalna šteta licu, kao i ozbiljna pretnja takvim ponašanjem, koje sprečava ili ograničava neko lice da uživa prava i slobode na principu ravnopravnosti polova.

¹ Korišćen je zvaničan prevod Konvencije iz Zakona o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 12/2013.

² Zakon o ravnopravnosti polova, *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009.

Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period od 2010. do 2015. godine (2009) definiše nasilje prema ženama kao svaki akt rodno zasnovanog nasilja, koji rezultuje ili može da ima za posledicu fizičku, psihičku ili seksualnu povredu ili patnju žene, uključujući pretnje takvim radnjama, ograničenje ili proizvoljno lišenje slobode, bez obzira na to da li se dešava u sferi javnog ili privatnog života. Ova definicija **ne sadrži odrednicu po kojoj nasilje prema ženama označava kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije prema ženama, a takođe ne obuhvata finansijske štete.**

Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima (2011) ne sadrži autentičnu definiciju nasilja prema ženama, već se poziva na Pekinšku deklaraciju i Platformu za akciju (1995), koje nasilje u porodici definišu kao bilo kakav čin nasilja baziranog na različitosti polova koji rezultuje ili bi mogao rezultovati u fizičkoj, seksualnoj ili psihološkoj šteti i patnji žena, uključujući pretnje takvim činom, prinudom ili samovoljnim lišavanjem slobode, u javnom i privatnom životu. Pored toga, Strategija se poziva i na Deklaraciju Ujedinjenih nacija o ukidanju nasilja nad ženama iz 1993. godine, koja definiše ključne oblike nasilja prema ženama, precizirajući da takvo nasilje može biti fizičke, seksualne ili psihičke prirode i da se može ispoljavati u porodici (što obuhvata premlaćivanje, seksualno zlostavljanje ženske dece, silovanje u braku, genitalno sakaćenje žena i nasilje koje vrše druge osobe izuzev supružnika); u široj zajednici (uključujući silovanje, seksualno zlostavljanje i seksualno uznemiravanje na radnome mestu); kao i nasilje koje vrši ili podstiče država, gde god da se ono odvija.

Na regionalnom nivou, do 2012. godine na snazi je bila **Strategija za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u Autonomnoj pokrajini Vojvodini** za period od 2008. do 2012. Ovaj dokument je u *Dodatku 1 – Određenje pristupa i korišćenih pojmova* sadržao definiciju „rodno zasnovanog nasilja“ preuzetu iz *Preporuke Rec(2002)5 Komiteta ministara državama članicama o zaštiti žena od nasilja* i *Memoranduma sa objašnjenjima*, koje su bile osnova za izradu Strategije. Novi pokrajinski strateški dokument, **Program za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima u Autonomnoj pokrajini Vojvodina, 2014. do 2020. godine**, u potpunosti je usaglašen i preuzima definicije pojmova iz Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Ovaj dokument **predstavlja prvu operacionalizaciju Konvencije u domaćem kontekstu, u okvirima nadležnosti AP Vojvodina.**

Na **lokalnom nivou**, nekoliko opština je usvojilo lokalne akcione planove za unapređenje rodne ravnopravnosti. Međutim, oni uglavnom ili ne sadrže definiciju nasilja nad ženama, ili se u ovom pogledu pozivaju na relevantne međunarodne dokumente, poput Deklaracije UN o ukidanju nasilja nad ženama iz 1993. godine.

Može se zaključiti da je odgovarajuća definicija nasilja prema ženama uključena prvo u dokumente na regionalnom, a tek potom na nacionalnom nivou, ali da nije korišćena u ostalim relevantnim dokumentima na nacionalnom i lokalnom nivou.

b. Da li postoji definicija o nasilju u porodici u državnim, regionalnim ili lokalnim pravnim okvirima (zakoni, uredbi, pravila ili drugi podzakonski akti, državni strateški dokumenti i/ili državni akcioni planovi)? Ako je odgovor potvrđan, navedite tačnu definiciju i označite pravni izvor, i uporedite sa Konvencijom. Molimo vas za komentar na bilo koje postojeće neslaganje sa definicijom Konvencije; posebno da li definicija uključuje specifična priznanja kršenja ljudskih prava i diskriminacije nad ženama, kao i vrste nasilja. Ako postoji više od jednog dokumenta koji obuhvata definiciju o nasilju u porodici, da li se oni međusobno slažu (isti, slični, različiti)? Molimo vas da komentarišete bilo kakve nedoslednosti i po pravnoj hijerarhiji, ako je potrebno.

Prema **Porodičnom zakonu**³ nasilje u porodici definisano je kao ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice. Nasiljem u porodici smatra se naročito nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede; izazivanje straha pretnjom ubistva ili nanošenja telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu; prisiljavanje na seksualni odnos; navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14.

³ Porodični zakon, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011.

Ciljevi, definicije, princip jednakosti i nediskriminacije, opšte obaveze

godinu života ili nemoćnim licem; ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima; vređanje, kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje. Ovom zakonskom odredbom nasilje se definiše putem ugrožavajućeg ponašanja, a ne kroz vrste specifičnih oblika nasilja (fizičko, seksualno, psihičko i ekonomsko), dok je krug zaštićenih lica (članova porodice) propisan u posebnom stavu i odgovara definiciji iz ovog člana Konvencije.

Krivični zakonik⁴ u okviru osnovnog oblika krivičnog dela nasilje u porodici sadrži posrednu definiciju nasilja u porodici, prema kojoj nasilje u porodici podrazumeva primenu nasilja, pretnju da će se napasti na život ili telo, drsko ili bezobzirno ponašanje kojim se ugrožava spokojstvo, telesni integritet ili duševno stanje člana porodice. Članom porodice, prema značenju izraza iz ovog zakona, smatraju se supružnici, njihova deca, preci supružnika u pravoj liniji krvnog srodstva, vanbračni partneri i njihova deca, usvojilac i usvojenik, hranilac i hranjenik. Članovima porodice se smatraju i braća i sestre, njihovi supružnici i deca, bivši supružnici i njihova deca, ali i roditelji bivših supružnika, ako žive u zajedničkom domaćinstvu, kao i lica koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, i ako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu, te je **krug zaštićenih lica u Krivičnom zakoniku uži u odnosu na zadati standard iz ovog člana Konvencije.**

Definicija nasilja u porodici koju daje **Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima** određuje nasilje u porodici kao svaki akt fizičkog, seksualnog i psihičkog nasilja koje se zbiva u porodici ili domaćinstvu ili bilo kakvog drugog partnerskog, odnosno intimnog odnosa, bez obzira na to da li nasilnik deli ili ne deli istu stambenu jedinicu sa žrtvom, **u skladu sa odredbama Konvencije.** Strategija se poziva i na Pekinšku deklaraciju i Platformu za akciju (1995).

Na regionalnom nivou, **Strategija za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u Autonomnoj pokrajini Vojvodini** za period od 2008. do 2012. godine, a aktuelno i **Program za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima u Autonomnoj pokrajini Vojvodini 2014. do 2020. godine**, sadrže definiciju „nasilja u porodici“ **usaglašenu sa definicijom koju koristi Konvencija.**

Drugi akti na nacionalnom i lokalnom nivou uglavnom nisu koristili definiciju iz Porodičnog zakona, već se pozivaju na različite međunarodne dokumente, ili uopšte i ne sadrže definiciju nasilja u porodici.

c. Da li postoji definicija o rodu u državnim, regionalnim ili lokalnim pravnim okvirima (zakoni, uredbe, pravila ili drugi podzakonski akti, državni strateški dokumenti i/ili državni akcioni planovi)? Ako je odgovor potvrđan, navedite tačnu definiciju i navedite pravni izvor, i uporedite sa Konvencijom. Molimo vas za komentar na bilo koje postojeće neslaganje sa definicijom Konvencije. Ako postoji više od jednog dokumenta koji obuhvata definiciju o rodu, da li se oni međusobno slažu (isti, slični, različiti)? Molimo vas da komentarišete bilo kakve nedoslednosti i po pravnoj hijerarhiji, ako je potrebno.

Na nacionalnom nivou *rod* je definisan **Zakonom o ravnopravnosti polova** (čl. 10), kao pojam koji označava društveno uspostavljene uloge, položaje i statuse žena i muškaraca u javnom i privatnom životu, a iz kojih usled društvenih, kulturnih i istorijskih razlika proističe diskriminacija zasnovana na biološkoj pripadnosti određenom polu. Navedena definicija obuhvata „položaje i statuse“ umesto odrednica „ponašanja, aktivnosti i atributa“, navedenih u ovom članu Konvencije – dakle, ona prva eksplicitno obuhvata sferu javnog i privatnog života, kao i dimenziju diskriminacije, ali ne obuhvata pojam društvene prikladnosti.

Na regionalnom nivou **Strategija za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u Autonomnoj pokrajini Vojvodini** za period od 2008. do 2012. godine, a aktuelno i **Program za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima u Autonomnoj pokrajini Vojvodini 2014. do 2020. godine**, **sadrže definiciju „roda“ preuzetu iz definicije Konvencije Saveta Evrope (čl. 3).**

⁴ Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013.

Ciljevi, definicije, princip jednakosti i nediskriminacije, opšte obaveze

d. Da li postoji definicija o rodno zasnovanom nasilju u državnim, regionalnim ili lokalnim pravnim okvirima (zakoni, uredbе, pravila ili drugi podzakonski akti, državni strateški dokumenti i/ili državni akcioni planovi)? Ako je odgovor potvrđan, navedite tačnu definiciju i navedite pravni izvor, i uporedite sa Konvencijom. Molimo vas za komentar na bilo koje postojeće neslaganje sa definicijom Konvencije; posebno da li definicija uključuje specifična priznanja kršenja ljudskih prava i diskriminacije nad ženama, kao i vrste nasilja. Ako postoji više od jednog dokumenta koji obuhvata definiciju o rodno zasnovanom nasilju, da li se oni međusobno slažu (isti, slični, različiti)? Molimo vas da komentarišete bilo kakve nedoslednosti i po pravnoj hijerarhiji, ako je potrebno.

U zakonodavstvu Republike Srbije ne postoji definicija pojma rodno zasnovanog nasilja prema ženama. Najbliža tome je definicija nasilja prema ženama sadržana u Nacionalnoj strategiji za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period od 2010. do 2015. godine (opisano pod tačkom a). Zakonom o ravnopravnosti polova (čl. 10) definisano je nasilje zasnovano na polu (opisano pod tačkom a).

Na regionalnom nivou, Strategija za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u Autonomnoj pokrajini Vojvodini za period od 2008. do 2012. izjednačava „rodno zasnovano nasilje“ sa „nasiljem prema ženama“, a aktuelno Program za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima u Autonomnoj pokrajini Vojvodini 2014. do 2020. godine sadrži definiciju „nasilja prema ženama“ preuzetu iz Konvencije Saveta Evrope (čl. 3).

e. Da li postoji definicija o žrtvi uopšteno govoreći i/ili definicija o žrtvi nasilja prema ženama i u porodici u državnim, regionalnim ili lokalnim pravnim okvirima (zakoni, uredbе, pravila ili drugi podzakonski akti, državni strateški dokumenti i/ili državni akcioni planovi)? Ako je odgovor potvrđan, navedite tačnu definiciju i navedite pravni izvor, i uporedite sa Konvencijom. Da li postoje drugi izrazi za žrtve nasilja prema ženama i/ili nasilja u porodici koji se koriste u zakonima ili dokumentima (osoba koja je oštećena, ili svedok)? Ako je odgovor potvrđan, navedite koji se termin-definicija koristi.

Brojni propisi i dokumenti⁵ koriste pojmove kao što su „žrtva“, „žrtva nasilja u porodici“ ili „žene žrtve nasilja“, ali ne sadrže definiciju žrtve, bilo da je u pitanju nasilje nad ženama ili nasilje u porodici. Program za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima u Autonomnoj pokrajini Vojvodina od 2014. do 2020. godine sadrži pojam „žrtve“ preuzet iz Konvencije Saveta Evrope (čl. 3).

Prema Zakoniku o krivičnom postupku,⁶ „oštećeni“ je lice čije je lično ili imovinsko pravo povređeno ili ugroženo krivičnim delom (čl. 2, tačka 11), pa ovaj termin označava žrtvu krivičnog dela u oblasti krivičnopravne zaštite. Krivični zakonik, kao i Porodični zakon, u okviru zaštite od nasilja u porodici propisuju krug lica koja se smatraju članom porodice. Naše procesno zakonodavstvo ne pravi razliku između „oštećenog lica“ i „žrtve“, čime se žrtvi težih krivičnih dela ne obezbeđuje dodatna neophodna pažnja u postupku, odnosno specifična prava i zaštita.⁷

⁵ Zakon o ravnopravnosti polova („žrtva nasilja u porodici“ – čl. 29); Zakon o policiji („žrtva krivičnog dela“ – čl. 73); Strategija razvoja socijalne zaštite („žrtve nasilja u porodici“), Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti za period 2010. do 2015. godine („žene žrtve nasilja“), Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima („žene žrtve nasilja“ i „žrtve nasilja u porodici“).

⁶ Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

⁷ Naime, Direktiva 29/2012/EU o minimalnim standardima prava, podrške i zaštite žrtava krivičnih dela u članu 2 žrtvu definiše kao fizičko lice koje je pretrpelo štetu, uključujući fizičku, mentalnu ili emocionalnu povredu, odnosno ekonomski gubitak koji je direktno prouzrokovan činjenjem krivičnog dela. To žrtvama obezbeđuje dodatnu neophodnu pažnju koja proizlazi iz prepoznavanja traume i patnje koje su doživele (na primer, pravo da budu informisane već prilikom prvog kontakta sa državnim organima i pravo na besplatni lekarski pregled izostala su iz našeg zakonodavstva).

Obaveze država i potpuna posvećenost⁸

• Član 5

1) Strane moraju biti uzdržane od učešća u bilo kakvom činu nasilja nad ženama i obezbeđuju da državni organi, zvaničnici, službenici, ustanove i drugi akteri koji nastupaju u ime države postupaju u skladu sa ovom obavezom.

2) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i da sa potpunom posvećenošću⁹ spreče, istraže, kazne i obezbede reparaciju za dela nasilja obuhvaćena ovom konvencijom koja počine nedržavni subjekti.

a. Ako postoje definicije o nasilju prema ženama i nasilju u porodici, kakvu vrstu državne odgovornosti one podrazumevaju? Da li je to pozitivna obaveza – da se spreči, istraži, kazni i obezbedi reparacija za žrtve uz potpunu posvećenost (da se zaštite žrtve tih akata uz pomoć nedržavnih aktera) – ili negativna obaveza – da se uzdrže od ovih akcija kada istupaju u ime države?¹⁰

Republika Srbija je donošenjem propisa u oblasti prevencije i zaštite žrtava nasilja prema ženama, uključujući nasilje u porodici, preuzela brojne pozitivne i negativne obaveze. Iako **Ustav Republike Srbije**,¹¹ kao najviši pravni akt u državi, ne pominje izričito nasilje prema ženama niti nasilje u porodici, **pozitivne i negativne obaveze države sadržane su u opštim jemstvima ljudskih prava, čije uživanje država mora obezbediti ne samo u odnosu na postupanja „privatnih lica“, već i u odnosu na postupanja državnih organa, za čije propuste u radu (nezakonit ili nepravilan rad) odgovara država.** Ustavom se jemči ravnopravnost žena i muškaraca, a takođe i osnovna ljudska prava i slobode, kao što su pravo na jednaku zakonsku zaštitu bez diskriminacije; pravo na sudsku zaštitu u slučaju povrede ili uskraćivanja ljudskog ili manjinskog prava zajemčenog Ustavom i pravo na uklanjanje posledica koje su povredom nastale; pravo na život; nepovredivost psihičkog i fizičkog integriteta; pravo na pravično suđenje; na rehabilitaciju i naknadu štete; pravo na jednaku zaštitu prava i na pravno sredstvo.

Zakonom o ravnopravnosti polova¹² propisano je preduzimanje posebnih mera za sprečavanje i otklanjanje diskriminacije zasnovane na polu i rodu i postupak pravne zaštite lica izloženih diskriminaciji. Organi javne vlasti su dužni da planiraju, organizuju, sprovode i finansiraju mere namenjene uzdizanju svesti javnosti o potrebi sprečavanja nasilja u porodici.

Zakon o zabrani diskriminacije¹³ kao meru opšte prevencije zabranjuje fizičko i drugo nasilje, eksploataciju, izražavanje mržnje, omalovažavanje, ucenjivanje i uznemiravanje s obzirom na pol, kao

⁸ U originalnom tekstu Konvencije na engleskom jeziku naslov člana 5 glasi „State obligations and due diligence“

i prevodi se Obaveze država i dužna pažnja.

Due diligence principle je termin kojim se u međunarodnoj literaturi označava odgovornost država za akte kršenja ljudskih prava koji su učinjeni od strane državnih, ali i nedržavnih subjekata, a u presudama Evropskog suda za ljudska prava i drugim međunarodnim dokumentima prevodi se kao princip dužne pažnje. On podrazumeva onaj minimum radnji koji su država i državni organi bili dužni da izvrše kako bi sprečili kršenje ljudskih prava, istražili slučaj kršenja kada se on desi, kaznili učinioce kršenja i naknadili štetu žrtvama. Prevod ovog principa kao „potpuna posvećenost“ ne može se prihvatiti kao adekvatan, jer potpuna posvećenost podrazumeva mnogo veću angažovanost države i državnih organa od minimalnog standarda, koji podrazumeva dužna pažnja. (Napomena Vanje Macanović.)

⁹ U originalu na engleskom ovaj deo teksta glasi: „Parties shall take the necessary legislative and other measures to exercise due diligence to prevent, investigate, punish and provide reparation for acts of violence covered by the scope of this Convention that are perpetrated by non-state actors.“

Prevodi se na sledeći način: „Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere kako bi sprovele princip dužne pažnje u cilju sprečavanja, istraživanja, kažnjavanja i obezbeđivanja naknade štete za dela nasilja obuhvaćena ovom konvencijom koja učine nedržavni subjekti.“ (Prevod Vanje Macanović.)

¹⁰ Reparacija podrazumeva restituciju, kompenzaciju, zadovoljenje, rehabilitaciju i garanciju neponavljanja.

¹¹ Ustav RS, *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006.

¹² Zakon o ravnopravnosti polova, *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009.

¹³ Zakon o zabrani diskriminacije, *Službeni glasnik RS*, br. 22/2009.

Ciljevi, definicije, princip jednakosti i nediskriminacije, opšte obaveze

i javno zagovaranje, podržavanje i postupanje u skladu sa predrasudama, običajima i drugim društvenim obrascima ponašanja koji su zasnovani na ideji podređenosti ili nadređenosti polova, odnosno stereotipnih uloga polova. **Propisano je da svako ima pravo da ga nadležni sudovi i drugi organi javne vlasti Republike Srbije efikasno štite od svih oblika diskriminacije.**

U oblasti porodičnog prava zaštite, **Porodični zakon**¹⁴ propisuje da je nasilje u porodici zabranjeno i da svako ima, u skladu sa zakonom, pravo na zaštitu od nasilja u porodici. Država ima obavezu da preduzima sve potrebne mere za zaštitu deteta od zanemarivanja, od fizičkog, seksualnog i emocionalnog zlostavljanja te od svake vrste eksploatacije. Zakonom su propisane i mere zaštite od nasilja u porodici. Nasilje u porodici predviđeno je **Krivičnim zakonikom**¹⁵ kao krivično delo, dok su **Zakonikom o krivičnom postupku**¹⁶ propisane procesne obaveze i postupanje državnih organa (policije, sudova i javnog tužilaštva) u istraživanju i procesuiranju krivičnih dela, ali i prava žrtava kao oštećenih lica.

Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period od 2010. do 2015. godine sadrži niz mera i aktivnosti od strane državnih organa u okviru posebnog cilja „Prevenција i suzbijanje svih vidova nasilja nad ženama i obezbeđivanje sveobuhvatnog sistema zaštite za žene žrtve nasilja“. **Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima** sadrži strateške ciljeve koji se odnose na uspostavljanje sistema primarne, sekundarne i tercijarne prevencije; unapređivanje normativnog okvira za zaštitu žena od nasilja; unapređivanje multisektorske saradnje i podizanje kapaciteta organa i službi; kao i unapređivanje sistema mera zaštite i podrške žrtvama nasilja. I drugi državni strateški dokumenti kroz raznovrsne mere i aktivnosti sadrže obavezu državnih organa u suzbijanju i sprečavanju nasilja usmerenog na različite grupe (deca, mlade, starije osobe, Rome i slično).¹⁷

Program za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima u Autonomnoj pokrajini Vojvodini od 2014. do 2020. godine sadrži niz mera u nadležnosti organa i organizacija na teritoriji pokrajine u okviru poglavlja: opšti pristup, pravila i principi, preventivne mere, zaštita i podrška, praćenje, procena efekata i revizija, **koje su usaglašene sa sadržajem Konvencije Saveta Evrope.**

Prema **Opštem protokolu o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima**, koji je Vlada Republike Srbije usvojila 2011. godine, u skladu sa pozitivnim zakonskim propisima, **obavezu postupanja u slučajevima nasilja u porodici imaju: policija, ustanove socijalne zaštite i drugi pružaoci usluga u sistemu socijalne zaštite, zdravstvene ustanove i drugi oblici zdravstvene službe, ustanove u sistemu obrazovanja i vaspitanja u slučajevima kada su uključena deca svedoci nasilja, javno tužilaštvo, redovni i prekršajni sudovi.** Svi učesnici će kroz saradnju doprineti izradi individualnog plana integrisanih usluga, koji obezbeđuje celovitu, koherentnu, delotvornu i efikasnu zaštitu za ženu žrtvu i nenasilne članove njene porodice. Nakon usvajanja Opšteg protokola doneti su i posebni protokoli: *Poseban protokol Ministarstva zdravlja Republike Srbije za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju* (2010), *Poseban protokol o postupanju centara za socijalni rad – organa starateljstva – u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima* (2013), *Poseban protokol o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima* (2013) i *Poseban protokol za pravosuđe u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima* (2014).

Kao što je istaknuto, negativne obaveze države u pogledu nasilja nad ženama i nasilja u porodici imaju svoje utemeljenje prvenstveno u ustavnim jemstvima osnovnih ljudskih prava, čije uživanje država mora obezbediti i u odnosu na postupanja državnih organa, za čije propuste u radu (nezakonit ili nepravilan rad) odgovara država. Ove obaveze su razrađene u brojnim zakonskim i

¹⁴ Porodični zakon, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011.

¹⁵ Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013.

¹⁶ Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

¹⁷ Na primer, Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja, Strategija za unapređenje položaja Roma u Republici Srbiji, Nacionalna strategija za mlade, Nacionalna strategija o starenju, Nacionalna strategija o socijalnom stanovanju za period 2012. do 2012, kao i Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad (2008), Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja (2005) i svi Posebni protokoli za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja.

Ciljevi, definicije, princip jednakosti i nediskriminacije, opšte obaveze

podzakonskim aktima kojima se reguliše postupanje državnih organa u pojedinim oblastima, iako se ne izdvaja posebno oblast nasilja nad ženama. Tako se, na primer, **Zakonom o zabrani diskriminacije diskriminatorno postupanje službenog lica, odnosno odgovornog lica u organu javne vlasti, smatra težom povredom radne dužnosti, a propagiranje ili vršenje diskriminacije od strane organâ javne vlasti i u postupcima pred organima javne vlasti smatra se težim oblikom diskriminacije.**

Važno je napomenuti kako je – u okviru obaveza države da spreči, istraži, kazni i obezbedi reparacije za žrtve u oblasti nasilja prema ženama i nasilja u porodici – **pitanje reparacija za žrtve uglavnom zanemareno.** Ovaj aspekt je regulisan kako kroz ustavna jemstva tako i kroz posebne zakone, ali nije posebno razdvojen od opštih prava i položaja žrtava kršenja prava iz drugih oblasti. Bilo da je reč o povredi prava od strane državnih organa ili „privatnih lica“, **reparacije se svode na pitanje naknade štete, dok je pitanje rehabilitacije žrtava u potpunosti zanemareno.** Ustavnim jemstvima garantuje se pravo na naknadu materijalne ili nematerijalne štete koju određenom licu nezakonitim ili nepravilnim radom prouzrokuje državni organ, dok su opšta pravila o naknadi štete sadržana u **Zakonu o obligacionim odnosima.**¹⁸ Takođe, **Zakon o ravnopravnosti polova i Zakon o zabrani diskriminacije** u okviru sudske zaštite predviđaju i zabranu ponavljanja radnji koje su izazvale povredu, kao i naknadu materijalne ili nematerijalne štete.

b. Postoji li postupak koji bi obezbedio da standarde potpune posvećenosti prate organi koji su odgovorni za: (a) sprečavanje, (b) zaštitu, (c) istragu, (d) kažnjavanje i/ili (e) obezbeđivanje reparacije za dela nasilja prema ženama i nasilja u porodici? Ako postoji, navedite vrstu postupka, uključujući i drugostepeni organ koji preispituje rezultate, ko pokreće postupak, i na osnovu čega, koja je vrsta postupka u pitanju – upravni ili sudski postupak, da li žrtve nemara i/ili zlostavljanja imaju na raspolaganju sudsku zaštitu.

U postupku ostvarivanja građanskopravne zaštite, posebno sudske zaštite koja je predviđena Zakonom o zabrani diskriminacije, Zakonom o ravnopravnosti polova i Porodičnim zakonom, shodno se primenjuju odredbe **Zakona o parničnom postupku**¹⁹ koje se odnose na redovne i vanredne pravne lekove za preispitivanje sudskih odluka. Stranka ima pravo da, iz zakonom propisanih razloga, izjavi žalbu kao redovni pravni lek protiv presude donete u prvom stepenu, o kojoj odlučuje drugostepeni sud. Protiv presude donete u drugom stepenu predviđeni su vanredni pravni lekovi, i to: revizija, koja se podnosi Vrhovnom kasacionom sudu u roku od 30 dana od dana dostavljanja presude; zahtev za preispitivanje pravnosnažne presude, koji republički javni tužilac može da podnese Vrhovnom kasacionom sudu; kao i predlog za ponavljanje postupka ako je, između ostalog, presudom Evropskog suda za ljudska prava ili Ustavnog suda utvrđena povreda ili uskraćivanje zajemčenih ljudskih prava.

U postupku ostvarivanja krivičnopravne zaštite, **Zakonik o krivičnom postupku**²⁰ predviđa pravo žalbe na prvostepenu sudsku odluku, **ali je ovo pravo u odnosu na žrtvu koja ima procesni položaj oštećenog lica ograničeno.** Oštećeni može izjaviti žalbu samo zbog odluke suda o troškovima krivičnog postupka i o dosuđenom imovinskopravnom zahtevu, a ako je javni tužilac preuzeo krivično gonjenje od oštećenog/-e kao tužioca, oštećeni/-a može izjaviti žalbu po svim osnovama zbog kojih se presuda može pobijati (čl. 433).

Procesna pravila kako parničnog tako i krivičnog postupka predviđaju i pravo stranke da tokom postupka, ukoliko postoje zakonom propisani razlozi koji dovode u pitanje nepristrasnost suda, podnesu zahtev za izuzeće ili isključenje (u parničnom postupku) odnosno zahtev za izuzeće (u krivičnom postupku) postupajućeg sudije. U krivičnom postupku „stranka“ podrazumeva tužioca i okrivljenog, pa ovo pravo pripada samo oštećenom licu koje ima procesni položaj privatnog odnosno supsidijarnog tužioca. O zahtevu za izuzeće ili isključenje odlučuje predsednik suda; ako se zahtev odnosi na njega odlučuje predsednik neposredno višeg suda; o zahtevu koji se odnosi na predsednika

¹⁸ Zakon o obligacionim odnosima, *Službeni list SFRJ*, br. 29/1978, 39/1985, 45/1989 – odluka USJ i 57/89, *Službeni list SRJ*, br. 31/1993 i *Službeni list SCG*, br. 1/2003 – Ustavna povelja.

¹⁹ Zakon o parničnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 49/2013 – odluka US, 74/2013 – odluka US i 55/2014.

²⁰ Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

Ciljevi, definicije, princip jednakosti i nediskriminacije, opšte obaveze

Vrhovnog kasacionog suda odlučuje Opšta sednica. U krivičnom postupku predviđena je shodna primena odredbi o izuzeću i na javnog tužioca.

Zakon o uređenju sudova²¹ predviđa da strane i drugi učesnici u postupku imaju pravo na podnošenje pritužbe na rad suda ako smatraju da se postupak odugovlači, da je nepravilan ili da postoji bilo kakav nedozvoljen uticaj na njegov tok i ishod. O osnovanosti pritužbe odlučuje predsednik suda, koji je dužan da o odluci i preduzetim merama obavesti podnosioca i predsednika neposredno višeg suda.

Zakon o socijalnoj zaštiti²² propisuje da korisnik koji nije zadovoljan pruženom uslugom, postupkom ili ponašanjem pružaoca usluga može podneti pritužbu nadležnom organu, kao i da se protiv rešenja kojim se odbija zahtev za korišćenje usluge može izjaviti žalba (čl. 73) ministarstvu nadležnom za socijalnu zaštitu, odnosno nadležnom organu autonomne pokrajine ili organu jedinice lokalne samouprave. U pogledu primene Zakona inspeksijski nadzor nad radom ustanova socijalne zaštite i pružalaca usluga socijalne zaštite vrši ministarstvo nadležno za socijalnu zaštitu, preko inspektora socijalne zaštite (čl. 168). Pored toga, **Pravilnikom o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad** regulisani su standardi za vođenje slučaja.

Prema **Zakonu o policiji**,²³ svako ima pravo da Ministarstvu unutrašnjih poslova podnese pritužbu protiv policijskog službenika ako smatra da su mu nezakonitom ili nepravilnom radnjom policijskog službenika povređena prava ili slobode (čl. 180), a o pritužbi odlučuje rukovodilac organizacione jedinice odnosno komisija Ministarstva. Pored toga, spoljašnju kontrolu rada policije vrše Narodna skupština, Vlada, nadležni pravosudni organi, organi državne uprave nadležni za određene poslove nadzora i drugi zakonom ovlašćeni organi i tela (čl. 170).

Unutrašnju kontrolu rada policije vrši Sektor unutrašnje kontrole policije (čl. 171). Sektor unutrašnje kontrole policije vrši kontrolu zakonitosti rada policije, a naročito u pogledu poštovanja i zaštite ljudskih prava pri izvršavanju policijskih zadataka i primeni policijskih ovlašćenja (čl. 172). Sektor unutrašnje kontrole policije postupa na osnovu predloga, pritužbi i predstavi fizičkih i pravnih lica, povodom pisanih obraćanja pripadnika policije i po sopstvenoj inicijativi, odnosno na osnovu prikupljenih obaveštenja i drugih saznanja (čl. 174). Pored toga, definisana su i **Uputstvu o postupanju policijskih službenika prema maloletnim i mlađim punoletnim licima** (2006).

Na osnovu **Zakona o zdravstvenoj zaštiti**²⁴ (član 39), pacijent kojem je uskraćeno pravo na zdravstvenu zaštitu, odnosno pacijent koji nije zadovoljan pruženom zdravstvenom uslugom, ili postupkom zdravstvenog ili drugog radnika zdravstvene ustanove, može podneti prigovor zdravstvenom radniku koji rukovodi procesom rada ili licu zaposlenom u zdravstvenoj ustanovi koje obavlja poslove zaštite pacijentovih prava. Slično tome, prema **Zakonu o pravima pacijenata** (2013), pacijent koji smatra da mu je uskraćeno pravo na zdravstvenu zaštitu, ili da mu je postupkom zdravstvenog radnika, odnosno zdravstvenog saradnika, uskraćeno neko od prava iz oblasti zdravstvene zaštite, ima pravo da podnese prigovor zdravstvenom radniku koji rukovodi procesom rada ili direktoru zdravstvene ustanove, odnosno osnivaču privatne prakse ili savetniku za zaštitu prava pacijenata (član 30).

Prema **Zakonu o Zaštitniku građana**²⁵ (član 25), lice koje smatra da su mu aktom, radnjom ili nečinjenjem organa uprave povređena prava može da podnese pritužbu Zaštitniku građana. Pre podnošenja pritužbe podnosilac je dužan da pokuša zaštititi svoja prava u odgovarajućem pravnom postupku. Zaštitnik građana će uputiti podnosioca pritužbe na pokretanje odgovarajućeg pravnog postupka, ako je takav postupak predviđen, a neće pokretati postupak dok ne budu iscrpljena sva pravna sredstva. Izuzetno, Zaštitnik građana može pokrenuti postupak i pre nego što su iscrpljena

²¹ Zakon o uređenju sudova, *Službeni glasnik RS*, br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011 – dr. zakon, 78/2011 – dr. zakon, 101/2011, 101/2013.

²² Zakon o socijalnoj zaštiti, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2011.

²³ Zakon o policiji, *Službeni glasnik RS*, br. 101/2005, 63/2009 – odluka US i 92/2011.

²⁴ Zakon o zdravstvenoj zaštiti, *Službeni glasnik RS*, br. 107/2005, 72/2009 – dr. zakon, 88/2010, 99/2010, 57/2011, 119/2012 i 45/2013 – dr. zakon.

²⁵ Zakon o Zaštitniku građana Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 79/2005 i 54/2009.

Ciljevi, definicije, princip jednakosti i nediskriminacije, opšte obaveze

sva pravna sredstva, ako bi podnosiocu pritužbe bila naneta nenadoknativa šteta ili ako se pritužba odnosi na povredu principa dobre uprave, posebno nekorektan odnos organa uprave prema podnosiocu pritužbe, neblagovremen rad ili druga kršenja pravila etičkog ponašanja zaposlenih u organima uprave.

Zakonom o zabrani diskriminacije (član 35) propisano je da lice koje smatra kako je pretrpelo diskriminaciju podnosi Povereniku pritužbu bez obaveze plaćanja takse ili druge naknade. Poverenik podnosi Narodnoj skupštini godišnji izveštaj o stanju u oblasti zaštite ravnopravnosti, koji sadrži ocenu rada organâ javne vlasti, pružalaca usluga i drugih lica, uočene propuste i preporuke za njihovo otklanjanje.

U slučaju propusta nadležnih državnih organa da obezbede ostvarivanje zagarantovanih prava i zaštite, **žrtva rodno zasnovanog nasilja ili nasilja u porodici može pokrenuti postupak podnošenjem ustavne žalbe Ustavnom sudu Srbije**. Prema **Zakonu o Ustavnom sudu**,²⁶ postupak po ustavnoj žalbi može se voditi protiv pojedinačnog akta ili radnje državnog organa ili organizacije kojoj su poverena javna ovlašćenja a kojima se povređuju ili uskraćuju ljudska prava i slobode zajemčena Ustavom RS (čl. 82, st. 1), kao i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima i zakonima čiju neposrednu primenu garantuje Ustav. Uslov vođenja postupka pred sudom jeste da su iscrpljena druga pravna sredstva ili je zakonom isključeno pravo na sudsku zaštitu.

c. Da li je u poslednje dve godine pokrenut ijedan postupak protiv pojedinaca – državnih zvaničnika – za kršenje standarda potpune posvećenosti kod slučajeva nasilja prema ženama i u porodici? Ako je odgovor potvrđan, navedite te slučajeve nasilja prema ženama i u porodici te sprovedene pravne postupke (tip postupka, organ nadležan za slučajeve potpune posvećenosti, ishod postupka, koja je godina u pitanju).

Prema podacima iz **Redovnog godišnjeg izveštaja Zaštitnika građana za 2013. godinu**, u oblasti rodne ravnopravnosti najteži problem je rasprostranjenost i intenzivnost nasilja u porodici, uz **zaključak da institucije nisu dovoljno efikasne u suzbijanju te, najdrastičnije posledice rodne neravnopravnosti (tokom 2013. godine preko 40 žena izgubilo je život u porodičnom nasilju)**. U oblasti rodne ravnopravnosti Zaštitnik građana je primio 141 pritužbu, a po sopstvenoj inicijativi istraživao je 6 slučajeva.²⁷ **Broj pritužbi u ovoj godini veći je za oko 55% u odnosu na prethodnu.**

Postupajući po pritužbama iz 2013. i ranijih godina, nadležnim organima upućeno je ukupno 35 preporuka, koje su se odnosile na 11 predmeta. Do 31. 12. 2012. nadležni organi izvršili su 26 preporuka, 7 nisu, dok su ostale i dalje u roku za postupanje.

U resoru koji se bavi pitanjima rodne ravnopravnosti najveći broj pritužbi odnosio se na povrede posebnih prava u oblasti rodne ravnopravnosti, od kojih nasilje u porodici čini 23,4% slučajeva. Kao karakterističan primer navodi se situacija u kojoj je Zaštitnik građana na osnovu saznanja iz medija o partnerskom nasilju (kada je muškarac aktiviranjem ručne bombe ubio svoju vanbračnu suprugu i sebe, naočigled njihovog maloletnog deteta), po sopstvenoj inicijativi pokrenuo postupak kontrole pravilnosti i zakonitosti rada nadležnog Centra za socijalni rad i Policijske uprave. Tokom postupka je utvrđeno da su organ starateljstva i Policijska uprava propustili da, prilikom identifikovanja postojanja partnerskog nasilja, preduzmu sve zakonom propisane mere zaštite od nasilja, ali i da uspostave sveobuhvatnu saradnju, kako bi se sačuvali životi žrtve nasilja i počinioca. Organima su upućene preporuke²⁸ da u budućim slučajevima nasilja u porodici, naročito rodno zasnovanog nasilja, u najvećoj meri koriste svoje nadležnosti i ovlašćenja utvrđena zakonom, kao i da u potpunosti izvršavaju svoje obaveze radi pravovremene, potpune i delotvorne zaštite žrtava nasilja.

Prema podacima iz **Redovnog godišnjeg izveštaja zaštitnika građana za 2012. godinu** u oblasti rodne ravnopravnosti primljeno je 89 pritužbi, u 6 predmeta postupak je pokrenut po sopstvenoj inicijativi. U odnosu na 2011. godinu, broj primljenih pritužbi u 2012. otprilike je tri puta veći. U okviru posebnih prava u oblasti rodne ravnopravnosti slučajevi nasilja u porodici učestvuju sa 32,73%.

²⁶ Zakon o Ustavnom sudu, *Službeni glasnik RS*, br. 109/2007, 99/2011 i 18/2013 – odluka US.

²⁷ Pomenuta 141 pritužba čini 3% od ukupnog broja pritužbi koje je Zaštitnik građana primio u 2013. godini.

²⁸ Preporuka Zaštitnika građana 13-691/11 od 21. 1. 2013.

U Posebnom izveštaju zaštitnika građana o situaciji porodičnog nasilja nad ženama u Srbiji, u zaključnim konstatacijama po predmetima nasilja u porodici u 2009. godini, navodi se da je Zaštitnik građana, po sopstvenoj inicijativi, tokom 2009. pokrenuo postupak kontrole pravilnosti i zakonitosti rada nadležnih centra za socijalni rad i područnih policijskih uprava u preko 30 slučajeva nasilja u porodici, čije su žrtve, bile žene (supruge, partnerke, vanbračne supruge), a učinioci bračni i vanbračni partneri, partneri u emocionalnoj vezi, kao i nekadašnji bračni partneri (razvedeni supružnici). Cilj je bio da se prikupe informacije o merama i aktivnostima centara za socijalni rad i policije na zaštiti i prevenciji nasilja u porodici, identifikaciji faktora rizika i prepoznavanju rizičnih slučajeva u cilju pružanja pomoći svakome ko trpi porodično nasilje, u skladu sa Ustavom i zakonima utvrđenim obavezama u postupanju tih organa.

Takođe, postupajući u okviru zakonom utvrđenih ovlašćenja, Zaštitnik građana je, na osnovu apela Autonomnog ženskog centra i saznanja iz medija o jednom zločinu sa tragičnim ishodom koji se odigrao 2012. godine, po sopstvenoj inicijativi pokrenuo postupak kontrole pravilnosti i zakonitosti rada policijske uprave, lokalne bolnice i centra za socijalni rad, o čemu je obavestio Ministarstvo unutrašnjih poslova, Kabinet ministra, Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike i Ministarstvo zdravlja. Analizom odgovora, koji su dostavljeni nakon pokretanja postupka po sopstvenoj inicijativi, Zaštitnik građana je zaključio da policijski službenici nisu postupali u skladu sa zakonskim normama i Opštim protokolom o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima. Pošto je Zaštitnik građana pokrenuo postupak kontrole zakonitosti i pravilnosti rada konkretne policijske uprave, Sektor unutrašnje kontrole policije je po utvrđivanju činjeničnog stanja predložio načelniku te policijske uprave da **protiv dva policijska službenika podnese predloge za pokretanje disciplinskih postupaka zbog izvršenja teških povreda službenih dužnosti iz člana 157, stav 1, tačka 14, Zakona o policiji** (nezakonit, nesavestan, nemaran rad ili propuštanje radnje za koju je zaposleni ovlašćen a koji su prouzrokovali ili su mogli da prouzrokuju štetu ili nezakonitost u radu), što je i učinjeno, a **protiv jednog policijskog službenika podneta je krivična prijava zbog postojanja sumnje da je izvršio krivično delo nesavestan rad u službi iz člana 361, stav 2, Krivičnog zakonika.**

d. Postoje li relevantni dokumenti (kao što su protokoli, profesionalne smernice itd.) koji bi obezbedili da se standardi potpune posvećenosti poštuju u slučajevima nasilja prema ženama i u porodici? Ko je izradio ta dokumenta: (a) nadležni organi direktno zaduženi za zaštitu, prevenciju i kažnjavanje nasilja nad ženama i u porodici, (b) organi za nadzor ili praćenje, resorna ministarstva – Ombudsman, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti itd. Da li su to: (a) interni standardi, (b) opšti ili posebni protokoli, (c) smernice, (d) preporuke itd.? Molimo vas da date komentar na pravnu hijerarhiju i o tome da li su oni pravno obavezujući.

Prema Opštem protokolu o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima (akt je instruktivne prirode i pripremila ga je Uprava za rodnu ravnopravnost u okviru Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike), učesnici nosioci sistema zaštite od nasilja u porodici dužni su da postave prava žrtve u središte svih mera koje se primenjuju kroz delotvornu saradnju, kako bi ispunili svoje zakonske obaveze i svrhu intervencije koju pružaju. Očekuje se da svi učesnici saradnjom doprinesu izradi individualnog plana integrisanih usluga. Nakon usvajanja Opšteg protokola doneti su i posebni protokoli, takođe akti instruktivne prirode koje su izradila resorna ministarstva.²⁹ U skladu sa **Opštim protokolom za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja** u ovoj oblasti su doneti i posebni protokoli.³⁰

²⁹ Poseban protokol Ministarstva zdravlja Republike Srbije za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju, Poseban protokol o postupanju centara za socijalni rad – organa starateljstva – u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima, Poseban protokol o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima i Poseban protokol za pravosuđe u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima Ministarstva pravde RS.

³⁰ Posebni protokol za zaštitu dece u ustanovama socijalne zaštite od zlostavljanja i zanemarivanja, Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama, Posebni protokol sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, Posebni protokol o postupanju pravosudnih organa u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja i Poseban protokol o postupanju policijskih službenika u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja.

Ciljevi, definicije, princip jednakosti i nediskriminacije, opšte obaveze

I drugi zakoni, pravilnici i kodeksi definišu prava korisnika, ali se ne odnose specifično na nasilje prema ženama ili nasilja u porodici.³¹

e. Da li je bilo slučajeva nasilja prema ženama ili u porodici pred državnim sudom u kojima su se kršili standardi potpune posvećenosti u slučajevima nasilja nad ženama / u porodici? Da li je bilo slučajeva pred međudržavnim telom (Sud za ljudska prava Saveta Evrope i Komitet CEDAW) zbog kršenja ljudskih prava žrtava?

Pred Ustavnim sudom Srbije, ali ni pred međunarodnim telima, kao što su Evropski sud za ljudska prava ili komiteti UN, nije bilo relevantnih slučajeva za Srbiju u ovoj oblasti.

f. Da li je bilo istraživanja o profesionalnim stavovima, uključujući stereotipe o nasilju prema ženama, rodno zasnovanom nasilju i/ili nasilju u porodici? Ako je odgovor potvrđan, navedite informacije o uzorku istraživanja i metodologiji, rezultatima i preporukama, ako je moguće.

Autonomni ženski centar iz Beograda je izdao publikaciju „Procena stavova zdravstvenih radnika o rodno uslovljenom nasilju – fokus-grupe“.³² Ukupno su bile uključene 143 osobe u 12 domova zdravlja. Kako se navodi u publikaciji, istraživanje kroz fokus-grupe otkrilo je veliki prostor neznanja, zabluda i predrasuda kod zdravstvenih radnika, kao i čitav spektar nedostataka u shvatanju vlastite uloge u odnosu i postupcima sa žrtvama rodnog nasilja. Kvalitativno istraživanje, primenom fokus-grupa, ukazalo je na potrebu javnog zalaganja za novu, kvalitetniju ulogu zdravstvenog radnika, kojem uspostavljanje modela dobre prakse u postupanju sa žrtvama rodnog nasilja treba da postane sastavni deo profesionalnog angažmana. Uočene činjenice ukazuju na potrebu za uspostavljanjem stalne edukacije kroz rad i superviziju zdravstvenih radnika u primarnoj zdravstvenoj zaštiti o postupanju sa žrtvama nasilja i uvođenje zakonske obaveze otkrivanja i dokumentovanja rodnog nasilja kako bi se obezbedili uslovi za njegovo suzbijanje i prevenciju u sektoru primarne zdravstvene zaštite.

Autonomni ženski centar je izdao publikaciju „Vodič za zastupanje prava žena sa iskustvom nasilja pred centrom za socijalni rad i policijom“.³³ Istraživanjem su obuhvaćeni odgovori 134 ispitanice (žene sa iskustvom nasilja) iz 13 gradova odnosno opština. Prema nalazima istraživanja, neadekvatni stavovi i komentari profesionalaca u službama, bez obzira na preduzete intervencije, učestali su razlog nezadovoljstva korisnica usluga (žena sa iskustvom nasilja). Shodno ciljevima istraživanja i dobijenim nalazima, definisane su sledeće preporuke: informisati žene o drugim uslugama podrške u zajednici – uputiti na žensku organizaciju, kao i na druge institucije sistema za zaštitu prava žena sa iskustvom nasilja (upućivanje može biti usmeno, ali i kroz davanje informativnih letaka o radu ženske organizacije, ili upućivanjem na broj telefona i adresu organizacije ili institucija); preduzeti više direktnih intervencija u nadležnosti centra za socijalni rad i policije, koje bi doprinele povećanju bezbednosti žena i zaustavljanju nasilja (kada je u pitanju centar za socijalni rad, to se pre svega odnosi na podnošenje tužbi za mere zaštite i mere upozorenja nasilnika; kada je u pitanju policija, to se odnosi na privođenje nasilnika kada za to postoje zakonski uslovi, kao i podnošenje krivičnih prijavi).

Istraživanje o položaju žena žrtava nasilja u krivičnompravnom sistemu koje je sproveo Autonomni ženski centar,³⁴ vođeno je na dva nivoa: (a) profesionalci su pitani o svojoj praksi i mišljenjima u vezi sa pravima žrtve, (b) žene su pitane za iskustva u susretu sa predstavnicima krivičnogpravnog sistema (policija i tužilaštvo).

³¹ Na primer, Zakon o socijalnoj zaštiti (čl. 151), Pravilnik o zabranjenim postupanjima zaposlenih u socijalnoj zaštiti (2012), Zakon o policiji (čl. 157), Kodeks policijske etike (čl. 39), Zakon o zdravstvenoj zaštiti (čl. 1), Kodeks profesionalne etike Lekarske komore Srbije (čl. 40).

³² Izveštaj je pripremila prof. dr Viktorija Cucić (2006).

³³ Vodič je uredila Jelena Keserović u saradnji sa Aleksandrom Nestorov i Ivanom Kanjevac (2013).

³⁴ Preliminarne podatke istraživanja su pripremile Vanja Macanović i Slađana Jovanović (2014).

Ciljevi, definicije, princip jednakosti i nediskriminacije, opšte obaveze

Pogledi profesionalaca u vezi sa pravima žrtava prikupljeni su od 49 sudija i sudijskih pomoćnika i 16 zamenika tužioca i saradnika. Njihovo je mišljenje kako bi podrška trebalo da se obezbedi svim maloletnim žrtvama (43%), svim žrtvama (31%) i posebno osetljivim žrtvama (28%). Oni takođe misle da su žrtvama potrebni prvenstveno materijalna pomoć (48%), privremeni smeštaj (48%), socijalna i psihološka podrška (41,5%), pravna (20%) i zdravstvena pomoć (18,5%), a samo 4,6% profesionalaca smatra da je žrtvama potrebna informacija o svim vrstama pomoći. Većina (67,7%) ocenjuje da su postojeća zakonska rešenja o zaštiti žrtava tek delimično zadovoljavajuća ili nezadovoljavajuća.

Tamo gde sudije i tužioci uočavaju sekundarnu viktimizaciju, navode da su primarni uzroci društvo i predrasude, a na drugome mestu nekompetentnost ili neprofesionalnost stručnjaka u institucijama (23%), dok se u sasvim malom procentu ponavljana svedočenja i forenzička istraživanja (6,5%) ili dugo trajanje postupaka i neefikasnost sudskih procedura (4,6%) opažaju kao uzroci sekundarne viktimizacije. Skoro polovina ispitanih (46,5%) kaže da je upoznata sa načinima smanjivanja sekundarne viktimizacije, a u vezi sa tim veruju da bi usvajanje „austrijskog modela“, mere zabrane i osobe od poverenja, bile najbolje mere. Zapitani o veštinama razgovora sa žrtvom, većina je odgovorila kako bi trebalo da se unaprede, jer nemaju dovoljno znanja. Polovina je mišljenja kako bi institucije pravosuđa trebalo da unaprede svoje postupke prema žrtvama, dve trećine (69,2%) slaže se sa predlogom da se formira servis za žrtve pri svakom sudu, a većina (83%) podržava institucionalizaciju „osobe od poverenja“.

Ispitivanje mišljenja 64 policijska službenika pokazalo je da oni smatraju kako bi pomoć trebalo da bude pružena ženama žrtvama (23,5%), svim žrtvama (23,4%) ili samo maloletnim žrtvama (17,2%). Takođe, oni ocenjuju da je žrtvi primarno potrebna medicinska pomoć (50%), pravna (29,7%), materijalna (10,9%) i privremeni smeštaj (15,6%). Trećina (35,9%) tvrdi da postojeći zakoni u ovoj oblasti nisu zadovoljavajući. U slučajevima u kojima postoji sekundarna viktimizacija žrtava, trećina (35,9%) veruje da primarni uticaj vrše društvo i predrasude, a zatim nekompetentno i neprofesionalno postupanje (17,2%), blage krivične sankcije (7,8%) i dugo trajanje postupaka (7,8%).

Pretežna većina (87,5%) ispitanih policijskih službenika smatra da im nisu bliski načini pomoću kojih bi se smanjila sekundarna viktimizacija, a prema njima bi odgovarajuće mere bile „austrijski model“, mere zabrane u krivičnom postupku i sigurne kuće. Još brojnija većina (90%) prosuđuje da bi mogla unaprediti znanja i veštine za vođenje intervjua sa žrtvom. Takođe, ubedljiva većina (90,6%) navela je da su policijski službenici značajno unapredili svoje postupanje prema žrtvama, a većina se slaže i sa potrebom uspostavljanja usluga za žrtve pri svakom sudu (82,8%) i sa institucionalizacijom „osobe od poverenja“ (75%).

Istovremeno, 224 žene sa iskustvom nasilja u porodici, korisnice usluga specijalizovanih ženskih organizacija iz različitih gradova Srbije,³⁵ upitane o tome koji bi od ponuđenih predloga unapredio rad policije i tužilaštva, odgovorile su: više informacija o slučaju tokom postupka (90%), o dostupnoj pravnoj pomoći (90%), da uspostave osobu koja bi se bavila, odnosno radila sa žrtvama (90%), pomaganje i/ili praćenje žrtve kroz proces (92%), postojanje osobe zadužene za rad sa žrtvama (90,5%), da budu kooperativniji (za tužioce 90% i za policiju 86%) i pokažu empatiju (za policiju 87% i tužioce 85%). Za žene je najvažnije da tokom procesa bude: zabranjeno dalje nasilje (85%), da učinilac bude kažnjen (63%), da se zabrani viktimizacija drugih, njoj bliskih osoba (51%), zahtevi za odštetu (26%) i da povrate imovinu (25%).

Autonomni ženski centar je u saradnji sa Institutom za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu (2014. godine) sproveo „Kvalitativno istraživanje delotvornosti mehanizama na nacionalnom i lokalnom nivou za borbu protiv nasilja prema ženama“.³⁶ Istraživanje je sprovedeno u 9 gradova u Srbiji, a u njima je obuhvaćeno po 7 službi koje čine sistem zaštite od nasilja u porodici – policija, centri za socijalni rad, opštinsko javno tužilaštvo, sudovi – krivični, prekršajni, parnični postupak – i medicinske službe (opšta i hitna), odnosno ukupno 199 profesionalaca, primenom

³⁵ To su: Beograd, Novi Sad, Novi Bečej, Vranje i Niš.

³⁶ Autorke istraživačkog izveštaja su Tanja Ignjatović, Dragica Pavlović-Babić i Marija Lukić (2014).

Ciljevi, definicije, princip jednakosti i nediskriminacije, opšte obaveze

fokus-grupnih diskusija i strukturiranih intervjua.³⁷ Glavni nalazi ovog istraživanja ukazuju da: (a) zakoni imaju ograničenu moć u regulaciji prakse, koja je podložna rutini i otporima zaposlenih prema novinama; da postoje različita tumačenja iste zakonske norme, i unutar pojedin(ačn)e službe i između predstavnika različitih službi; (b) osnovni interpretativni okvir u koji se smešta i na osnovu kojeg se razume nasilje prema ženama i nasilje u porodici čine kultura i tradicija, kao i nepovoljne društvene okolnosti u kojima živimo; (c) postoji saglasnost da je potreban stalan i sistematski rad na podizanju nivoa osetljivosti i odgovornosti javnosti prema nasilju, uključujući i podizanje osetljivosti profesionalaca različitih profila; (d) kada je reč o registrovanju nasilja u porodici, očigledno je da se ono gotovo u potpunosti izjednačava s fizičkim nasiljem; iako postoji svest o rasprostranjenosti psihičkog, pa i ekonomskog nasilja, ovi vidovi ipak izmiču procesuiranju; seksualno nasilje još je manje zastupljeno u profesionalnoj praksi i još i danas predstavlja tabu-temu; (e) uočeno je da prijave retko pristižu od službenih lica (posebno od zdravstvenih službi i centra za socijalni rad), na delu su nejasnoće u tumačenju „službene obaveze“, nedostatak procene bezbednosnih rizika i zabuna oko toga šta je „lažna prijava nasilja“; (f) postoji jasna svest da je funkcionalnost sistema niska, a jedan deo odgovornosti se pripisuje lošim uslovima rada i fenomenu izgaranja, dok se veći deo pripisuje žrtvama (sklonosti žrtve da odustane); (g) postoji saglasnost da u sistemu nedostaje bolja komunikacija među službama, da nemaju uvid u kompletan proces, a posebno u deo koji se odnosi na praćenje slučaja; (h) profesionalci u sistemu imaju ograničenu spremnost da uče i da se razvijaju, mada neki uviđaju potrebu i identifikuju ključne teme.

---

³⁷ Fokus-grupne diskusije sa predstavnicima policije (77) i centara za socijalni rad (71) te strukturirani intervjui, sa po 7 predstavnika osnovnog javnog tužilaštva, prekršajnog suda i osnovnog suda – krivična odeljenja, 9 predstavnika osnovnog suda – parnična odeljenja, 21 predstavnikom zdravstvene službe (opšta medicina i hitna medicinska pomoć).

II Integrisanje politika i prikupljanje podataka

Sveobuhvatne i koordinirane politike

▪ Član 7

1) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere za usvajanje i primenu delotvornih, sveobuhvatnih i koordiniranih državnih politika, koje obuhvataju sve relevantne mere za sprečavanje i borbu protiv svih vidova nasilja obuhvaćenih ovom konvencijom i nude holistički odgovor na nasilje nad ženama.

2) Strane se obavezuju da obezbede da politike iz stava 1 ovog člana postave prava žrtve u središte svih mera i da se primenjuju kroz delotvornu saradnju svih nadležnih službi, institucija i organizacija.

3) Mere koje se preduzimaju u skladu sa ovim članom uključuju, prema potrebi, sve nadležne aktere, kao što su: državni organi, nacionalne, regionalne i lokalne skupštine i uprave, državne institucije za zaštitu ljudskih prava i organizacije civilnog društva.

a. Da li postoje zakoni i podzakonski akti, kao što su pravila i propisi, specifični protokoli ili drugi pravni ili dokumenti javnih politika (državne strategije, akcioni planovi, državni regionalni/lokalni strateški dokumenti itd.), koji definišu uloge i odgovornosti određenih institucija/aktera u: (a) zaštiti, (b) prevenciji i/ili (c) gonjenju slučajeva nasilja nad ženama i u porodici? Ako je odgovor potvrđan, nabrojte ga/ih i navedite uloge i odgovornosti. Da li su ovi dokumenti pravno obavezujući ili su više instruktivne prirode? Ko je odgovoran za implementaciju ovih standarda? Ko i na koji način prati primenu ovih standarda?

b. Da li postoje zakoni i podzakonski akti, kao što su pravila i propisi, specifični protokoli ili drugi pravni ili dokumenti javnih politika (državne strategije, akcioni planovi, državni regionalni/lokalni strateški dokumenti itd.), koji definišu međusektorsku, i/ili međuvladinu saradnju i koordinaciju u: (a) zaštiti, (b) prevenciji i/ili (c) gonjenju slučajeva nasilja nad ženama i u porodici? Šta je cilj uspostavljanja ovih mera / usvajanja ovih procedura? Molimo vas da navedete definiciju njihovog cilja, ako je moguće. Navedite ko učestvuje u ovom integrisanom pristupu, kao što je definisano u relevantnim dokumentima. Molimo vas da date pregled njihovih uloga i odgovornosti u vezi sa aspektima saradnje i komunikacije. Da li su to pravno obavezujući dokumenti ili su više instruktivne prirode? Ko je odgovoran za zajedničke napore i za realizovanu komunikaciju i saradnju? Molimo da date definiciju, ako je moguće. Da li ove politike zahtevaju zajednički rad na pojedinačnim slučajevima, i/ili na strateškom i/ili zakonodavnom nivou? Da li je potrebno izveštavanje o zajedničkom napretku i, ako jeste, kome? Da li je Koordinaciono telo osnovano da nadgleda integrisani odgovor na nasilje nad ženama i u porodici? Kakav mandat ima Koordinaciono telo? Kakve mere može da preduzme Koordinaciono telo u slučajevima kada ne dođe do komunikacije i saradnje?

c. Da li se potrebe i prava žrtava tretiraju kao prioritet u radu institucija, grupa i tela definisanih usvojenim zakonima i politikama? Da li su ovi usvojeni zakoni i regulisane politike Koordinacionog tela orijentisani ka žrtvi na način da se bave potrebama i pravima žrtava kao prioritetom? Molimo vas da identifikujete specifične ciljeve i zadatke kao što su definisani u relevantnim dokumentima ili merama da biste objasnili svoje analize/komentare.

Integrisanje politika i prikupljanje podataka

d. Da li postoje obaveze nastale iz pravnih ili političkih dokumenata ili su samo instruktivne prirode – obaveze uključivanja svih relevantnih državnih i nedržavnih aktera? Možete li da navedete institucije, državne i nedržavne aktere (sudstvo, policija, parlament, državne institucije za ljudska prava, nevladine organizacije itd.) identifikovane u dokumentu/-ima koji omogućavaju integrisani pristup u prevenciji i borbi protiv nasilja prema ženama i u porodici? Navedite ko je bio aktivan u kreiranju, praćenju i/ili sprovođenju tih dokumenata. Da li su NVO i drugi relevantni nedržavni akteri bili aktivni u kreiranju, praćenju i/ili sprovođenju tih dokumenata?

Uloge i odgovornost pojedinačnih institucija u prevenciji, zaštiti i procesuiranju nasilja nad ženama i nasilja u porodici, kao i pitanje međusektorske i međuresorne saradnje i koordinacije, propisani su zakonima koji regulišu posebne oblasti, ali i strategijama i protokolima o postupanju državnih organa.

Prema **Zakonu o ravnopravnosti polova**,¹ organi javne vlasti dužni su da planiraju, organizuju, sprovode i finansiraju mere namenjene uzdizanju svesti javnosti o potrebi sprečavanja nasilja u porodici. Organi jedinica lokalne samouprave, u okviru svojih nadležnosti, obezbeđuju ravnopravnost polova i ostvarivanje jednakih mogućnosti. U organima jedinica lokalne samouprave, u okviru postojeće organizacije i akta o unutrašnjem uređenju i sistematizaciji, organizuje se stalno radno telo ili određuje zaposleni za rodnu ravnopravnost i obavljanje poslova ostvarivanja jednakih mogućnosti, u skladu sa ovim zakonom.

Kada je reč o organizacijama civilnog društva – udruženjima, ona čiji su ciljevi vezani za unapređenje ravnopravnosti polova imaju pravo da prate ostvarivanje ravnopravnosti polova i ukazuju na diskriminaciju, kao i da sastavljaju i objavljuju izveštaje o svojim nalazima. Ova udruženja imaju svoje predstavnike u radnom telu Vlade nadležnom za ravnopravnost polova, koje obrazuje i čije članove imenuje Vlada.

Za nadzor nad primenom Zakona ovlašćeno je ministarstvo nadležno za poslove ravnopravnosti polova. Ministarstvo najmanje jednom godišnje podnosi izveštaj o stanju zaštite i unapređenja ravnopravnosti polova Vladi i nadležnom odboru Narodne skupštine. Na teritoriji autonomne pokrajine nadzor nad primenom ovog zakona vrši nadležni pokrajinski organ, kao povereni posao. Nadzor nad vršenjem poverenih poslova vrši ministarstvo nadležno za poslove ravnopravnosti polova.

Zakonom o zabrani diskriminacije² ustanovljen je **Poverenik za zaštitu ravnopravnosti**, kao samostalan državni organ, nezavisan u obavljanju poslova utvrđenih ovim zakonom. Poverenik prima i razmatra pritužbe i daje mišljenja i preporuke u konkretnim slučajevima i izriče mere; podnosiocu pritužbe pruža informacije o njegovom pravu i mogućnosti pokretanja sudskog ili drugog postupka zaštite, odnosno preporučuje postupak mirenja; podnosi tužbe u svoje ime a uz saglasnost i za račun diskriminisanog lica i podnosi prekršajne prijave; podnosi godišnji i poseban izveštaj Narodnoj skupštini Republike Srbije o stanju u oblasti zaštite ravnopravnosti; upozorava javnost na najčešće, tipične i teške slučajeve diskriminacije; prati sprovođenje zakona i drugih propisa, inicira donošenje ili izmenu propisa radi sprovođenja i unapređivanja zaštite od diskriminacije i daje mišljenje o odredbama nacрта zakona i drugih propisa koji se tiču zabrane diskriminacije; uspostavlja i održava saradnju sa organima nadležnim za ostvarivanje ravnopravnosti i zaštitu ljudskih prava na teritoriji autonomne pokrajine i lokalne samouprave; preporučuje organima javne vlasti i drugim licima mere za ostvarivanje ravnopravnosti.

Prema **Porodičnom zakonu**³ ustanovljena je uloga sudova i organa starateljstva u postupku pružanja zaštite od nasilja u porodici koja se garantuje svakom članu porodice. Kada je reč o ulozi suda, na delovanje suda u postupcima sudske zaštite koju predviđaju Zakon o ravnopravnosti polova, Zakon o zabrani diskriminacije i Porodični zakon primenjuju se, pored posebnih odredbi ovog zakona, i opšta pravila parničnog postupka. U oblasti građanskopravne zaštite, materijalno ni procesno pravo ne predviđa posebno „najbolji interes žrtve“ kao prioritet u ostvarivanju sudske zaštite, osim

¹ Zakon o ravnopravnosti polova, *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009.

² Zakon o zabrani diskriminacije, *Službeni glasnik RS*, br. 22/2009.

³ Porodični zakon, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011.

Integrisanje politika i prikupljanje podataka

pravila o hitnosti postupka i mogućnosti da se zaštita postigne i privremenim merama. U okviru porodičnih sporova koji se tiču odlučivanja o pravima ili zaštiti interesa maloletnih lica, predviđena je obaveza svih učesnika u postupku da se vode „najboljim interesom deteta“.

U oblasti krivičnopravne zaštite **Zakonikom o krivičnom postupku**⁴ posebno su regulisane obaveze u postupanju sudova, javnog tužilaštva i policije u procesuiranju krivičnih dela, kao i obaveze koje se tiču saradnje i koordinacije ovih organa. Slično kao i u oblasti građanskopravne zaštite, najbolji interes žrtve nije pitanje koje je posebno regulisano, ali se položaj žrtve kao oštećenog/-e u krivičnom postupku štiti kroz obavezu organa postupka da oštećenog/-u zaštiti od uvrede, pretnje i svakog drugog napada, preduzimanjem mera zaštite svedoka ili oštećenog/-e ili dodeljivanjem statusa posebno osetljivog svedoka, u skladu sa zakonom.

Prema **Zakonu o socijalnoj zaštiti**,⁵ koji posebno reguliše pružanje usluga i krug korisnika, ali i pitanja saradnje sa drugim akterima u ovom postupku, kao jedno od načela socijalne zaštite propisano je načelo najboljeg interesa korisnika.

Prema **Zakonu o zaštitniku građana**,⁶ organi uprave imaju obavezu da saraduju sa Zaštitnikom građana i da mu stave na raspolaganje sve podatke kojima raspolažu, a koji su od značaja za postupak koji vodi. Zaštitnik građana saraduje sa organima autonomne pokrajine i jedinica lokalne samouprave nadležnim za pitanja zaštite prava građana, sa ombudsmanom autonomne pokrajine i građanskim braniocem u jedinicama lokalne samouprave u kojima je on ustanovljen, kao i sa nadležnim službama Predsednika Republike i Narodne skupštine, u cilju razmene informacija o uočenim problemima i pojavama u radu i postupanju organa uprave sa stanovišta zaštite i unapređenja ljudskih sloboda i prava.

U oblasti prevencije i suzbijanja nasilja prema ženama i obezbeđivanja sveobuhvatnog sistema zaštite, **Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period od 2010. do 2015. godine** predviđa nadležnost Ministarstva rada i socijalne politike, Ministarstva za ljudska i manjinska prava, Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva pravde i institucija pravosuđa, Ministarstva prosvete, Ministarstva omladine i sporta, pokrajinskih organa, organa jedinica lokalne samouprave i udruženja. **Strategija predviđa i uspostavljanje i jačanje saradnje između institucija koje se bave ženama žrtvama nasilja na različitim nivoima vlasti**, uz uspostavljanje mreže svih institucija koje se bave nasiljem prema ženama na lokalnom nivou i utvrđivanje načina međusektorske saradnje i istaknutu potrebu za uspostavljanjem koordinacije i nadgledanja ovih službi od strane resornog ministarstva, uključujući odgovarajuću saradnju sa drugim relevantnim ministarstvima. U pitanju je akt instruktivnog karaktera, za čiju primenu je nadležno Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike.

Strategija predviđa ravnopravno uključivanje civilnog sektora u sistem zaštite žena od nasilja, kao i uspostavljanje i jačanje saradnje između relevantnih državnih organa i udruženja. Strategijom se nalaže unapređenje saradnje sindikata, poslodavaca i Vlade sa odgovarajućim udruženjima, stručnjacima i drugim subjektima, naročito u procesu pripremanja novih zakona i propisa, kao i u traženju rešenja za ozbiljne probleme koje prati tekuća reforma privrede i društva, a u cilju uključivanja pitanja rodne ravnopravnosti u proces socijalnog dijaloga i stvaranja socijalnog konsenzusa.

Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima predviđa odgovarajuće uloge i odgovornost institucija prema strateškim ciljevima i oblastima, pa su tako nosioci aktivnosti u oblasti prevencije: Ministarstvo rada i socijalne politike, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo kulture, informisanja i informacionog društva, Ministarstvo prosvete i nauke, Ministarstvo omladine i sporta, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde i Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja; u oblasti unapređivanja normativnog okvira: Ministarstvo rada i socijalne politike, Ministarstvo pravde, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo zdravlja i Ministarstvo prosvete i nauke; u oblasti unapređivanja multisektorske

⁴ Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

⁵ Zakon o socijalnoj zaštiti, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2011.

⁶ Zakon o Zaštitniku građana Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 79/2005 i 54/2009.

Integrisanje politika i prikupljanje podataka

saradnje: Ministarstvo rada i socijalne politike, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo prosvete i nauke, Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministarstvo pravde; u oblasti unapređivanja sistema mera zaštite i podrške žrtvama nasilja: Ministarstvo rada i socijalne politike, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo prosvete i nauke, Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministarstvo pravde.

Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima predviđa odgovarajuće uloge i odgovornost institucija prema strateškim ciljevima i oblastima, pa su tako nosioci aktivnosti u oblasti prevencije: Ministarstvo rada i socijalne politike, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo kulture, informisanja i informacionog društva, Ministarstvo prosvete i nauke, Ministarstvo omladine i sporta, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde i Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja; u oblasti unapređivanja normativnog okvira: Ministarstvo rada i socijalne politike, Ministarstvo pravde, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo zdravlja i Ministarstvo prosvete i nauke; u oblasti unapređivanja multisektorske saradnje: Ministarstvo rada i socijalne politike, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo prosvete i nauke, Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministarstvo pravde; u oblasti unapređivanja sistema mera zaštite i podrške žrtvama nasilja: Ministarstvo rada i socijalne politike, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo prosvete i nauke, Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministarstvo pravde.

Strategija ističe da je radi uspostavljanja efikasnog sistema zaštite žena žrtava nasilja neophodno uspostaviti kontinuiranu multisektorsku saradnju između nosilaca sistema zaštite, što podrazumeva saradnju između centara za socijalni rad, policije, tužilaštva, sudova i zdravstvenih ustanova, kojima se moraju obezbediti odgovarajući uslovi za rad. U pitanju je akt instruktivnog karaktera za čiju primenu je nadležno Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike. Strategija posebnu pažnju posvećuje grupama žena koje su izložene (ili koje to mogu biti) višestrukoj diskriminaciji, kao i ranjivim grupama žena. Preporučene aktivnosti podrazumevaju i aktivnu saradnju sa specijalizovanim organizacijama civilnog sektora.

Program za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima u Autonomnoj pokrajini Vojvodini za period od 2014. do 2020. godine predviđa odgovarajuće mere za **integrisani pristup u organizovanju zaštite i podrške za žene žrtve nasilja**. U poglavlju „Praćenje sprovođenja i revizija“ Program predviđa da Pokrajinska vlada, u skladu sa Konvencijom, **formira intersektorsko telo nadležno za koordinaciju, praćenje i procenu efekata mera ovog programa** (rad i nadležnosti ovog tela biće regulisani posebnim aktom, nakon formiranja tela).

Prema **Opštem protokolu o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima**, u skladu sa pozitivnim zakonskim propisima, obavezu postupanja u slučajevima nasilja u porodici imaju: policija, ustanove socijalne zaštite i drugi pružaoci usluga u sistemu socijalne zaštite, zdravstvene ustanove i drugi sektori zdravstvene službe, ustanove u sistemu obrazovanja i vaspitanja u slučajevima kada su uključena deca svedoci nasilja, javno tužilaštvo, redovni i prekršajni sudovi. U pitanju je akt instruktivnog karaktera, čiju primenu koordinira Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike.

Osiguranje bezbednosti i zaštita prava žrtve, kao i zaustavljanje nasilja, prevashodno su uloga policije i javnog tužilaštva, odmah po dobijanju informacije od građana, ustanova, organa i organizacija o postojanju nasilja u porodici. Druge službe (socijalne, zdravstvene, obrazovne i slične ustanove) pružaju podršku žrtvama, obezbeđuju oporavak i preduslove za produktivan život bez nasilja. Svi učesnici su u obavezi da saraduju na način koji obezbeđuje **celovitu, koherentnu, delotvornu i efikasnu zaštitu za ženu žrtvu i nenasilne članove njene porodice**.

Prema odredbama Protokola, radi uspostavljanja efikasnog sistema zaštite žrtava nasilja u partnerskom odnosu i u porodici neophodno je uspostaviti kontinuiranu multisektorsku saradnju između institucija koje su nosioci sistema zaštite. To podrazumeva saradnju između ustanova socijalne zaštite, posebno centara za socijalni rad, policije, tužilaštava, istražnih sudova i zdravstvenih ustanova. Ističe se i da je potrebno obezbediti da žrtva nasilja dobije svu potrebnu podršku kako bi se ohrabrila da prihvati pomoć i preduzme korake za osiguranje bezbednosti. Zaposleni u svim ustanovama u sistemu zaštite i podrške ženama žrtvama nasilja u porodici staraće se da žrtvu obaveste o preduzetim koracima i merama, kao i o pravima koje žrtva ima u svakoj fazi postupka.

Integrisanje politika i prikupljanje podataka

U sistem zaštite potrebno je uključiti i udruženja građana koja po svom programu imaju aktivnosti vezane za usluge žrtvama nasilja.

Savet za rodnu ravnopravnost Vlade Republike Srbije osnovan je 2004. godine kao Savet za ravnopravnost polova, da bi 2009. prerastao u Savet za rodnu ravnopravnost. Prema Odluci o obrazovanju Saveta za rodnu ravnopravnost iz 2013. godine, zadatak Saveta je, između ostalog, da razmatra i predlaže mere za unapređenje politike ostvarivanja rodne ravnopravnosti sa stanovišta međuresorske saradnje u toj oblasti.

Ministarstvo unutrašnjih poslova je formiralo **Radnu grupu za praćenje i koordinaciju rada policije u slučajevima nasilja u porodici**. Imenovana su 54 policijska službenika kao koordinatori za nasilje u 27 policijskih uprava, čije su aktivnosti definisane posebnom uredbom.

Finansijska sredstva

▪ Član 8

Strane se obavezuju da odvoje odgovarajuća finansijska sredstva i ljudske resurse za adekvatno sprovođenje integriranih politika, mera i programa za sprečavanje i borbu protiv svih vidova nasilja obuhvaćenih ovom konvencijom, uključujući i one koje sprovode udruženja građana i civilno društvo.

a. *Da li su usvojeni zakoni i politike o integrisanom pristupu praćeni adekvatnom procenom troškova njihove realizacije? Navedite koliko je bilo potrebno i efektivno izdvojeno sredstava za sprovođenje ovih zakona/politika. Ko su krajnji korisnici finansiranih aktivnosti? Kome su namenjena sredstva (državne institucije, regionalne i/ili lokalne, nevladine organizacije, nezavisne institucije itd.) – navedite. Da li su donacije obezbeđene iz javnih sredstava? Ako jesu, da li iz državnog, lokalnih ili regionalnih budžeta? Da li je bilo (ko)finansiranja od strane međudržavne zajednice donatora, korporativnog biznisa, javne kampanje za prikupljanje novca itd.? Navedite.*

Zakoni i ostali akti koji podržavaju integrirani pristup ne uključuju procenu troškova njihove primene. Usvojeni dokumenti uglavnom sadrže opšte odrednice o izvoru finansiranja. **Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period od 2010. do 2015. godine** utvrđuje da će se sredstva za realizaciju mera i aktivnosti predviđenih Strategijom obezbediti, u skladu sa mogućnostima, iz budžeta Republike Srbije.

Dakle, s obzirom na to da je budžet Republike Srbije linijski i da je obaveza uvođenja programskog budžeta uspostavljena za period od 2015. godine, nisu raspoloživi precizni, već samo okvirni i sporadični podaci o budžetskim alokacijama i utrošku sredstava za sprovođenje integriranog pristupa.

Prema **Zakonu o budžetu Republike Srbije za 2011. godinu**, na liniji 481 – Dotacije nevladinim organizacijama u okviru budžetskog razdela Uprave za rodnu ravnopravnost unutar Ministarstva rada i socijalne politike, bilo je predviđeno 2.000.000,00 dinara. Prema **Izveštaju Uprave za rodnu ravnopravnost za 2011. godinu**, tokom novembra i decembra 2011. sproveden je konkurs Uprave namenjen udruženjima građana.⁷

Prema **Zakonu o budžetu Republike Srbije za 2012. godinu**, na liniji 481 – Dotacije nevladinim organizacijama u okviru budžetskog razdela Uprave za rodnu ravnopravnost unutar Ministarstva rada i socijalne politike, bilo je predviđeno 2.400.000,00 dinara. Prema **Zakonu o budžetu Republike**

⁷ Prioriteti konkursa su bili uspostavljanje rodne jednakosti i integrisanje rodne perspektive u obrazovanju i uklanjanje rodni stereotipa i eliminacija govora mržnje i podsticanje rodno senzitivnog medijskog delovanja u skladu sa ciljevima Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti, Akcionog plana za njenu implementaciju i Zakona o ravnopravnosti polova.

Srbije za 2013. godinu, na liniji 481 – Dotacije nevladinim organizacijama u okviru budžetskog razdela Uprave za rodnu ravnopravnost unutar Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike opredeljeno je 2.200.000,00 dinara, što je za 200.000,00 dinara manje u odnosu na 2012.⁸

Analiza bužeta⁹ Uprave za rodnu ravnopravnost, koja je rađena za razdoblje od 2009. do 2011. godine, pokazala je nisko opredeljivanje sredstava od strane Republike Srbije za pitanja rodne ravnopravnosti. Istovremeno je primećena i niska potrošnja opredeljenih sredstava od strane Uprave za rodnu ravnopravnost. **Izvršenje budžeta kretalo se od 36% do 48% (na primer, tokom dve godine u ovom periodu Uprava nije izvršila budžetsku liniju 481 – Dotacije nevladinim organizacijama).**

Kad su u pitanju sredstva od međunarodnih donatora, tu je izvršenje budžeta bilo znatno veće, a to je pokazatelj da opredeljenje Republike Srbije za rodnu ravnopravnost zavisi od sredstava međunarodnih donatora. Vrlo često su međunarodni donatori troškove Uprave za rodnu ravnopravnost plaćali sa svojih računa, tako da nije bilo moguće u celini sagledati ulaganja. **Ovi troškovi su bili nedostupni za analizu.** Drugi identifikovani problem je što iz izveštaja Uprave za rodnu ravnopravnost **nije bilo moguće pratiti progres u oblasti poboljšanja položaja žena, a posebno nije bilo moguće to dovoditi u vezu sa utrošenim sredstvima.**

Preporuke ove analize su obuhvatile: 1) Uprava za rodnu ravnopravnost trebalo bi da izradi i dostavi javnosti izveštaj o radu, sa jasno merljivim indikatorima koji omogućavaju praćenje utrošenih sredstava i ostvarenih efekata u odnosu na svoj mandat i u odnosu na Nacionalnu strategiju za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti, koja je, nadamo se, „okvir za planiranje“. 2) Međunarodne agencije koje podržavaju aktivnosti državnih mehanizama trebalo bi da svoje izveštaje o napretku i finansijama učine dostupnim javnosti, kako bi postojala mogućnost da se sagleda celokupno ulaganje u oblast rodne ravnopravnosti i samere postignuti rezultati u odnosu na uložena sredstva. 3) Uprava za rodnu ravnopravnost trebalo bi da snažno podržava razvoj autonomije ženskih nevladinih organizacija, što bi se moralo ogledati i u dodeli sredstva u odnosu na teme i prioritete za unapređenje ravnopravnosti žena i za ostvarivanje ženskih ljudskih prava.

U periodu od 2008. do 2012. Ministarstvo rada i socijalne politike, Uprava za rodnu ravnopravnost i Program Ujedinjenih nacija za razvoj (uz administrativno-tehničku podršku UNDP-a) realizovali su projekat „Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja“. Sredstva u ukupnom iznosu od 3.011.140,50 USD obezbedila je norveška vlada. Prema Izveštaju o radu Uprave za rodnu ravnopravnost za period januar–decembar 2012. godine, u okviru projekta dodeljeno je 19 donacija kojima se podržavaju akteri na lokalnom nivou (organizacije civilnog društva/ženske grupe, pružaoci pravne pomoći) kako bi se pojačala koordinacija i obezbedio kontinuitet usluga za žrtve seksualnog i rodno zasnovanog nasilja.¹⁰ Od decembra 2012. Ministarstvo je nastavilo saradnju sa Programom Ujedinjenih nacija za razvoj kroz projekat „Integrisani odgovor na nasilje nad ženama u Srbiji“, koji ima za cilj unapređivanje institucionalnog odgovora na počinjeno nasilje. Za ovaj projekat su dobijena sredstva u ukupnom iznosu od 1,000.000 USD.

Pokrajinski sekretarijat za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova u saradnji sa Pokrajinskim ombudsmanom, kao i drugim nadležnim pokrajinskim sekretarijatima, bio je odgovoran za sprovođenje vojvođanske Strategije 2008–2012. Sredstva za sprovođenje strategije obezbedio je uz finansijsku podršku Fonda Ujedinjenih nacija za podršku akcijama protiv nasilja nad ženama (UNTF) u iznosu od 990.970,00 USD (za trogodišnje sprovođenje strategije). Iz budžeta Vlade AP Vojvodine obezbeđeno je 1.400.000,00 dinara, a učešće Vlade AP Vojvodine ogleda se i obezbeđivanju nefinansijske podrške sprovođenju aktivnosti planiranih u okviru Strategije. Sprovođenju Strategije doprinele su i lokalne samouprave obezbeđivanjem uslova za sprovođenjem aktivnosti iz Strategije u njihovim opštinama.

⁸ U periodu 2008–2012. Uprava za rodnu ravnopravnost je, u okviru aktivnosti projekta Program implementacije aktivnosti Nacionalnog akcionog plana (NAP), tokom 2011. i 2012. godine dodelila deset donacija lokalnim organizacijama civilnog društva koje su imale cilj da, kroz realizaciju lokalnih akcionih planova, ekonomski osnažuju žene u ruralnim područjima.

⁹ Analizu je izradila Bobana Macanović (2012).

¹⁰ Informacije o dodeljenim sredstvima i organizacija dostupne su na internet-prezentaciji Uprave za rodnu ravnopravnost.

Integrisanje politika i prikupljanje podataka

U sprovođenju Strategije partnerske organizacije Pokrajinskog sekretarijata za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova bile su Autonomni ženski centar iz Beograda, Centar za socijalni rad Sombor, Viktimološko društvo Srbije i Ekumenska humanitarna organizacija. Aktivnosti na suzbijanju nasilja nastavljaju se i tokom sledeće dve godine kroz projekat „Objedinjeni odgovor na nasilje nad ženama u Srbiji“, koji podržava „UN Women“. Takođe, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova dao je značajan doprinos uključivanju i promociji principa rodnog budžetiranja u državne politike kroz projekat „Ka politici rodnog budžetiranja“, uz podršku Agencije UN za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena, 2008.

Pored multilateralnih i bilateralnih donatora, najznačajniji donator u Republici Srbiji u oblasti borbe i sprečavanja nasilja prema ženama i nasilja u porodici jeste Evropska unija. Od 2000. godine značajna sredstva plasirana su u okviru različitih instrumenata EU, pre svega u okviru Instrumenta za pretprijetnu pomoć (IPA), i to programa „Civil Society Facility“, „EU Progress“ i „Exchange“. Takođe, nekoliko projekata odobreno je u okviru programa EIDHR. Primera radi, odobreni su i realizovani projekti: „Udruženim naporima – ka novim evropskim standardima u zaštiti žena od rodno zasnovanog nasilja“, Autonomni ženski centar Beograd (Civil Society Facility Framework Partnership Agreements); „Ka socijalnoj koheziji – uticaj na politike socijalnog uključivanja za višestruko marginalizovane grupe žena i žrtve nasilja“, Autonomni ženski centar Beograd („Regionalni program IPA 2009 – Civil Society Facility“); „Sprečavanje i borba protiv nasilja nad ženama i žrtvama nasilja“, Opština Nova Varoš („EU Progress“); „Jačanje opštinskih kapaciteta za unapređenje kvaliteta života socijalno ranjivih grupa“, Gradska opština Palilula, Niš („Exchange“); „Dostojanstvo, integritet i sigurnost za žene – zajednička akcija ženskih organizacija“, Autonomni ženski centar Beograd (EIDHR).

b. Da li je u poslednje dve godine došlo do promene u pogledu izvora finansiranja integrisanih politika – navedite i komentarišite.

Prema **Zakonu o budžetu Republike Srbije za 2012. godinu**, na liniji 481 – Dotacije nevladinim organizacijama u okviru budžetskog razdela Uprave za rodnu ravnopravnost unutar Ministarstva rada i socijalne politike, bilo je predviđeno 2.400.000,00 dinara, što je za 400.000,00 dinara više u odnosu na alokaciju za 2011. prema **Zakonu o budžetu Republike Srbije za 2011. godinu**. Međutim, prema **Zakonu o budžetu Republike Srbije za 2013. godinu**, na toj budžetskoj liniji opredeljeno je 2.200.000,00 dinara, što je za 200.000,00 dinara manje u odnosu na 2012.

c. Da li su usvojeni zakoni i politike o integrisanim politikama praćeni adekvatnim ljudskim resursima? Da li su ove mere praćene otvaranjem novih radnih mesta, redizajniranjem odgovornosti, zapošljavanjem novih ljudi za sprovođenje novih zadataka, i/ili su praćene novim zadacima, zaduženjima i odgovornostima u okviru postojeće infrastrukture. Navedite efekte.

Uprava za rodnu ravnopravnost je prvi izvršni mehanizam Vlade RS nadležan za poslove ostvarivanja i unapređivanja rodne ravnopravnosti. Uprava je osnovana 2007. godine kao Sektor za rodnu ravnopravnost u okviru Ministarstva rada i socijalne politike, da bi 2008. prerasla u Upravu za rodnu ravnopravnost u sastavu istog ministarstva. Prema **Izveštaju Uprave za rodnu ravnopravnost za 2011. godinu**, osnovni problemi sa kojima se Uprava susreće jesu **nedostatak finansijskih sredstava i nedostatak kapaciteta, naročito u pogledu broja zaposlenih**. Problemi se delimično prevazilaze uz pomoć sredstava međunarodnih organizacija i donatora za realizaciju projekata. Većina aktivnosti Uprave je finansirana iz tih sredstava kao i angažman konsultanata koji značajno povećavaju kapacitete Uprave.

Prema **Izveštaju o položaju žena i stanju rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji za period 2008–2012. godina** Uprave za rodnu ravnopravnost, do kraja 2012. **u opštinama širom Srbije formirano je oko sto lokalnih tela za rodnu ravnopravnost ili su određene, zaposlene osobe koje se bave ovim pitanjem**. Tela su formirana kao tela skupštine opštine, radna tela opštinskih veća ili komisije predsednika opština. Dvadesetak opština se opredelilo za određivanje zaposlenog lica za

rodnu ravnopravnost. Dalje, u Izveštaju se navodi da je Ministarstvo zdravlja, od 2008. godine, realizovalo program u okviru kojeg je zaposleno 75 zdravstvenih medijatorki iz romske zajednice u 59 opština u Srbiji. Na kraju, u Izveštaju se ponavlja da su osnovni problemi sa kojima se Uprava i dalje susreće nedostatak finansijskih sredstava i manjak kapaciteta, koji se delimično prevazilazi uz pomoć donatorskih sredstava.

Prema **Nacionalnom programu za usvajanje pravnih tekovina EU (2013–2016)**, koji je Vlada Republike Srbije usvojila 2013. godine, u Ministarstvu rada, zapošljavanja i socijalne politike poslovima vezanim za sprovođenje antidiskriminacionog zakonodavstva, u različitim domenima, bave se: Sektor za brigu o porodici i socijalnu zaštitu, Uprava za rodnu ravnopravnost, Sektor za zaštitu osoba sa invaliditetom, Sektor za zapošljavanje, Sektor za rad. **Uredbom Vlade Republike Srbije o mreži ustanova socijalne zaštite (2012)** obuhvaćena je mreža ustanova socijalne zaštite i novoformirana ustanova Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima, koja će obavljati poslove koordinacije zaštite žrtava trgovine ljudima i urgentnog prihvata i zaštite žrtava trgovine ljudima.

Udruženja građana i civilno društvo

▪ Član 9

Strane prepoznaju, podstiču i podržavaju rad relevantnih udruženja građana i organizacija civilnog društva u borbi protiv nasilja nad ženama i uspostavljaju delotvornu saradnju sa tim organizacijama na svim nivoima.

a. Da li postoji zakon koji reguliše rad nevladinih organizacija ili civilnog društva? Kakav je status NVO? Da li postoje zakoni ili podzakonski akti koji regulišu rad NVO na sprečavanju i borbi protiv nasilja prema ženama i u porodici? Da li su NVO priznate u okviru državnog, regionalnog ili lokalnog zakonodavnog okvira kao aktivni pružaoci usluga, nosioci javnih kampanja, ili drugih vrsta aktivnih subjekata u ovoj oblasti (na primer, imaju ulogu monitoringa ili izveštavanja itd.)? Navedite zakone i uloge vezane za NVO.

Zakonom o udruženjima¹¹ uređuju se osnivanje i pravni položaj udruženja, upis i brisanje iz registra, članstvo i organi, statusne promene i prestanak udruženja, kao i druga pitanja značajna za rad udruženja. U smislu ovog zakona, udruženje je dobrovoljna i nevladina nedobitna organizacija ustanovljena na slobodi udruživanja više fizičkih i pravnih lica, osnovana radi ostvarivanja i unapređenja određenog zajedničkog ili opšteg cilja i interesa, koji nisu zabranjeni Ustavom ili zakonom. Udruženje stiče status pravnog lica upisom u Registar udruženja Agencije za privredne registre.

Udruženje može da vrši one aktivnosti kojima se ostvaruju ciljevi utvrđeni njegovim statutom. Sredstva za podsticanje programa ili nedostajućeg dela sredstava za finansiranje aktivnosti koje realizuju udruženja, a koji su od javnog interesa, obezbeđuju se u budžetu Republike Srbije. Vlada, odnosno ministarstvo nadležno za oblast u kojoj se ostvaruju osnovni ciljevi udruženja, dodeljuje ova sredstva na osnovu sprovedenog javnog konkursa i zaključuje ugovore o realizovanju odobrenih programa. Posebno je navedeno koji se programi naročito smatraju programom od javnog interesa, uključujući oblast socijalne zaštite, društvene brige o deci i zaštite i promovisanja ljudskih i manjinskih prava.

U Republici Srbiji ne postoji poseban zakon ili podzakonski akt koji reguliše rad udruženja građana u pogledu sprečavanja i borbe protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici. Međutim, **Zakonom o socijalnoj zaštiti**¹² propisano je da delatnost u oblasti socijalne zaštite, odnosno pojedine usluge socijalne zaštite, može pružati i udruženje. Prema **Pravilniku o organizaciji,**

¹¹ Zakon o udruženjima, *Službeni glasnik RS*, br. 51/2009 i 99/2011 – dr. zakoni.

¹² Zakon o socijalnoj zaštiti, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2011.

Integrisanje politika i prikupljanje podataka

normativima i standardima rada centra za socijalni rad dostupnost usluga centra obezbeđuje se, između ostalog, koordinacijom aktivnosti sa drugim javnim službama, humanitarnim organizacijama, udruženjima građana i drugim organizacijama u lokalnoj zajednici.

Prema **Zakonu o ravnopravnosti polova**,¹³ organizacije civilnog društva – udruženja čiji su ciljevi vezani za unapređenje ravnopravnosti polova imaju pravo da prate ostvarivanje ravnopravnosti polova i ukazuju na diskriminaciju, da sastavljaju i objavljuju izveštaje o svojim nalazima, a takođe imaju svoje predstavnike u radnom telu Vlade nadležnom za ravnopravnost polova, koje obrazuje i čije članove imenuje Vlada. Ova udruženja su aktivno legitimisana za pokretanje postupka građanskopravne sudske zaštite po ovom zakonu, u svoje ime (diskriminacija kojom su povređena prava većeg broja lica) ili u ime i uz pristanak diskriminisanog lica. Prema **Zakonu o zabrani diskriminacije**,¹⁴ organizacija koja se bavi zaštitom ljudskih prava može u ime i uz saglasnost lica čija su prava povređena inicirati postupak pred Poverenikom, kao i podneti tužbu sudu uz pismenu saglasnost lica na koje se isključivo odnosi diskriminatorско postupanje.

Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period od 2010. do 2015. godine predviđa ravnopravno uključivanje civilnog sektora u sistem zaštite žena od nasilja, kao i uspostavljanje i jačanje saradnje između relevantnih državnih organa i udruženja. **Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima** nabraja relevantne aktivnosti vezane za uključivanje civilnog društva u njeno sprovođenje, kao što su pokretanje i podsticanje direktnog učešća profesionalaca iz svih relevantnih javnih službi i iz civilnog sektora u aktivnostima podizanja nivoa svesti građana o problemu nasilja u porodici i nasilja nad ženama.

Prema **Opštem protokolu o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima**, u procesu prevencije, pružanja pravne i psiho-socijalne pomoći i zastupanja u obezbeđivanju usluga u zajednici namenjenih žrtvama nasilja u porodici, udruženja koja u okviru svog programa rada imaju definisane aktivnosti na realizaciji pomoći i podrške žrtvama nasilja u porodici i u partnerskim odnosima imaju značajnu ulogu.

b. U principu, da li je NVO zajednica aktivna u ovoj oblasti? Možete li da navedete broj organizacija koje se bave pitanjima nasilja prema ženama i u porodici, vrstu delatnosti (pružaoци usluga, monitoring, fokus na istraživanju i/ili politikama itd.), broj korisnika itd.? Da li postoje državne, regionalne i lokalne mreže ovih nevladinih organizacija? Koja je njihova uloga? Da li NVO sarađuju sa državnim/drugim akterima na zaštiti, sprečavanju, gonjenju, kažnjavanju, i/ili lakšoj restituciji tih žrtava? Ako postoje, navedite aspekt njihovog rada? Ako postoje koordinacija i saradnja između NVO i državnih organa, da li je institucionalizovana u okviru zakona ili politika, ili su više neformalne prirode? Navedite.

Prema podacima iz **Nacionalne strategije za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima**, postoje 54 udruženja koja pružaju različite vidove podrške ženama, muškarcima i deci (26), ženama i deci (19), samo ženama (6), ženama i muškarcima (3).

Autonomni ženski centar iz Beograda koordinira mrežu „Žene protiv nasilja“, što aktuelno okuplja 28 ženskih udruženja širom Republike Srbije koja pružaju usluge za žene i decu sa iskustvom nasilja. Neke od organizacija su specijalizovane za pružanje usluga višestruko marginalizovanim grupama žena (npr. organizacija „... Iz kruga“ pruža specifične usluge za žene sa invaliditetom žrtve nasilja, a Udruženje Romkinja „Osvit“ iz Niša ima SOS telefonsku uslugu na romskom i srpskom jeziku). Ženske organizacije u okviru Mreže nemaju objedinjenu bazu podataka o broju usluga i broju korisnica (ovi podaci se mogu naći u godišnjim izveštajima o njihovom radu).

U okviru projekta Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova formirana je mreža nevladinih organizacija koje pružaju uslugu SOS telefona za žene i decu izložene nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju na teritoriji AP Vojvodine (SOS Vojvodina). Telefonski broj je besplatan za korisnice, a omogućen je i standardizovan način vođenja evidencije o pruženim

¹³ Zakon o ravnopravnosti polova, *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009.

¹⁴ Zakon o zabrani diskriminacije, *Službeni glasnik RS*, br. 22/2009.

Integrisanje politika i prikupljanje podataka

uslugama, korisnicama i drugim aktivnostima.¹⁵ Od pokretanja telefona (21. 11. 2012.) do 1. 10. 2013. godine obavljene su 403 konsultacije na jedinstvenom besplatnom broju (0800-10-10-10) i 2.293 konsultacije na telefonima organizacija članica.

Romske ženske organizacije su povezane u Romsku žensku mrežu Srbije, koju čini 13 organizacija, 6 inicijativa i 2 mreže. Tri organizacije iz ove mreže, specijalizovane za oblast nasilja prema ženama, članice su i mreže „Žene protiv nasilja“. Mreža „... Iz kruga Srbija“ uključuje 4 ženske organizacije osoba sa invaliditetom, od kojih su dve članice mreže „Žene protiv nasilja“ i pružaju specifičnu uslugu za žene sa invaliditetom koje imaju iskustvo nasilja.

Nezavisna opservatorija za praćenje nasilja prema ženama osnovana je 2011. godine, kao nezavisno ekspertsko, posmatračko i analitičko telo koje čine ekspertkinje civilnog i akademskog društva, sa ciljem da prati, analizira i izveštava o stanju u oblasti nasilja prema ženama. Opservatorija deluje u okviru mreže „Žene protiv nasilja“ i Mreže za evropski ženski lobi u Srbiji, a objavila je izveštaj za 2012. i 2013. godinu. Koalicija ženskih organizacija¹⁶ priprema izveštaje iz senke o stanju prava žena na osnovu Konvencije UN o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW). Članice Romske ženske mreže Srbije¹⁷ takođe pripremaju izveštaje iz senke za Komitet CEDAW. Autonomni ženski centar i ASTRA članice su koalicije NVO (PrEUgovor) koja prati poglavlje 23 – „Pravosuđe i osnovna prava“ i poglavlje 24 – „Pravda, sloboda i bezbednost“ u procesu pristupanja Srbije Evropskoj uniji.

Kada je reč o institucionalnoj saradnji, Incest trauma centar, Centar za promociju zdravlja žena, Centar za studije roda i politike, Gej strejt alijansa, „... Iz kruga Beograd“ i „Bibija“ članice su Saveta za ravnopravnost polova (Vladino telo). U okviru Saveta Zaštitnika građana za rodnu ravnopravnost nalaze se i predstavnice Autonomnog ženskog centra, Beogradskog centra za bezbednosnu politiku, „Bibije“ i Gayten-a.

Koordinaciono telo

▪ Član 10

1) *Strane se obavezuju da naznače ili formiraju jedno ili više zvaničnih tela nadležnih za koordinaciju, sprovođenje, praćenje i procenu politika i mera za sprečavanje i borbu protiv svih vidova nasilja obuhvaćenih ovom konvencijom. Obaveza tih tela je da koordinirano prikupljaju podatke u skladu sa članom 11 ove konvencije, vrše analizu i objavljuju rezultate.*

2) *Strane se obavezuju da zvanično naznačena ili formirana tela u skladu sa ovim članom dobijaju podatke opšte prirode o merama preduzetim u skladu sa Poglavljem VIII ove konvencije.*

3) *Strane obezbeđuju da zvanično naznačena ili formirana tela u skladu sa ovim članom imaju kapacitet za neposrednu komunikaciju i održavanje veza sa odgovarajućim telima drugih strana.*

¹⁵ Mrežu čini 6 ženskih NVO: Centar za podršku ženama (Kikinda), SOS Ženski centar (Novi Sad), „... Iz kruga – Vojvodina“ (Novi Sad), Udruženje Roma Novi Bečej – SOS telefon na jezicima nacionalnih manjina (Novi Bečej), Zrenjaninski edukativni centar (Zrenjanin) i Ženska alternativa (Sombor).

¹⁶ Autonomni ženski centar, ASTRA, Žene u crnom, Labris, Glas razlike: izveštaji *Glas razlike iz Srbije* (2007) i *Senka nad Srbijom* (2013).

¹⁷ Romski ženski centar „Bibija“ (Beograd), „Ženski prostor“ (Niš), Udruženje Romkinja „Osvit“ – SOS telefon na romskom i srpskom jeziku (Niš), Udruženje Roma Novi Bečej – SOS telefon na jezicima manjina (Novi Bečej), Inicijativa Romkinja Pirost, Inicijativa Romkinja Bujanovac, Istraživači Romi (Žabalj), „Sastipe“ (Vranje) i „Romnjako ilo“ (Zrenjanin): izveštaj *Romkinje progovaraju* (2013). Izveštaj za 2007. pripremili su Evropski centar za prava Roma, „Bibija“, „Eureka“ i „Ženski prostor“.

Integrisanje politika i prikupljanje podataka

a. Da li postoji jedno ili više koordinacionih tela kao što je definisano u članu 10, stav 1? Da li su na državnom, regionalnom i/ili lokalnom nivou? Navedite njihove uloge i odgovornosti (koordinacija, implementacija i druge aktivnosti), uključujući ulogu izveštavanja. Ako su odgovorna za izveštavanje, navedite kome izveštavaju.

Kao što je već pomenuto, zadaci **Saveta za rodnu ravnopravnost Vlade Republike Srbije** jesu da razmatra i predlaže mere za unapređenje politike ostvarivanja rodne ravnopravnosti sa stanovišta međuresorske saradnje u toj oblasti; daje inicijativu za preduzimanje kratkoročnih mera koje doprinose ostvarivanju rodne ravnopravnosti; daje inicijativu za donošenje programa prikupljanja, obrade i objavljivanja statističkih podataka u ekonomskoj, političkoj, socijalnoj i drugoj sferi, kojima se obezbeđuje ravnopravno tretiranje polova; razmatra i inicira programe i predlaže mere za podsticanje i osposobljavanje žena za učešće u javnom i političkom životu; daje predloge za unapređenje politike postizanja rodne ravnopravnosti i sprečavanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici; razmatra druga pitanja od interesa za postizanje rodne ravnopravnosti.

Uprava za rodnu ravnopravnost je prvi izvršni mehanizam Vlade RS nadležan za poslove ostvarivanja i unapređivanja rodne ravnopravnosti. Uprava je osnovana 2007. godine kao Sektor za rodnu ravnopravnost u okviru Ministarstva rada i socijalne politike, da bi 2008. prerasla u upravu za rodnu ravnopravnost u sastavu Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike. Uprava obavlja poslove koji se odnose na analizu stanja i predlaganje mera u oblasti unapređenja rodne ravnopravnosti; izradu i sprovođenje Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti; izradu nacрта zakona i drugih propisa u ovoj oblasti; saradnju sa drugim državnim organima, organima autonomnih pokrajina i organima jedinica lokalne samouprave u ovoj oblasti; međunarodnu saradnju; koordinaciju rada i pružanje stručne i administrativno-tehničke podrške Savetu za ravnopravnost polova; poboljšanje položaja žena i promociju rodne ravnopravnosti i politike jednakih mogućnosti; integrisanje principa rodne ravnopravnosti u svim oblastima delovanja institucija sistema; sprovođenje preporuka Komiteta UN o eliminaciji diskriminacije žena, kao i druge poslove u skladu sa zakonom.

Prioriteti u radu Uprave su u skladu sa šest prioriternih oblasti Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti i Akcionog plana za njeno sprovođenje: povećanje učešća žena u procesima odlučivanja i ostvarivanje ravnopravne zastupljenosti na svim nivoima i u svim oblastima; poboljšanje ekonomskog položaja žena; poboljšanje zdravlja žena i unapređivanje ravnopravnosti polova u zdravstvenoj politici; ostvarivanje ravnopravnosti polova u obrazovanju; prevencija i suzbijanje nasilja nad ženama i unapređivanje zaštite žrtava; uklanjanje rodnih stereotipa u medijima i promocija ravnopravnosti polova. **U 2014. godini došlo je do promene statusa ovog tela** – Uprava za rodnu ravnopravnost postala je Odsek za unapređenje rodne ravnopravnosti u okviru Sektora za razvojne poslove i poslove planiranja pri MRZBSP-u. Kako će ova promena uticati na buduće aktivnosti i da li će uopšte (iz ove pozicije) biti u mogućnosti da koordinira aktivnosti, tek treba da se vidi.

Pokrajinski sekretarijat za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova, u skladu sa zakonom i Statutom, obavlja poslove pokrajinske uprave, koji se odnose na pripremanje analitičkih i drugih materijala u vezi s primenom propisa iz oblasti ravnopravnosti polova za Skupštinu APV i Pokrajinsku vladu; aktivnosti za unapređivanje oblasti ravnopravnosti polova u Pokrajini; promociju principa jednakih mogućnosti za žene i muškarce; praćenje stanja i predlaganje mera za unapređenje položaja žena i ostvarivanja politike jednakih mogućnosti u Pokrajini; praćenje primene ratifikovanih konvencija i preporuka međunarodnih organizacija u ovoj oblasti; ostvarivanje saradnje sa nevladinim organizacijama, sindikatima i drugim asocijacijama i medijima; učestvovanje u radu radnih tela Skupštine APV, Pokrajinske vlade i lokalnih samouprava u oblasti ravnopravnosti polova; koordinaciju donošenja i izmena zakonskih propisa i drugih akata u oblasti ravnopravnosti polova; predlaganje i sprovođenje mera afirmativne akcije radi poboljšanja ekonomskog i društvenog položaja žena, naročito ranjivih grupa žena, kao i eliminacije nasilja nad ženama i nasilja u porodici; praćenje rada saveta, komisija i drugih radnih tela iz oblasti ravnopravnosti polova; saradnju s republičkim i pokrajinskim organima uprave i organima jedinica lokalne samouprave iz oblasti

Integrisanje politika i prikupljanje podataka

ravnopravnosti polova; aktivnosti ka integrisanju principa rodne ravnopravnosti u sve oblasti rada pokrajinskih organa i pružanje stručne podrške. Kao povereni posao, obavlja se nadzor nad primenom Zakona o ravnopravnosti polova na teritoriji AP Vojvodine. U okviru Pokrajinskog sekretarijata formirani su Savet za ravnopravnost polova i Zavod za ravnopravnost polova.

Savet Zaštitnika građana za rodnu ravnopravnost stručno je savetodavno telo Zaštitnika građana, osnovano 2012. godine, koje pruža stručnu i savetodavnu podršku Zaštitniku građana i, posebno, zamenici Zaštitnika građana za rodnu ravnopravnost. Savet je kolegijalno telo i članovi i članice Saveta pojedinačno daju mišljenja i predloge, pokreću pitanja, razmatraju stavove i preispituju praksu, strategiju i planove institucije Zaštitnika građana u oblasti rodne ravnopravnosti. Savet i njegovi članovi i članice se bave pitanjima iz delokruga rada Saveta po sopstvenoj inicijativi i po predlogu Zaštitnika građana, odnosno zamenice Zaštitnika građana zadužene za pitanja rodne ravnopravnosti.

Nema javno dostupnih podataka da li su postojeća tela, i koja, dobila mandat za koordinaciju, sprovođenje, praćenje i procenu politika i mera za sprečavanje i borbu protiv svih vidova nasilja obuhvaćenih ovom Konvencijom. Ministarstvo unutrašnjih poslova formiralo je radnu grupu za praćenje i koordinaciju rada policije u slučajevima nasilja u porodici (ali ne i u odnosu na ostale vidove nasilja obuhvaćene Konvencijom). Nacrt pokrajinskog Programa za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima za period od 2014. do 2020. godine predviđa formiranje koordinacionog tela koje bi bilo nadležno za koordinaciju, sprovođenje, praćenje i procenu mera koje predviđa ovaj dokument.

b. Imaju li mandat da prikupljaju podatke o svim oblicima nasilja obuhvaćenih Konvencijom iz relevantnih izvora, da ih analiziraju i/ili distribuiraju rezultate? Da li ovo telo ili ova tela javno obavljaju aktivnosti u okviru svog mandata, prikupljaju, analiziraju i distribuiraju svoje rezultate?

Savet za rodnu ravnopravnost Vlade Republike Srbije daje inicijativu za donošenje programa prikupljanja, obrade i objavljivanja statističkih podataka u ekonomskoj, političkoj, socijalnoj i drugim sferama, kojima se obezbeđuje ravnopravno tretiranje polova. Time je Savet ovlašćen da prikuplja podatke o svim oblicima nasilja obuhvaćenim Konvencijom, da ih analizira i objavljuje rezultate. Nakon održane prve sednice Saveta u mandatu vlade koja je formirana 27. jula 2012. saopšteno je da će nasilje prema ženama i nasilje u porodici predstavljati jednu od osnovnih oblasti kojima će se baviti Savet za rodnu ravnopravnost, usled alarmantnog stanja u ovom domenu.

Prema podacima centara za socijalni rad, u Republici Srbiji je u 2012. godini pružena pomoć za 9.325 žrtava nasilja u porodici, od kojih su 4.838 bili deca i mladi. Centri za socijalni rad izrekli su na osnovu svojih ovlašćenja 491 meru zaštite (izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće bez obzira na pravo svojine, zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti). Evidentiran je 6.121 nasilnik (roditelj, partner jednog od roditelja, braća, sestre i drugi članovi porodice), više desetina žena je i smrtno stradao od nasilnika, a saopšteno je i kako rezultati pokazuju da u Srbiji svaka druga žena trpi neki vid nasilja (fizičko, psihičko, seksualno, ekonomsko). Treba primetiti da u evidenciji centara za socijalni rad za učinioce nasilja ne postoji kategorija „partner“ (bračni/vanbračni, aktuelni/bivši), iako je nasilje u partnerskom odnosu najučestalije. Takođe, Republički zavod za socijalnu zaštitu nije izradio sintetizovani izveštaj o radu centara za socijalni rad u Srbiji za 2013. godinu, iz kojeg se prati broj registrovanih slučajeva nasilja u porodici u ovim službama na godišnjem nivou.

Uprava za rodnu ravnopravnost vrši analizu stanja i predlaganje mera u oblasti unapređenja rodne ravnopravnosti, čime je ovlašćena da prikuplja podatke o svim oblicima nasilja obuhvaćenim Konvencijom, da ih analizira i objavljuje rezultate. Uprava je obavila niz istraživanja i objavila rezultate – između ostalog, „Mapiranje porodičnog nasilja prema ženama u centralnoj Srbiji“ (2010).

Kao što je već navedeno, Pokrajinski sekretarijat za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova, obavlja poslove pokrajinske uprave, koji se, između ostalog, odnose na pripremanje analitičkih i drugih materijala u vezi s primenom propisa iz oblasti ravnopravnosti polova za

Integrisanje politika i prikupljanje podataka

Skupštinu APV i Pokrajinsku vladu, kao i za praćenje stanja i predlaganje mera za unapređenje položaja žena i ostvarivanja politike jednakih mogućnosti u Pokrajini. Prema tome, Sekretarijat **ima nadležnost da prikuplja podatke o svim oblicima nasilja opisanim u Konvenciji, da ih analizira i objavljuje rezultate.**

Tokom 2009. godine u AP Vojvodini je sprovedeno terensko istraživanje rasprostranjenosti nasilja prema ženama i kvalitetu i dostupnosti opštih i specijalizovanih usluga za zaštitu od nasilja (istraživanje je sproveo Viktimološko društvo Srbije). Takođe, sprovedena je analiza prakse vođenja evidencije i dokumentacije svih relevantnih službi koje učestvuju u pružanju standardnih i specijalizovanih usluga žrtvama nasilja u porodici (Viktimološko društvo Srbije, 2009). Tokom 2010/11. sprovedeno je istraživanje o krivičnom odgovoru na nasilje u porodici (pravosudna praksa u Vojvodini; istraživanje je sproveo Autonomni ženski centar).

Članovi i članice Saveta Zaštitnika građana za rodnu ravnopravnost pojedinačno daju mišljenja i predloge, pokreću pitanja, razmatraju stavove i preispituju praksu, strategiju i planove institucije Zaštitnika građana u oblasti rodne ravnopravnosti. Savet i njegovi članovi i članice bave se pitanjima iz delokruga rada Saveta po sopstvenoj inicijativi i po predlogu Zaštitnika građana odnosno zamenice Zaštitnika građana zadužene za pitanja rodne ravnopravnosti. Prema tome, Zaštitnik građana, uz stručnu pomoć Saveta Zaštitnika građana za rodnu ravnopravnost, **ima nadležnost da prikuplja podatke o svim oblicima nasilja obuhvaćenim Konvencijom, da ih analizira i objavljuje rezultate.** Zaštitnik je objavio Poseban izveštaj o situaciji porodičnog nasilja nad ženama u Srbiji (2011).

Kancelarija Pokrajinskog ombudsmana razvila je redovnu godišnju praksu prikupljanja podataka o prijavljenim i procesuiranim slučajevima nasilja u porodici od nadležnih institucija na teritoriji AP Vojvodine. Prikupljeni podaci se objavljuju u godišnjem izveštaju Pokrajinskog ombudsmana.

c. Da li ovo telo/tela ima(ju) pristup opštim informacijama (ne uključujući specifične informacije o zaštiti podataka koji se ne odnose na pojedinačne slučajeve) o međudržavnim aktivnostima saradnje, uključujući i uzajamnu pravnu pomoć u građanskim i krivičnim postupcima?

Prema **Zakonu o ministarstvima**,¹⁸ za poslove državne uprave koji se odnose na međunarodnu pravnu pomoć nadležno je Ministarstvo pravde i državne uprave. Prema **Poslovníku Vlade** (2013), Vlada, po pravilu, preko nadležnih ministara, posebnih organizacija i službi Vlade, saraduje s drugim državnim organima, stručnim udruženjima, sindikatima, opštinama, gradovima, Gradom Beogradom, autonomnim pokrajinama i drugim pravnim subjektima. Prema **Zakonu o Zaštitniku građana**,¹⁹ organi uprave imaju obavezu da saraduju sa Zaštitnikom građana. Dakle, tela nadležna za sprečavanje i borbu protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici **imaju pristup opštim informacijama o međudržavnoj saradnji, uključujući i međunarodnu pravnu pomoć u građanskim i krivičnim postupcima, na osnovu navedenih propisa.**

d. Ima li ovo telo mandat da direktno komunicira i razmenjuje iskustva i znanja sa kolegama iz drugih zemalja, posebno sa potpisnicama Konvencije?

Savet za rodnu ravnopravnost Vlade Republike Srbije razmatra „i druga pitanja od interesa za postizanje rodne ravnopravnosti“, čime je implicitno ovlašćen da direktno komunicira i razmenjuje iskustva i znanje sa svojim partnerskim institucijama u drugim zemljama. Uprava za rodnu ravnopravnost eksplicitno je nadležna i za međunarodnu saradnju u okviru poslova državne uprave za koje je nadležna. Pokrajinski sekretarijat za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova nadležan je i za praćenje primene ratifikovanih konvencija i preporuka međunarodnih organizacija u oblasti ravnopravnosti polova, čime je implicitno ovlašćen da komunicira direktno i razmenjuje iskustva i znanje sa svojim partnerskim institucijama u drugim zemljama.

¹⁸ Zakon o ministarstvima, *Službeni glasnik RS*, br. 44/2014.

¹⁹ Zakon o Zaštitniku građana Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 79/2005 i 54/2009.

Prikupljanje podataka i istraživanje

• Član 11

1) U svrhu primene ove konvencije, strane preduzimaju sledeće:

- a) prikupljaju relevantne statističke podatke u redovnim vremenskim razmacima o slučajevima svih vidova nasilja obuhvaćenih Konvencijom;
- b) podržavaju istraživanja na terenu svih vidova nasilja obuhvaćenih Konvencijom radi: proučavanja osnovnih uzroka i posledica, učestalosti i stope osuda, kao i efikasnosti mera koje se preduzimaju u primeni ove konvencije.

2) Strane nastoje da sprovedu ankete među stanovništvom u redovnim vremenskim razmacima radi procene preovlađujućeg stanja i trendova svih oblika nasilja obuhvaćenih Konvencijom.

3) Strane se obavezuju da dostave stručnoj grupi iz člana 66 ove konvencije prikupljene podatke u skladu sa ovim članom s ciljem podsticanja međunarodne saradnje i omogućavanja međunarodnog pregleda i upoređivanja.

4) Strane obezbeđuju da prikupljeni podaci u skladu sa ovim članom budu dostupni javnosti.

a. Da li vaša zemlja prikuplja podatke o svim oblicima nasilja kao što je navedeno u Konvenciji? Navedite kategorije podataka. Da li se podaci prikupljaju redovno, a, ako je odgovor potvrđan, navedite dinamiku prikupljanja. Koji su izvori podataka? Navedite instituciju koja prikuplja podatke (Zavod za statistiku, zdravstvene institucije, socijalna zaštita, policija, pravosuđe, uključujući tužioce, nevladine organizacije itd.).

U Nacionalnoj strategiji za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima (2009–2015), u poglavlju pod nazivom „Razmotriti i predložiti uvođenje jedinstvenog softverskog sistema za evidenciju slučajeva nasilja nad ženama“, propisani su postupci s ciljem obezbeđivanja podataka o tome: 1) koliko je prijavljenih incidenata nasilja i kojim službama (ova baza bi se odnosila na slučajeve nasilja prijavljene nadležnim službama, te, shodno tome, neće pružiti podatke o prevalenciji nasilja, do kojih se može doći periodičnim istraživanjima, npr. na svakih pet godina); 2) kakve su karakteristike aktera i događaja; 3) kakve su karakteristike postupaka službi (preduzete radnje, mere i usluge). Ta baza podataka treba da prati: 1) operativnu efikasnost službe – prikupljene informacije omogućavaju praćenje efikasnosti i delotvornosti preduzetih intervencija/-e od strane pojedinačnih službi; 2) praćenje i nadzor postupaka u vezi sa svakim prijavljenim slučajem nasilja u porodičnom kontekstu, što treba da uključi mogućnost da se: a) slučaj, odnosno žrtva nasilja, prate od početka do kraja procesa; b) koordiniše tok informacija između službi kojima se obraća odnosno koje postupaju; c) nadgleda da li zaposleni primenjuju postupke i procedure garantovane zakonom ili podzakonskim aktima (protokoli o postupanju i protokoli o međusektorskoj saradnji); 3) način na koji se izrađuju politike u oblasti prevencije i zaštite žena od nasilja, kao i način praćenja efekata usvojenih politika i mera.

U Srbiji ne postoji sistematsko prikupljanje podataka o svim oblicima nasilja predviđenih Konvencijom. Osnovni mehanizam prikupljanja i objavljivanja podataka o nasilju predstavlja godišnji izveštaj o radu centara za socijalni rad koji priprema i objavljuje Republički zavod za socijalnu zaštitu. Republički zavod za statistiku na godišnjem nivou prikuplja i objavljuje podatke o punoletnim učinocima krivičnih dela, maloletnim učinocima krivičnih dela i korisnicima socijalne zaštite. Pored toga, Republički zavod za statistiku objavljuje publikaciju „Žene i muškarci u Republici Srbiji“, koja je do sada objavljena tri puta: 2005, 2008. i 2011. godine. Publikacija sadrži podatke o broju punoletnih lica osuđenih sa krivično delo nasilje u porodici. Pokrajinski ombudsman na godišnjem nivou prikuplja i objavljuje podatke o nasilju u porodici od nadležnih institucija u AP Vojvodini.

Integrisanje politika i prikupljanje podataka

Statistički podaci obrađeni na osnovu administrativnih evidencija policije o prijavama i postupcima u vezi sa nasiljem u porodici nisu javno dostupni.

Rezultati istraživanja prakse vođenja evidencije i dokumentacije svih relevantnih službi koje učestvuju u pružanju standardnih i specijalizovanih usluga žrtvama nasilja u porodici (2009)²⁰ ukazali su da je ova oblast nedovoljno zakonski uređena i da u momentu sprovođenja istraživanja nijedna služba, osim centra za socijalni rad, nije imala pravno uređenu oblast vođenja evidencije (jedan deo institucija i organizacija, u nedostatku zvanične evidencije, razvio je interne evidencije). Pokrajinski sekretarijat za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova, u saradnji sa Autonomnim ženskim centrom (2010), formirao je ekspertsku radnu grupu sa zadatkom da kreira model administrativne baze podataka o nasilju u porodičnom kontekstu. Radna grupa je sastavila predlog zajedničke (jedinstvene) evidencije relevantnih službi o prijavljenim slučajevima nasilja u porodici, koji podrazumeva uspostavljanje elektronske razmene podataka između službi. Na osnovu ovog predloga izrađen je softver za elektronski unos i obradu podataka, koji je tokom 2013. godine testiran u dve lokalne sredine (Zrenjanin i Sombor). Prilikom izrade i testiranja softvera traženo je mišljenje Poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, po čijim je preporukama postupano.

b. Koji tip podataka se prikuplja? Molimo vas da imate u vidu da broj slučajeva, podaci o žrtvama i učiniocima – pol, starost, vrsta nasilja, odnos sa učiniocem, geografska lokacija, broj osuđivanja i broj mera zaštite – i drugi faktori, kao što je invaliditet, predstavljaju minimalne zahteve za javne vlasti, sudstvo, policiju i socijalnu zaštitu u prikupljanju podataka. Ako postoje druge vrste prikupljenih podataka, navedite (težina nasilja, incidenti, uticaj nasilja, bračni status žrtava itd.).

U „Izveštaju o radu centara za socijalni rad za 2011. godinu“ (Republički zavod za socijalnu zaštitu) žrtve nasilja nisu razvrstane prema polu, osim u tabeli koja daje podatke o dominantnoj vrsti nasilja, ukršteno sa starosnom dobi i polom. Na osnovu ovih podataka može se zaključiti da se žene žrtve nasilja u porodici u dve trećine slučajeva koji su registrovani nalaze u starosnim grupama mladi/-e i stari/-e (69% i 65,7%), a u 86,7% slučajeva u grupi odrasli/-e korisnici/-e. Evidentirano je 5.450 učinilaca nasilja u porodici, od čega muškarci čine 79,7%. **Problem predstavlja činjenica da među nabrojanim relacijama između žrtve i učinioca ne postoji partnerska relacija.** U odnosu na način prijavljivanja nasilja u porodici u centrima za socijalni rad, pojedinačno, najveći broj prijava stiže iz policije (29%). „Sintetizovani izveštaj o radu centara za socijalni rad za 2012. godinu“ (Republički zavod za socijalnu zaštitu) sadrži podatke o broju žrtava nasilja po godinama od 2006. do 2012. za područje Srbije; broju porodica u kojima je utvrđeno postojanje nasilja sa brojem žrtava razvrstano po starosnoj dobi (deca, mladi, odrasli, stariji); o strukturi korisnika prema vrsti nasilja ukršteno sa starosnom dobi i polom; o strukturi žrtava nasilja prema mestu odvijanja nasilja i izvorom prijave ukršteno sa starosnom dobi; o vrsti postupaka koje je pokrenuo centar za socijalni rad ukršteno sa starosnom dobi; o izrečenim merama; kao i o strukturi nasilnika prema srodstvu sa žrtvom ukršteno sa polom nasilnika.

Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike, posredstvom projekta „Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja“, razdelilo je upitnike te prikupilo i analiziralo podatke o uslugama i kapacitetima centara za socijalni rad u 2009. godini. Tim istraživanjem bilo je obuhvaćeno 139 centara za socijalni rad u Republici Srbiji. Jedna komponenta istraživanja bila je analiza prikupljanja i upravljanja podacima. Prema istraživanju tog ministarstva, nešto više od polovine centara za socijalni rad (53%) navodi da razvrstavaju podatke o žrtvama nasilja u porodici, a 47% navodi da ne primenjuju tu metodologiju u vođenju dokumentacije o korisnicima i radu s njima. Oko 40% (55) centara za socijalni rad iznosi da vodi dokumentaciju kojom se razvrstavaju podaci o počiniocima nasilja u porodici, dok ostali centri za socijalni rad ne praktikuju takvu vrstu dokumentovanja.

²⁰ Autorka izveštaja je Jasmina Nikolić (2009).

Integrisanje politika i prikupljanje podataka

Važno je napomenuti da su svi centri za socijalni rad, kada su odgovarali na to pitanje, imali u vidu učinoce nasilja kako prema punoletnim, tako i prema maloletnim žrtvama. Polna struktura u slučajevima nasilja u porodici jeste pokazatelj koji prati većina centara za socijalni rad (njih 90, ili 65%). Evidentiraju se i drugi podaci o žrtvi nasilja i učiniocu – podaci o uzrastu, što vrši 85 centara (61%); zaposlenosti, što čini 37 centara (27%), obrazovnom nivou, što čini 35 centara (25%); kao i nacionalnoj pripadnosti, što vrši 31 centar (22%). Samo 24 centra za socijalni rad (17%) navode da imaju mogućnost da čuvaju podatke u elektronskoj formi, dok tu mogućnost nema njih 115 (83%). Značajan broj centara za socijalni rad (više od 35%) naveo je da podatke prikuplja, sređuje i arhivira tokom redovnog godišnjeg izveštavanja o radu, kada su u obavezi da Ministarstvu rada, zapošljavanja i socijalne politike dostave izveštaj o radu u elektronskoj formi.

Ministarstvo unutrašnjih poslova ne objavljuje javno podatke o broju prijavi nasilja u podici, niti o broju pokrenutih prekršajnih i krivičnih postupaka. Na osnovu slobodnog pristupa informacijama od javnog značaja,²¹ a prema dobijenim podacima iz 26 policijskih uprava (bez podataka iz PU Sombor), u 2011. godini je bilo 19.819 prijavi događaja nasilja u porodici. Pokrenuto je 5.460 prekršajnih postupaka i podneto 3.014 krivičnih prijavi. Učinioci prekršaja su u 84,1% slučajeva bili muškog pola, a učinioci krivičnih dela u 94,5% slučajeva.

Republički zavod za statistiku u okviru publikacije o punoletnim učiniocima krivičnih dela objavljuje podatke o broju krivičnih prijavi, optužbi i presuda protiv punoletnih lica, što obuhvata i krivična dela protiv života i tela (ubistvo, teška telesna povreda), protiv polne slobode (silovanje), protiv braka i porodice (nasilje u porodici) i protiv javnog reda i mira (nasilničko ponašanje). U okviru publikacije o maloletnim učiniocima krivičnih dela objavljuju se podaci o broju krivičnih prijavi, podnetih predloga veću za izricanje krivične sankcije i izrečenim krivičnim sankcijama, prema prethodno navedenim krivičnim delima. Takođe, dostupni su podaci za period 2004–2012. godina o učiniocima krivičnih dela koji su razvrstani po sledećim grupama: prijavljena i osuđena maloletna lica učinioci krivičnih dela po polu; osuđena maloletna lica prema izrečenim sankcijama; prijavljeni učinioci krivičnih dela po polu; prijavljena punoletna lica za krivično delo nasilja u porodici prema vrsti odluke i polu; prijavljena punoletna lica prema krivičnom delu; osuđena punoletna lica prema krivičnom delu i polu; osuđena punoletna lica prema izrečenoj krivičnoj sankciji.

Podaci koje na godišnjem nivou prikuplja i objavljuje Pokrajinski ombudsman obuhvataju broj zahteva za policijskom intervencijom, broj prekršajnih prijavi, broj krivičnih prijavi, broj upozorenja, broj zahteva za pokretanjem prekršajnog postupka, broj pokrenutih prekršajnih postupaka, broj izrečenih presuda, broj izrečenih zaštitnih mera, broj osuđujućih presuda, broj oslobađajućih presuda, broj obraćanja centrima za socijalni rad, informacije o polu, radnom statusu, bračnom statusu i stepenu obrazovanja žrtve.

c. Da li su u vašoj zemlji rađena istraživanja o nasilju prema ženama i u porodici u poslednjih pet godina? Ako jesu, molimo vas da navedete tip obuhvaćenog nasilja, geografski obuhvat, ko je radio istraživanje i kada. Koji je finansirao istraživanje? Šta je bio cilj istraživanja – da se proceni prevalencija, priroda, determinante i posledice itd.? Da li je bilo na državnom, regionalnom i/ili lokalnom nivou?

„Mapiranje porodičnog nasilja prema ženama u Centralnoj Srbiji“ (2010) jeste studija sačinjena na osnovu istraživanja koje je organizacija „SeConS – grupa za razvojnu inicijativu“ sprovedla u okviru projekta „Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja“. Projekat finansira Vlada Kraljevine Norveške, a sprovodi ga Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije, uz podršku Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP).²² Istraživanje je sprovedeno na teritoriji centralne Srbije (Srbija bez Vojvodine i Kosova, na uzorku od 2.500 žena), pa su i njegovi rezultati reprezentativni samo za stanovništvo ovog dela Srbije.

²¹ Izveštaj je izradila Tanja Ignjatović (2013).

²² Istraživanje je sprovedeno sa ciljem da omogući reprezentativne podatke o rasprostranjenosti i osnovnim obeležjima porodičnog nasilja nad ženama u centralnoj Srbiji i time obezbedi analizu stanja za potrebe izrade Nacionalne strategije za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici, kao i za potrebe unapređenja institucionalnog okvira, politika i mera u borbi protiv nasilja nad ženama. Istraživanjem nije ispitivano porodično nasilje nad decom, niti nasilje nad muškarcima.

Integrisanje politika i prikupljanje podataka

Ono je pokazalo da je 37,5% žena u toku poslednjih godinu dana i 54,2% žena tokom svog života bilo izloženo nekom obliku nasilja u porodičnom kontekstu. Najučestalije je registrovano psihičko nasilje (48,7% prevalencija tokom života i 31,8% u poslednjih godinu dana), zatim fizičko nasilje (21,6% odnosno 10,1%), ekonomsko nasilje (15,8% odnosno 11,4%) i, najređe, seksualno nasilje (3,8% odnosno 1,2%). Rasprostranjenost nasilja se razlikovala između regiona (stopa je bila najveća u Beogradu), a autorke zaključuju da su razlike verovatno poticale od razlike u spremnosti da se obelodane iskustva nasilja.²³

Pokrajinski ombudsman sproveo je istraživanje „Primena Posebnog protokola Ministarstva zdravlja Republike Srbije za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju“ (2011), izvršeno u svih 45 domova zdravlja na teritoriji Autonomne pokrajine Vojvodine. Namera je bila da se ispita koliko su zaposleni u domovima zdravlja obavješteni o samom Protokolu, ali i kako oni vide problem nasilja nad ženama. Osim toga, sačinjen je upitnik za direktore kako bi se došlo do podataka koliko oni koji rukovode zdravstvenim ustanovama poznaju Protokol i način postupanja doma zdravlja u slučajevima nasilja nad ženama.

Viktimološko društvo Srbije sproveo je više istraživanja o nasilju prema ženama.²⁴ Istraživanje „Porodično nasilje u Srbiji“ (2002), prvo kvantitativno ispitivanje rasprostranjenosti i karakteristika nasilja u porodici u Srbiji, urađeno na uzorku od 700 žena, pokazalo je da je skoro svaka druga žena (46,1%) doživela neki oblik psihičkog nasilja, a da je svaka treća žena pretrpela fizički napad od nekog člana porodice (30,6%). Najviše fizičkog nasilja prema ženi u porodici učini njen suprug ili partner (45,5%). On je i najčešći učinilac svih drugih oblika registrovanog nasilja: 63,5% psihičkog nasilja, 72,8% pretnji, 74,8% fizičkog nasilja, 75% nasilja uz upotrebu oružja i 88,5% seksualnog nasilja.²⁵ Takođe, VDS je sproveo i „Istraživanje nasilja u porodici u Vojvodini“ (2009), kao deo šireg projekta „Ka sveobuhvatnom sistemu suzbijanja nasilja nad ženama u Vojvodini“.²⁶ Prema podacima istraživanja (sprovedenog na uzorku od 516 žena), svaka druga žena je doživela neki oblik psihičkog, a svaka treća neki oblik fizičkog nasilja, 27% žena bilo je izloženo pretnjama nasiljem, 18,6% proganjanju, a 9% seksualnom nasilju.²⁷

Autonomni ženski centar iz Beograda sproveo je istraživanja o rasprostranjenosti nasilja prema ženama u porodici u okviru realizacije programa „Žensko zdravlje“ (2003), na teritoriji Grada Beograda, na uzorku od 1.194 žene starosti između 15 i 49 godina, a u okviru šire studije Svetske zdravstvene organizacije o nasilju u partnerskim odnosima i ženskom zdravlju.²⁸ Podaci ovog istraživanja ukazuju da je fizičko nasilje prijavilo 22,8%, a seksualno nasilje 6,3% žena, s tim što se u 5,4% slučajeva ova dva oblika javljaju zajedno.²⁹

Analiza AŽC-a „Koliko nas košta nasilje prema ženama u porodici?“ (2011),³⁰ prva te vrste u Srbiji, bavi se ekonomskim aspektima nasilja prema ženama u porodici u Srbiji. Analiza obezbeđuje ideju i model, kao i neophodne informacije i podatke za procenu troškova nasilja prema ženama, pokrivajući samo troškove koje snosi država preko svojih budžetskih korisnika. Procena troškova načinjena u ovoj analizi pokazala je da su minimalni budžetski troškovi nasilja prema ženama, koji

²³ Autorke istraživanja su Marija Babović, Katarina Ginić i Olivera Vuković (2010).

²⁴ Između ostalih: istraživanje „Žene, nasilje i rat“ (1995), o ženskom iskustvu ratne viktimizacije u ratu u bivšoj Jugoslaviji; „Od žrtve do zatvorenice, nasilje u porodici i kriminalitet žena“ (2000), kvantitativno istraživanje rađeno u ženskom zatvoru u Požarevcu.

²⁵ Izveštaj za ovaj segment istraživanja sastavila je Ivana Vidaković, a urednica publikacije je Vesna Nikolić-Ristanović (2002).

²⁶ Nosilac celokupnog projekta je Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova APV. Istraživanje je finansirao Fond UN za podršku akcijama protiv nasilja nad ženama, a ono je za predmet imalo nasilje nad ženama u porodici na teritoriji AP Vojvodine.

²⁷ Izveštaj za ovaj segment istraživanja sastavio je Nikola Petrović, a urednica publikacije je Vesna Nikolić-Ristanović (2010).

²⁸ Ciljevi istraživanja: obezbediti pouzdane procene učestalosti fizičkog, seksualnog i psihičkog nasilja nad ženama, proceniti vezu između partnerskog nasilja i njegovih zdravstvenih posledica, utvrditi faktore koji mogu da zaštite ili ugroze ženu, kao i strategije i usluge koje one koriste da bi se zaštitile od nasilja.

²⁹ Urednica izveštaja je Stanislava Otašević (2005).

³⁰ U okviru projekta „Za smanjenje siromaštva: civilno društvo i odgovorna vlada“, koji je realizovalo sedam kontakt-organizacija civilnog društva u partnerstvu sa Institutom za održive zajednice, uz finansijsku podršku Ministarstva inostranih poslova Kraljevine Norveške.

uključuju troškove zaposlenih u policiji, pravosudnom sistemu, sistemu socijalne i zdravstvene zaštite u 2009. godini, iznosili između 204,8 i 535,9 miliona dinara. Nažalost, nije bilo moguće sprovesti procenu ostalih izdataka, poput određenih administrativnih stavki (troškova komunikacije, papira, štampanja, kopiranja, dostavljanja), troškova korišćenja automobila i goriva itd.³¹

„Analiza podataka i protokola o postupanju policije i centra za socijalni rad u slučajevima nasilja u porodici“,³² u okviru Godišnjeg izveštaja Opservatorije za praćenje nasilja prema ženama (2012), već je komentarisana.³³ Istraživanje „Posledice koje ima nasilje prema ženama u partnerskom odnosu na decu i odgovor javnih službi na ovaj problem“ (2012)³⁴ sprovedeno je na prigodnom uzorku koji je činilo 170 žena sa iskustvom nasilja, koje imaju bar jedno maloletno dete (ukupno 316 dece) i koje su se obratile ženskim organizacijama za podršku i pomoć. Rezultati ukazuju da su u više od dve trećine slučajeva deca prisustvovala nasilju koje vrši njihov otac prema svojoj supruzi (dečjoj majci). Gotovo u polovini slučajeva u kojima su majke izložene nasilju od strane partnera nasilje je bilo ispoljeno i prema deci. U manje od 10% slučajeva nasilje prema deci desilo se samo jednom.³⁵

Udruženje sudija za prekršaje Republike Srbije sprovelo je 2004. godine istraživanje prekršaja sa elementom nasilja u porodici za područje Republike Srbije. Osnovni cilj projekta je bilo sveobuhvatno (po unapred utvrđenim parametrima) istraživanje zastupljenosti problema nasilja u porodici na području cele Srbije, za period 2004–2005. godina, a kroz predmete okončane u prekršajnim postupcima. Cilj je bilo i istraživanje rasprostranjenosti nasilja koje se dogodilo i prijavljeno nadležnim državnim organima (policiji) a iz određenih razloga nije procesuirano. Istraživanjem je bilo obuhvaćeno isključivo psihičko ili fizičko ili kombinovano psihičko i fizičko nasilje, jer se ostali oblici (seksualno, ekonomsko) u prekršajnom postupku ili nisu mogli izdvojeno pojaviti ili su ostali prikriveni, u sklopu nekog od istraživanih vidova.

Istraživanjem krivičnopravne i porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici u pravosudnoj praksi u Srbiji bavio se Autonomni ženski centar, a podaci ovih istraživanja biće prikazani u odgovarajućim poglavljima ove studije.

Analizom fenomena ubistva žena u porodično-partnerskom kontekstu bavi se u kontinuitetu od 2010. godine mreža „Žene protiv nasilja“, koja konstatuje stalno povećanje broja ubijenih žena, bez adekvatnog društvenog odgovora. U 2013. godini na teritoriji Srbije ubijene su 43 žene u porodično-partnerskom kontekstu, a u 2012. registrovana su 32 ubistva. Ubistvom partnerki bavi se i istraživanje „Žene žrtve ubistva u partnerskom odnosu“,³⁶ a analizom postupanja službi pre i nakon dela ubistva: „Istraživanje o ubistvima žena u porodici tokom 2011. godine – postupanje policije i centara za socijalni rad“³⁷ i „Ubistva žena od strane partnera: istraživanje pravosudne prakse“,³⁸ u okviru Godišnjeg izveštaja Opservatorije za praćenje nasilja prema ženama za 2013. godinu.

e. Da li su informacije iz tog/tih istraživanja i/ili prikupljenih podataka o nasilju prema ženama i u porodici bile dostupni javnosti?

³¹ Autorke analize su Lidija Kuzmanov i Biljana Mladenović (2011).

³² Ciljevi analize: ustanovljavanje ključnih karakteristika administrativnih baza podataka u dva sistema zaštite od nasilja u porodici i mogući pravac njihovog unapređenja, odnosa između prijavljenog nasilja u porodici i mera/intervencija koje preduzimaju ova dva sistema zaštite i pravac unapređenja postupanja, utvrđivanje do koje mere su postojeća pravila o postupanju (protokoli) usmeravajuća za praksu profesionalaca.

³³ Autorka analize je Tanja Ignjatović (2013).

³⁴ Istraživanje je realizovao Autonomni ženski centar u saradnji 12 ženskih organizacija, članica Mreže „Žene protiv nasilja“, u okviru projekta „Zaštita dece od nasilja u jugoistočnoj Evropi“, koji je finansirala Evropska unija u partnerstvu sa UNICEF-om. Ciljevi: bolje razumevanje profesionalaca za probleme i potrebe koje imaju žene i deca u situacijama kada su deca izložena nasilju u porodici koje čine njihovi očevi prema njihovim majkama; identifikovanje ključnih problema i propusta javnog sektora u sprovođenju mera zaštite od nasilja u porodici u situacijama kada su žene i deca (istovremeno) žrtve nasilja i kreiranje preporuka za unapređenje delovanja; podsticanje povezivanja između službi koje imaju javna ovlašćenja u preduzimanju mera zaštite od nasilja u porodici sa pružaocima usluga iz različitih sektora na lokalnom nivou.

³⁵ Autorka istraživačkog izveštaja je Tanja Ignjatović (2012).

³⁶ Autorke istraživanja su Biljana Simeunović-Patić i Slađana Jovanović (2013).

³⁷ Autorka istraživanja je Marija Lukić (2013).

³⁸ Autorka istraživanja je Slađana Jovanović (2013).

Integrisanje politika i prikupljanje podataka

Svi navedeni statistički podaci i istraživanja (u skladu sa **Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti**³⁹) dostupni su javnosti ili na internet-stranicama ili na osnovu zahteva prema **Zakonu o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja**,⁴⁰ uz napomenu da nadležne institucije često ne postupaju u skladu sa zahtevom upućenim na osnovu ovog zakona.

---

³⁹ Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, *Službeni glasnik RS*, br. 97/2008, 104/2009 – dr. zakon, 68/2012 – odluka US i 107/2012.

⁴⁰ Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, *Službeni glasnik RS*, br. 120/2004, 54/2007, 104/2009 i 36/2010.

III Prevencija

Obuka stručnjaka

• Član 15

1) Strane obezbeđuju ili se obavezuju da ojačaju odgovarajuću obuku zaposlenih koji se bave žrtvama ili počiniocima svih dela nasilja obuhvaćenih Konvencijom, u vezi: sprečavanja i otkrivanja takvog nasilja, jednakosti između žena i muškaraca, potrebama i pravima žrtava, kao i o sprečavanju sekundarne viktimizacije.

2) Strane obezbeđuju da se u obuku iz stava 1 ovog člana uključi i obuka o koordiniranoj saradnji više organa radi sveobuhvatnog i adekvatnog rešavanja pojedinih slučajeva nasilja obuhvaćenih ovom konvencijom.

a. Kakva se vrsta stručnog usavršavanja pruža gore navedenim grupama zaposlenih ili drugim subjektima (NVO, na primer)? Navedite da li to usavršavanje sadrži aspekte: (a) prevencije i otkrivanja određene vrste nasilja, (b) principe ravnopravnosti žena i muškaraca, (c) potrebe i prava žrtava, i/ili (d) kako sprečiti sekundarnu viktimizaciju. Da li je to stručno usavršavanje pri fakultetu ili školi, ili pak obuka na radnome mestu?

Uprava za rodnu ravnopravnost u okviru Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike sproveda je više aktivnosti u pogledu profesionalne obuke. Izrada kurikuluma „Rodna ravnopravnost i rodno zasnovano nasilje“ za Kriminalističko-policijsku akademiju u Beogradu ima za cilj upoznavanje sa najvažnijim međunarodnim dokumentima i domaćim zakonodavstvom relevantnim za pitanja rodne ravnopravnosti i rodno zasnovanog nasilja; sticanje osnovnih teorijskih znanja iz ove oblasti i upoznavanje sa rezultatima savremenih istraživanja; znanja o posledicama koje žrtve trpe i potrebama koje u vezi sa njima imaju, o značaju i karakteristikama odgovarajućeg odnosa policijskih službenika prema žrtvama, kao i o savremenim pravnim i drugim oblicima zaštite, pomoći i podrške žrtvama.

Izrađen je kurikulum „Rodna ravnopravnost i rodno zasnovano nasilje“ za Službu za upravljanje kadrovima, na temu rodne ravnopravnosti i rodno zasnovanog nasilja, karakteristikama, uzrocima i posledicama rodno baziranog nasilja; relevantnim međunarodnim dokumentima i nacionalnim zakonodavstvom, mehanizmima rodne ravnopravnosti i ulogom državnih institucija i nevladinih organizacija u pružanju pomoći i podrške žrtvama rodno zasnovanog nasilja. Pored toga, treba pomenuti i izradu trening-materijala za lokalne mehanizme za rodnu ravnopravnost, koji obuhvata i pitanja nasilja nad ženama, kao i „Priručnika za medijsko izveštavanje o seksualnom i rodno zasnovanom nasilju“.

Pravosudna akademija (od 2002. do 2009. godine: Pravosudni centar) nema kurikulum u oblasti rodne ravnopravnosti i seksualnog i rodno zasnovanog nasilja. Pojedine teme iz tih oblasti obrađivane su u okviru programa obuke iz krivičnog i građanskog prava, kao i ljudskih prava. Porodičnopравни aspekt nasilja u porodici izlagan je kao jedan segment programa sticanja posebnih znanja iz oblasti prava deteta sudija koji sude u postupcima u vezi sa porodičnim odnosima (obavezna obuka definisana je Pravilnikom o programu i načinu sticanja posebnih znanja iz oblasti prava deteta sudija koji sude u postupcima u vezi sa porodičnim odnosima, 2006). Nasilju u porodici (porodičnopravnoj zaštiti) posvećena je jedna poludnevna sesija. Od juna 2006. održana su 23 petodnevna seminarā, na kojima je učestvovalo više od 650 sudija i još 16 jednodnevnih

Prevenција

seminara za sudije koji su već prošle osnovni program radi produblivanja znanja u ovoj oblasti i upoznavanja sa međunarodnim standardima postavljenim Evropskom konvencijom o ljudskim pravima.

Krivična dela kao što su nasilje u porodici, trgovina ljudima i silovanje pominju se tokom seminara iz krivičnog prava (kako za sudije, tako i za tužioce), ali ne kao zasebne tematske jedinice, već u vezi sa nekim drugim materijalno-pravnim i procesno-pravnim aspektima kriminaliteta u Srbiji. U oblasti ljudskih prava, u saradnji sa kancelarijom Saveta Evrope od 2002. godine do danas organizovano je, za skoro 800 sudija, tužilaca i savetnika, više od 30 seminara o Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, njenom pravilnom tumačenju i primeni, pratećim protokolima i sudskoj praksi pred Evropskim sudom. Nijedan od tih seminara nije bio na temu zaštite ženskih ljudskih prava, ali su u okviru pojedinih tematskih celina pominjani pojedini aspekti te zaštite (kod analize pojedinih slučajeva nasilja u porodici, rodno zasnovane diskriminacije i seksualnog i rodno zasnovanog nasilja). Udruženje sudija je do sada organizovalo 55 treninga u saradnji sa američkom Agencijom za međunarodni razvoj (USAID). Na tim treninzima su obrađene teme iz oblasti prekršaja javnog reda i mira sa elementima nasilja u porodici, a sudije su obučene za rad sa žrtvama i sprovođenje postupka na najefikasniji mogući način. U projektu koji je upravo pokrenut sudije za prekršaje će se ubuduće obučavati za efektivan rad sa nasilnikom, jer je ta tema ocenjena kao veoma važna za borbu protiv nasilja u porodici. Ovaj projekat je rezultat istraživanja obavljenog uz podršku Kanadske agencije za međunarodni razvoj (CIDA).

Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca organizovalo je u periodu 2008–2009. godine projekat „Širenje ideje evropskih integracija među javnim tužiocima“, a jedna od tema je bila i rodna ravnopravnost i evropske integracije, prezentovana na četiri okrugla stola za 132 tužioca. Udruženje je 2009. godine realizovalo petomesečni projekat sa ciljem zaštite i unapređenja položaja žrtve nasilja u porodici i pitanja rodne ravnopravnosti. U toku ovog projekta izvršena je identifikacija sadašnjih praksi koje negativno utiču na aktivno učešće žrtava nasilja u porodici u sudskim postupcima.

Edukacije s ciljem sticanja osnovnih i specijalizovanih znanja profesionalaca/-ki u oblasti zaštite od nasilja u porodici (seminari i stručni sastanci od početka 2009. do kraja 2011.) održane su u svih 45 opština u AP Vojvodina. Edukacije su sprovedene prema akreditovanom programu Autonomnog ženskog centra (što je omogućilo učesnicima sticanje bodova i ostvarivanje prava na licenciranje). U tom periodu edukacijom je obuhvaćeno 2.888 učesnika (2.001 žena i 887 muškaraca) iz policije, centara za socijalni rad, zdravstvenih i obrazovnih ustanova, kao i pravosudnih organa.

U okviru sistema socijalne zaštite postoji sistem akreditacije edukativnih programa, kojim rukovodi Republički zavod za socijalnu zaštitu (do sada je akreditovano ukupno 116 edukativnih programa). U oblasti „Podrška porodici“, od 23 programa, 12 se odnosi na nasilje prema ženama i nasilje u porodici. Autonomni ženski centar je akreditovao 7 seminara, organizovanih u dve celine: osnovni (3) i specijalizovani (4). Od 2008. godine izvedeno je 235 obuka. Zdravstveni savet Srbije i Lekarska komora takođe imaju otvoreni konkurs za akreditaciju programa kontinuirane edukacije za zdravstvene radnike. Autonomni ženski centar od 2009. godine ima akreditovan kurs „Zdravstvene posledice nasilja u partnerskom odnosu“, koji je do sada izveden 23 puta. Zavod za unapređenje obrazovanja i vaspitanja razvio je sistem za akreditaciju programa stalnog stručnog usavršavanja nastavnika, u okviru kojeg Autonomni ženski centar ima akreditovan seminar „Zaštita od nasilja u porodičnom kontekstu – uloga obrazovno-vaspitnih ustanova“, koji je realizovan 6 puta.

b. Da li treninzi unutar stručnog usavršavanja uključuju i teme o koordiniranom pristupu/saradnji?

Kurikulum „Rodna ravnopravnost i rodno zasnovano nasilje“ obuhvata savremene pravne i druge oblike zaštite, pomoći i podrške žrtvama rodno zasnovanog nasilja u svetu i u Srbiji, kao i mehanizme rodne ravnopravnosti u Srbiji i ulogu državnih institucija i nevladinih organizacija u pružanju pomoći i podrške žrtvama rodno zasnovanog nasilja.

Prevenција

Edukativni seminar Autonomnog ženskog centra pod nazivom „Organizovanje konferencije slučaja za zaštitu od nasilja u porodici“, kao i seminar „Koodinirana akcija lokalne zajednice u prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici“, uključuju sadržaj i modele koordiniranog pristupa i saradnje relevantnih službi u vezi sa planiranjem mera zaštite u konkretnim slučajevima nasilja prema ženama i nasilja u porodici, ali i u vezi sa razvojem koordinacije akcija u zajednici.

Programi preventivne intervencije i programi za rad sa počiniocima nasilja

▪ Član 16

1) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere za izradu ili podršku programa, koji imaju za cilj da počinioci nasilja u porodici savladaju i usvoje nenasilno ponašanje u međuljudskim odnosima u pogledu sprečavanja daljeg nasilja i promene obrazaca nasilnog ponašanja.

2) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere za izradu i podršku programa za rad sa počiniocima, posebno seksualnim prestupnicima, koji imaju za cilj sprečavanje ponavljanja krivičnog dela.

3) Prilikom preduzimanja mera iz st. 1 i 2 ovog člana strane obezbeđuju da bezbednost, podrška za žrtve i njihova ljudska prava budu od primarnog značaja i da, prema potrebi, osnivanje i sprovođenje tih programa bude u bliskoj saradnji sa specijalizovanim službama za podršku žrtvama.

a. *Da li u vašoj zemlji postoje programi za učinioce nasilja prema ženama i u porodici? Kada su počeli? Ko vodi ove programe? Da li je program akreditovan, a ako jeste, navedite ko ga akredituje. Da li se ovi programi prate i/ili procenjuju i ko to radi? Navedite elemente. Ko finansira ove programe?*

Pilot-program grupnog rada sa učiniocima koji je 2004. godine sproveden u Savetovalištu za brak i porodicu, na osnovu uvida u dokumentaciju o programu u Fondu za socijalne inovacije, sastojao se iz tri celine, usmerene na tri ciljne grupe: obuku profesionalaca koji rade sa porodicama u centrima za socijalni rad; žrtve porodičnog nasilja u partnerstvu; učinioce partnerskog nasilja. Reč je o pilot-programu interventnog tipa koji nije bio namenjen isključivo radu sa počiniocima, već je obuhvatio i rad sa žrtvama i sa profesionalcima. Korisnici ovog pilot-programa bili su učinioci otkriveni u toku postupka organa starateljstva u timovima za zaštitu dece iz porodica sa poremećenim odnosima roditelja.

U okviru istraživanja „Mapiranje usluga centara za socijalni rad usmerenih na zaštitu žrtava nasilja u porodici“, svih 167 centara za socijalni rad u Srbiji predstavilo je svoje kapacitete i aktuelne programe rada. Dobijen je podatak da 5% centara ima neki vid organizovanog rada sa učiniocima. Sledeći centri za socijalni rad naveli su da sprovode rad sa učiniocima: Apatin (2 korisnika, programi „Nenasilna komunikacija“ i „Menadžment besa“); Novi Sad (100 korisnika, program „Projekat klub 8“ i redovan rad savetovališta); Gradski centar za socijalni rad Beograd – Odeljenje Zemun (50 korisnika, programi „Rad sa nasilnikom u CSR-u“, u okviru akreditovanog programa Autonomnog ženskog centra iz Beograda „Nasilje u porodici i institucionalna zaštita“); Knić (2 korisnika, savetodavni program); Merošina (12 korisnika, savetodavni rad); Smederevska Palanka (2 korisnika, program „Rad sa nasilnikom u CSR-u“, u okviru akreditovanog programa Autonomnog ženskog centra iz Beograda); Odžaci (2 korisnika); Srbobran (1 korisnik, kojem je izrečena mera obaveznog tretmana u savetovalištu u okviru krivičnog postupka). **Zbog nepotpunih podataka, nije moguće dobiti precizan**

Prevenција

uvid u kvalitet i tip programa koji se sprovode, niti sa sigurnošću utvrditi da li je reč o radu sa učiniocima ili o treninzima profesionalaca/-ki za rad sa učiniocima.

Tokom 2011. godine u centrima za socijalni rad u Beogradu, Nišu i Kragujevcu započeti su pilot-programi rada sa učiniocima nasilja. Kreiran je seminar po ugledu na norveški model „Alternativa nasilju“, edukovani su stručnjaci i započeto je sa realizacijom programa. Navedenim centrima za socijalni rad dodeljena su sredstva u 2011. godini, koja su iskorišćena za opremanje i prilagođavanje prostora za rad sa učiniocima nasilja u porodici i partnerskim odnosima. Informisane su i relevantne institucije (policija i javno tužilaštvo) o početku sprovođenja pilot-programa, organizovani su okrugli stolovi u pomenuta tri grada, a započeo je i individualni i grupni rad sa učiniocima rodno zasnovanog nasilja (period realizacije pilot-programa: decembar 2011. – maj 2012). Sprovedena je supervizija za profesionalce/-ke koji rade sa učiniocima nasilja (treneri iz ATV Norveška tokom aprila 2012). U julu 2012. godine 16 edukovanih lokalnih stručnjaka akreditovalo je program za rad sa učiniocima u Republičkom zavodu za socijalnu zaštitu, čime su **obezbeđene institucionalne pretpostavke za uvođenje ove nove usluge u sistem socijalne zaštite.**

Kada je reč o sprovođenju navedenog programa u Beogradu, u samom početku primene ove usluge ona će se pružati korisnicima koje upute opštinska odeljenja Gradskog centra za socijalni rad Beograd, da bi se kasnije uspostavila saradnja i sa sistemom pravosuđa. Prema informacijama Gradskog centra za socijalni rad Beograd, nezavisno od toga, ovu uslugu mogu dobiti i svi muškarci koji se dobrovoljno jave ukoliko primete da imaju problem sa svojim nasilničkim ponašanjem.

U sprovođenju programa u Kragujevcu, psiho-socijalnim tretmanom obuhvaćen je 31 korisnik i obavljena su 104 individualna razgovora, organizovan je grupni rad sa dve grupe učinilaca (12 korisnika, a od jula 2012. započeo je rad sa novom grupom). Rezultati rada, prema izjavama profesionalaca koji sprovode program, doveli su do pozitivne promene kod učinilaca nasilja u partnerskim odnosima. Na osnovu razgovora sa žrtvom, dobijene su informacije da se ni kod jednog klijenta u grupnom tretmanu fizičko nasilje nije ponovilo tokom tretmana. Kroz završnu evaluaciju, svi učinioci su prepoznali promenu na ličnom nivou, u grupnom radu bili su otvoreniji, spremniji za terapijski rad i iznošenje ličnih iskustava, a ovaj segment rada su vrednovali najvišom ocenom. Dobra saradnja sa tužilaštvom doprinela je da se broj upućenih klijenata povećao u odnosu na početnu godinu (2010) za oko 75%. Tri klijenta su se dobrovoljno uključila u psiho-socijalni tretman nakon sprovedenih motivacionih intervjuja.

Kada je reč o sprovođenju programa u Nišu, uspostavljena je i definisana saradnja između Centra za socijalni rad i Osnovnog javnog tužilaštva, Policijske uprave Niš, Advokatske komore i Prekršajnog suda, kroz održavanje zajedničkih sastanaka. Upoznati su s tim šta je psiho-socijalni tretman, koja je njegova svrha i koji su kriterijumi i kontraindikacije za primenu.

Celokupan proces je podržan kroz projekat „Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja“, koji je sproveden kroz saradnju Uprave za rodnu ravnopravnost i Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), finansiran od strane norveške vlade. Pored toga, u okviru projekta razvijena je Akciona strategija za postupanje s učiniocima rodno zasnovanog nasilja. Publikacija „O počiniocima nasilja u porodici i partnerskim odnosima“ nastala je u okviru obuke profesionalaca/-ki koja je održana od strane ATV stručnjaka. Prvi put je na srpski jezik prevedena literatura posvećena obradi teme muškaraca koji koriste nasilje kao model ponašanja, a prevedena je i pripremljena za štampu knjiga *Ljutiti čovek*, publikovana sa željom da se doprinese podizanju svesti javnosti o problemu nasilja u porodici i skrene pažnja na posledice koje ono ostavlja na decu. **I pored početnog optimizma u vezi sa povoljnim efektima ovog programa, terba naglasiti da on nije uključio odloženo praćenje efekata (posle tretmana), a istovremeno, uzdržavanje od nasilja u toku tretmana instrumentalnog je karaktera (odloženo krivično gonjenje i brisanje iz krivične evidencije ukoliko se nasilje ne ponovi u predviđenom periodu).**

b. Podstiče li program učinioce da preuzmu odgovornost za svoje postupke i da preispitaju svoje stavove prema ženama? Koji se teorijski/konceptualni okvir o nasilju prema ženama i u porodici koristi u ovom programu? Da li se nasilju prema ženama i u porodici prilazi iz perspektive rodne nejednakosti i da li je ona eksplicitno priznata kao kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije?

Prevenција

U Nacionalnoj strategiji za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima (2009–2015) pod naslovom „Rad sa počiniocima nasilja“ navedeno je – pretpostavke na kojima treba da počivaju programi rada sa muškarcima počiniocima nasilja: 1) primarni cilj je ostvariti bezbednost žrtava nasilja i to je osnovni princip rada i za voditelja i za učesnike; 2) saradnja sa službama koje pružaju podršku ženama i interventnim programima; 3) teorijski pristup treba da uključi rodno razumevanje tog vida nasilja i isključivu odgovornost počinioca dela; takođe, potrebno je obuhvatiti sledeće aspekte: rodne teorije, definicije nasilja i vrste zlostavljanja, poreklo nasilja, teorije intervencije, odnosno promene; 4) fokus na važne okolnosti za upotrebu nasilja (socio-kulturni, relacijski i individualni faktori) i aspekte ličnosti (znanje, emocije i ponašanje).

Ti programi treba da uključe ključne principe i korake u radu sa počiniocima, kao što su: 1) Potrebno je preispitati rizike za žrtvu nasilja; žene žrtva nasilja ni na koji način nije obavezna da učestvuje u tim programima; sve vreme se mora imati u vidu njena bezbednost. 2) Deca koja žive u porodici u kojoj ima nasilja uvek su neposredne ili posredne žrtve nasilja, pa programi za počinioce moraju uključiti zaštitu dece. 3) Pristup i stavovi u neposrednom radu sa počiniocima bazirani su na uverenju da se oni mogu menjati, da je korišćenje nasilja izbor. 4) Ispitivanje rizika je jedan od ključnih faktora donošenja odluka o programima; nužna je saradnja sa ženama žrtvama nasilja u proceni osnovanosti te vrste tretmana i proceni efekata. 5) Osoblje koje sprovodi te programe mora imati odgovarajuću kvalifikaciju. 6) Moraju biti osigurani kvalitet programa (akreditacija), načini evidentiranja, dokumentovanja, praćenja i procene njihovih efekata. **Nema podataka da li je program za učinioce koji se aktuelno sprovodi usaglašen sa pretpostavkama i principima Nacionalne strategije, niti standardima Konvencije.**

Program za učinioce koji je odabran za implementaciju u okviru sistema socijalne zaštite u Srbiji jeste „Alternativa nasilju“ („Alternativ til Vold“ – ATV) iz Norveške. Ovaj model zasniva se na feminističkoj teorijskoj osnovi, a terapijski rad može obuhvatati i individualnu i grupnu terapiju. Razvio ga je norveški profesionalni centar „Alternativa nasilju – ATV“ za istraživanja i tretman učinilaca nasilja i osoba koje su svedoci ili su direktno izloženi nasilju. To je jedan od prvih i najpoznatijih centara u Evropi za tretman muškaraca koji vrše nasilje. ATV je glavni partner norveške vlade u borbi protiv nasilja u porodici, ali i program koji je do sada najčešće implementiran u drugim zemljama.

d. Da li je učešće u programu dobrovoljno ili je na zahtev suda ili drugog organa? Pre nego što učinilac počne sa programom, da li neko od nadležnih organa ili organizacije unapred daje procenu o bezbednosti i sigurnosti žrtve?

e. Ko prati učinioce pošto završe sa programom? Ako ih neko prati, objasnite kako i koji su razlozi/osnovi za praćenje učinioca (sudska odluka, zakon itd.). Navedite jesu li učinioci dužni da se javljaju nekome, da učestvuju u drugim tipovima programa itd.? Molim vas, objasnite. Kako se prikupljaju informacije o ponašanju učinioca posle završenog programa? Da li se žrtva konsultuje povodom toga? Ukoliko je odgovor potvrđan, molimo vas, objasnite ko stupa u kontakt sa žrtvom i kako.

f. Da li je program deo kazne za izvršeno delo nasilja prema ženama i u porodici? Da li je moguće učestvovati u programu pre presude (u toku istrage ili suđenja, na primer)? Da li se potencijalni učinioci mogu uključiti u program pre izricanja presude?

U skladu sa odredbama **Krivičnog zakonika**,¹ sud može odrediti da se učinilac kojem je izrečena uslovna osuda stavi pod zaštitni nadzor na određeno vreme u periodu proveravanja, koji obuhvata zakonom predviđene mere pomoći, staranja, nadzora i zaštite. **Zaštitni nadzor može obuhvatiti obavezu kao što je posećivanje određenih profesionalnih i drugih savetovališta ili ustanova i postupanje po njihovim uputstvima.** Ako osuđeni kojem je izrečen zaštitni nadzor ne ispunjava

¹ Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013.

Prevenција

obaveze kakve mu je odredio sud, sud ga može opomenuti ili može ranije obaveze zameniti drugima ili produžiti trajanje zaštitnog nadzora u okviru vremena proveravanja ili opozvati uslovnu osudu.

Javni tužilac, u skladu sa ovlašćenjima iz **Zakonika o krivičnom postupku**,² može **odložiti krivično gonjenje za krivična dela za koja je predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina**, ako osumnjičeni prihvati jednu ili više obaveza – između ostalog, da se podvrgne psiho-socijalnom tretmanu radi otklanjanja uzroka nasilničkog ponašanja. U naredbi o odlaganju krivičnog gonjenja javni tužilac će odrediti rok u kojem osumnjičeni mora izvršiti preuzete obaveze, s tim da rok ne može biti duži od godinu dana. Ako osumnjičeni u roku izvrši obavezu, javni tužilac će rešenjem odbaciti krivičnu prijavu i o tome obavestiti oštećenog.

Izvršenje navedenih mera i obaveza sprovodi organizaciona jedinica nadležna za alternativne sankcije (Poverenička služba) u okviru Uprave za izvršenje krivičnih sankcija. **Poverenička služba, preko Poverenika, prati izvršenje obaveza prema odluci javnog tužioca** kada se u odnosu na osumnjičenog odlaže krivično gonjenje, kao i obaveza koje je sud odredio uz uslovnu osudu (obaveza posećivanja određenih profesionalnih i drugih savetovališta ili ustanova). Poverenik je dužan da, odmah po prijemu odluke, preduzme potrebne radnje za njeno izvršenje i da po potrebi uspostavi saradnju sa porodicom, policijom, ustanovama zdravstvene i socijalne zaštite, poslodavcem i drugim ustanovama, organizacijama i udruženjima, da izradi program izvršenja zaštitnog nadzora i da ga dostavi nadležnom sudu i odgovarajućem organu, ustanovi, organizaciji, kao i da postupa po njihovim uputstvima. Osuđeni je dužan da se uključi u tretman u odgovarajućem savetovalištu ili ustanovi, u skladu sa programom izvršenja obaveza. Postoji i mogućnost savetovanja i pružanja podrške i pomoći licu posle izvršene kazne zatvora u cilju izbegavanja ponovnog činjénja krivičnih dela.

Kao što je opisano pod tačkom *a*, uključivanje u programe može se vršiti i u okviru poslova koje obavlja centar za socijalni rad, kao i na dobrovoljnoj osnovi.

g. Da li postoje statistički podaci o stopi povrata učinilaca koji su prošli program? Mogu li učinioci koji ponove krivično delo da se uključe u program prvi put i/ili ponovo (pošto su završili program i ponovo počinili nasilje prema ženama ili u porodici)?

h. Da li postoje podaci o učiniocima koji su se uključili u program i podaci o onima koji završe program (starost, zanimanje, vrsta nasilja, prethodne presude, radni status, socijalno poreklo itd.)?

Za tačke g. i h. nema raspoloživih podataka.

---

¹ Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

IV Zaštita i podrška

Opšte obaveze

• Član 18

1) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere zaštite svih žrtava od daljeg nasilja.

2) U skladu sa domaćim propisima, strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede odgovarajuće mehanizme za delotvornu saradnju između svih relevantnih državnih organa, uključujući sudove, javna tužilaštva, organe unutrašnjih poslova, lokalne i regionalne uprave, kao i nevladine organizacije i ostale relevantne organizacije i lica, u pružanju zaštite i podrške žrtvama i svedocima svih oblika nasilja obuhvaćenih Konvencijom, uključujući i upućivanje na opšte i specijalizovane službe podrške, navedene u čl. 20 i 22 ove konvencije.

3) Strane obezbeđuju da mere koje preduzimaju u skladu sa ovim poglavljem budu:

- zasnovane na razumevanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici iz rodne perspektive i da su usmerene na ljudska prava i bezbednost žrtve;
- zasnovane na integrisanom pristupu, koji uzima u obzir odnos između žrtava, počinioca, dece i njihovog šireg društvenog okruženja;
- usmerene na izbegavanje sekundarne viktimizacije;
- usmerene na osnaživanje i ekonomsku nezavisnost žena žrtava nasilja;
- omogućene, tamo gde je to prikladno, u istim prostorijama za različite usluge namenjene zaštititi i podržati žrtava;
- odgovarajuće za specifične potrebe ugroženih lica, uključujući i decu žrtve, i da su im dostupne.

4) Pružanje usluga ne sme da zavisi od spremnosti žrtve da podnese prijavu ili svedoči protiv bilo kog počinioca.

5) U skladu sa svojim obavezama i prema međunarodnom pravu, strane se obavezuju da preduzmu odgovarajuće mere za pružanje konzularne i druge zaštite i podrške svojim državljanima i drugim žrtvama koje imaju pravo na tu zaštitu.

a. Kakve su procedure i usluge dostupne žrtvama nasilja prema ženama i nasilja u porodici u vašoj zemlji kako bi se zaštitile od daljeg nasilja na svojoj teritoriji? Navedite vrstu procedura i vrste predmeta.

Žrtvama rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici prvenstveno je obezbeđena sudska zaštita, u skladu sa zakonima u ovoj oblasti, o čemu se detaljno govori u kasnijim poglavljima, koja se odnose na sredstva sudske zaštite. U oblasti građanskopravne zaštite, žrtve nasilja u porodici imaju mogućnost da pokrenu sudski postupak za određivanje mera zaštite koje propisuje **Porodični zakon**,¹ a ovaj postupak mogu inicirati i organ starateljstva (centar za socijalni rad) i javni tužilac. Takođe, **Zakon o ravnopravnosti polova**² i **Zakon o zabrani diskriminacije**³ omogućavaju postupak

¹ Porodični zakon, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011.

² Zakon o ravnopravnosti polova, *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009.

³ Zakon o zabrani diskriminacije, *Službeni glasnik RS*, br. 22/2009.

sudske zaštite u slučajevima diskriminacije po osnovu pola. Svi ovi postupci se vode u skladu sa pravilima parničnog postupka, uz primenu posebnih odredbi koje svaki od ovih zakona propisuje, kao što su hitnost u postupanju i slične klauzule. U krivičnopravnoj oblasti zaštita je obezbeđena kroz sankcionisanje krivičnih dela **Krivičnim zakonikom**,⁴ merama koje se mogu primeniti u oblasti nasilja nad ženama i porodičnog nasilja, od kojih se većina procesuiraju po službenoj dužnosti. U skladu sa procesnim pravilima krivičnog postupka, uređene su obaveze svih nadležnih državnih organa (policije, javnog tužilaštva i sudova). **Ne postoji služba za podršku žrtvama, a informisanje žrtava o postupcima i pravima nedovoljno je kvalitetno.**

Prema **Zakonu o zaštitniku građana**⁵ svako fizičko ili pravno, domaće ili strano lice koje smatra da su mu aktom, radnjom ili nečinjenjem organa uprave povređena prava može da podnese pritužbu Zaštitniku građana. Zakonom o zabrani diskriminacije takođe je predviđen poseban postupak pred Poverenikom.

Zakonom o socijalnoj zaštiti⁶ usluge socijalne zaštite su svrstane prema grupama u usluge procene i planiranja, dnevne usluge u zajednici, usluge podrške za samostalan život, savetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge (koje uključuju savetovanje i podršku u slučajevima nasilja), kao i usluge smeštaja. Kao korisnici usluga posebno su navedena lica za koja postoji opasnost da će postati ili već jesu žrtve zanemarivanja, zlostavljanja, eksploatacije, nasilja odnosno nasilja u porodici.

Odlukom o pravima i uslugama socijalne zaštite Grada Beograda⁷ propisano je pravo na stalnu novčanu pomoć licima prema kojima je izvršeno nasilje u porodici. Stalna novčana pomoć se priznaje najduže godinu dana od prvog evidentiranog nasilja. Ova odluka predviđa i uslugu socijalno stanovanje u zaštićenim uslovima, koju mogu ostvariti socijalno ugrožena i stambeno neobezbeđena lica, pod uslovom da prihvata članu domaćinstva ne prelaze osnovicu za utvrđivanje novčane socijalne pomoći za pojedince. Kao prioritarna grupa za ostvarivanje ove usluge identifikovane su žrtve nasilja u porodici.

Prema **Opštem protokolu o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima**, službena lica koja dođu u kontakt sa žrtvom nasilja pružice joj potrebnu pomoć i podršku iz svoje nadležnosti i obezbedice odgovarajući ponovni kontakt i praćenje. Za planiranje usluga i mera zaštite žene žrtve nasilja i drugih članova porodice izloženih nasilju saziva se konferencija slučaja. Plan zaštite mora da osigura bezbednost žrtve, da zaustavi nasilje i da spreči da se delo ponovi, da zaštiti prava žrtve, da omogući da slobodno donese odluke u svom najboljem interesu, da dobije usluge koje služe njenom oporavku, osnaživanju i osamostaljivanju. Planirane mere moraju biti međusobno dobro usaglašene i usmerene na izbegavanje sekundarne viktimizacije žrtve.

Posebne usluge – kao što su prihvatilišta, odnosno sigurne kuće, i SOS telefoni – detaljno su opisane pri analizi relevantnih članova Konvencije koji se bave ovom vrstom usluga.

Istraživanje⁸ pokazuje da se mali broj žena obrati za pomoć institucijama (10%). Najčešće, žene pokušavaju da reše problem nasilja razvodom ili rastavom (30%), odlaskom iz domaćinstva na kraće vreme (19,6%) i obraćanjem članovima porodice (rođacima, prijateljima i susedima) za pomoć – 25,6%. Žene iz Beograda su proaktivnije u odnosu na žene iz drugih regiona, što važi i za žene iz grada u odnosu na žene iz sela. Ovi nalazi potvrđuju značaj neformalnih mreža podrške, a time indirektno ukazuju na neophodnost njihovog pravilnog informisanja o problemu, kao i o merama i uslugama u zajednici koje stoje na raspolaganju žrtvi i nenasilnim članovima njene porodice.

Navedeno istraživanje beleži i da su pomoć od institucija češće tražile žene izložene seksualnom (24%), fizičkom (19%) i ekonomskom nasilju (16%). Kao glavni razlog neobraćanja instituciji žene su navele da su smatrale kako problem mogu da reše same (79,6%). Tek 9% žena sa

⁴ Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013.

⁵ Zakon o Zaštitniku građana Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 79/2005 i 54/2009.

⁶ Zakon o socijalnoj zaštiti, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2011.

⁷ Odluka o pravima i uslugama socijalne zaštite, *Službeni list Grada Beograda*, br. 55/2011.

⁸ Autorke istraživanja su Marija Babović, Katarina Ginić i Oivera Vuković (2010).

Zaštita i podrška

nekom od telesnih povreda obratilo se lekaru, najčešće navodeći razlog da su povrede bile male i da su mogle same da ih saniraju, ali i da ih je bilo sramota, da su se plašile nasilnika (mali broj žena nije znao kome da se javi ili nema zdravstveno osiguranje⁹). Iako su lekari (u 90% slučajeva) pitali o poreklu povreda, jedna četvrtina žena je sakrila pravi razlog. Nešto više od trećine lekara (37,8%), prema iskazima žena, samo je pružilo zdravstvenu pomoć, a između petine i četvrtine lekara povredu je prijavilo policiji (22,2%).

Žene se, pokazalo je ovo istraživanje, teško odlučuju i da pozovu policiju, kojoj se obratila tek svaka četvrta žena (25%) sa fizičkom povredom, a u 5% slučajeva to je učinio neko drugi. Prema navodima ispitanica, u polovini prilika policija je samo porazgovarala sa njom i sa nasilnikom, i otišla; u 22% situacija upozorila je nasilnika, smirila ga i takođe otišla; u 12% incidenata odvela je nasilnika u policijsku stanicu; u 11% slučajeva je podnela krivičnu prijavu; u 4% primera nasilniku je oduzeto oružje; a u 6% žene su navele da se policija odnosila prema njima kao da su one izazvale nasilnika. Ocenjujući podršku policije, 46% žena je procenilo da im policija uopšte nije pomogla, 32% da im je policija nedovoljno pomogla, dok je 22% ocenilo da im je policija veoma mnogo pomogla.

Vrlo mali broj žena se za pomoć obratilo CSR-u (14%). Prema iskazima žena, ova je služba najčešće ponudila pravnu pomoć i savet, mogućnost za razgovor i podršku, a u izuzetno malom broju smeštaj u sigurnu kuću (3 slučaja) i samo su u jednom slučaju obavestili policiju. Trećina žena koje su se obraćale CSR-u za pomoć ocenila je da im ova služba uopšte nije pomogla. Pomoć SOS telefona potražilo je svega 5% žena koje su bile izložene porodičnom nasilju. Konačno, ovo istraživanje je utvrdilo da izuzetno mali broj slučajeva nasilja završava pred sudom (tek 1%), što se moglo i očekivati u odnosu na mali broj prijavi institucijama i sklonost službi da ponude neke druge usluge, a ne zakonsku zaštitu.

Istraživanje sprovedeno na uzorku žena iz Autonomne pokrajine Vojvodine¹⁰ pokazalo je da se samo 23,2% ispitanica obratilo policiji, odnosno prijavilo je poslednji nasilni događaj. Nije uočena statistički značajna razlika između žena iz grada i sa sela, ali se navodi da je uzorak ispitanica bio mali. Policiji su se češće obraćale razvedene ili razdvojene ispitanice (54,8%), sa srednjom stručnom spremom (54,8%), starosti najčešće između 33 i 56 godina, obično kada trpe neki od kumuliranih oblika nasilja (fizičko i psihičko, ili fizičko, psihičko i seksualno nasilje istovremeno), češće ako je prilikom nasilja došlo do povrede (83,3% slučajeva) i češće ako je nasilje izvršeno u alkoholisanom stanju (59,5%).

Među razlozima neprijavlivanja nasilja policiji dominiraju lični motivi – 66,2%¹¹ – nego momenti koji se tiču rada policije – 27,1% (nije verovala da će joj pomoći [14,3%], iskustvo drugih potvrđuje da policija nije efikasna u ovim slučajevima [7,2%], iz svog iskustva zna da policija ne želi da se meša [5,6%]). Na pitanje o tome šta je policija u konkretnom slučaju uradila, najveći broj žena je odgovorio da je „zapretila nasilniku ili su ga opomenuli“ (27,3%), „nisu ništa uradili ili su uradili nedovoljno“ (25%), „odveli su nasilnika na razgovor u stanicu“ (18%), „obavestili su druge nadležne institucije“ (9,1%).

Prema rečima ispitanica, najčešće razloge za nereagovanje policije čine stavovi da je nasilje privatna stvar, da nisu nadležni, da je kuća vlasništvo nasilnika pa ne mogu da ga izbace, da žrtva treba da se razvede i da ga napusti, da sama treba da reši nasilje ili su je upućivali na centar za socijalni rad. Veći deo ispitanica je bio nezadovoljan reakcijom policije (56,8%), najčešće zato što policija nije učinila ništa ili nedovoljno, ali i zbog neprijatnog ophođenja (vikanje, podsmevanje i okrivljavanje). Ispitanice koje su bile zadovoljne reakcijom policije istakle su ukupan odnos policijskih službenika prema njima, podršku i pomoć koje su im pružili, kao i zaštitu od ponavljanja nasilja. Najveći broj žena (60%) očekuje da policija uhapsi nasilnika, odredi pritvor, odnosno zadržavanje, tj. da ga udalje iz kuće i odvoje od žrtve, te na taj način zaštite žrtvu.

⁹ Treba primetiti da je izmenama *Zakona o zdravstvenoj zaštiti* i *Zakona o zdravstvenom osiguranju* priznata važnost brige o zdravlju i obezbeđivanju zdravstvene zaštite grupacijama stanovništva izloženih povećanom riziku obolevanja, kao i socijalno ugroženom stanovništvu, među kojima se nalaze i „žrtve nasilja u porodici“.

¹⁰ Autorke/-i izveštaja su Sanja Čopić, Vesna Nikolić-Ristanović i Nikola Petrović (2010).

¹¹ Smatrale su da nasilje nije tako ozbiljno (24,2%), bilo ih je sramota (18,7%), plašile su se žešćeg nasilja (12,7%).

Zaštita i podrška

U istom istraživanju su se od ukupno 181 žrtve nasilja u porodici samo 33 (18,2%) nakon poslednjeg slučaja nasilja obratile CSR-u, najčešće kada je nasilnik bio suprug ili partner (90,9%). Veći broj žena (60,6%) nije bio zadovoljan uslugama ove institucije. Kao najčešći razlozi nezadovoljstva navodi se da stručni radnici nisu ništa učinili kako bi im pomogli ili su pružali neodgovarajuću pomoć, pokazivali nerazumevanje problema, nedostatak empatije ili stavljanje na stranu nasilnika. Kao glavni razlog zadovoljstva navodi se pozitivno mišljenje u pogledu starateljstva nad decom, ali i slušanje žrtve, davanje podrške, saveta i informacija. Žene su očekivale da CSR pokaže veće angažovanje, pruži podršku i pomoć, da sasluša, razume, postupa sa više empatije, pruži više informacija i uputi na odgovarajuće programe, ali i da utiče na to da se nasilnik iseli iz stana ili da se zatvori, tj. fizički odvoji od žrtve.

Tek je svaka treća žena sa iskustvom nasilja u porodici zatražila pomoć medicinske ustanove zbog posledica preživljenog nasilja, a veći deo njih bio je zadovoljan uslugama (87%), najviše ukupnim podržavajućim odnosom osoblja (44,7%), koje je po rečima žena bilo ljubazno, strpljivo i puno razumevanja za njihove teškoće. Jedan broj ispitanica kao razlog zadovoljstva navodi sâm medicinski tretman (23,4%), prijem preko reda, brzinu i efikasnost u saniranju povreda. One koje nisu bile zadovoljne (mali broj) kao razloge navode nezainteresovanost osoblja za uzrok povreda, nedostatak podrške, nekorektno ponašanje lekara koji je zbijao šale na račun događaja. Ispitanice očekuju da se medicinsko osoblje više zainteresuje za razloge povreda, da pokaže više razumevanja za njih i njihov problem, ponudi i druge usluge, pruži informacije o tome šta bi žrtva mogla da uradi. Navodi se i da nekim ženama odgovara nezainteresovanost ili nedovoljna zainteresovanost medicinskog radnika, jer vole da se „lekar ne meša u ono što im se dešava“.

Istraživanje o položaju žena žrtava nasilja u krivičnopravnom sistemu¹² vođeno je na dva nivoa: žene su pitane za iskustva u susretu sa predstavnicima krivičnog sistema (policija i tužilaštvo), a profesionalci su anketirani o svojoj praksi i mišljenjima u vezi sa pravima žrtve. U uzorku od 224 žene sa iskustvom nasilja u porodici, korisnica usluga specijalizovanih ženskih organizacija iz različitih gradova iz Srbije,¹³ gotovo sve žene (92%) imale su kontakt sa policijom. Većina se (58%) izjasnila da je nezadovoljna ovim kontaktom, najčešće zbog toga što su pokazali manjak profesionalnosti (25%), bili neljubazni (17%), nisu bili zainteresovani da čuju ženu (11%) ili jednostavno nisu razumeli žrtvu (6%). Većina ispitanica (53%) nije bila zadovoljna kvalitetom informacija koje su dobijene od policije, jer nisu sadržale odgovore u vezi sa sledećim: šta je naredni korak policije (49%), u kakvoj je poziciji žrtva u postupku i šta su njena prava (64%), koje usluge za podršku žrtvi njoj stoje na raspolaganju (63%), o mogućnosti ponovnog kontakta sa policijom u vezi sa slučajem (61,5%).

One takođe navode da nisu dobile informaciju o dostupnoj pravnoj pomoći (72%), o zdravstvenoj pomoći (70%), psihološkoj podršci (74%), socijalnim uslugama (68%) i uslugama udruženja građana (75%). Svaka treća žena koja je izjavu davala u policijskoj stanici (75% ukupnog uzorka) navela je da su prostorije bile neadekvatne, najčešće zbog nedostatka privatnosti (nisu bile same sa policijskim službenikom). One koje su navele da su uslovi bili adekvatni istakle su privatnost prostora tokom razgovora i ljubaznost policijskog službenika u komunikaciji. Opšti stav je da je razgovor u policiji bilo koristan (58%), da se žrtva osećala sigurnom (63%), ali ima i mišljenja da je bio neprikladan (34%) i da se žrtva osećala nesigurnom (20%). Kada su pitane koji bi od ponuđenih predloga doprineo unapređenju rada policije, žene su navele: davanje više informacija o dostupnoj pravnoj pomoći (92%), pomaganje i/ili praćenje žrtve kroz proces (92%), davanje više informacija o slučaju i o toku postupka (90,5%), postojanje osobe zadužene za rad sa žrtvama (90,5%), pokazivanje empatije (87%) i veća kooperativnost (86%).

Isti uzorak žena je pitan i za iskustvo sa tužiocima. Pokazalo se da su tužiteljke češće vodile intervju sa žrtvama (53,5%), nego tužiocima muškarcima (39,4%). Razgovori su od strane žrtve viđeni kao adekvatni u 59% slučajeva odnosno neadekvatni u 32% (najčešće zbog: neprofesionalnog

¹² Autorke izveštaja su Vanja Macanović i Slađana Jovanović (2014).

¹³ U pitanju su: Beograd, Novi Sad, Novi Bečej, Vranje i Niš.

Zaštita i podrška

postupanja [12%], neljubaznosti [9%], nezainteresovanosti [6%] i manjka razumevanja za žrtvu [5%]). U većini slučajeva je prostor (kancelarija) procenjen kao adekvatan za razgovor (57%). Polovina žena (51,5%) nije dobila informaciju šta će tužilac uraditi u narednim koracima, a one koje su je dobile navele su da nije bila korisna (56%), nije sadržala informacije o tome kakva je njihova pozicija i šta su njihova prava (58%) ili nisu dobile informaciju o uslugama koje im stoje na raspolaganju (60%). Informacije o pravnoj pomoći nisu pružene u 64% slučajeva, o zdravstvenoj, kao i psihološkoj pomoći u 69%, o socijalnim uslugama u 67% i uslugama udruženja građana u 67%.

Kao što je već navođeno, žene su izjavile kako bi volele da dobiju objašnjenja o svojim pravima tokom krivičnog postupka, o mogućim merama zaštite, objašnjenja krivičnih procedura, informacije u vezi sa žalbama za odštetu, odnosno naknadu štete, kao i informacije o tome šta će tužilac preduzimati u slučaju. Žene su izrazile opšti utisak o kontaktu sa tužilaštvom kao dobar (60%), koji je doprineo osećanju sigurnosti. Upitane o tome koji bi od ponuđenih predloga unapredio rad tužilaštva, žene su odgovorile: više informacija o slučaju, o dostupnoj pravnoj pomoći, da uspostave kontakt s osobom koja bi se bavila, odnosno radila sa žrtvama, da nadležni budu kooperativniji i pokažu empatiju. Za žene je najvažnije da tokom procesa bude: zabranjeno dalje nasilje, da učinilac bude kažnjen, da se zabrani viktimizacija drugih, njoj bliskih osoba, a tek potom zahtevi za odštetu i da povrate imovinu.

b. Da li su usvojene zakonodavne ili druge mere za obezbeđivanje odgovarajuće i efikasne saradnje između pravosuđa, javnih tužilaca, institucija za sprovođenje zakona, regionalnih i lokalnih vlasti, i/ili nevladinih organizacija, ili drugih relevantnih aktera u cilju zaštite i podrške žrtvama? Da li su ovi mehanizmi institucionalizovani (u zvaničnim protokolima ili drugim dokumentima) ili su rezultat neformalnih dogovora (na sastancima, okruglim stolovima i u sličnim prilikama)? Molimo vas da navedete informacije o nivou saradnje (državne, regionalne, lokalne itd.) i prirodi saradnje (vrsta slučaja, politike itd.).¹⁴

Prema **Opštem protokolu o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima**, a u skladu sa pozitivnim zakonskim propisima, obavezu postupanja u slučajevima nasilja u porodici imaju policija, ustanove socijalne zaštite i drugi pružaoci usluga u sistemu socijalne zaštite, zdravstvene ustanove i drugi oblici zdravstvene službe, ustanove u sistemu obrazovanja i vaspitanja u slučajevima kada su uključena deca svedoci nasilja, javno tužilaštvo, redovni i prekršajni sudovi. Postupanje ovih službi usmeravaju posebni protokoli: Poseban protokol Ministarstva zdravlja Republike Srbije za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju (2010), Poseban protokol o postupanju centara za socijalni rad – organa starateljstva – u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima (2013), Poseban protokol o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima (2013) i Poseban protokol za pravosuđe u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima (2014) Ministarstva pravde. I **Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja** predviđa uspostavljanje saradnje između stručnjaka iz svih oblasti koje rade sa decom (zdravstvo, obrazovanje, socijalna zaštita, policija, pravosuđe i druge).

Međutim, **Opšti protokol ne razdvaja odgovornosti, niti definiše uloge u smislu koordinacije i saradnje, a u praksi se koordinišuća uloga uglavnom vezuje za ulogu centra za socijalni rad**, pogotovo prilikom planiranja mera i usluga, što je formalizovano Posebnim protokolom ovog organa, kroz preporuku o sklapanju sporazumâ o saradnji na lokalnom nivou između ustanova i drugih organizacija čija je saradnja neophodna za efikasno ostvarivanje i sprovođenje zaštite žrtava nasilja u porodici i u partnerskim odnosima, a ne pominje organizovanje konferencije slučaja. Najjasniju odredbu o koordinaciji (komunikaciji i saradnji) sadrži Poseban protokol o postupanju policijskih službenika, koji su u obavezi da o slučajevima nasilja u porodici obaveštavaju nadležna javna tužilaštva i centre za socijalni rad, upućuju žrtve na centre za socijalni rad, obaveštavaju žrtve o odluci javnog tužioca, tj. samih policijskih službenika, da pokrenu krivični ili prekršajni postupak.

¹⁴ Pravilna saradnja se može definisati kao adekvatna i relevantna, a efektivna podrazumeva blagovremenu koordinaciju orijentisanu na rezultat.

Zaštita i podrška

Istovremeno, Posebni protokol nalaže da policijski službenici učestvuju u radu konferencija slučajeva koje organizuje centar za socijalni rad. Posebni protokol za pravosuđe kao ciljeve postavlja da „se podstakne potpisivanje pojedinačnih protokola između pravosudnih organa i institucija u jedinicama lokalne samouprave...“, kao i da „pravosudni organi saraduju sa drugim učesnicima u organizovanju zaštite i podrške ženama žrtvama nasilja u porodici i u partnerskom odnosu...“.

Ističe se kako „sve institucije koje su ovlašćene za pokretanje pojedinih oblika zaštite treba da budu istovremeno obavestene o svakom slučaju porodičnog nasilja, i to: razmenom informacija i multisektorskom saradnjom, koja omogućava da javni tužilac, kao i ostali nadležni organi uključeni u saradnju, budu blagovremeno obavesteni o svakom slučaju porodičnog nasilja, u cilju preduzimanja adekvatnih, efikasnih i blagovremenih mera“. Dalje se navodi da se „saradnja institucija ostvaruje u svakom konkretnom slučaju nasilja nad ženama“, kao i da je „potrebno da se održavaju redovni sastanci između tužioca, sudija prekršajnih sudova, službenika policije i centara za socijalni rad, i to za svaki konkretni slučaj nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima. Cilj ovih sastanaka je zajedničko razmatranje konkretnog slučaja, utvrđivanje adekvatne mere za konkretan slučaj, davanje odgovarajućih uputstava, utvrđivanje da li ima elemenata krivičnog dela ili prekršaja i sa tim u vezi podnošenje krivične prijave ili zahteva za pokretanje prekršajnog postupka.“

Treba naglasiti da je ova odredba sasvim slična praksi koja od 2007. godine postoji u Zrenjaninu. Posebni protokol Ministarstva zdravlja takođe pominje saradnju sa „resursima u zajednici“ u razvijanju bezbednosnog plana za žrtvu i prilikom upućivanja na resurse zajednice. Međutim, posebni protokoli nisu regulisali upravo način praćenja realizacije multisektorske saradnje, a pogotovo njene efikasnosti u smislu prevencije i zaštite žena i svih drugih žrtava nasilja u porodičnom kontekstu.

c. Da li su ove mere u skladu sa standardima utvrđenim Konvencijom, član 18, stav 3¹⁵ Da li su ove mere (procedure i usluge) besplatne? Navedite vrstu troškova, ako postoje. Ko finansira ove mere (državni budžet, međudržavna zajednica i/ili neko drugi)?

Usklađenost mera sudske zaštite sa odredbama Konvencije, kao i troškovi vezani za ostvarivanje zaštite u sudskom postupku, predmet su posebne analize članova Konvencije u odeljcima analize koji slede, a koji se bave ovim mehanizmima zaštite.

Mere predviđene Nacionalnom strategijom za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period od 2010. do 2015. godine i Opštim protokolom o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima delimično su u skladu sa standardima člana 18, stav 3, Konvencije u pogledu rodnog shvatanja nasilja, fokusa na ljudskim pravima i bezbednosti žrtve, integrisanog pristupa, usmerenosti ka izbegavanju sekundarne viktimizacije i osnaživanju, kao i zadovoljavanju specifičnih potreba ranjivih lica. Navodi se da je bezbednost (sigurnost) žrtve prioritet u radu stručnih službi. Planirane mere moraju biti međusobno dobro usaglašene i usmerene na izbegavanje sekundarne viktimizacije žrtve. Plan zaštite mora da osigura bezbednost žrtve, da zaustavi nasilje i da spreči da se delo ponovi, da zaštiti prava žrtve, da omogući da slobodno donese odluke u svom najboljem interesu, da dobije usluge koje služe njenom oporavku, osnaživanju i osamostaljivanju. Prilikom pružanja pomoći žrtvama nasilja u porodici u kojoj se nalaze naročito ranjivi članovi kao svedoci nasilja neophodno je preduzeti mere zaštite koje odgovaraju na potrebe ovih lica, pošto ona nisu u stanju da se zaštite bez pomoći drugih.

Prema Zakonu o socijalnoj zaštiti, u zavisnosti od socijalno-ekonomskog statusa korisnika, plaćanje usluge socijalne zaštite može biti u celosti iz sredstava korisnika, njegovog srodnika ili

---

¹⁵ Važno: Ovaj član obuhvata i svedoke, tako da posebnu pažnju treba posvetiti deci, kao svedocima u proceni ovih mehanizama. Takođe, termin „ranjive žrtve“, uključuje: trudnice i žene sa malom decom, osobe sa invaliditetom, osobe koje žive u ruralnim i udaljenim oblastima, narkomane, prostitutke, nacionalne manjine, migrante, uključujući migrante bez dokumenata i izbeglice, gej muškarce, lezbejke, biseksualne i transseksualne osobe, HIV pozitivne osobe, beskućnike, decu, stara lica (videti stav 87 Eksplanatornog izveštaja).

Zaštita i podrška

trećeg lica; uz delimično učešće korisnika, njegovog srodnika, trećeg lica ili budžeta Republike Srbije, autonomne pokrajine ili jedinice lokalne samouprave; u celosti iz budžeta Republike Srbije, autonomne pokrajine ili jedinice lokalne samouprave. **Nedovoljan je broj usluga podrške i zaštite, pogotovo specijalizovanih usluga. One nisu lako dostupne i geografski dobro raspoređene. Nisu usvojeni standardi za sve uspostavljene usluge, a njihova „nabavka“ stavlja u neravnopravan položaj nevladin i privatni sektor u odnosu na javni.**

Zaštita za decu svedoke nasilja nije odgovarajuća, posebno kada podrazumeva razdvajanje od nenasilnog roditelja (najčešće majke), razdvajanje braće i sestara, odsustvo pokretanja postupaka za mere zaštite od nasilja i odsustvo specijalizovanog psiho-socijalnog tretmana za decu svedoke nasilja u porodici, na šta ukazuju i preporuke Zaštitnika građana.

d. Mora li žrtva da saraduje sa vlastima, odnosno svedoči protiv učinioca ili podnese tužbu, kako bi imala na raspolaganju usluge kao što su smeštaj, pomoć, ili neophodne informacije? Da li se pravna pomoć odobrava u zavisnosti od stepena saradnje žrtve?

Prema **Opštem protokolu o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima**, sve ustanove će se starati da ženi žrtvi nasilja u porodici bude obezbeđena besplatna pravna pomoć, od strane jedne od ustanova koje pružaju besplatnu pravnu pomoć (organ lokalne samouprave, advokatska komora ili udruženje). **Ovim dokumentom nisu propisani uslovi vezani za kooperativno ponašanje žrtve kako bi ona imala pravo na besplatnu pravnu pomoć. U Srbiji još ne postoji zakon koji na sistematski način reguliše pružanje besplatne pravne pomoći.**

Broj udruženja koja se bave pružanjem besplatne pravne pomoći građanima u pojedinim sektorima prava, prema **Strategiji razvoja sistema besplatne pravne pomoći u Republici Srbiji (2010)**, nije veliki. Najveći broj udruženja pruža besplatnu pravnu pomoć samo određenoj kategoriji građana (izbeglim i raseljenim licima, žrtvama nasilja u porodici i drugim osobama), tako da ostalim građanima nije dostupan ovaj oblik organizovane besplatne pravne pomoći. Prema podacima iz istraživanja o radu opštinskih službi pravne pomoći u Srbiji, u periodu od 2001. do 2006. godine **službe pravne pomoći organizovane su u 1/4 od ukupnog broja opština na teritoriji Republike Srbije.** Usluge ovih službi nisu specijalizovane za pitanja nasilja prema ženama.

U skladu sa **Posebnim protokolom o postupanju centara za socijalni rad – organa starateljstva – u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima**, prava korisnika usluga i druge vrste pomoći koje pruža organ starateljstva u većini slučajeva nisu uslovljene spremnošću žrtve da prijavi počinioca nasilja. Centar za socijalni rad može podneti krivičnu prijavu u slučaju nasilja, a ima i aktivnu legitimaciju za podnošenje tužbe za određivanje porodičnopravnih mera zaštite, ali je retko koristi. U **Posebnom protokolu o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima** navedeno je da pružanje zaštite ne sme zavisiti od spremnosti žrtve da podnese prijavu ili svedoči protiv učinioca nasilja. **Poseban protokol za pravosuđe u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima** navodi da je jedan od ciljeva ovog protokola unapređenje položaja žrtve tokom procesa zaštite, pa se većina obaveza sudova i javnog tužilaštva stoga odnosi na sudske postupke koji su već inicirani. I javni tužioci imaju aktivnu legitimaciju za podnošenje tužbe za određivanje porodičnopravnih mera zaštite, ali je sasvim retko koriste.

Specifične vrste pomoći, kao što je pravo na stalnu novčanu pomoć licu prema kojem je izvršeno nasilje u porodici, u skladu da **Odlukom o pravima i uslugama socijalne zaštite** Grada Beograda, ostvaruje se uz uslov da se ovo lice kao žrtva porodičnog nasilja nalazilo na evidenciji Gradskog centra za socijalni rad, državnog organa (policija, sud) ili pružaoca usluga socijalne zaštite, koji je za to licenciran.

e. Da li žrtve državljanima drugih zemalja imaju pravo na ove usluge? Ako je odgovor potvrđan, navedite zemlje koje su obuhvaćene tim posebnim merama, ukoliko je moguće. Kakav je status azilantata, licâ bez državljanstva, odnosno zakonskog boravka itd.?

Zaštita i podrška

Strani državljani i lica bez državljanstva ostvaruju pravo na sudsku (građanskopravnu i krivičnopravnu) zaštitu, u skladu sa propisima koji određuju nadležnost domaćih sudova u zavisnosti od vrste postupka.

Prava iz oblasti socijalne zaštite takođe mogu ostvarivati i strani državljani i lica bez državljanstva, u skladu sa zakonom i međunarodnim ugovorima. Kao korisnici prava odnosno usluga socijalne zaštite, u okviru zakonom predviđenih uslova, posebno su navedeni strani državljani ili lica bez državljanstva koja su u potrebi za socijalnom zaštitom odnosno koja su bez pratnje (kada je u pitanju maloletno lice i punoletno lice do navršениh 26 godina života).

Informisanje

• Član 19

Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da žrtve dobiju odgovarajuće i blagovremene informacije o raspoloživim uslugama podrške i pravnim merama na jeziku koji razumeju.

a. Da li žrtve svih oblika nasilja obuhvaćenih Konvencijom imaju pravo da budu informisane o raspoloživim uslugama i procedurama kako bi dobile pomoć i podršku? Ako je odgovor potvrđan, navedite da li je to priznato u pravnom dokumentima i/ili politikama (zakonodavstvo, državni/regionalni/lokalni strateški dokumenti, interna pravila, memorandum o razumevanju). Molimo vas da navedete posebno pravilo o pružanju informacija i da date svoj komentar. Na kojim jezicima se mogu obezbediti informacije? Ako stranci imaju pravo na usluge, da li bi bio obezbeđen prevod na njihov jezik ili bi to bio prevod na neki od široko korišćenih jezika?

U oblasti građanskopravne sudske zaštite **Zakon o parničnom postupku¹⁶ ne predviđa posebnu obavezu suda da učesnike u postupku informiše o njihovim pravima i položaju**. Stranke i drugi učesnici u postupku imaju pravo da na ročištima i prilikom usmenog preduzimanja procesnih radnji pred sudom upotrebljavaju svoj jezik. Ako se postupak vodi na jeziku koji stranka odnosno drugi učesnici u postupku ne razumeju, obezbediće im se, ukoliko to zahtevaju, usmeno prevođenje na jezik koji razumeju onoga što se iznosi na ročištu, kao i usmeno prevođenje isprava koje se na ročištu koriste radi dokazivanja.

Prema odredbama **Zakonika o krivičnom postupku¹⁷ sud je u obavezi da okrivljenog i druge učesnike u postupku pouči o pravima koja im pripadaju**. Žrtva sa statusom oštećenog lica ima pravo da, od strane suda i javnog tužilaštva, bude obavestena o odbacivanju krivične prijave i odustanku javnog tužioca od krivičnog gonjenja, poučena o mogućnosti da zastupa optužbu i pre(d)uzme krivično gonjenje, obavestena o ishodu postupka i da joj se dostavi pravnosnažna krivična presuda. Oštećeni prilikom saslušanja ima pravo i da bude upozoren kako ne mora da svedoči, u zakonom propisanim situacijama. Lica koja učestvuju u postupku, ako se postupak vodi na jeziku koji ne razumeju, imaju pravo na prevođenje onoga što oni ili drugi iznose, kao i prevođenje isprava i drugog pisanog dokaznog materijala. Prevođenje pada na teret budžetskih troškova.

Već pominjano istraživanje na uzorku od 224 žene sa iskustvom nasilja u porodici, korisnica usluga specijalizovanih ženskih organizacija iz različitih gradova iz Srbije, pokazalo je da većina ispitanica nije bila zadovoljna kvalitetom informacija koje su dobijene od predstavnika policije i javnog tužilaštva.

Prema **Opštem protokolu o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima**, u svim slučajevima je neophodno da žrtva

¹⁶ Zakon o parničnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 49/2013 – odluka US, 74/2013 – odluka US i 55/2014.

¹⁷ Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

Zaštita i podrška

dobije detaljne informacije o svim učesnicima i uslugama u zajednici koje se bave pružanjem pomoći i osiguranjem bezbednosti. Žrtvi će se po mogućstvu uručiti brošura koja bi sadržala informacije potrebne žrtvi. To uključuje, adrese, brojeve telefona i druge detalje o sledećim učesnicima: policijskoj stanici, centru za socijalni rad, zdravstvenoj ustanovi, SOS telefonu za žrtve nasilja, prihvatilištu (sigurnoj kući) i drugim organizacijama u zajednici specijalizovanim za nasilje u porodici i nasilje nad ženama. Zaposleni u svim ustanovama u sistemu zaštite i podrške ženama žrtvama nasilja u porodici staraće se da žrtvu obaveste o preduzetim koracima i merama, kao i o pravima koje žrtva ima u svakoj fazi postupka.

U skladu sa **Posebnim protokolom o postupanju centara za socijalni rad – organa starateljstva – u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima**, jedno od osnovnih prava korisnika usluga jeste pravo na informisanje, što podrazumeva informacije o svim postupcima i podacima koji su značajni za utvrđivanje potreba korisnika i načina za zadovoljavanje tih potreba. **Posebnim protokolom o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima** predviđeno je da će tokom postupanja policijski službenici upoznati žrtvu sa njenim zakonskim pravima, kao i merama koje će preduzeti. U slučaju visokog rizika ili ako žrtva to traži, policija će od nadležnog centra za socijalni rad zatražiti da razmotri i preduzme mere hitnog zbrinjavanja. Neophodno je da žrtva dobije detaljne informacije o svim učesnicima koji se bave pružanjem pomoći. **Poseban protokol za pravosuđe u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima** takođe propisuje obavezu javnog tužilaštva da informiše žrtvu o njenim pravima, mehanizmima zaštite i položaju u postupku, kao i obavezu suda da informiše žrtvu o mehanizmima zaštite, u zavisnosti od njenih potreba a nezavisno od stadijuma postupka.

Pokrajinski sekretarijat za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova, tokom sprovođenja pokrajinske Strategije, odštampao je 50.000 letaka sa informacijama o nasilju u porodici, merama zaštite i kontaktima nadležnih institucija, na srpskom, mađarskom, rumunskom, rusinskom, slovačkom i romskom jeziku, za svaku od 45 opština u AP Vojvodina. Brošure „Stop nasilju nad ženama“, sa informacijama o vrstama nasilja, zakonskoj regulativi i ulozi državnih institucija, štampane su na svim jezicima u službenoj upotrebi u AP Vojvodina. U saradnji sa Mrežom SOS Vojvodina, a radi promovisanja jedinstvenog SOS broja za žene i decu žrtve nasilja, odštampano je 15.000 promotivnih flajera na srpskom, mađarskom, slovačkom i romskom jeziku. Takođe, štampana je publikacija „Ako poznaješ nekog ko preživljava nasilje u porodici...“, koja je nastala u saradnji s britanskom ženskom nevladinom organizacijom „Against Violence and Abuse“. S ciljem povećanja dostupnosti informacija o zaštiti od nasilja prema ženama i nasilja u porodici, 2009. godine pokrenuta je internet-prezentacija www.hocudaznas.org.

Opšte usluge podrške

▪ Član 20

1) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da žrtve imaju pristup uslugama koje omogućavaju njihov oporavak od nasilja. Kada je to neophodno, te mere treba da obuhvataju sledeće usluge: pravno i psihološko savetovalište, finansijsku pomoć, stanovanje, obrazovanje, obuku i pomoć prilikom zapošljavanja.

2) Strane se obavezuju da preduzmu sve neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede žrtvama pristup uslugama zdravstvene i socijalne zaštite, kao i adekvatnu opremljenost tih službi i obučenost zaposlenih za pomoć žrtvama i njihovo upućivanje na odgovarajuće službe.

Zaštita i podrška

a. Da li žrtve nasilja prema ženama i u porodici imaju prava na sledeće usluge: pravno i psihološko savetovalište, finansijsku pomoć, smeštaj, obrazovanje, obuku i pomoć u pronalaženju zaposlenja. Navedite institucije i vrstu odobrenih usluga. Da li postoje i dodatne dostupne usluge – ako postoje, navedite. Da li su one besplatne? Da li su žrtve nasilja prema ženama i u porodici posebno priznate u okviru zakona, internih proceduralnih dokumenata, protokola ili smernica, kao grupa koja iziskuje posebnu pažnju ili prioritet s ciljem da imaju efikasan pristup takvim uslugama? Postoji li konkretno pravilo ili preporuka da žrtve nasilja prema ženama i u porodici treba tretirati na podržavajući način i da na njihove potrebe treba odgovoriti na prikladan način? Ako je odgovor potvrđan, navedite dokument(e). Da li postoji pravilo o maksimalnom broju usluga, ili neko vremensko ograničenje za pružanje takve pomoći, ili drugi propis koji bi imao negativan uticaj na podršku i zaštitu žrtava? Ako postoji, molimo, objasnite.

Zakonom o socijalnoj zaštiti¹⁸ usluge socijalne zaštite su svrstane prema grupama u usluge procene i planiranja, dnevne usluge u zajednici, usluge podrške za samostalan život, savetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge (koje uključuju savetovanje i podršku u slučajevima nasilja), kao i usluge smeštaja. **Kao korisnici usluga posebno su navedena lica za koja postoji opasnost da će postati ili koja jesu žrtva zanemarivanja, zlostavljanja, eksploatacije, nasilja odnosno nasilja u porodici.** U pogledu finansijske pomoći zakon predviđa novčanu socijalnu pomoć i jednokratnu pomoć. U skladu sa zakonom, centar za socijalni rad odlučuje o ostvarivanju prava korisnika utvrđenih ovim zakonom i o korišćenju usluga socijalne zaštite koje obezbeđuju Republika Srbija, autonomna pokrajina i jedinica lokalne samouprave.

Prema **Pravilniku o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite**¹⁹ usluge smeštaja pružaju se najduže u trajanju od šest meseci deci, mladima i odraslim žrtvama nasilja u porodici, zlostavljanja i zanemarivanja. Posebni minimalni strukturalni standardi za usluge smeštaja u prihvatilište u pogledu lokacije, prostora i opreme predviđaju da pružalac usluge smeštaja u prihvatilište, po potrebi, ima proceduru za obezbeđivanje tajnosti lokacije i bezbednosti korisnika i angažovanog osoblja (član 58, stav 1). U prihvatilištu za žrtve zlostavljanja, nasilja i trgovine ljudima obezbeđena je posebna soba za majku sa detetom odnosno sa decom (čl. 58, st. 2). Prema čl. 58, st. 3, pružalac usluge obezbeđuje smeštaj u sobi za najviše troje dece žrtava zlostavljanja bez pratnje roditelja (tačka 1) odnosno najviše četiri odrasla korisnika žrtve zlostavljanja (tačka 4).

Odluka o pravima i uslugama socijalne zaštite Grada Beograda²⁰ propisuje pravo na stalnu novčanu pomoć, kakvu može ostvariti lice prema kojem je izvršeno nasilje u porodici, o čemu je detaljno bilo reči u analizi odredbe člana 18 Konvencije, pod tačkom a. **Međutim, ovo pravo je u 2014. godini ukinuto zbog nedostatka sredstava.**

Veći broj nacionalnih strategije predvideo je razvoj različitih usluga. Na primer, **Strategija razvoja socijalne zaštite**²¹ predvidela je razvoj „usluga neodložnih intervencija“ i osnivanje i podršku SOS službi. **Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima**²² nabraja različite mere za poboljšanje usluga žrtvama nasilja – između ostalih, i iniciranje standardizacije rada „sigurnih kuća“, organizovanje jedinstvenog telefonskog broja za teritoriju Republike Srbije na koji bi se prijavljivali slučajevi nasilja i usmeravale žrtve nasilja na službe pomoći u lokalnoj samoupravi, unapređenje psiholoških i socijalnih usluga, usluge lične pomoći za žene sa invaliditetom, podršku žrtvama nasilja dok traje krivični postupak, obezbeđivanje zdravstvene zaštite ženama koje su izložene nasilju u porodici i u partnerskim odnosima, uspostavljanje mera afirmativne akcije za podsticanje zapošljavanja i samozapošljavanja žena koje su pretrpele nasilje, uspostavljanje finansiranja i ekonomskog osnaživanja žena žrtava nasilja u porodici pri lokalnim samoupravama i uspostavljanje centralne baze podataka o uslugama za žrtve nasilja, koja treba da omogući lako dolaženje do podataka o raspoloživim uslugama na lokalnom i regionalnom nivou.

¹⁸ Zakon o socijalnoj zaštiti, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2011.

¹⁹ Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite, *Službeni glasnik RS*, br. 42/2013.

²⁰ Odluka o pravima i uslugama socijalne zaštite, *Službeni list Grada Beograda*, br. 55/2011.

²¹ *Službeni glasnik RS*, br. 108/2005.

²² *Službeni glasnik RS*, br. 27/2011.

Nacionalna strategija socijalnog stanovanja za period od 2012. do 2022. godine²³ kao korisnike stanova u programima socijalne zaštite navodi, između ostalih, i osobe koji trpe nasilje u porodici. **Strategija razvoja sistema besplatne pravne pomoći u Republici Srbiji**²⁴ postavlja kao poseban cilj utvrđivanje kruga korisnika usluga besplatne pravne pomoći, tako da primarna pravna pomoć bude dostupna svima, a sekundarna pravna pomoć osobama slabog imovnog stanja i osobama iz ugroženih i marginalizovanih društvenih grupa, uključujući i mogućnost pružanja pravne pomoći iz razloga pravičnosti i na osnovu obaveza koje proističu iz međunarodnih ugovora.

Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima navodi kako je neophodno obezbediti da se, prilikom pružanja usluge i pomoći žrtvama nasilja u porodici sa decom koja su bila svedoci nasilja, i njihova prava i potrebe posebno uzmu u obzir. Pri tome se navodi da se termin „dete svedok“ ne odnosi samo na decu koja neposredno prisustvuju činu nasilja u porodici, već i na decu koja su nasilju posredno izložena. Ističe se da je u ovim slučajevima potrebno komplementarno primeniti i Opšti protokol o zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja. U tački 6 se navodi da se sve usluge koje se pružaju deci svedocima nasilja u porodici i drugim naročito ranjivim članovima porodice moraju preduzimati u skladu sa njihovim najboljim interesom.

Kao što je već navođeno, zahteva se da plan zaštite osigura bezbednost žrtve, da zaustavi nasilje i da spreči da se delo ponovi, da zaštiti prava žrtve, da omogući da slobodno donese odluke u svom najboljem interesu, da dobije usluge koje služe njenom oporavku, osnaživanju i osamostaljivanju. Planirane mere moraju biti međusobno usaglašene i usmerene na izbegavanje sekundarne viktimizacije žrtve. Pored toga, navodi se da pružanje usluga ne sme zavisiti od spremnosti žrtve da podnese prijavu ili svedoči protiv učinioca.

Iako je prema Zakonu o socijalnoj zaštiti **Pravilnik o minimalnim standardima za pružanje savetodavno-terapijskih i socijalno-edukativnih usluga u socijalnoj zaštiti**, trebalo da bude usvojen do oktobra 2011. godine, on do sada nije usvojen. Tokom 2011. je urađen nacrt pravilnika i sprovedena javna rasprava, na kojoj je Autonomni ženski centar ukazao na najznačajnije grupe nedostataka ovog nacrta: nedoslednosti klasifikacija, naziva i tipova usluga; isključivanje ili nedoslednost u definisanju ciljnih grupa kojima su dostupne određene usluge; nedoslednost u definisanju standarda koji su opšti za sve vrste usluga, nepriznavanje paraprofesionalaca kao pružalaca usluga. Ključne preporuke su se odnosile na nužnost jasnog i doslednog sprovođenja klasifikacije usluga u okviru grupe savetodavno-terapijskih usluga (po bar tri kriterijuma: složenost usluge, medijum za pružanje usluge i oblast/tema na koju se usluga odnosi) i uspostavljanje sistema za procenu kvaliteta usluge, kao i žalbenog mehanizma za korisnike usluga, koji je adekvatan promenjenim načelima socijalne zaštite (promenjena pozicija korisnika usluga, promenjena pozicija pružalaca usluga, odnosno priznavanje pluraliteta usluga).

U toku je proces izrade **Predloga pravilnika o minimumu standarda za uslugu SOS telefona za žene i devojke sa iskustvom nasilja**, u kojem učestvuje sedam predstavnica ženskih nevladinih organizacija – članica Mreže „Žene protiv nasilja“ (Autonomni ženski centar iz Beograda, „Žene za mir“ iz Leskovca, Udruženje Romkinja „Osvit“ iz Niša, „Femina“ iz Smederevske Palanke, „... Iz kruga – Vojvodina“ iz Novog Sada, Odbor za ljudska prava/SOS telefon iz Vranja, „Peščanik“ iz Kruševca). S obzirom na to da radna grupa još radi na pripremi teksta Predloga, dokument nije javno dostupan na internet-prezentaciji Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike.

U okviru sprovođenja Pokrajinske strategije (2009–2012) radi obezbeđivanja boljeg pristupa pravdi i pravnoj pomoći i zaštiti žrtava sprovedene su edukacije pravnik u CSR-ima i opštinskim službama za pružanje besplatne pravne pomoći u vezi sa pokretanjem sudskih postupaka i specijalizovane edukacije za sudije opštinskih i okružnih sudova, javnih tužilaca i pravnik iz CSR-a. Projekat „Besplatna pravna pomoć i besplatno pravno zastupanje“ realizovan je u 19 opština u AP Vojvodini u periodu od tri godine, kada je obrađeno 5.400 predmeta, a na osnovu dostupnih

²³ Službeni glasnik RS, br. 13/2012.

²⁴ Službeni glasnik RS, br. 74/2010.

Zaštita i podrška

podataka nije bilo moguće ustanoviti postupke koji su se odnosili na nasilje u porodici. Trenutno su ove službe prestale sa radom zbog nedostatka sredstava.

b. Postoje li zakonske osnove ili druge mere (procedure) koje bi osigurale da žrtve nasilja prema ženama i u porodici imaju pristup zdravstvenim i socijalnim službama? Da li su ove žrtve posebno priznate u zakonodavstvu, internim i drugim dokumentima? Da li su zaposleni u zdravstvu i socijalnim službama obučeni kako da postupaju prema žrtvama nasilja prema ženama i u porodici, posebno (a) šta su potrebe i prava žrtava i (b) kako da koriste mehanizam upućivanja u cilju da se obezbedi adekvatna podrška? Treba li oni da upute žrtve policiji, tužilaštvu ili drugim relevantnim službama? Da li su zaposleni iz sektora pravosuđa obučeni da upute žrtve na zdravstvene i socijalne službe? Da li su zdravstvene i socijalne službe adekvatno opremljene (odgovarajućim finansijskim i ljudskim resursima) da obezbede dugotrajnu pomoć, kao što su savetovanje, zdravstvenu i finansijsku podršku? Da li postoji pravilo o maksimalnom broju poseta tim službama ili ograničenom vremenu za pružanje takve pomoći? Ako postoji, molimo, objasnite.

Usluge iz oblasti socijalne zaštite koje su dostupne žrtvama opisane su u analizi ovog člana Konvencije, pod prethodnom tačkom a.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti²⁵ (čl. 11) definiše da se društvena briga za zdravlje, pod jednakim uslovima, na teritoriji Republike Srbije ostvaruje obezbeđivanjem zdravstvene zaštite grupacija stanovništva koje su izložene povećanom riziku obolevanja, zdravstvenom zaštitom lica u vezi sa sprečavanjem, suzbijanjem, ranim otkrivanjem i lečenjem bolesti od većeg socijalno-medicinskog značaja, kao i zdravstvenom zaštitom socijalno ugroženog stanovništva. Istim članom precizirano je da **zdravstvena zaštita obuhvata i žrtve nasilja u porodici**.

Prema **Posebnom protokolu Ministarstva zdravlja Republike Srbije za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju (2010)**, aktivnosti – dobra praksa u pružanju zdravstvenih usluga ženama sa iskustvom nasilja – obuhvataju identifikovanje i potvrđivanje nasilja; odgovor na zdravstvene posledice nasilja; dokumentovanje nasilja; procenu bezbednosti; razvijanje bezbednosnog plana; upućivanje na resurse u zajednici; završetak razgovora u podržavajućem tonu.

U okviru sprovođenja Pokrajinske strategije (2009–2012) radi povećanja dostupnosti zdravstvenih, psiholoških i socijalnih usluga žrtvama nasilja u porodici sprovedene su specijalističke obuke za 196 psihologa i socijalnih radnika u CSR-u o psiho-socijalnom radu sa žrtvama nasilja i specijalizovane obuke za 170 zdravstvenih radnika iz domova zdravlja s ciljem uspešnijeg uočavanja ranih znakova nasilja, obavljanja medicinskog ili medicinsko-forenzičkog pregleda i izdavanja odgovarajuće medicinske dokumentacije.

Pomoć kod pojedinačnih odnosno kolektivnih žalbi

▪ Član 21

Strane obezbeđuju da žrtve imaju informacije i pristup važećim regionalnim i međunarodnim mehanizmima za individualne, odnosno kolektivne žalbe. Strane se obavezuju da promovišu pružanje pomoći osetljive i saznejne prirode usmerene ka žrtvama prilikom njihovog ulaganja takvih žalbi.

a. *Da li je vaša zemlja potpisala ili ratifikovala relevantne međudržavne instrumente u pogledu ljudskih prava i prava žena (Konvencija Saveta Evrope o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, CEDAW, Evropska socijalna povelja, Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Evropska konvencija o obeštećenju za žrtve nasilnih zločina)? Navedite status. Da li su stavljene rezerve na specifične članove? Navedite koje su.*

²⁵ Zakon o zdravstvenoj zaštiti, *Službeni glasnik RS*, br. 107/2005, 72/2009 – dr. zakon, 88/2010, 99/2010, 57/2011, 119/2012 i 45/2013 – dr. zakon.

Zaštita i podrška

Republika Srbija je potpisala i ratifikovala **Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda** 2003. godine (prilikom predaje ratifikacionog instrumenta stavljene su rezerve na nekoliko članova Konvencije, ali su naknadnim izmenama zakona o ratifikaciji Konvencije te rezerve povučene); **Konvenciju o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena** 1981. godine (nisu stavljene rezerve); **Revidiranu evropsku socijalnu povelju** 2009. godine (prilikom predaje ratifikacionog instrumenta stavljene su rezerve na sledeće delove Povelje: deo II, član 2, tačka 4); deo II, član 6, tačka 4) – osim u odnosu na profesionalne pripadnike Vojske Srbije; deo II, član 10, tačka 5); deo II, član 17, tačka 1), podtačka a); član 19, tačke 11) i 12); deo II, član 27; deo II, član 31); kao i rezerve na **Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici** 2013. godine (prilikom deponovanja instrumenata za potvrđivanje stavljena je rezerva sledeće sadržine: „Republika Srbija zadržava pravo da ne primenjuje odredbe člana 30, stav 2, i člana 44, stav 1, tačka e), i st. 3 i 4, Konvencije, dok ne izvrši usaglašavanje unutrašnjeg krivičnog zakonodavstva sa navedenim odredbama Konvencije“).

Republika Srbija je potpisala **Evropsku konvenciju o naknadi štete žrtvama krivičnih dela** 2010. godine, ali **ona još nije ratifikovana**.

b. Je li država dužna da pruži informacije o međudržavnim organima kojima žrtve mogu da se obrate pošto iscrpu sve državne pravne lekove? Ako postoji, da li ova informacija obuhvata informacije o pravilima prihvatljivosti i proceduralnim zahtevima u vezi sa važećim žalbama? Ko je odgovoran da obezbedi takvu informaciju po državnom zakonu? Da li je to besplatno? Koji organ prati njihov rad i ko se stara o tome da žrtve dobiju stručne savete?

c. Da li državni organi (na primer, policija, tužilaštvo itd.), advokatske komore, opštinske kancelarije za pružanje pravne pomoći, NVO, ili drugi akteri pružaju pomoć i/ili daju pravne savete o žalbenim mehanizmima? Navedite. Da li je to besplatno? Ko prati njihov rad i ko se stara o tome da žrtve dobiju stručne savete?

Neposredna primena ljudskih i manjinskih prava zajemčenih opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima i zakonima garantuje se **Ustavom Republike Srbije**,²⁶ kao i pravo građana da se obrate međunarodnim institucijama radi zaštite svojih sloboda i prava zajemčenih Ustavom. Odredbama Ustava zajemčeno je svakome, pod uslovima određenim zakonom, pravo na pravnu pomoć, koju pružaju advokatura i službe pravne pomoći koje se osnivaju u jedinicama lokalne samouprave, u skladu sa zakonom. Zakonom se određuje kada je pravna pomoć besplatna. **Do donošenja zakona koji bi regulisao pružanje besplatne pravne pomoći, pružanje ove vrste pomoći i u ovoj oblasti ostaje neregulisano.** Osnovne informacije o uslovima za podnošenje predstavke Evropskom sudu za ljudska prava građanima su dostupne na internet-stranici Ministarstva pravde – Sektor za zastupanje RS pred Evropskim sudom za ljudska prava.

Broj udruženja koja se bave pružanjem besplatne pravne pomoći građanima u pojedinim sektorima prava, prema **Strategiji razvoja sistema besplatne pravne pomoći u Republici Srbiji** (2010), nije veliki. Najveći broj udruženja pruža besplatnu pravnu pomoć samo određenoj kategoriji građana (izbeglicama, raseljenim licima, žrtvama nasilja u porodici i drugim osobama), tako da ostalim građanima nije dostupan ovaj oblik organizovane besplatne pravne pomoći. Prema podacima iz istraživanja o radu opštinskih službi pravne pomoći u Srbiji, u periodu 2001–2006. godine službe pravne pomoći organizovane su u 1/4 od ukupnog broja opština na teritoriji Republike Srbije.

²⁶ Ustav RS, *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006.

Specijalizovane usluge podrške

▪ Član 22

1) Vodeći računa o odgovarajućoj geografskoj rasprostranjenosti, strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i omogućće, odnosno obezbede neposredne kratkoročne i dugoročne specijalizovane usluge podrške za svaku žrtvu, koja je bila izložena bilo kom delu nasilja obuhvaćenog ovom konvencijom.

2) Strane se obavezuju da omogućće ili obezbede specijalizovane usluge podrške za sve žene žrtve nasilja i njihovu decu.

a. Pobrojte svaku od navedenih usluga koje postoje u vašoj zemlji. Molimo vas za kratku informaciju o geografskoj distribuciji svake usluge (organizovane na nivou države, regionalno, lokalno). Ko pruža te usluge: državni organi (navesti), lokalne institucije, NVO, neko drugi (navesti)? Da li su one besplatne? Navedite da li su dostupne svim žrtvama nasilja nad ženama i u porodici, objasnite. Ko finansira ove usluge?

Usluge podrške žrtvama nasilja prema ženama i nasilja u porodici, koje se regulišu u okviru institucionalne socijalne zaštite (pravo na psiho-socijalno savetovanje, finansijska pomoć i slične usluge), navedene su u analizi prethodnih članova Konvencije.

Traženi podaci za specijalizovane usluge podrške žrtvama biće prikazani uz odgovarajuće članove Konvencije, u tekstu koji sledi, ukoliko su dostupni.

Sigurne kuće

▪ Član 23

Strane se obavezuju da preduzmu sve neophodne zakonodavne ili druge mere i omogućće otvaranje, u dovoljnom broju, odgovarajućih, lako dostupnih sigurnih kuća za bezbedan smeštaj i da proaktivno pristupe žrtvama nasilja, posebno ženama i njihovoj deci.

a. Da li u vašoj zemlji postoje skloništa za žrtve nasilja prema ženama i u porodici? Navedite koje žrtve imaju pravo na ovaj smeštaj (prema vrsti nasilja). Koliko skloništa postoji? Koji su kapaciteti – ukupan broj raspoloživih mesta? Možete li da navedete odnos broja mesta prema broju stanovnika – standard je mesto za jednu porodicu na 10.000 stanovnika.

Prema podacima dostupnim u Bazi usluga socijalne zaštite **Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu**,²⁷ na teritoriji Srbije postoje 3 sigurne kuće (Zaječar, Zrenjanin i Šabac) i 2 prihvatilišta za žene i decu žrtve porodičnog nasilja (Kragujevac i Leskovac) koje vode centri za socijalni rad. Podaci Mreže „Žene protiv nasilja“²⁸ pokazuju da u Srbiji postoji 11 sigurnih kuća/prihvatilišta za žene žrtve nasilja kojima upravljaju centri za socijalni rad (Novi Sad, Kragujevac, Zrenjanin, Niš, Leskovac, Vranje, Jagodina, Sombor, Smederevo, Pančevo, Šabac) i 2 koje vode nevladine organizacije (Beograd i Vlasotince). **Nema javno dostupnih podataka o smeštajnim kapacitetima sigurnih kuća/prihvatilišta za žrtve nasilja prema ženama i nasilja u porodici**, te je nemoguće porediti broj dostupnih mesta u sigurnim kućama sa brojem stanovnika. Zbirni godišnji izveštaji o radu centara za socijalni rad, odnosno ustanova socijalne zaštite, koje priprema Republički zavod za socijalnu zaštitu,

²⁷ Baza usluga socijalne zaštite, Republički zavod za socijalnu zaštitu.

²⁸ Mreža „Žene protiv nasilja“ – Usluge u zajednici.

Zaštita i podrška

ne sadrže podatke o smeštajnim kapacitetima sigurnih kuća/prihvatišta (iako postoje podaci o smeštajnim kapacitetima ustanova socijalne zaštite za smeštaj dece i mladih, odnosno ustanova za smeštaj odraslih i starih), jer je ovo usluga lokalnog tipa. To upućuje i na neadekvatnu geografsku raspoređenost (dostupnost) ove usluge.

Prema izveštaju WAVE po državama za 2013. godinu,²⁹ u Srbiji postoji 14 skloništa za žene, koja imaju ukupan kapacitet od oko 162 mesta (a prema broju stanovnika trebalo bi da postoji 719 mesta). Od ukupnog broja, 2 skloništa vode ženske nevladine organizacije (jedna pruža smeštaj samo za hitne slučajeve), dok ostalih 12 vode državne institucije socijalne zaštite. Pored toga, postoje još 2 skloništa za starije i beskućnike, koja takođe mogu pružiti smeštaj u hitnim slučajevima (do sedam dana) za žene i decu žrtve nasilja u porodici.

Na osnovu podataka do kojih su došli Autonomni ženski centar i Mreža „Žene protiv nasilja“, tokom 2011. godine u 9 sigurnih kuća/prihvatišta boravilo je ukupno 468 žrtava nasilja (219 žena i 249 dece). U pogledu stručnih usluga koje sigurne kuće pružaju uglavnom su navedene grupe usluga kao što su psihološka podrška i socio-terapijske usluge (savetovanje telefonom, grupni rad sa ženama, savetovanište za žrtve nasilja, savetodavni razgovori, terapijske usluge, savetodavni rad); usluge pravne pomoći (pisanje tužbi, konsultacije s pravnicom, pisanje krivičnih prijava za nasilje u porodici); zastupanje korisnica (posredovanje kod drugih institucija, pomoć kod ostvarivanja prava kod nadležnih institucija); zdravstvene usluge (zdravstveno zbrinjavanje, rekreativne aktivnosti, zdravstvena zaštita); dodatno obrazovanje i zapošljavanje; pedagoški tretman za decu.³⁰

b. Da li postoje specijalizovana skloništa za žrtve nasilja prema ženama i u porodici ili su skloništa opšte namene (obezbeđivanje smeštaja za druge žrtve, beskućnike itd.)? Ko vodi skloništa? Kako se skloništa finansiraju? Da li su usluge koje se pružaju u skloništimu besplatne?

Nedostatak standarda za uslugu smeštaja u prihvatilište/sigurnu kuću uslovio je da ova usluga bude različita u raznim lokalnim zajednicama (u odnosu na ciljne grupe korisnika, dužinu boravka, usluge koje se pružaju, cenu usluga, bezbednost korisnica i kvalitet usluge u celini). S obzirom na to da je trebalo da se finansiraju iz lokalnih budžeta, usluge su kreirane *ad hoc* i nisu odgovor na realne potrebe korisnica. Na osnovu podataka do kojih su došle ženske nevladine organizacije, u radu sigurnih kuća, identifikovani su različiti nedostaci i problemi: žene žrtve nasilja se smeštaju u okviru iste zgrade sa drugim, raznovrsnim (prema uzrastu i potrebama) kategorijama korisnika (lica u situaciji beskućništva, odrasla i starija lica, deca i omladina, deca sa smetnjama u razvoju); u nekim opštinama se za sve kategorije korisnika/-ca primenjuje isti „Pravilnik o prijemu i otpustu iz Prihvatišta“ (što jasno ukazuje na to da usluga nije specijalizovana); nisu uspostavljena posebna pravila za osiguravanje bezbednosti žena i dece žrtava nasilja – odnosno, uglavnom ne postoji bezbednosni plan, a žene žrtve se dodatno izlažu riziku jer se u sigurnim kućama omogućava viđanjem nasilnog roditelja sa detetom („pod pokroviteljstvom“ centra za socijalni rad); žrtve nasilja se zaključavaju u prostoru sigurnih kuća nakon isteka radnog vremena CSR-a, jer nije obezbeđeno 24-časovno dežurstvo; korisnice, žrtve nasilja u porodici ili njihovi srodnici, obveznici izdržavanja, plaćaju uslugu smeštaja, umesto da troškovi boravka budu pokriveni iz budžeta opštine odnosno grada; mali je broj pokrenutih postupaka za mere zaštite, posebno za meru iseljenja nasilnika iz stana/kuće.

Uobičajeno, predviđeni period za boravka u sigurnim kućama iznosi tri do šest meseci, ali žene ostaju i duže. Sigurne kuće/prihvatišta koja su započela sa radom kao multisektorski projekti, prešla su u nadležnost CSR-a, a pojedine sigurne kuće su prestale sa radom zbog nedostatka finansiranja (koje je bilo projektnog tipa). Smeštaj i boravak žena i njihove dece u sigurnim kućama koje vode CSR-i besplatan je za osobe sa teritorije opštine, dok za žrtve iz drugih opština troškove najčešće snose CSR-i iz njihovog mesta prebivališta, što neretko otežava prijem i smeštaj žena i njihove dece u sigurnu kuću, zbog bojazni u vezi sa pokrivanjem troškova njihovog boravka. Dnevna cena smeštaja

²⁹ Izveštaj WAVE po državama za 2013. godinu.

³⁰ Izveštaj je pripremila Nataša Jovanović (2013).

Zaštita i podrška

za korisnice sa teritorije opštine odnosno grada u kojoj se sigurna kuća nalazi u proseku iznosi 889,00 RSD, pri čemu je minimalna dnevna cena smeštaja 691,30 RSD, a maksimalna 1.180,00 RSD. Kada je reč o dnevnoj ceni smeštaja dece u sigurnu kuću, prosečna cena je 812,50 RSD, minimalna cena 700,00 RSD, a maksimalna 990,00 RSD.

Prema izveštaju koje su dostavile sigurne kuće, dnevna cena smeštaja za korisnice koje nisu sa teritorije dotične sigurne kuće u proseku je niža. U jednoj sigurnoj kući smeštaj je besplatan za sve korisnice, dok je u drugoj sigurnoj kući moguća refundacija troškova ukoliko je sklopljen ugovor između grada u kojem se nalazi sigurna kuća i onog iz kojeg dolazi korisnica. Sve navedeno upućuje na značajne razlike u pogledu naplaćivanja usluge smeštaja u sigurnim kućama u raznim lokalnim sredinama.

c. Da li su skloništa otvorena 24 časa, 7 dana u nedelji? Da li postoji standardizovana procedura za ulazak u sklonište? Molim vas, objasnite elemente. Koji uslovi treba da se ispune za boravak u skloništu? Koliko dugo žrtve mogu u njemu da ostanu? Mogu li da dovedu svoju decu? Da li skloništa imaju tehnički plan bezbednosti, kao što su kamere, policijsko obezbeđenje ili druga vrsta profesionalne zaštite itd., kako bi se obezbedila sigurnost žrtava i angažovanog osoblja?

d. Koliko godina treba da ima žrtva kako bi mogla da boravi u skloništu? Da li je maloletnicima dozvoljen boravak? Da li postoje posebna skloništa za maloletne žrtve nasilja nad ženama i u porodici? Da li osoblje izrađuje individualne planove za bezbednost žrtve, a, ako je potrebno, i za njihovu decu? Da li osoblje prolazi obuku pre početka angažmana?

Kao što je već navođeno, prema **Pravilniku o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite**,³¹ usluge smeštaja pružaju se najduže u trajanju od šest meseci deci, mladima i odraslim žrtvama nasilja u porodici, zlostavljanja i zanemarivanja. Posebni minimalni strukturalni standardi za usluge smeštaja u prihvatilište u pogledu lokacije, prostora i opreme predviđaju da pružalac usluge smeštaja u prihvatilište, po potrebi, ima proceduru za obezbeđivanje tajnosti lokacije i bezbednosti korisnika/-ca i angažovanog osoblja. U prihvatilištu za žrtve zlostavljanja, nasilja i trgovine ljudima obezbeđena je posebna soba za majku sa detetom odnosno sa decom. Pružalac usluge obezbeđuje smeštaj u sobi za najviše troje dece žrtava zlostavljanja bez pratnje roditelja, odnosno najviše četiri odrasla korisnika/-ce žrtava zlostavljanja.

Prema podacima do kojih su došli Autonomni ženski centar i Mreža „Žene protiv nasilja“, od ukupno 11 anketiranih sigurnih kuća, čak 10 njih nema bezbednosni plan zaštite za žrtve nasilja. Tri sigurne kuće su navele da sigurnosni plan sastavljaju od slučaja do slučaja, odnosno na individualnom nivou. Na pitanje gde se i na koji način odvija viđanje dece koja borave u sigurnoj kući i roditelja koji je učinio nasilje, 9 sigurnih kuća odgovorilo je da se deca viđaju s nasilnim roditeljem u prostorijama centra za socijalni rad u kontrolisanim uslovima, 1 sigurna kuća odgovorila je da se deca viđaju s nasilnim roditeljem u centru za socijalni rad ili u jednoj od prostorija koja je za to obezbeđena u okviru sigurne kuće, dok 1 sigurna kuća nije dala konkretan odgovor.

U pogledu tajnosti adrese sigurnih kuća, njih 8 odgovorilo je da je adresa sigurne kuće tajna, 1 je izvestila da adresa nije tajna (zbog aktivnosti koje se u sigurnoj kući organizuju), 1 da je adresa sigurne kuće greškom novinara izašla u javnost, dok 1 sigurna kuća nije dala konkretan odgovor, već je ocenila da bezbednost korisnica ne garantuje tajnost adrese, već nadležne institucije. Sigurne kuće nemaju policijsko obezbeđenje. Prema istom izvoru, najkraći boravak u sigurnoj kući bio je nekoliko sati, a najduži 284 dana. U proseku za 6 sigurnih kuća, koje su dale konkretan odgovor, uobičajena dužina boravka korisnice u sigurnoj kući iznosi 48 dana. Ostalih 5 sigurnih kuća nije dalo konkretan odgovor.

e. Kako informacije o skloništu dolaze do žrtava – putem policije, centara za socijalni rad, nevladinih organizacija itd.?

³¹ Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite, *Službeni glasnik RS*, br. 42/2013.

Distribucija informacija žrtvama o sigurnim kućama vrši se preko policije, centara za socijalni rad i udruženja građana (nevladinih organizacija).

SOS telefoni

▪ Član 24

Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere za uspostavljanje non-stop (24 sata dnevno, sedam dana u nedelji) besplatne SOS telefonske linije, koja pokriva celu zemlju, radi davanja saveta pozivaocima u poverljivoj formi ili čuvajući njihovu anonimnost u vezi svih vidova nasilja obuhvaćenih ovom konvencijom.

a. Da li na državnom nivou postoji SOS telefon za žrtve nasilja prema ženama i u porodici? Navedite koje su žrtve nasilja ciljna grupa? Da li postoje SOS telefoni na regionalnom/lokalnom nivou? Da li oni samo pružaju informacije ili takođe daju savete? Kakve su informacije i/ili savetovanje u pitanju (psihološko, pravno itd.)? Da li je telefon besplatan? Da li je otvoren 24 časa, 7 dana u nedelji? Da li je razgovor poverljiv ili žrtva mora da pruži lične podatke? Da li postoje pravila o poverljivosti? Molim vas, objasnite. Da li postoji podaci o broju žrtava koje su koristile ovu uslugu u poslednje dve godine?

U Republici Srbiji ne postoji jedinstveni SOS telefon za žrtve nasilja prema ženama i nasilja u porodici koji pokriva teritoriju cele države i ispunjava navedene standarde u pogledu dostupnosti, anonimnosti i druge kriterijume u skladu sa Konvencijom. Na državnom nivou telefonska linija 0800-100-600, koju vodi Operativni centar Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije, predstavlja poseban broj telefona za žrtve nasilja u porodici na koji žene koje trpe nasilje mogu da se jave i potraže pomoć.³² Pozivi su besplatni, pokrivena je cela teritorija Srbije, a Operativni centar je dostupan 24 časa dnevno.

Na regionalnom nivou, jedinstveni SOS telefon za teritoriju AP Vojvodine 0800-10-10-10 za podršku ženama izloženim nasilju³³ dostupan je svakog radnog dana od 10 do 20 časova. Poziv na ovaj broj besplatan je i sa fiksnog i sa mobilnog telefona. Usluge SOS telefona Vojvodina namenjene su ženama koje su izložene nasilju u porodici ili trpe neki drugi oblik nasilja u partnerskom odnosu; ženama koje su izašle iz situacije nasilja ali im je za nove korake potrebna pravna, socijalna, psihološka ili neka druga vrsta pomoći; deci, članovima porodice i osobama bliskim ženama koje se nalaze u situaciji nasilja. Usluge ovog SOS telefona obuhvataju pružanje emocionalne podrške i informacija o mogućnostima za izlazak iz nasilja; informisanje o pravima koja se odnose na zdravstvenu, socijalnu i pravnu zaštitu, kao i o procedurama kakve preduzimaju institucije i organizacije koje se bave prevencijom i zaštitom od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja. Žene koje pozivaju SOS telefon Vojvodina mogu ostati anonimne.

S obzirom na to da ne postoji zajednička baza podataka o uslugama SOS telefona koje pružaju državne institucije i nevladine organizacije, nemoguće je sveobuhvatno i precizno sagledati ovu uslugu na lokalnom nivou. Prema bazi podataka **Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu**, u Srbiji je 14 SOS telefona za žrtve porodičnog nasilja uspostavljeno pri državnim institucijama (13 pri centrima za socijalni rad i 1 pri Zavodu za ravnopravnost polova).³⁴ Provera navedenih podataka, koju je tokom 2012. godine, sprovedla Mreža „Žene protiv nasilja“ pokazala je da oni nisu tačni.³⁵ Ustanovljeno je da čak 9 (od ukupno 14) centara za socijalni rad ne pruža ovu vrstu usluge, niti ima posebne telefonske linije za SOS usluge (već koriste telefonske brojeve centrale ili druge brojeve

³² Broj je počeo sa radom u novembru 2011. godine.

³³ SOS telefon je počeo sa radom 16. novembra 2012. godine.

³⁴ Avgust 2013.

³⁵ Izveštaj Mreže ŽPN (2013).

Zaštita i podrška

centra za socijalni rad), te da osoblje nije prošlo nikakvu specijalizovanu obuku za pružanje takvih usluga. Pozivom na brojeve telefona CSR-a za koje je navedeno da pružaju ovu uslugu Mreža je ustanovila da to nisu SOS telefoni za žene žrtve nasilja koji pružaju specifičnu uslugu, na kojem one mogu dobiti adekvatnu podršku, već najčešće telefon opšte namene centra za socijalni rad ili broj mobilnog tima.

Ustanovljeno je i da SOS telefoni pri ispitanim državnim institucijama ne ispunjavaju standarde kojima se rukovode ženske organizacije, tj. ne obezbeđuju dostupnost, poverljivost i anonimnost. Prilikom poziva centra za socijalni rad u najvećem broju slučajeva vrši se preusmeravanje na prijemnu službu ili se dešava da se na telefon CSR-a ne javlja niko. Nadalje, tamo gde postoji usluga za žene koje su preživele nasilje na raspolaganju su mobilni timovi za nasilje u porodici, što su dve različite usluge. Na telefone se ne javljaju stručni radnici posebno obučeni za rad sa ženama koje su preživele nasilje, već ove poslove obavljaju, u većini slučajeva, svi stručni radnici CSR-a. Ne postoji poseban, izdvojen broj SOS telefona. U pojedinim gradovima žene u poslepodnevnim časovima moraju da prvo pozovu policiju, koja potom obaveštava stručne radnike CSR-a, čime se praktično uskraćuje poslepodnevna podrška onim ženama koje ne žele da slučaj prijave policiji.

Prema podacima Mreže „Žene protiv nasilja“ pri ženskim nevladinim organizacijama rade 22 SOS telefona za žene žrtve nasilja, sa velikim i dugogodišnjim iskustvom. U pitanju su specijalizovani SOS telefoni za psihološku i pravnu podršku ženama žrtvama nasilja, koja je zasnovana na dostupnosti, poverljivosti i anonimnosti kao osnovnim principima rada.³⁶ Među njima su 2 SOS telefona specijalizovana za žrtve trgovine ljudima, 4 za žene sa invaliditetom, a 3 su dostupna na jezicima nacionalnih manjina.³⁷

Usluge koje se pružaju putem SOS telefona obuhvataju informisanje žena o njihovim pravima i mogućnostima za zaštitu od nasilja, savetodavno usmeravanje, psihološku podršku i pravno savetovanje. Jedini SOS telefon dostupan 24 časa / 7 dana u nedelji jeste SOS telefon na romskom i srpskom jeziku u Nišu (Udruženje Romkinja „Osvit“). SOS konsultantkinje imaju mobilni telefon i mogu da odgovore na pozive u bilo koje doba dana, bez fizičkog dežurstva u prostoru organizacije, tako da se ovo može smatrati „pasivnim dežurstvom“. Mogućnosti i kapaciteti organizacija, pre svega u pogledu ljudskih i finansijskih resursa, utiču na određivanje radnog vremena SOS telefona, što se odražava na neujednačenost termina u kojima se radi, slabu pokrivenost neradnim danima i gotovo potpunu nepokrivenost u noćnim satima i vikendom. Pored nabrojanih SOS telefona, koje vode članice Mreže „Žene protiv nasilja“, postoje još 3 SOS telefona za žrtve nasilja (2 u Beogradu i 1 u Somboru), od kojih onaj Savetovališta protiv nasilja u porodici u Beogradu predstavlja broj za besplatne pozive.

b. Ko pruža ove usluge? Da li je osoblje obučeno za pružanje ovakvih usluga? Kako se finansira SOS telefon?

Na regionalnom nivou, SOS Vojvodina je mreža SOS telefona za podršku ženama koje su izložene nasilju, a čini je 6 ženskih organizacija koje deluju na teritoriji Vojvodine i pružaju specijalizovanu podršku ženama koje su izložene nasilju, kroz usluge SOS telefona i druge vidove pomoći i podrške. Osoblje koje radi na SOS telefonu Vojvodina čine obučene konsultantkinje i stručnjakinje iz različitih oblasti (psihologije, prava, socijalnog rada i drugih domena). Organizacije koje čine Mrežu su udruženja: „... Iz kruga – Vojvodina“ iz Novog Sada, „Ženska alternativa“ iz Sombora, Centar za podršku ženama iz Kikinde, Udruženje Roma Novi Bečej iz Novog Bečaja i SOS ženski centar iz Novog Sada. Uspostavljanje i funkcionisanje SOS telefona podržavaju Pokrajinski sekretarijat za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Telekom Srbija i Kooperativa holandskih fondacija za Centralnu i Istočnu Evropu, kroz program Socijalne tranzicije, koji se sprovodi u partnerstvu sa fondacijom Balkanski fond za lokalne inicijative (BCIF).

Na lokalnom nivou, kako je analizom utvrdila Mreža „Žene protiv nasilja“, tzv. SOS telefoni koje vode centri za socijalni rad ne predstavljaju specifičnu uslugu, a angažovano osoblje, odnosno radnici

³⁶ Vrednosti i principi Mreže ŽPN (2013).

³⁷ Mreža „Žene protiv nasilja“ – spisak organizacija (2013).

Zaštita i podrška

centara za socijalni rad, nemaju specijalizovana znanja za ovu vrstu usluge. Do skorašnjeg uvođenja sistema licenciranja u oblasti socijalne zaštite stručni radnici nisu imali obavezu da se stručno osposobljavaju za rad u ovom domenu, dok je nedovoljan broj zaposlenih pohađao programe dodatnog stručnog usavršavanja u oblasti nasilja prema ženama i nasilja u porodici.

Usluga SOS telefona spada u grupu savetodavno-terapijskih i socijalno-edukativnih usluga, koje bi, prema Zakonu o socijalnoj zaštiti, trebalo da budu finansirane iz budžeta lokalnih samouprava. S obzirom na to da je reč o usluzi iz oblasti socijalne zaštite, ova vrsta usluge trebalo bi da bude finansirana sa budžetske linije 472 (socijalna zaštita), a ne sa budžetske linije 481 (dotacije nevladinim organizacijama). **SOS telefoni ženskih nevladinih organizacija nemaju nikakvu (ili imaju sporadičnu i nedovoljnu) finansijsku podršku lokalnih samouprava.** Jedina ženska organizacija finansirana sa budžetske linije 472, Centar za podršku ženama iz Kikinde, izabrana je na tenderu za pružanje usluge savetovanje i podrška žrtvama nasilja za 2013. godinu.

Od svog osnivanja, organizacije su finansijski podržane državnim sredstvima uglavnom po projektima, iz (donatorskih) fondova, a ne iz budžeta. Ovakvu situaciju potvrđuju najnoviji podaci o finansiranju organizacija članica Mreže „Žene protiv nasilja“.³⁸ Samo 4 organizacije koriste sredstva iz lokalnog budžeta, isto toliko organizacija od lokalne samouprave dobija besplatan prostor za rad, dok najveći broj njih (19) nije finansiran za uslugu SOS telefon iz lokalnog budžeta. Ova sredstva su nestabilna, a odluke su podložne promenama sa smenom lokalne vlasti. S obzirom na to da nemaju nijedan projekat, neke organizacije usluge pružaju potpuno volonterski (bez ikakve nadoknade). Zbog nedostatka finansijskih sredstava, 4 SOS telefona pri ženskim nevladinim organizacijama ugašena su tokom 2011.³⁹

Podrška za žrtve seksualnog nasilja

• Član 25

Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i omoguće otvaranje odgovarajućih, lako dostupnih kriznih centara za slučajeve silovanja, odnosno centre za žrtve seksualnog nasilja, koji, u dovoljno velikom broju, žrtvama obezbeđuju: usluge lekarskog i laboratorijskog pregleda, podršku u slučaju traume i savetovanje.

a. *Da li postoje krizni centri za slučajeve silovanja u vašoj zemlji? Ako je odgovor potvrđan, navedite broj kriznih centara. Koje vrste savetovanja pružaju? Da li ih vode državni organi ili NVO (molimo, objasnite)? Da li su nezavisni ili su vezani za druge institucije/NVO koje pružaju i druge vrste usluga. Molim vas, objasnite.*

b. *Da li oni pružaju psihološko savetovanje „licem u lice“? Da li rade u formi grupa za podršku? Da li pružaju psihološku podršku tokom suđenja? Mogu li oni da upućuju? Kome upućuju žrtve?*

c. *Da li postoje centri u koji se upućuju žrtve seksualnog nasilja zbog pružanja neposredne medicinske nege, i/ili forenzičke prakse (prikupljanja dokaza) i/ili imaju interventnu ulogu (kao što je dovođenje žrtve u sigurnu kuću)? Molimo vas da objasnite uloge i odgovornosti te navedete broj ovakvih centara u vašoj zemlji. Da li ih vode državni organi ili NVO (molimo, objasnite)? Da li su nezavisni ili su vezani za druge institucije/NVO, koje pružaju i druge vrste usluga. Molimo vas, objasnite. Mogu li da upućuju? Molimo vas, objasnite.*

d. *Ako žrtvu na forenzičko ispitivanje uputi krizni centar za silovanje ili centar za žrtve seksualnog nasilja, da li bi žrtva ili centar bili u obavezi da nasilje prijave policiji?*

³⁸ Podaci su dobijeni anketom koja je primenjena u periodu mart–april 2013. godine.

³⁹ „Žene u akciji“ – Velika Plana; SOS telefon – Smederevo; SOS telefon i sklonište za podršku ženama i deci žrtvama nasilja u porodici – Užice; i „Peščanik“ – Kruševac.

Zaštita i podrška

e. Da li su usluge koje pružaju krizni centri za silovanje ili centri za žrtve seksualnog nasilja besplatne? Ko ih finansira?⁴⁰

U Srbiji ne postoje krizni centri za žrtve silovanja, niti slične ustanove. Ne postoje opšti ni specijalizovani protokoli o postupanju sa žrtvama silovanja, niti postoje specijalizovane, besplatne službe za žrtve silovanja i drugih seksualnih zločina.⁴¹ Ne postoji besplatna specijalizovana psihološka pomoć za prevazilaženje traume silovanja, niti država finansijski pomaže organizacije civilnog društva koje pružaju tu vrstu pomoći. Jedina specijalizovana nevladina organizacija što pruža usluge psihološke podrške deci i odraslima koji su preživeli seksualno zlostavljanje u detinjstvu, Incest trauma centar iz Beograda, od 2009. godine kao strateški fokus rada izabrala je prevenciju, te se značajno manje bave direktnim radom na seksualnoj traumi.⁴² S obzirom na to da ne postoji poseban protokol za žrtve silovanja, žene žrtve silovanja (i silovanja u braku) nisu priznate kao osetljive grupe koje bi morale da imaju pravo na besplatan abortus, niti su im dostupni besplatna „pilula za jutro posle“ za sprečavanje neželjene trudnoće ili testiranje na HIV/AIDS. U slučaju kada nije dat nalog suda za forenzički pregled žrtve, žrtve moraju same da plate pregled (čija se cena kreće od 50 do 70 evra na Institutu za sudsku medicinu u Beogradu).

Zaštita i podrška za decu svedoke

▪ Član 26

1) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da se prilikom pružanja usluga zaštite i podrške žrtvama vodi računa o pravima i potrebama dece svedoka svih vidova nasilja obuhvaćenih Konvencijom.

2) Mere u skladu sa ovim članom podrazumevaju psiho-socijalno savetovanje primereno uzrastu dece svedoka svih vidova nasilja obuhvaćenih Konvencijom uz dužno poštovanje principa najboljeg interesa za dete.

a. Da li su pružaoci usluga različitih vrsta zaštite i prevencije dužni po zakonu ili drugim dokumentima da odgovore na potrebe i prava dece kao svedoka? Da li se deca koja su bila svedoci nasilja (videla ga i/ili čula), ili bila izložena nasilju u dužem periodu, tretiraju kao žrtve takvog nasilja, odnosno da li su im odobrene posebne usluge i podrška, kao što je psihološko savetovanje? Da li imaju posebna prava unutar i izvan suda (socijalne službe, zdravstvena zaštita, zaštita svedoka/žrtve, nezavisno zastupanje pred sudom itd.)? Molimo da navedete definiciju, ako je ima, o specijalnom tretmanu ili posebnim merama preduzetim u vezi sa decom kao svedocima.

Većina zakonskih odredbi koje predviđaju posebna pravila za saslušanje svedoka, uključujući i maloletna lica, odnosi se na situacije kada **maloletno lice ima položaj oštećenog u sudskom postupku, a ne položaj običnog svedoka nasilja**. Kada je u pitanju nasilje u porodici, ovo krivično delo u osnovnom obliku podrazumeva, između ostalog, bezobzirno ponašanje kojim se ugrožava spokojstvo ili duševno stanje člana porodice, pa je nesporno da maloletna lica koja prisustvuju nasilju, a posebno u dužem periodu, mogu biti tretirana i kao žrtve nasilja. Ipak, **ovo pitanje u najvećoj meri zavisi od javnog tužilaštva, imajući u vidu da se ovo krivično delo procesuiru po službenoj dužnosti**.

⁴⁰ Primeri dobre prakse preporučuju jedan takav centar na 200.000 stanovnika.

⁴¹ *Senka nad Srbijom* – izveštaj nevladinih organizacija za 55. zasedanje Komiteta CEDAW 2013. godine, Beograd, maj 2013.

⁴² http://www.incesttraumacentar.org.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=190&Itemid=16&lang=sr, jul 2013.

Opšte mere zaštite oštećenih lica u krivičnom postupku regulisane su **Zakonikom o krivičnom postupku**.⁴³ To podrazumeva oslobođenje od dužnosti svedočenja (između ostalih, za srodnike okrivljenog po krvi u pravoj liniji, u pobočnoj liniji do trećeg stepena zaključno, kao i za usvojenika okrivljenog), ali i mere zaštite oštećenog ili svedoka koje javni tužilac ili sud mogu zahtevati od policije, u skladu sa zakonom. Svedoku koji je s obzirom na uzrast, životno iskustvo, način života, pol, zdravstveno stanje, prirodu, način ili posledice izvršenog krivičnog dela, odnosno druge okolnosti slučaja, posebno osetljiv – organ postupka može po službenoj dužnosti, na zahtev stranaka ili samog svedoka odrediti status posebno osetljivog svedoka, što podrazumeva ispitivanje sa posebnom pažnjom, posebne mere zaštite i druge mere, o čemu je već prethodno bilo reči. Na kraju, važno je napomenuti da od otvaranja zasedanja, pa do završetka glavnog pretresa, véće može, po službenoj dužnosti ili na predlog stranke ili branioca, ali uvek nakon njihovog izjašnjenja, isključiti javnost za ceo glavni pretres ili za jedan njegov deo, ako je to potrebno, između ostalog, radi zaštite interesa maloletnika.

Posebne odredbe o zaštiti maloletnih lica (dece i maloletnika) u krivičnim postupcima u kojima je maloletno lice oštećeno propisanim krivičnim delima sadrži **Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica**.⁴⁴ Organ koji vodi postupak mora imati specijalizovana znaja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica, kada je oštećeni maloletno lice, za dela koja ovaj zakon predviđa. Javni tužilac, istražni sudija i sudije u veću odnosiće se prema oštećenom vodeći računa o njegovom uzrastu, svojstvima ličnosti, obrazovanju i prilikama u kojima živi, posebno nastojeći da se izbegnu moguće štetne posledice postupka po njegovu ličnost i razvoj. Maloletno oštećeno lice isputuje se uz pomoć psihologa, socijalnog radnika ili drugog stručnog lica, mora imati punomoćnika od prvog saslušanja okrivljenog (a njega, ukoliko je potrebno, organ koji vodi postupak postavlja iz redova advokata), saslušanje se može obaviti u stanu ili drugoj prostoriji, kao i uz upotrebu tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka. Predviđeno je i ograničenje da se maloletnik/-ca u toku postupka saslušava najviše dva puta, osim ako je to neophodno radi ostvarenja svrhe krivičnog postupka, u kojem slučaju je sud dužan da vodi računa o zaštiti ličnosti i razvoja maloletnog lica.

Međutim, praksa sudova u Srbiji pokazuje kako činjenica da je dete prisustvovalo izvršenju krivičnog dela, uključujući i nasilje u porodici, ni na koji način nije uzimana u obzir, pa čak ni kao otežavajuća okolnost.⁴⁵ U novijem istraživanju,⁴⁶ koje je obuhvatilo 303 sudska i 303 tužilačka predmeta iz osnovnih sudova i tužilaštava u AP Vojvodini, deca su se kao direktne žrtve nasilja pojavila u samo 32 sudska i 15 tužilačkih predmeta, što čini tek 7,8% analiziranih predmeta. Iako su u sudskim predmetima čak 252 učinioca nasilja u porodici imala maloletnu decu, ona su kao direktne žrtve nasilja u porodici identifikovana tek u 12,7% slučajeva. Zbog malog ukupnog broja slučajeva, nije moguća generalizacija nalaza, ali oni svakako ukazuju na trendove u ovoj oblasti.

Tužilac u najvećem broju slučajeva nije obavljao razgovor sa maloletnim oštećenim. Krivična prijava je odbačena pre sprovođenja istrage u 7 slučajeva, najčešće zbog nedostatka dokaza ili zašto što se za prijavljeno delo ne goni po službenoj dužnosti ili nakon primene instituta odlaganja gonjenja i u jednom slučaju zbog smrti osumnjičenog. Prijavljeni učinioci nasilja prema maloletnicima pretežno su osobe muškog pola, biološki očevi i u dva slučaja očuh (u četiri slučaja majke su bile optužene za nasilje prema deci).

Učinioci dela uglavnom ne priznaju delo ili osporavaju vezu sa događajem ili prebacuju odgovornost na žrtvu, dok se oni koji priznaju delo ili ne kaju ili izražavaju samo verbalno kajanje. Ranije zlostavljanje deteta od strane učinioca postojalo je čak u 27 slučajeva, a u dva slučaja deca su prisustvovala nasilju drugih članova porodice. U nešto manje od polovine slučajeva u kojima je zabeleženo ranije nasilje ono je bilo prijavljivano, većem broju institucija ili samo centru za socijalni rad ili školskom psihologu/pedagogu, a tek u svakom četvrtom slučaju vođen je postupak s ciljem

⁴³ Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

⁴⁴ Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005.

⁴⁵ Autorke istraživanja su Nevena Petrušić i Slobodanka Konstantinović-Vilić (2007).

⁴⁶ Autorka istraživanja je Vanja Macanović (2012).

zaštite od prethodnog zlostavljanja. Kod tri maloletna lica izložena dugogodišnjem nasilju zabeležen je pokušaj suicida. Preovladavajući oblik nasilja bilo je fizičko i psihičko nasilje.

Prvostepena sudska odluka najčešće je donošena između 12 i 24 meseca po podnošenju krivične prijave. U 6 slučajeva dete se koristilo pravom da ne svedoči. Nijedno dete nije promenilo iskaz tokom postupka. Novu procesnu meru zabranu prilaženja određenim licima (čl. 136, st. 2 i 10, ZKP-a) sud nije primenio ni u jednom slučaju, a nema podataka ni da je tužilaštvo tražilo takvu meru. Isto važi i za meru iz člana 324 ZKP-a, koju nijedan tužilac nije tražio kako bi zaštitio najbolji interes deteta.

Najveći broj osuda u prvostepenom postupku bile su uslovne (23), dok su kazne zatvora izrečene u samo 7 postupaka. Dužina zatvorske kazne kretala se od tri do dvadeset meseci, a najčešće je izricana kazna zatvora od godinu dana. U najvećem broju slučajeva sud nije nalazio otežavajuće okolnosti (20 slučajeva), a tamo gde ih je bilo uglavnom su se odnosile na raniju osuđivanost (10 slučajeva). Među olakšavajućim okolnostima sud je navodio roditeljstvo učinioca nasilja (u polovini slučajeva), raniju neosuđivanost, priznanje krivice, korektno držanje, imovinsko stanje i nezaposlenost, ali i konstataciju da je učinilac „porodičan čovek“.

Prema **Opštem protokolu o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima**, neophodno je obezbediti da se, **prilikom pružanja usluge i pomoći žrtvama nasilja u porodici sa decom koja su bila svedoci nasilja, obavezno uzmu u obzir i njihova prava i potrebe**. Termin „dete svedok“ ne odnosi se samo na decu koja neposredno prisustvuju činu nasilja u porodici, već i na decu koja su nasilju izložena posredno. U ovim slučajevima potrebno je komplementarno primeniti i **Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja**. Prilikom pružanja pomoći žrtvama nasilja u porodici u kojoj se nalaze naročito ranjivi članovi kao svedoci nasilja neophodno je preduzeti mere zaštite koje odgovaraju na potrebe ovih lica, s obzirom na to da ona nisu u stanju da se zaštite bez pomoći drugih. Sve usluge koje se pružaju deci svedocima nasilja u porodici i drugim naročito ranjivim članovima porodice moraju se preduzimati u skladu sa njihovim najboljim interesom.

U Sintetizovanom izveštaju o radu centara za socijalni rad u Srbiji tvrdi se da je broj dece žrtava nasilja koja su tokom 2012. privremenim zaključkom o obezbeđenju smeštaja izmeštena iz porodice radi bezbednosti udvostručen u odnosu na 2011. godinu, odnosno da je iznosio 640 dece. **Kao najčešći razlog za izmeštanje deteta iz porodice navedeno je da roditelj nije u mogućnosti da zaštiti dete od zlostavljanja drugog roditelja, u 310 slučajeva (48,4%)**, što takođe predstavlja dvostruko uvećanje u odnosu na 2011. U izveštaju nema komentara o ovoj intervenciji, a pre svega: da li je dete upućeno na smeštaj sa nenasilnim roditeljem, koliko je dugo ostalo i u kojoj vrsti smeštaja, šta je organ starateljstva preuzeo po službenoj dužnosti nakon primene ove mere, te posebno da li je po službenoj dužnosti pokrenut postupak za mere zaštite od nasilja u porodici (u ovim slučajevima bi adekvatna mera bilo iseljenje nasilnog roditelja i useljenje deteta i nenasilnog roditelja u kuću/stan).

Analiza ovog problema⁴⁷ pokazala je da je 1/3 dece bila smeštena izvan porodice bez nenasilnog roditelja (najčešće majke), da je čak 22% dece boravilo izvan porodice duže od godinu dana, a da je organ starateljstva po službenoj dužnosti podneo samo 10 tužbi za mere zaštite od nasilja u porodici (7% slučajeva), od čega samo u jednom slučaju meru za iseljenje učinioca nasilja iz stana ili kuće. Takođe, u većem broju postupaka Zaštitnika građana u vezi sa nasiljem u porodici uključene su preporuke o zaštiti dece koja svedoče nasilju u porodičnom kontekstu.⁴⁸ Navodi se da nepriznavanjem detetu statusa žrtve nasilja organi i ustanove propuštaju da mu obezbede hitnu zaštitu i da primene sve raspoložive mere radi njegovog oporavka od pretrpljenog nasilja i integracije.⁴⁹

⁴⁷ Analizu je uradila Tanja Ignjatović (2014).

⁴⁸ Videti Preporuke: br. 17120 (31. 8. 2011); br. 1289 (21. 1. 2013); br. 6520 (7. 3. 2013); br. 7751 (19. 3. 2013); br. 9237 (1. 4. 2013); br. 11284 (16. 4. 2013); br. 29383 (10. 10. 2013); br. 30805 (24. 10. 2013); i druge.

⁴⁹ Dostupna na: <http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr/mišljenja-preporuke-i-stavovi/1473-2011-09-05-07-31-04>.

Istraživanje o posledicama koje na decu ima izloženost nasilju u porodici⁵⁰ potvrdilo je da su u više od dve trećine slučajeva deca prisustvovala nasilju koje vrši njihov otac prema njihovoj majci, a gotovo u polovini slučajeva nasilje je bilo ispoljeno i prema deci. Reakcije dece na nasilje kojem svedoče bile su različite. Neka od njih su pokazivala strah i preplašenost očevim ponašanjem, sklanjala su se i ćutala, dok su druga manifestovala inicijativu, zvala u pomoć ili su tražila od majke da prijavi ili napusti oca. Iako fizičko ili verbalno uključivanje dece, u nameri da se majka zaštiti od nasilja ili otac zaustavi u činjenju, predstavlja veliki rizik da dete i samo bude povređeno, ovo je bila najučestalija reakcija dece, ispoljena u više od dve petine slučajeva.

Majke izveštavaju o postojanju fizičkih povreda dece, kao posledice nasilja kojem su one bile izložene, u svakom četvrtom slučaju, ali i o brojnim promenama u ponašanju, osećanjima, učenju, školskom uspehu i ponašanju u školi, odnosu dece sa ocem, druženju sa vršnjacima, slobodnim aktivnostima i zdravstvenim smetnjama koje su imala deca izložena nasilju očeva prema njihovim majkama. Istovremeno, ovo istraživanje je ustanovilo da su žene imale malo informacija o nadležnostima javnih službi kojima su se obraćale za pomoć (centar za socijalni rad, zdravstvene i obrazovne ustanove), kao i da je po službenoj dužnosti pokretano malo postupaka i za zaštitu žena i za zaštitu dece.

Prijavljivanje

▪ Član 27

Strane se obavezuju da preduzmu neophodne mere i ohrabre svakog svedoka počinjenog krivičnog dela nasilja obuhvaćenog ovom konvencijom ili lice, koje ima opravdane razloge da sumnja da je takvo delo počinjeno, odnosno da se mogu očekivati dalja dela nasilja, da tako nešto prijavi nadležnim organizacijama ili organima vlasti.

a. *Da li postoje posebne mere, pravila ili propisi za podsticanje onih koji su: (a) svedoci samog čina nasilja nad ženama / i u porodici i/ili (b) imaju opravdane razloge da sumnjaju da je nasilje nad ženama / u porodici počinjeno? Kome mogu da prijave. Postoje li slučajevi gde su pojedinci dužni da prijave nasilje nad ženama / u porodici? Navedite. Da li je moguće anonimno prijavljivanje? Moraju li osobe da budu svedoci slučaja nasilja ili mogu da ga prijave na osnovu dobijene indirektno informacije/dokaza? Može li se desiti da osoba koja prijavi nasilje nad ženama / u porodici trpi negativne posledice prijavljivanja ili da se protiv nje podnosi žalba ili pokreće postupak?*

Prema **Zakoniku o krivičnom postupku**⁵¹ podnošenjem krivične prijave državni i drugi organi, pravna i fizička lica prijavljuju krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti, o kojima su obavestena ili za njih saznaju na drugi način, pod uslovima predviđenim zakonom i drugim propisom, a podnosilac krivične prijave navešće dokaze koji su mu poznati. Krivična prijava se podnosi nadležnom javnom tužiocu, pismeno, usmeno ili drugim sredstvom. Ako se podnosi usmeno, o njoj će se sastaviti zapisnik i podnosilac će se upozoriti na posledice lažnog prijavljivanja. Ako je prijava saopštena telefonom, sačiniće se službena beleška, a ako je podnesena elektronskom poštom, sačuvaće se i odštampati. U slučaju da je krivična prijava podnesena policiji, nenadležnom javnom tužiocu ili sudu, oni će prijavu primiti i odmah dostaviti nadležnom javnom tužiocu.

Neprijavljivanje pripremanja izvršenja krivičnog dela za koje se po zakonu može izreći pet godina zatvora ili teža kazna predviđeno je **Krivičnim zakonikom**⁵² kao krivično delo, za šta je zaprećena novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine (što se odnosi i na teže oblike krivičnog

⁵⁰ Autorka istraživanja je Tanja Ignjatović (2013).

⁵¹ Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

⁵² Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013.

dela nasilja u porodici). Sa druge strane, lažno prijavljivanje krivičnog dela za koje se gonjenje preuzima po službenoj dužnosti predviđeno je kao krivično delo, ukoliko podnosilac prijave zna da prijavljeno lice nije učinilac tog dela odnosno da to delo nije učinjeno.

Prema **Opštem protokolu o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima**, prepoznavanje nasilja može biti rezultat prijave od strane žrtve bilo kojoj ustanovi u sistemu zaštite, ili uočavanja fizičkih, psihičkih ili drugih tragova i manifestacija nasilja od strane bilo kojeg službenog ili stručnog lica ili od strane trećeg lica koje nasilje prijavljuje ustanovi. Pravo je i dužnost svakoga da prijavi nasilje u porodici. Lice koje ima saznanja o izvršenom krivičnom delu nasilja u porodici dužno je da podnese krivičnu prijavu nadležnim institucijama i organima. Nasilje nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima prijavljuje se policiji i javnom tužilaštvu, u skladu sa zakonom.

Prema **Posebnom protokolu o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima**, policija može na različite načine doći do saznanja da je izvršeno nasilje u porodici, uključujući prijavu od anonimnog lica (putem telefona ili pisanim putem). Dalje, Protokolom je predviđeno da korisni svedoci nisu samo očevici konkretnog događaja, već i sve osobe koje znaju da je žrtva pretpela nasilje, maltretiranje, praćenje, da je dobijala preteće pozive, zatim osobe koje su čule zvuke, videle žrtvu neposredno posle događaja, videle mesto događaja posle samog incidenta, pružale pomoć žrtvi i deci neposredno nakon događaja.

Prijavljivanje stručnjaka

▪ Član 28

Strane se obavezuju da preduzmu neophodne mere i obezbede da pravila o poverljivosti, koja su predviđena domaćim propisima za određene stručnjake, ne proizvode prepreku za mogućnošću da, pod odgovarajućim uslovima, stručnjaci izvrše prijavu nadležnim organizacijama ili organima vlasti ukoliko imaju osnovanu sumnju da je počinjeno ozbiljno delo nasilja obuhvaćeno ovom konvencijom i da se mogu očekivati dalja dela nasilja.

a. *Postoje li slučajevi kada su profesionalci u obavezi da prijave nasilje prema ženama / u porodici (medicinski stručnjaci, terapeuti/ispovednici, policija, centar za socijalni rad itd.). Navedite slučajeve, relevantne propise, potrebne uslove koje treba ispuniti, kome se prijavljuje. Da li se mogu pozvati na profesionalni kodeks o poverljivosti, kako ne bi prijavili nasilje prema ženama / u porodici? Ukoliko ne postoji obaveza profesionalaca da prijave nasilje prema ženama / u porodici, mogu li da ga prijave, odričući se pravila poverljivosti? Ako je odgovor potvrđan, navedite neophodne uslove, ukoliko ih ima, da bi se slučajevi prijavili (ozbiljnost samog čina, verovatnoća da se čin ponovi, pristanak žrtve itd.).*

Neprijavljivanje pripremanja izvršenja krivičnog dela za koje se po zakonu može izreći pet godina zatvora ili teža kazna predviđeno je **Krivičnim zakonikom**⁵³ kao krivično delo (čl. 331), a isto tako i neprijavljivanje krivičnog dela i učinioca (čl. 332) ukoliko ga čini službeno ili odgovorno lice koje svesno propusti da prijavi krivično delo za koje je saznalo u vršenju svoje dužnosti, ako se za to delo po zakonu može izreći pet godina zatvora ili teža kazna. Pored toga, krivično delo nesavestan rad u službi (čl. 361) čini službeno lice koje kršenjem zakona ili drugih propisa ili opštih akata, propuštanjem dužnosti nadzora ili na drugi način očigledno nesavesno postupa u vršenju službe, iako je bilo svesno ili je bilo dužno i moralo biti svesno da usled toga može nastupiti teža povreda prava drugog lica ili imovinska šteta, ukoliko takva povreda odnosno šteta u propisanom iznosu i nastupi.

Prema **Opštem protokolu o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima**, uočavanje nasilja je obaveza svih institucija

⁵³ Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013.

Zaštita i podrška

u okviru njihovih redovnih delatnosti. Naročitu obavezu da nasilje u porodici prijave policiji i javnom tužilaštvu imaju zdravstveni radnici i stručni radnici u socijalnoj zaštiti i obrazovanju.

U oblasti zdravstva obaveze stručnih radnika ustanovljene su **Posebnim protokolom Ministarstva zdravlja Republike Srbije za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju**: „Zdravstveni radnici imaju obavezu da u potpunosti ispoštuju autonomiju žene u smislu njenog odlučivanja u vezi sa nasiljem, osim kada se radi o obavezi prijavljivanja.“ U oblasti socijalne zaštite obaveze stručnih radnika ustanovljene su **Posebnim protokolom o postupanju centara za socijalni rad – organa starateljstva – u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima**: „Obaveza je centra za socijalni rad – organa starateljstva – da u svakom slučaju pruži pomoć korisniku – žrtvi nasilja u porodici ili ženi žrtvi nasilja u partnerskim odnosima – da traži i učestvuje u parničnom postupku za zaštitu od nasilja u porodici. Obaveza je centra za socijalni rad – organa starateljstva – da u svim slučajevima kada utvrdi nesposobnost korisnika – žrtve nasilja u porodici i nasilja nad ženama u partnerskim odnosima – da koristi svoje ovlašćenje propisano Porodičnim zakonom, da sâm tužbom pokreće parnični postupak za zaštitu od nasilja u porodici.“

U oblasti unutrašnjih poslova obaveze stručnih radnika ustanovljene su sledećim aktom – **Poseban protokol o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima**: „O prikupljenim saznanjima, obaveštenjima i dokazima postupajući policijski službenici izveštavaju nadređenog starešinu ili dežurnu službu, radi daljeg obaveštavanja nadležnog tužioca, koji shodno svojim ovlašćenjima vrši kvalifikaciju krivičnog dela i daje nalog o daljem postupanju.“

U oblasti pravosuđa obaveze stručnih radnika ustanovljene su **Posebnim protokolom o postupanju pravosudnih organa u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja**: „Krivična prijava podnosi se nadležnom javnom tužiocu, a po krivičnim prijavama kojima se prijavljuje zlostavljanje i zanemarivanje maloletnih lica postupaju javni tužioci osnovnih, viših ili apelacionih javnih tužilaštva, koji su stekli posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica. Javni tužilac je ovlašćen da postupak pokrene ne samo kada je krivična prijava podneta već [i] uvek kada do njega dopre glas da je izvršeno krivično delo koje se goni po službenoj dužnosti, pa, shodno tome, i u slučaju kada sazna da je učinjeno zlostavljanje i zanemarivanje maloletnog lica. Sve prikupljene dokaze o zlostavljanju ili zapuštanju maloletnih lica, kada proceni da postoji osnovana sumnja da je učinjeno krivično delo, javni tužilac će dostaviti sudu uz zahtev za sprovođenje istrage sa predlogom da se prema osumnjičenom odredi pritvor ukoliko za to postoje zakonom predviđeni razlozi.“

b. Koja zanimanja mogu da se pozivaju na pravilo poverljivosti, a samim tim i da se odreknu njega?

Samo je u oblasti zdravstva predviđena mogućnost oslobađanja od čuvanja profesionalne tajne, i to **Kodeksom profesionalne etike Lekarske komore Srbije** (čl. 20, Oslobađanje od čuvanja profesionalne tajne): „Lekar je oslobođen čuvanja profesionalne tajne, odnosno razrešen obaveze profesionalnog ćutanja ako na to pristane pacijent ili kad je to neophodno radi dobrobiti pacijenta, njegove porodice ili društva, odnosno ukoliko je tako odlučeno u skladu sa zakonom.“

V Materijalno krivično pravo¹

Građanske parnice i pravni lekovi

▪ Član 29

1) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede žrtvama odgovarajuće pravne lekove protiv počinioca.

2) U skladu sa opštim principima međunarodnog prava, strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede žrtvama adekvatne pravne lekove protiv državnih organa, koji nisu ispunili svoju dužnost i preduzeli neophodne preventivne i zaštitne mere u okviru svojih ovlašćenja.

a. *Koju vrstu građanskih tužbi može da inicira žrtva protiv učinioca? Imaju li ove tužbe cilj da zaštite žrtve od daljeg nasilja, ili da nadoknade štetu, ili imaju neku drugu svrhu? Molimo vas da precizirate mere koje treba preduzeti za pokretanje i okončanje postupka. Molimo vas da odgovorite ko prikuplja i dostavlja dokaze, ko plaća sudske takse, stručna mišljenja, da li obe strane moraju biti prisutne na svakom suđenju, ko može da pomogne u toku postupka itd. Da li se parnica može pokrenuti od trećeg lica i/ili po službenoj dužnosti? Ako postoji parnica po službenoj dužnosti, da li je saglasnost žrtve vrsta uslova za pokretanje postupka? Navedite takođe i sud nadležan da odlučuje o tim pitanjima (specijalizovani porodični sud, građanski sud itd.). U slučaju smrti, imaju li potomci žrtava pravo da podnesu tužbu za građansku parnicu?*

U oblasti građanskopravne zaštite, **Zakon o obligacionim odnosima**² pruža mogućnost podnošenja tužbi u oblasti zaštite od povrede prava ličnosti i naknade štete, a **primena ovih odredbi u praksi skoro u potpunosti izostaje**. Zakonom je (čl. 157) propisano kako svako ima pravo da zahteva od suda ili drugog nadležnog organa naređenje o prestanku radnje kojom se povređuje integritet ljudske ličnosti, ličnog i porodičnog života i drugih prava njegove ličnosti. Sud odnosno drugi nadležni organ može narediti prestanak radnje pod pretnjom plaćanja izvesne novčane svote, određene ukupno ili po jedinici vremena, u korist povređenog.

U skladu sa Zakonom o obligacionom odnosima, predviđena je i mogućnost podnošenja tužbe za naknadu materijalne štete ili nematerijalne štete usled pretrpljenih duševnih bolova zbog povrede prava ličnosti, fizičkih bolova, pretrpljenog straha i drugih okolnosti. Takođe, propisano je i pravo na satisfakciju u posebnim slučajevima (čl. 202), te pravo na pravičnu novčanu naknadu zbog pretrpljenih duševnih bolova ima lice koje je prevarom, prinudom ili zloupotrebom nekog odnosa podređenosti ili zavisnosti navedeno na kažnjivu obljubu ili kažnjivu bludnu radnju, kao i lice prema kojem je izvršeno neko drugo krivično delo protiv dostojanstva ličnosti i morala.

Sudska zaštita u skladu sa navedenim odredbama ostvaruje se pred sudom opšte stvarne nadležnosti u skladu sa pravilima **Zakona o parničnom postupku**,³ koji propisuje da je teret dokazivanja na tužiocu, a troškove dokazivanja i druge troškove tokom samog postupka pokriva strana koja ih predlaže, iako u krajnjem ishodu troškovi postupka padaju na stranku koja je izgubila spor. Stranku koja prema svom opštem imovnom stanju nije u mogućnosti da snosi troškove postupka sud može osloboditi samo od plaćanja sudskih taksi, ili takođe od plaćanja predujma za troškove svedokâ, veštačenja i izvođenja drugih dokaza.

¹ U originalnom tekstu Konvencije na engleskom jeziku naslov poglavlja V glasi „Substantive law“.

² Zakon o obligacionim odnosima, *Službeni list SFRJ*, br. 29/1978, 39/1985, 45/1989 – odluka USJ i 57/1989, *Službeni list SRJ*, br. 31/1993 i *Službeni list SCG*, br. 1/2003 – Ustavna povelja.

³ Zakon o parničnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 49/2013 – odluka US, 74/2013 – odluka US i 55/2014.

Materijalno krivično pravo

Kada je reč o građanskopravnoj zaštiti u slučajevima nasilja u porodici, konkretniju i potpuniju zaštitu u parničnom postupku nudi **Porodični zakon**.⁴ Žrtva nasilja u porodici u skladu sa zakonskim odredbama ima mogućnost da podnese tužbu kojom se traži određivanje jedne ili više mera zaštite od nasilja u porodici. Pored definicije nasilja u porodici, konkretnih mera zaštite i kruga zaštićenih lica (članova porodice), koji je širi u odnosu na krivičnopravnu zaštitu, **zakon propisuje i posebna pravila postupka**.

Tužbu mogu podneti, pored člana porodice koji trpi nasilje, njegov zakonski zastupnik, organ starateljstva i javni tužilac. Za podnošenje tužbe od strane organa starateljstva i javnog tužioca nije nužna saglasnost žrtve. Propisani su naročita hitnost postupka, kao i odstupanje od načela dispozicije, pa sud nije vezan granicama tužbenog zahteva i može odrediti meru zaštite koja tužbom nije tražena. U skladu sa istražnim načelom, sud može samostalno istraživati činjenice koje nijedna stranka nije iznela. O naknadi troškova postupka sud odlučuje u skladu sa načelom pravičnosti.

Za pitanja koja nisu posebno regulisana ovim zakonom primenjuju se opšta pravila Zakona o parničnom postupku. Stranka koja je tužilac u postupku mora lično prisustvovati svim suđenjima, osim ako ima zakonskog zastupnika ili punomoćnika. Stranku koja nema parničnu sposobnost zastupa njen zakonski zastupnik. Stranka može imati punomoćnika, koji može biti advokat, krvni srodnik u pravoj liniji, brat, sestra ili bračni drug, kao i predstavnik službe pravne pomoći jedinice lokalne samouprave.

U okviru sudova opšte stvarne nadležnosti, u svim porodičnim sporovima, pa i postupcima koji se odnose na porodično nasilje, prema odredbama Porodičnog zakona i Zakona o parničnom postupku, **sude specijalizovana „porodična veća“ uz propisanu obavezu da sudije moraju imati posebna znanja iz oblasti prava deteta**. U pogledu mesne sudske nadležnosti, pored suda opšte nadležnosti, mesno je nadležan i sud na čijem području ima prebivalište odnosno boravište član porodice prema kojem je nasilje izvršeno.

b. Ako postoji poseban postupak za diskriminaciju, da li je primenjiv na slučajeve nasilja prema ženama? Molimo, objasnite položaj žrtve: ko pokreće postupak, prirodu postupka, odluke organa (poverenik, sudovi i slične institucije).

Diskriminacija (posredna i neposredna) kao osnov traženja građanskopravne sudske zaštite moguća je u skladu sa **Zakonom o ravnopravnosti polova**.⁵ Svako lice kojem je povređeno pravo ili sloboda zbog pripadnosti određenom polu može da pokrene postupak pred nadležnim sudom. Tužbom se može tražiti utvrđivanje povrede izvršene diskriminatorским postupanjem, zabrana vršenja radnji od kojih pretil povreda, zabrana daljeg preduzimanja radnji odnosno ponavljanja radnji koje su izazvale povredu, stavljanje van prometa sredstava, odnosno predmeta kojima je izvršena povreda, otklanjanje povrede i uspostavljanje stanja pre povrede, kao i naknada materijalne ili nematerijalne štete. Postupak može pokrenuti lice koje smatra da je diskriminisano, ali i sindikat ili udruženja čiji su ciljevi vezani za unapređenje ravnopravnosti polova. U ovom slučaju je neophodna saglasnost lica koje smatra da je prema njemu učinjena diskriminacija. Postupak je naročito hitan, te se prvo ročište zakazuje najkasnije petnaest dana od prijema tužbe, a drugostepeni sud mora da donese odluku u roku od tri meseca od podnošenja žalbe na prvostepenu odluku.

Kada su u pitanju troškovi postupka, Zakon o ravnopravnosti polova u postupku u parnicama za ostvarivanje građanskopravne zaštite zbog diskriminacije po osnovu pola kao novinu predviđa **oslobađanje tužioca prethodnog plaćanja troškova**, koji se isplaćuju iz sredstava suda (čl. 48). Ipak, po okončanju postupka, teret plaćanja troškova postupka snosi strana koja izgubi spor. Takođe je uveden i **princip pretpostavke krivice i tereta dokazivanja** u postupcima koji se vode za diskriminaciju koji je nešto drugačiji od opštih principa parničnog postupka, pa se ne može dokazivati da je neposredna diskriminacija po osnovu pola učinjena bez krivice, ako je među strankama nesporno ili je sud utvrdio da je izvršena radnja neposredne diskriminacije. Takođe, ako je u toku postupka

⁴ Porodični zakon, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011.

⁵ Zakon o ravnopravnosti polova, *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009.

Materijalno krivično pravo

tužilac učinio verovatnim da je izvršen akt diskriminacije na osnovu pola, teret dokazivanja da usled akta nije došlo do povrede načela jednakosti, odnosno načela jednakih prava snosi tuženi.

Najširu građanskopravnu zaštitu od diskriminacije predviđa **Zakon o zabrani diskriminacije**,⁶ koji, pored toga što uređuje postupke zaštite, **predviđa i uspostavljanje prvog nezavisnog tela, Poverenika za ravnopravnost**. Mandat Poverenika je izuzetno širok i kreće se od prijema i razmatranja pritužbi zbog povreda odredbi ovog zakona, davanja mišljenja i preporuka u konkretnim slučajevima, podnošenja tužbi zbog povrede ovog zakona uz saglasnost i za račun diskriminisanog lica, podnošenja prekršajnih prijava zbog povreda iz ovog zakona, do praćenja sprovođenja zakona, iniciranja donošenja novih zakona i pružanja javnih preporuka za unapređenje ravnopravnosti. U kontekstu postupaka koje definiše Zakon o zabrani diskriminacije, u pitanju su postupci povodom pritužbi koje se podnose Povereniku i postupci koje Poverenik za ravnopravnost, kao i druga aktivno legitimisana lica po zakonu mogu pokrenuti pred sudom (parnični postupci).

Lice koje smatra da je diskriminirano može uložiti pritužbu, pismeno ili izuzetno usmeno Povereniku (čl. 35). Uslov postupanja Poverenika po pritužbi čini to da se o istoj stvari ne vodi ili nije pravosnažno okončan sudski postupak, a **podnošenje pritužbe ne povlači nikakav trošak za podnosioca**. Pritužbu može podneti i organizacija koja se bavi zaštitom ljudskih prava, uz saglasnost lica za koje se smatra da je diskriminirano. Poverenik donosi odluku u formi mišljenja o postojanju diskriminacije i shodno tome izriče preporuke za otklanjanje učinjene povrede. Ukoliko lice koje je učinilo povredu ne postupi po preporuci u roku od 30 dana, Poverenik izriče opomenu, a u slučaju daljeg nepostupanja može javno izreći opomenu.

Kada je u pitanju vođenje sudskog postupka, tužbom za diskriminaciju se može tražiti zabrana izvršenja radnje od koje preti diskriminacija, zabrana daljeg vršenja radnje diskriminacije, odnosno ponavljanja radnje, utvrđenje da tuženi diskriminatorski postupao prema tužiocu ili drugome, izvršenje radnje radi uklanjanja posledica diskriminatorskog postupanja, naknada materijalne i nematerijalne štete, kao i objavljivanje presude (čl. 43). Pored lica koje smatra da je diskriminirano, **u ulozi tužioca se mogu pojaviti Poverenik, organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava, kao i lice koje se svesno izložilo diskriminaciji u nameri da proveri pravila o zabrani diskriminacije u konkretnom slučaju**.

Kada je reč o pokretanju postupka od strane Poverenika za ravnopravnost i organizacija u svoje ime, a za račun diskriminisanog lica, neophodna je pismena saglasnost lica koje je pretrpelo diskriminaciju. Očigledna je prednost vođenja postupka *ex officio*: u ovim slučajevima lice za koje se tvrdi da je bilo diskriminirano ne bi imalo finansijska niti druga opterećenja vođenja postupka (prisustvo svakom od zakazanih ročišta, nedostatak stručnog znanja, moguća izloženost diskriminatorskom, uvredljivom ili drugom postupanju tokom postupka). Istovremeno, Zakon o zabrani diskriminacije pruža mogućnost da se postupak za zaštitu od diskriminacije vodi i u slučajevima kada je reč o grupi (neopredeljenih/neimenovanih) lica, pri čemu i ovde aktivnu legitimaciju imaju kako Poverenik, tako i organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava (čl. 46).

Pravila o teretu dokazivanja Zakon o zabrani diskriminacije uređuje na način sličan Zakonu o ravnopravnosti polova. Ako je sud utvrdio da je izvršena radnja neposredne diskriminacije ili je to među strankama nesporno, tuženi se ne može osloboditi od odgovornosti dokazivanjem da nije kriv. Ukoliko tužilac/-teljka učini verovatnim da je tuženi izvršio akt diskriminacije, teret dokazivanja da usled tog akta nije došlo do povrede načela jednakosti, odnosno načela jednakih prava i obaveza, snosi tuženi. Ipak, za razliku od Zakona o rodnoj ravnopravnosti, Zakon o zaštiti od diskriminacije **nije predvideo oslobođenje polaganja predjma troškova postupka**, već se ovo pitanje rešava prema opštim pravilima Zakona o parničnom postupku.

c. Koji pravni lekovi su na raspolaganju žrtvama / trećem licu, uključujući i ovlašćenja po službenoj dužnosti u postupku protiv počinioca?

⁶ Zakon o zabrani diskriminacije, *Službeni glasnik RS*, br. 22/2009.

Materijalno krivično pravo

U oblasti građanskopravne zaštite, žrtvama i državnim organima koji imaju aktivnu legitimaciju u postupku dostupni su pravni lekovi kao sredstvo preispitivanja odluka kojima se odlučuje o njihovim zahtevima.

Zakon o parničnom postupku, čije se odredbe shodno primenjuju u svim građanskim parničnim postupcima osim ako njihova primena nije isključena odredbama posebnog zakona, **predviđa redovne i vanredne pravne lekove**. Kao redovan pravni lek propisana je žalba na sudsku presudu ili rešenje, koju mogu podneti tužilac/-teljka i tuženi u postupku, a o kojoj odlučuje nadležni drugostepeni sud. Omogućeni su i vanredni pravni lekovi, kao što su revizija i zahtev za ponavljanje postupka, koje mogu podneti tužilac/-teljka ili tuženi u postupku, i zahtev za preispitivanje pravnosnažne presude, koji može podneti republički javni tužilac. O reviziji i zahtevu za preispitivanje pravnosnažne presude odlučuje Vrhovni kasacioni sud, dok o zahtevu za ponavljanje postupka, u skladu sa zakonom, mogu odlučivati prvostepeni ili Vrhovni kasacioni sud.

Prema odredbama **Porodičnog zakona**, uz shodnu primenu Zakona o parničnom postupku, predviđeno je da žalba uložena protiv odluke kojom se određuju ili produžavaju mere zaštite od nasilja u porodici ne zadržava izvršenje ove odluke, dok je revizija uvek dozvoljena u porodičnim sporovima, uključujući i postupke povodom određivanja mera zaštite od nasilja u porodici. **Zakon o ravnopravnosti polova** propisuje shodnu primenu Zakona o parničnom postupku, prigovor odnosno žalbu na rešenje o privremenoj meri koji ne zadržavaju izvršenje, kao i pravo žalbe na sudsku presudu. U postupku sudske zaštite, prema **Zakonu o zabrani diskriminacije**, naložena je shodna primena Zakona o parničnom postupku, uz posebnu odredbu da je revizija kao vanredni pravni lek uvek dozvoljena u ovim postupcima.

d. Koji pravni lekovi su na raspolaganju žrtvi / trećem licu u slučaju kada državni organi nisu uspeli da preduzmu neophodne preventivne i/ili zaštitne mere u okviru svojih ovlašćenja? Kakvi uslovi moraju biti ispunjeni za pokretanje ovog postupka (gruba nepažnja, zloupotreba moći itd.)?

Procesna pravila kako parničnog tako i krivičnog postupka dopuštaju i pravo stranke da tokom postupka, ukoliko postoje zakonom propisani razlozi koji dovode u pitanje nepristrasnost suda, podnesu zahtev za izuzeće ili isključenje (u parničnom postupku) odnosno zahtev za izuzeće (u krivičnom postupku) postupajućeg sudije. **Zakon o uređenju sudova**⁷ predviđa da stranke i drugi učesnici u postupku imaju pravo na podnošenje pritužbe na rad suda ako smatraju da se postupak odugovlači, da je nepravilan ili da postoji bilo kakav nedozvoljen uticaj na njegov tok i ishod. O osnovanosti pritužbe odlučuje predsednik suda, koji je dužan da o odluci i preduzetim merama obavesti podnosioca i predsednika neposredno višeg suda.

U slučaju propusta nadležnih državnih organa da obezbede ostvarivanje zagarantovanih prava i zaštite, kako u oblasti građanskopravne zaštite tako i u drugim oblastima, žrtva rodno zasnovanog nasilja ili nasilja u porodici **može pokrenuti postupak podnošenjem ustavne žalbe Ustavnom sudu Srbije**. Prema **Zakonu o Ustavnom sudu**,⁸ postupak po ustavnoj žalbi može se voditi protiv pojedinačnog akta ili radnje državnog organa ili organizacije kojoj su poverena javna ovlašćenja a kojima se povređuju ili uskraćuju ljudska prava i slobode zajemčena Ustavom RS, kao i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima i zakonima čiju neposrednu primenu garantuje Ustav. Uslov vođenja postupka pred sudom jeste da su iscrpljena druga pravna sredstva ili je zakonom isključeno pravo na sudsku zaštitu.

Ustavnu žalbu može podneti fizičko lice koje smatra da su mu prava ugrožena ili povređena. Uz pismenu saglasnost ovog lica i u njegovo ime, ustavnu žalbu može izjaviti i drugo lice ili državni ili drugi organ nadležan za praćenje i ostvarivanje ljudskih i manjinskih prava (čl. 83). Rok za izjavljivanje ustavne žalbe iznosi 30 dana od dana dostavljanja pojedinačnog akta ili preduzimanja radnje kojom se povređuje ili uskraćuje ljudsko ili manjinsko pravo. Uz navođenje dokaza, podnosilac

⁷ Zakon o uređenju sudova, *Službeni glasnik RS*, br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011 – dr. zakon, 78/2011 – dr. zakon, 101/2011, 101/2013.

⁸ Zakon o Ustavnom sudu, *Službeni glasnik RS*, br. 109/2007, 99/2011 i 18/2013 – odluka US.

Materijalno krivično pravo

ustavne žalbe može tražiti i naknadu materijalne i nematerijalne štete nastale povredom prava ili sloboda.

Kada utvrdi da postoji povreda prava ili slobode, Ustavni sud može poništiti pojedinačni akt, zabraniti dalje vršenje radnje ili odrediti preduzimanje druge mere ili radnje kojom se otklanjaju štetne posledice utvrđene povrede ili uskraćivanja zajemčenih prava i sloboda i odrediti način pravičnog zadovoljenja podnosioca. Odluka Ustavnog suda u kojoj je utvrđena povreda prema većem broju lica ima pravno dejstvo prema svima na koje se sporni pojedinačni akt ili radnja odnosi (čl. 87), bez obzira na to da li su oni bili podnosioci ustavne žalbe.

U skladu sa **Zakonom o zaštitniku građana**,⁹ Zaštitnik građana postupa po pritužbama građana ili sopstvenoj inicijativi i utvrđuje eventualno kršenje prava od strane organa uprave. Iako su odluke koje donosi iskazane u formi preporuka i nemaju težinu sudske izvršne odluke, zakon je pružio mogućnost Zaštitniku da, ukoliko izostane postupanje u skladu sa preporukom, o tome može obavestiti Narodnu skupštinu i Vladu, a može preporučiti i utvrđivanje odgovornosti funkcionera koji rukovodi organom uprave.

Za štetu nastalu neadekvatnim postupanjem državnih organa može se voditi parnični postupak podnošenjem tužbe za naknadu štete, u skladu sa ustavnom garancijom na pravo na naknadu materijalne ili nematerijalne štete prouzrokovane nezakonitim ili nepravilnim radom državnog organa i odredbom Zakona o obligacionim odnosima što propisuje da pravno lice odgovara za štetu koju njegov organ prouzrokuje trećem licu u vršenju ili u vezi sa vršenjem svojih funkcija (čl. 172).

Naknada

▪ Član 30

1) *Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i omoguće žrtvama pravo na potraživanje naknade od počinitaca za bilo koje krivično delo utvrđeno na osnovu ove konvencije.*

2) *Odgovarajuća državna naknada dodeljuje se onima koji su zadobili ozbiljne telesne povrede ili onima kojima je narušeno zdravlje do te mere da stepen povreda nije pokriven iz drugih izvora, kao što su: počinitac, osiguranje odnosno državno zdravstveno i socijalno davanje. Ništa iz ovog člana ne sprečava strane ugovornice ove konvencije od zahteva za povraćaj iznosa naknade od počinitaca dokle god vode računa o bezbednosti žrtve.*

3) *Mere preduzete u skladu sa stavom 2 ovog člana obezbeđuju zagantovanu naknadu u razumnom vremenskom roku.*

a. *Imaju li sve žrtve nasilja prema ženama pravo da traže naknadu protiv učinioca? Da li se to dešava u građanskom i/ili krivičnom sudu? Ako je deo krivičnog postupka, da li je odluka o naknadi deo kazne ili je to samo presuda? Da li je naknada materijalna ili nematerijalna? Navedite izvršni postupak u vezi sa odlukom o naknadi (ko inicira, ko je odgovoran i kakav je postupak).*

Žrtve nasilja obuhvaćene Konvencijom mogu istaći zahtev za naknadu štete u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom, u krivičnom ili građanskom postupku.

U krivičnom postupku, pitanje naknade materijalne i nematerijalne štete regulisano je odredbama **Zakonika o krivičnom postupku**¹⁰ kroz institut imovinskopravnog zahteva koji se može

⁹ Zakon o Zaštitniku građana Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 79/2005 i 54/2009.

¹⁰ Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2011, 32/2013, 45/2013, 55/2014.

odnositi na naknadu štete, povraćaj stvari ili poništaj određenog pravnog posla. Imovinskopravni zahtev žrtva, tj. oštećena u postupku, može da istakne najkasnije do završetka glavnog pretresa pred prvostepenim sudom, a o imovinskopravnom zahtevu će se raspraviti ako se time ne bi znatno odugovlačio krivični postupak. Žrtva kao oštećeno lice u postupku dužna je da određeno označi zahtev i pruži odgovarajuće dokaze, kao i da predloži privremene mere za njegovo obezbeđenje.

Zakonom je propisano i da je organ postupka dužan da prikupi dokaze za odlučivanje o imovinskopravnom zahtevu i pre nego što je on podnet, osim ako bi se time znatno odugovlačio postupak, u kojem slučaju će se ograničiti na prikupljanje podataka čije bi utvrđivanje kasnije bilo nemoguće ili otežano. Imajući u vidu da se u praksi žrtva najčešće upućuje da zahtev ostvari u parnici, uz obrazloženje da bi odlučivanje u krivičnom postupku dovelo do njegovog odugovlačenja, oštećeni i njihovi punomoćnici često i sami navode da će ovo pravo ostvarivati u parnici.¹¹ Ukoliko krivični sud donese odluku o imovinskopravnom zahtevu, on će biti deo sudske presude, ali ne i same sankcije. Time, **neizvršenje dela presude koji se odnosi na imovinskopravni zahtev ne povlači pravne posledice za visinu izrečene kazne odnosno prirodu sankcije za osuđeno lice. Na žrtvi je da u izvršnom postupku obezbedi obeštećenje prema pravilima izvršnog postupka.**

Kada je u pitanju ostvarivanje prava žrtve u parničnom postupku, **položaj žrtve, tj. tužioca, značajno je složeniji.** Šteta je **Zakonom o obligacionim odnosima**¹² definisana kao umanjeње nečije imovine (obična šteta) i sprečavanje njenog povećanja (izmakla korist), kao i nanošenje drugome fizičkog ili psihičkog bola ili straha (nematerijalna šteta). Iako vođenje parnice nije uslovljeno donošenjem pravnosnažne krivične presude, sudovi u građanskom postupku često prekidaju suđenje, uslovljavajući donošenje odluke o naknadi štete pravnosnažnom krivičnom presudom. Ovaj stav u praksi može značiti da **žrtva na nastavak parničnog postupka može da čeka i po više od godinu dana.**¹³ **Takođe, dokazi koji su izvedeni u krivičnom postupku često se ponovo izvode u građanskom postupku.**

Kada je u pitanju primena odredbi **Zakona o parničnom postupku,**¹⁴ **odredbe o obaveznom prisustvu tužioca ili njegovog zastupnika odnosno punomoćnika na svakom ročištu, ponovno saslušanje i suočavanje stranaka mogu imati traumatične posledice za žrtvu.** Moguće je da stranke budu oslobođene plaćanja troškova ukoliko je reč o žrtvi koja prema svom opštem imovnom stanju nije u mogućnosti da snosi ove troškove, a oslobođenje od plaćanja troškova postupka obuhvata oslobađanje od plaćanja takse i oslobađanje od polaganja predujma za troškove svedoka, veštaka, uviđaja i sudskih oglasa. Međutim, **u praksi se retko dešava da stranka bude oslobođena sudskih troškova, posebno polaganja predujma za veštačenje.**

Kada je u pitanju izvršenje sudske odluke o naknadi štete, **na tužiocu je da osigura naplatu** – privremenim merama za obezbeđenje, tako što će dokazati da postoji opasnost da će imovina biti otuđena i da u tom slučaju za tužioca može nastupiti nenadoknativa šteta. Postupak i sprovođenje izvršenja i obezbeđenja sudske odluka regulisan je **Zakonom o izvršenju i obezbeđenju,**¹⁵ a pokreće se na predlog izvršnog poverioca (žrtve kojoj je pravnosnažnom sudskom odlukom dosuđena naknada štete). Izvršenje i obezbeđenje određuje sud, a sprovodi ga sud ili izvršitelj u skladu sa predlogom koji poverilac mora posebno naznačiti. Sud će izvršenje odrediti na sredstvima koja je naznačio poverilac, ali može po službenoj dužnosti u toku postupka odrediti drugo sredstvo ili predmete izvršenja.

Takođe, poverilac može tražiti da se izvršenje sprovede na celokupnoj imovini dužnika ili zahtevati izjavu o imovini dužnika bez navođenja sredstava izvršenja, u kojem slučaju će sud naknadno zaključkom odrediti sredstva i predmet izvršenja. Izvršitelj sprovodi izvršenja na sredstvima koja su naznačena u rešenju o izvršenju, a ako to nije učinjeno, na osnovu sopstvenog zaključka na

¹¹ Autorka Biljana Sinanović (2012).

¹² Zakon o obligacionim odnosima, *Službeni list SFRJ*, br. 29/1978, 39/1985, 45/1989 – odluka USJ i 57/1989; *Službeni list SRJ*, br. 31/1993; i *Službeni list SCG*, br. 1/2003 – Ustavna povelja.

¹³ Autorka je Tijana Kostić (2012).

¹⁴ Zakon o parničnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 49/2013 – odluka US, 74/2013 – odluka US i 55/2014.

¹⁵ Zakon o izvršenju i obezbeđenju, *Službeni glasnik RS*, br. 31/11, 99/11 – dr. zakon, 109/2013 – odluka US i 55/2014.

Materijalno krivično pravo

način kojim se najpovoljnije ostvaruje namirenje poverioca. Zakon predviđa različita sredstva izvršenja za naplatu novčanog potraživanja, kao što su izvršenje na pokretnim stvarima dužnika, nepokretnosti, na potraživanju izvršnog dužnika, na zaradi i drugim stalnim novčanim primanjima, računu, štednom ulogu i tekućem računu, hartijama od vrednosti. Troškove postupka snosi dužnik, ali je poverilac u obavezi da predujmi troškove pre početka izvršenja.

b. Da li je vaša zemlja ratifikovala Evropsku konvenciju o naknadi za žrtve nasilnih zločina? Može li žrtva da podnese tužbu osiguravajućem društvu? Da li se može kompenzovati iz obaveznog državnog zdravstvenog osiguranja?

Vlada Republike Srbije je potpisala Evropsku konvenciju o naknadi štete žrtvama krivičnih dela sa elementima nasilja u oktobru 2010. godine. Na postupak ratifikacije se još čeka.

Kada su u pitanju drugi izvori naknade štete, ukoliko su životno osigurane, žrtve bi mogle naplatiti utvrđenu štetu od osiguravajućih društava. Istovremeno, neke vrste lečenja ulaze u delokrug obaveznog zdravstvenog osiguranja, te bi deo troškova mogao biti pokriven iz ovih fondova. Ipak, treba imati u vidu da su određene usluge (kao što su stomatološke usluge) od pre nekoliko godina ostale van opsega obavezne primarne zdravstvene zaštite, te padaju na teret korisnika.

c. Da li postoji poseban državni fond za naknadu žrtvama nasilnih krivičnih dela, uključujući i žrtve nasilja prema ženama? Ako postoji, kakvu štetu on pokriva (materijalnu, nematerijalnu itd.)? Kakav postupak treba da se vodi kako bi se dobila državna nadoknada (administrativni, sudski itd.)? Da li on pokriva telesne povrede, ozbiljne zdravstvene probleme itd? U slučajevima državne kompenzacije, da li država od učinioca nadoknađuje realne troškove? Da li žrtve koje nisu državljani imaju pristup državnoj naknadi? Navedite.

U Srbiji ne postoji državni fond niti sredstva opredeljena za naknadu štete žrtvama krivičnih dela sa elementima nasilja, uključujući nasilje prema ženama i nasilje u porodici. Ratifikacijom Evropske konvencije o naknadi štete žrtvama krivičnih dela sa elementima nasilja situacija bi morala biti promenjena kada je reč o ozbiljnim telesnim povredama ili težem narušavanju zdravlja. Ovaj standard prati i Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

d. Postoji li neka odredba kojom se garantuje da će se odluka o naknadi doneti u razumnom roku?

Kada je u pitanju tok postupka za naknadu štete, ne postoji specifična odredba koja se odnosi na rokove, tj. ovaj postupak se ne smatra hitnim.

e. Da li je vaša zemlja stavila rezervu na ovaj član (član 30 Konvencije)? Navedite razloge.

Srbija je stavila rezervu na stav koji se odnosi na državni fond i ostvarivanje naknade štete za teže povrede ili teže narušavanje zdravlja proistekle iz krivičnih dela određenih Konvencijom. Ovakav stav je u suprotnosti sa potpisanom Evropskom konvencijom o naknadi štete žrtvama krivičnih dela sa elementima nasilja.

Starateljstvo, pravo na posetu i bezbednost

▪ Član 31

1) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da, prilikom dodele starateljstva i prava na posetu dece, slučajevi nasilja obuhvaćeni ovom Konvencijom budu uzeti u obzir.

2) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da ostvarivanje svakog prava na posetu, odnosno starateljstvo ne ugrožava prava i bezbednost žrtve ili dece.

a. Prilikom odlučivanja o privremenom i stalnom staranju i pravu na posete, da li sudovi uzimaju u obzir slučajeve nasilja koje su deca mogla da vide ili dožive? Ako je odgovor potvrđan, da li je ovo pitanje prava (poseban uslov u procesu procene propisan zakonom ili drugim pravnim aktom) ili je to stvar diskrecione sudske odluke / mišljenja višeg suda? Navedite razloge. Ako je regulisano pravnim ili drugim aktom, navedite izvor.

b. Da li je ovo pitanje obuhvaćeno standardom „najboljeg interesa deteta“? Navedite pravno obavezujuće dokumente i dajte objašnjenja o institucijama koje su uključene, uključujući i njihove dužnosti u vezi sa incidentima nasilja. Da li postoje podaci/istraživanja koja pokazuju kako se tumači standard „najboljeg interesa deteta“ u kontekstu nasilja prema ženama? Navedite ko je radio istraživanje i ključne nalaze.

Iako je na nivou zakonske legislative, kako u građanskoj tako i krivičnoj oblasti zaštite, postignut značajan napredak zaštite žrtava nasilja u porodici i u izvesnoj meri nasilja prema ženama, **ne postoji jasan zakonski osnov koji bi obezbedio da se nasilje prema ženama u porodici i nasilje prema deci (kao žrtvama ili svedocima) na jasan i nedvosmislen način poveže u kontekstu donošenja odluka o roditeljskim pravima i obavezama.**

Prema ustavnim jemstvima, sva ili pojedina prava mogu jednom ili oboma roditeljima biti oduzeta ili ograničena samo odlukom suda, ako je to u najboljem interesu deteta, u skladu sa zakonom. **Porodični zakon**¹⁶ (čl. 61) propisuje da pravo deteta da održava lične odnose sa roditeljem sa kojim ne živi može biti ograničeno samo sudskom odlukom kada je to u najboljem interesu deteta. Sud može doneti odluku o ograničavanju prava deteta da održava lične odnose sa roditeljem sa kojim ne živi ako postoje razlozi da se taj roditelj potpuno ili delimično liši roditeljskog prava ili u slučaju nasilja u porodici.

Kako zakonskom odredbom nije precizirano da li se slučaj „nasilja u porodici“ odnosi isključivo na nasilje prema detetu ili i prema drugom supružniku, **u praksi često postojanje nasilja u porodici ne utiče na odluku o roditeljskom pravu odnosno obavezama**, pa su moguće situacije u kojima roditelj može biti nasilan prema drugom roditelju, ali standard „najbolji interes deteta“ preteže nad tom činjenicom. Iako se nasilje u supružničkom ili partnerskom odnosu kojem deca prisustvuju nesporno može okarakterisati kao psihičko nasilje nad decom, ovakvo shvatanje je u praksi retko, pa se najbolji interes deteta češće tumači kao interes deteta da održava odnose sa drugim roditeljem.

Kada je u pitanju rad sa roditeljima, pre pokretanja postupka za lišenje roditeljskog prava centar za socijalni rad kao organ starateljstva se može opredeliti za mere korektivnog nadzora. Ni u ovim odredbama se ne pominje nasilje u porodici kao faktor koji utiče na donošenje odluke niti način izvršenja odluka centra za socijalni rad. Iako je u Posebnom protokolu o postupanju centara za socijalni rad – organa starateljstva – u slučajevima nasilja u porodici i nasilja nad ženama **dete identifikovano kao indirektna žrtva nasilja, nema jasnog naznačenja na koji način će se istovremeno osigurati bezbednost žrtve i ostvarenje prava deteta na lične kontakte sa nasilnim roditeljem.** Centri

¹⁶ Porodični zakon, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011.

Materijalno krivično pravo

za socijalni rad aktivno su legitimisani da pokreću postupak za lišenje roditeljskog prava i takođe se mogu pojaviti kao tužioci u postupcima za zaštitu od nasilja u porodici i zaštitu prava deteta. Takođe, ostvarujući svoju zaštitnu odnosno preventivnu i koordinirajuću ulogu, u skladu sa Opštim protokolom o zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja, imaju i zadatak da uspostave kontakt sa drugim organima i ustanovama.

Nedavno sprovedeno istraživanje ukazuje na zabrinjavajuću praksu centara za socijalni rad da preispituju roditeljske kapacitete nenasilnog roditelja – žrtve nasilja u partnerskom odnosu – i u nemalom broju slučajeva predlažu ograničavanje roditeljskih prava zbog nemogućnosti žrtve da se u datim okolnostima (nasilja koje trpi) stara o detetu.¹⁷

c. Da li postoje posebne mere koje se uzimaju u obzir i, ako je neophodno, primenjuju kako bi se osiguralo da prava na posete i starateljstvo ne ugrožavaju prava i bezbednost žrtve, kao i prava i bezbednost deteta? Navedite uslove. Ko je odgovoran za primenu ovih mera (policija, centri za socijalni rad itd.)? Da li postoje dostupni statistički podaci o broju ovih mera odobrenih u odnosu na broj porodica sa donetim odlukama o pravu na posetu / starateljstvu?

Ukoliko u sudskom postupku nije određena jedna ili više mera zaštite od nasilja u porodici, ne postoje druge mere koje bi obezbedile sigurnost žrtve prilikom sprovođenja određenog modela održavanja ličnih odnosa roditelja sa detetom. I kada postoji mera zaštite od nasilja u porodici, u praksi često izostaje preciziranje načina preuzimanja deteta kojim bi se izbegao kontakt između roditelja, što može da ugrozi sigurnost žrtve.

d. Pored slučajeva nasilja u porodici, da li su ove posebne mere bile primenjene i na druge oblike nasilja (seksualno nasilje, fizičko nasilje, prisilni brakovi itd.)? Ako je odgovor potvrđan, navedite te slučajeve.

Ne postoje osnovi da se neke od mera koje se odnose na nasilje u porodici primene i u drugim slučajevima nasilja iz Konvencije.

Građanske posledice prinudnih brakova

▪ Član 32

Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da se brakovi sklopljeni pod prinudom mogu smatrati ništavnim ili predmetom poništenja, odnosno razvoda bez nepotrebnog finansijskog ili administrativnog opterećivanja žrtve.

a. Da li pravni okvir pruža osnov za poništavanje braka zaključenog uz upotrebu sile? Navedite i opišite proceduru. Moraju li žrtve da plaćaju neke naknade, ili da obezbede neke druge dokaze, osim svedočenja? Da li žrtve imaju različit status u postupku za okončanje prinudnog braka? Ako je odgovor potvrđan, navedite razlike.

Prema **Porodičnom zakonu**,¹⁸ brak je zakonom uređena zajednica muškarca i žene, a može se sklopiti samo na osnovu slobodnog pristanka budućih supružnika. Prinuda predstavlja jedan od osnova rušljivosti braka, pa se takav brak u sudskom postupku može poništiti. Prinuda postoji kada je drugi supružnik ili neko treći silom ili pretnjom izazvao opravdan strah kod supružnika i kada je on/ona zbog toga pristao na sklapanje braka. Strah se smatra opravdanim kada se iz okolnosti vidi da je ugrožen život, telo ili drugo značajno dobro jednog ili drugog supružnika ili trećeg lica.

¹⁷ Autorka istraživanja je Tanja Ignjatović (2013a).

¹⁸ Porodični zakon, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011.

Rok za podnošenje tužbe za poništenje rušljivog braka (zaključenog usled prinude ili zablude) iznosi godinu dana od prestanka prinude ili zablude. Pravo na pokretanje postupka ima supružnik koji je sklopio brak pod prinudom. Postupak se vodi po pravilima opšteg parničnog postupka opisanog u delu analize koja se odnosi na članove 29 i 30 Konvencije (dokazivanje i teret troškova postupka).

Brak ne može sklopiti lice koje nije navršilo 18. godinu života, a sud može iz opravdanih razloga dozvoliti sklapanje braka licu koje je navršilo 16. godinu života ako je dostiglo potrebnu duševnu i telesnu zrelost. U skladu sa **Zakonom o vanparničnom postupku**,¹⁹ o dozvoli za stupanje u brak maloletnog lica sud odlučuje u vanparničnom postupku, uz obavezu da ispita sve okolnosti koje su od značaja za utvrđenje da li postoji slobodna volja i želja maloletnika da zaključi brak i uz učešće organa starateljstva. Žalbu na rešenje kojim se odbija predlog za zaključenje braka može podneti samo maloletno lice.

Psihičko nasilje

▪ Član 33

Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da namerno ponašanje, koje ozbiljno narušava psihički integritet nekog lica prinudom odnosno pretnjama, bude inkriminisano.

a. Da li je psihičko nasilje kao što je definisano u članu 33 Konvencije prepoznato kao krivično delo? Ako je odgovor potvrđan, navedite definiciju, propisane kazne, izvor i uporedite sa definicijom Konvencije. Molimo vas da date komentar da li postoji razlika između situacije kada je to jedan jedini incident, ili je potrebno da to bude obrazac ponašanja.

Ukoliko se radi o psihičkom nasilju koje je učinjeno van kruga porodice (prema zakonskoj definiciji), **Krivični zakonik Republike Srbije**²⁰ predvideo je njegovo sankcionisanje kroz dve odredbe – krivično delo prinude (čl. 135) i krivično delo ugrožavanje sigurnosti (čl. 137). U oba slučaja Krivični zakonik definiše pretnju, tj. psihičko nasilje, kao radnju izvršenja dela koje za posledicu ima u prvom slučaju (neželjeno) činjenje, nečinjenje ili trpljenje, a u drugom ugrožavanje sigurnosti. Dok je kod ugrožavanja sigurnosti neophodna kvalifikovana pretnja (napadom na život ili telo), za delo prinude dovoljno je da je psihičko nasilje, ma kakve prirode bilo, dovelo do željenog cilja, tj. ostvarenja posledice dela. Zakonodavac je u odredbi krivičnog dela ugrožavanje sigurnosti precizirao da se delo može izvršiti i kada je pretnja upućena na život ili telo lica bliskog žrtvi (oštećenom).

Za osnovni oblik krivičnog dela prinuda propisana je kazna do tri godine zatvora. Kao teži oblik relevantan za ovo istraživanje predviđena je pretnja izvršena na svirep način, kao i pretnja ubistvom ili teškom telesnom povredom, odnosno otmicom. Za ovaj oblik predviđena je kazna zatvora od šest meseci do pet godina. Za osnovni oblik krivičnog dela ugrožavanje sigurnosti propisana je novčana kazna ili zatvor do jedne godine.

Kada je reč o krivičnom delu nasilje u porodici (čl. 194), njegov osnovni oblik obuhvata ne samo primenu fizičkog nasilja već i „kvalifikovane pretnje“, tj. verbalno nasilje usmereno na život ili telesni integritet člana porodice, kao i ugrožavanje sigurnosti i integriteta člana porodice kroz uznemiravanje, drsko i bezobzirno ponašanje (psihičko nasilje). Za osnovni oblik ovog krivičnog dela propisana je kazna zatvora od tri meseca do tri godine. Pravo na zaštitu od nasilja u porodici u krivičnom postupku ima član porodice kojim se, prema odredbama Krivičnog zakonika, smatraju

¹⁹ Zakon o vanparničnom postupku, *Službeni glasnik SRS*, br. 25/1982 i 48/1988; i *Službeni glasnik RS*, br. 46/1995 – dr. zakon, 18/2005 – dr. zakon, 85/2012, 45/2013 – dr. zakon i 55/2014.

²⁰ Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013.

Materijalno krivično pravo

supružnici, njihova deca, preci supružnika u pravoj liniji krvnog srodstva, vanbračni partneri i njihova deca, usvojlac i usvojenik, hranilac i hranjenik. Članovima porodice smatraju se i braća i sestre, njihovi supružnici i deca, bivši supružnici i njihova deca, ali i roditelji bivših supružnika, ako žive u zajedničkom domaćinstvu, kao i lica koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, i ako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu. **Ovom odredbom krug zaštićenih lica od nasilja u porodici znatno je sužen u odnosu na oblast porodičnopravne zaštite.**

Automni ženski centar je predložio izmenu Krivičnog zakonika kojom se izjednačava krug zaštićenih lica od nasilja u porodici u skladu sa Porodičnim zakonom.²¹

b. Ako jeste krivično delo, koliko je bilo presuda u toku poslednje dve godine? Navedite podatke na godišnjem nivou. Koje su najčešće kazne? Da li postoje raspoloživi podaci o učiniocima i žrtvama: pol, starost, odnos sa žrtvom? Ako je odgovor potvrđan, navedite relevantne informacije.

Imajući u vidu nepotpunu statistiku koja mnoge od značajnih podataka ne prati (odnos učinioca i žrtve/oštećenih, kvalifikacije pojedinačnih dela, relacije prikupljenih podataka), **izuzetno je teško sagledati i oceniti kaznenu politiku prema kriminalitetu uopšte, kao i prema pojedinačnim krivičnim delima.**

Podaci Republičkog zavoda za statistiku za 2011. ukazuju na to da je u ovoj godini bilo značajne razlike između broja prijavljenih, optuženih i osuđenih lica. Naime, od ukupno 100 lica prijavljenih za krivično delo prinuda (od kojih četiri ženskog pola), njih 84 su bila optužena. Interesantno je da je broj optuženih lica ženskog pola nešto veći nego u grupi lica prijavljenih za krivično delo prinude – njih je ukupno 7. Statistika beleži da je 48 lica bilo oglašeno krivim, a od toga je jedna osoba bila ženskog pola. Za krivično delo ugrožavanje sigurnosti bilo je prijavljeno 1.899 lica (1.722 lica muškog i 177 ženskog pola). Ukupno je bilo optuženo 518 punoletnih osoba, od kojih 51 ženskog pola, dok je broj osuđenih iznosio 388, od kojih je 25 lica bilo ženskog pola. Interesantan je i podatak da je za krivično delo ugrožavanje sigurnosti, javni tužilac odustao od gonjenja posle glavnog pretresa u 53 slučaja, a za krivično delo prinuda ni u jednom slučaju.

Kada su u pitanju podaci koji se odnose na krivično delo nasilje u porodici za 2011. godinu, broj prijavljenih bio je 3.550, od toga 282 ženskog pola, dok je 1.918 lica bilo optuženo za ovo delo, od čega 109 ženskog pola. Ukupan broj osuđenih osoba za ovo krivično delo iznosio je 1.582, od kojih 81 lice ženskog pola. U 2011. godini, od ukupnog broja osuđenih lica za krivična dela izvršena van porodice, u oko 2/3 slučajeva sud je izrekao uslovnu osudu: za krivično delo prinuda ova sankcija je izrečena u 32 slučaja (66,6%), a za ugrožavanje sigurnosti u 251 slučaju (64,5%). Kazna zatvora je dosuđena u 13 slučajeva (27%) za delo prinude i u 54 postupka (13,9%) za ugrožavanje sigurnosti. **Nešto veći procent izrečenih uslovnih osuda statistika beleži kada je reč o slučajevima nasilja u porodici:** od ukupno 1.616 osuđenih lica, prema 1.135 (oko 70%) sud je doneo meru upozorenja – uslovnu osudu, kao i bezuslovnu kaznu zatvora – u 360 slučajeva (22,2%).

Kada je reč o podacima koji se odnose na žrtve, tj. oštećena lica, treba napomenuti da raspoložemo nepotpunim informacijama, koje se ne odnose na sva oštećena i osuđena lica, već na one predmete u kojima su sudovi dostavili podatke i o žrtvama. **Podaci o žrtvama se vode prema starosti i polu, ali bez njihovog ukrštanja. Istovremeno, statistika ne beleži odnos u kojem se nalaze učinilac i oštećeni/-a** (da li je reč o članu porodice, poznatom licu). U 2011. godini, od 48 lica osuđenih za krivično delo prinuda, u samo 25 slučajeva sudovi su dostavili podatke o žrtvama. Njih je bilo ukupno 27, od kojih 6 lica ženskog pola i 2 maloletne žrtve (u kategoriji od 14 do 18 godina). Statistika vezana za krivično delo ugrožavanje sigurnosti pokazuje da je za 257 osuđenih lica sud prikupio podatke o 451 žrtvi, od kojih su 184 bile ženskog pola (40,7%). Indikativan je i podatak da je 50 lica bilo maloletno, od kojih 27 dece do 14 godina starosti (11%). Kada je u pitanju nasilje u porodici, sudovi su dostavili podatke o 1.674 žrtve (oštećenih lica) za 1.322 punoletna osuđena lica. Od ukupnog broja žrtava – 1.674 – 1.240 (75%) čine žene. Sudska statistika beleži da su za osuđena lica za koja se vodila evidencija o žrtvama bila 154 deteta, od kojih 84 starosti ispod 14 godina.

²¹ Predloge je u ime AŽC-a sastavila advokatica Vanja Macanović. Kompletno obrazloženje predloga videti u **Prilogu br. 2.**

Materijalno krivično pravo

Za sada dostupni podaci o punoletnim učiniocima krivičnih dela koji se odnose na 2012. godinu pružaju samo delimičan uvid u kaznenu politiku pravosudnih organa. Naime, izostaju podaci o žrtvi, njenom polu i starosti, kao i optuženjima. Broj ukupno prijavljenih lica za krivično delo prinuda u ovoj godini bio je 119, od kojih je 60 osoba osuđeno. Kazna zatvora bila je izrečena u 19 slučajeva (31,6%), a 35 lica bilo je (58,3%) kažnjeno uslovnom osudom. Kada je u pitanju delo ugrožavanje sigurnosti, broj prijavljenih lica za ovo delo iznosio je 2.181, a broj osuđenih 493. Od toga je za 122 lica (24,7%) dosuđena kazna zatvora, dok je prema 322 (65,3%) osuđena lica izrečena uslovna osuda. Za krivično delo nasilje u porodici, u toku 2012. godine, bila su prijavljena 3.624 lica, od kojih su osuđena 1.472. Kazna zatvora izrečena je u 436 slučajeva (29,6%), dok je prema 990 lica sud doneo meru uslovne osude (67,2%).

c. *Ako jeste krivično delo, ko inicira gonjenje (javni tužilac ili privatni tužilac / žrtva)?*

Gonjenje za sva tri navedena krivična dela preduzima se po službenoj dužnosti.

d. *Da li je vaša zemlja stavila rezervu na ovaj član, i umesto toga obezbedila građansku parnicu? Ako jeste, da li mere ustanovljene za građanske parnice ispunjavaju kriterijume delotvornosti, srazmernosti i ravnopravnog tretmana?*

Srbija nije stavila rezervu na član 33 Konvencije. Kada su u pitanju predviđene sankcije, čini se da postoji diskrepancija u odnosu na zaprećene i izrečene kazne učiniocima ovih dela. Ipak, sama statistika ne nudi pouzdan osnov za zaključak bilo koje vrste, jer ne prati značajne podatke, niti nudi relacije između ključnih informacija.

Proganjanje

▪ Član 34

Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da namerno ponašanje ponavljanjem pretnji upućenih drugom licu, koje uzrokuju da se lice plaši za svoju bezbednost, bude inkriminisano.

a. *Da li je proganjanje, kao što je definisano u članu 34 Konvencije, priznato kao krivično delo u vašoj zemlji? Ako je odgovor potvrđan, navedite definiciju, propisane kazne i izvore, i uporedite sa definicijom Konvencije. Molimo da date komentar ako postoje neke razlike.*

Iako se može tvrditi da šire posmatrano, delo ugrožavanja sigurnosti iz čl. 138 **Krivičnog zakonika**²² može obuhvatiti neke od slučajeva proganjanja, **priroda kontinuiranog zastrašivanja, immanentna ovom delu, izostaje iz trenutne definicije.**

b. *Ako jeste krivično delo, koliko je bilo presuda u toku poslednje dve godine? Navedite podatke na godišnjem nivou. Koje su najčešće kazne? Da li postoje raspoloživi podaci o počiniocima i žrtvama: pol, starost, odnos sa žrtvom? Ako je odgovor potvrđan, navedite relevantne informacije.*

c. *Ako jeste krivično delo, ko inicira gonjenje (javni tužilac ili privatni tužilac / žrtva)?*

Pitanja pod tačkama b. i c. nisu primenljiva.

²² Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013.

d. Da li je vaša zemlja stavila rezervu na ovaj član i umesto toga obezbedila građansku parnicu? Ako jeste, da li mere ustanovljene za građanske parnice ispunjavaju kriterijume delotvornosti, srazmernosti i ravnopravnog tretmana?

Srbija nije stavila rezervu na ovaj član.

Autonomni ženski centar je predložio uvođenje ovog krivičnog dela.²³

▪ *Uneti novo delo pod nazivom*

Proganjanje

(1) Ko ustrajno i kroz duže vreme prati ili uhodi drugu osobu, ili s njom direktno ili preko treće osobe ili na drugi način nastoji da uspostavi neželjeni kontakt, pa time kod nje izazove promenu životnih navika, teskobu ili strah za njenu sigurnost ili sigurnost njoj bliskih osoba, osudiće se kaznom zatvora do tri godine.

(2) Ako je delo iz stava 1 učinjeno u odnosu na člana porodice, osobu s kojom je učinilac bio u emotivnoj ili seksualnoj vezi ili prema maloletnom licu, učinilac će se kazniti kaznom zatvora od jedne do pet godina.

Fizičko nasilje

▪ Član 35

Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da namerno počinjena dela fizičkog nasilja nad drugim licem budu inkriminisana.

a. Da li je fizičko nasilje kao što je definisano u članu 35 Konvencije priznato kao krivično delo? Ako je odgovor potvrđan, navedite definiciju, propisane kazne, izvore, i uporedite sa definicijom Konvencije. Molimo da date komentar ako postoje neke razlike.

Kada je u pitanju fizičko nasilje kao oblik nasilja prema ženama izvršeno u odnosu na lica koja se ne smatraju članovima porodice, čini se da krivična dela propisana **Krivičnim zakonikom**,²⁴ kao što su teška telesna povreda (čl. 121) i laka telesna povreda (čl. 122), u najvećoj meri odražavaju prirodu nasilja definisanog u članu 35 Konvencije. Istovremeno, treba napomenuti da i krivično delo prinuda može biti izvršeno upotrebom sile, te se i ovo delo donekle može odnositi na radnje fizičkog nasilja. Svako nanošenje telesne povrede ili narušavanja zdravlja, bez obzira na koji način izvršeno, kažnjivo je po Krivičnom zakoniku.

Krivično delo teška telesna povreda čini lice koje drugog teško telesno povredi ili mu teško naruši zdravlje, a za ovaj osnovni oblik krivičnog dela zaprećena je kazna zatvora od šest meseci do pet godina. Ako je doveden u opasnost život povređenog/-e, ili je pak uništen ili trajno i u znatnoj meri oštećen ili oslabljen neki važan deo njegovog/njenog tela odnosno važan organ, ili je prouzrokovana trajna nesposobnost za rad povređenog/-e ili trajno i teško narušenje njegovog/njenog zdravlja odnosno unakaženost – zaprećena je kazna zatvora od jedne do osam godina. U slučaju da je nastupila smrt povređenog lica, predviđena je kazna zatvora od dve do

²³ Predloge je u ime AŽC-a sastavila advokatica Vanja Macanović. Kompletno obrazloženje predloga videti u **Prilogu br. 2**.

²⁴ Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013.

Materijalno krivično pravo

dvanaest godina. Krivično delo laka telesna povreda čini lice koje drugog lako telesno povredi ili mu lako naruši zdravlje, a za osnovni oblik je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine.

Kada je reč o nasilju izvršenom prema članu porodice, definicija krivičnog dela nasilje u porodici (čl. 194) obuhvata primenu (fizičkog) nasilja koje ne mora za posledicu imati telesnu povredu ili narušavanje zdravlja, već ugrožavanje spokojstva, telesnog integriteta, duševnog stanja žrtve. Primena sile koja narušava integritet žrtve nasilja u porodici dovoljna je za izvršenje ovog krivičnog dela. Za osnovni oblik ovog dela propisana je kazna zatvora od tri meseca do tri godine. Ukoliko nastupi teška telesna povreda ili teže narušavanje zdravlja, reč je o težem obliku dela nasilje u porodici, za koje je propisana kazna zatvora od dve do deset godina (čl. 194, stav 2). U slučaju da nastupi smrt člana porodice propisana je kazna od tri do petnaest godina zatvora.

b. Ako jeste krivično delo, koliko je bilo presuda u toku poslednje dve godine? Navedite podatke na godišnjem nivou. Koje su najčešće kazne? Da li postoje raspoloživi podaci o učiniocima i žrtvama: pol, starost, odnos sa žrtvom? Ako je odgovor potvrđan, navedite relevantne informacije.

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku,²⁵ broj prijavljenih lica za krivično delo teška telesna povreda u 2011. bio je 1.197, od kojih 30 ženskog pola. Od ukupno 804 lica optužena za krivično delo teška telesna povreda 41 je bila ženskog pola, dok je broj osuđenih lica bio 680, od kojih 30 ženskog pola. Bezuslovna kazna zatvora izrečena je u 178 (26,17%) slučajeva, dok je za 482 lica sud izrekao uslovnu osudu (70,8%). Za krivično delo laka telesna povreda bila su prijavljena 1.823 lica, od toga 155 ženskog pola. Sudovi su osudili 1.110 lica za delo laka telesna povreda, pri čemu je njih 118 bilo ženskog pola. Bezuslovnu kaznu zatvora sudovi su izrekli u 103 slučaja (9,27%), a uslovnu osudu za 725 punoletnih lica (65,3%).

Kada su u pitanju podaci o žrtvama, za svega 55 lica osuđenih za delo teška telesna povreda i 50 lica osuđenih za delo laka telesna povreda sudovi su dostavili statistiku o oštećenima. Ukupno 56 osoba je bilo identifikovano u postupcima za delo teška telesna povreda. Od tog broja 12 njih je bilo ženskog pola. Za delo laka telesna povreda sud je dostavio statistiku za 52 žrtve, od kojih je 11 ženskog pola. U jednom slučaju sud je dostavio podatak o maloletnoj žrtvi, starosti ispod 14 godina.

Za 2012. godinu Republički zavod za statistiku²⁶ beleži 1.201 lice prijavljeno za krivično delo teška telesna povreda, a 1.802 osobe za delo laka telesna povreda. Kada su u pitanju lica osuđena za krivično delo teška telesna povreda, njih je u 2012. godini bilo 730. Kazne zatvora sud je izrekao u 236 (32,32%) slučajeva, a uslovnu osudu u 475 (65,06%). Za delo laka telesna povreda sud je prema 156 (14,82%) počinitelaca izrekao kaznu zatvora, a prema 634 (60,26%) uslovne osude. Broj ukupno osuđenih lica za krivično delo laka telesna povreda iznosio je 1.052.

Podaci za krivično delo nasilje u porodici prikazani su u delu analize koji se odnosi na član 34 Konvencije.

c. Ako jeste krivično delo, ko inicira gonjenje (javni tužilac ili privatni tužilac / žrtva)?

Ukoliko je reč o osnovnom obliku krivičnog dela laka telesna povreda, gonjenje se preduzima po privatnoj tužbi. Za druge oblike, kao i druga navedena dela, gonjenje se preduzima po službenoj dužnosti.

d. Da li je vaša zemlja stavila rezervu na ovaj član, i umesto toga obezbedila građansku parnicu (npr. sudska zabrana)? Ako jeste, da li mere ustanovljene za građanske parnice ispunjavaju kriterijume delotvornosti, srazmernosti i ravnopravnog tretmana?

Srbija nije stavila rezervu na ovaj član.

²⁵ Republički zavod za statistiku (2012): Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2011 – prijave, optuženja i osude, *Bilten* 558, str. 14–67.

²⁶ Republički zavod za statistiku (2013): Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2012, *Saopštenje – Statistika pravosuđa*, str. 3–8.

Seksualno nasilje, uključujući silovanje

▪ Član 36

1) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da sledeći vidovi namernog ponašanja budu inkriminirani:

- a) vaginalna, analna ili oralna penetracija seksualne prirode na telu drugog lica bez njenog, odnosno njegovog pristanka, korišćenjem bilo kog dela tela, odnosno predmeta;
- b) druge seksualne radnje sa licem bez njenog, odnosno njegovog pristanka;
- c) navođenje drugog lica na pokušaj seksualnih radnji sa trećim licem bez njenog, odnosno njegovog pristanka.

2) Pristanak mora da bude dobrovoljan i nastao kao ishod slobodne volje lica procenjene u kontekstu datih okolnosti.

3) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da se odredbe iz stava 1 ovog člana, takođe, primenjuju na dela počinjena nad bivšim, odnosno sadašnjim supružnicama ili partnerkama u skladu sa domaćim propisima.

a. Da li je seksualno nasilje kao što je definisano u članu 36 Konvencije priznato kao krivično delo? Ako je odgovor potvrđan, navedite definiciju, propisane kazne, izvore, i uporedite sa definicijom Konvencije. Molimo vas da date komentar ako postoje neke razlike.

Iako **Krivični zakonik**²⁷ navodi niz krivičnih dela protiv polne slobode, **analiza pojedinačnih definicija – pre svega, radnje izvršenja i uslova pod kojima je ona izvršena – upućuje na zaključak da je na delu neusaglašenost pozitivnih krivičnopravnih odredbi sa zahtevima Konvencije.**

Prema zakonskoj definiciji, krivično delo silovanje (čl. 178) čini onaj ko prinudi drugog na obljubu ili sa njom izjednačen čin upotrebom sile ili pretnjom da će neposredno napasti na život ili telo tog ili njemu bliskog lica, za šta je zaprećena kazna zatvora od tri do dvanaest godina (stav 1). Ako je delo iz stava 1 učinjeno pretnjom da će se za to ili njemu blisko lice otkriti nešto što bi škodilo njegovoj časti ili ugledu ili pretnjom drugim teškim zlom, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do deset godina (stav 2). Ako je usled dela iz stavova 1 i 2 nastupila teška telesna povreda, ili ako je delo izvršeno od strane više lica, ili na naročito svirep ili naročito ponižavajući način, ili prema maloletniku, ili je delo imalo za posledicu trudnoću, učinilac će se kazniti zatvorom od pet do petnaest godina. Ako je usled dela iz stavova 1 i 2 nastupila smrt lica prema kojem je delo izvršeno ili je delo učinjeno prema detetu, učinilac će se kazniti zatvorom od najmanje deset godina.

Krivično delo obljuba nad nemoćnim licem (čl. 179) čini onaj ko nad drugim izvrši obljubu ili sa njom izjednačen čin iskoristivši duševno oboljenje, zaostali duševni razvoj, drugu duševnu poremećenost, nemoć ili kakvo drugo stanje tog lica usled kojeg ono nije sposobno za otpor, za šta je zaprećena kazna zatvora od dve do deset godina (stav 1). Ako je usled dela iz stava 1 nastupila teška telesna povreda nemoćnog lica ili ako je delo izvršeno od strane više lica, ili na naročito svirep ili naročito ponižavajući način, ili je učinjeno prema maloletniku, ili je delo imalo za posledicu trudnoću, učinilac će se kazniti zatvorom od pet do petnaest godina (stav 2). Ako je usled dela iz st. 1 i 2 nastupila smrt lica prema kojem je delo izvršeno ili ako je delo učinjeno prema detetu, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina.

Krivično delo obljuba sa detetom (čl. 180) čini onaj ko izvrši obljubu ili sa njom izjednačen čin sa detetom, za šta je zaprećena kazna zatvora od tri do dvanaest godina (stav 1). Ako je usled dela iz

²⁷ Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013.

stava 1 nastupila teška telesna povreda deteta prema kojem je delo izvršeno ili je delo izvršeno od strane više lica ili je delo imalo za posledicu trudnoću, učinilac će se kazniti zatvorom od pet do petnaest godina (stav 2). Ako je usled dela iz stavova 1 i 2 ovog člana nastupila smrt deteta, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina. Učinilac se neće kazniti za delo iz stava 1 ako između njega i deteta ne postoji značajnija razlika u njihovoj duševnoj i telesnoj zrelosti.

Krivično delo obljuba zloupotrebom položaja (čl. 181) čini onaj ko zloupotrebom svog položaja navede na obljubu ili sa njom izjednačen čin lice koje se prema njemu nalazi u odnosu kakve podređenosti ili zavisnosti, za šta je zaprećena kazna zatvora od tri meseca do tri godine (stav 1). Nastavnik, vaspitač, staralac, usvojilac, roditelj, očuh, maćeha ili drugo lice koje zloupotrebom svog položaja ili ovlašćenja izvrši obljubu ili sa njom izjednačen čin sa maloletnikom koji mu je poveren radi učenja, vaspitavanja, staranja ili nege, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina (stav 2). Ako je delo iz stava 2 učinjeno prema detetu, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do dvanaest godina (stav 3). Ako je delo iz stavova 1 do 3 imalo za posledicu trudnoću, učinilac će se kazniti za delo iz stava 1 zatvorom od šest meseci do pet godina, za delo iz stava 2 zatvorom od dve do dvanaest godina, a za delo iz stava 3 zatvorom od tri do petnaest godina. Ako je usled dela iz stava 3 nastupila smrt deteta, učinilac će se kazniti zatvorom u trajanju od najmanje deset godina.

Krivično delo nedozvoljene polne radnje (čl. 182) čini onaj ko pod uslovima iz čl. 178, st. 1 i 2, 179, stav 1, i 181, st. 1–3, ovog zakonika izvrši neku drugu polnu radnju, za šta je zaprećena novčana kazna ili zatvor do tri godine (stav 1). Ko pod uslovima iz člana 180, stav 1, ovog zakonika izvrši neku drugu polnu radnju, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina. Ako je usled dela iz stavova 1 i 2 nastupila teška telesna povreda lica prema kojem je delo izvršeno ili ako je delo izvršeno od strane više lica ili na naročito svirep ili naročito ponižavajući način, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do deset godina. Ako je usled dela iz stavova 1 i 2 nastupila smrt lica prema kojem je delo izvršeno, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje pet godina.

Radnja izvršenja „obljuba ili sa njom izjednačen čin“, predviđena krivičnim delima silovanje (čl. 178) i delima obljube (čl. 179, čl. 180, čl. 181), **ne obuhvata sve radnje predviđene Konvencijom**. U članu 36, st. 1, Konvencije nabrajaju se oblici seksualnog nasilja, uključujući i silovanje, uz navođenje da se nasilje (penetracija) može izvršiti uz korišćenje predmeta ili drugih delova tela. U kontekstu navedenih odredbi Krivičnog zakonika, **u slučaju penetracije korišćenjem predmeta ili drugog dela tela radilo bi se o nedozvoljenim polnim radnjama za koje je predviđena značajno niža kazna**. Imajući u vidu da je suština seksualnog nasilja povreda ličnog/fizičkog/seksualnog integriteta, trebalo bi proširiti zaštitu i od ovih oblika seksualnog nasilja, koji na žrtvu mogu imati podjednako traumatične posledice kao i radnje definisane krivičnim delom silovanje ili delom obljuba nad detetom.

Istovremeno, seksualno nasilje, uključujući i silovanje, prema definiciji datoj u članu 35 Konvencije, postoji u svim slučajevima kada žrtva nije dala svoj pristanak. Neophodni uslov razdvajanja dobrovoljnog seksualnog odnosa od seksualnog nasilja predstavlja slobodno dat pristanak žrtve. **Krivični zakonik postavlja bitno drugačiji standard kada su u pitanju krivično delo silovanje (čl. 179, st. 1) i delo nedozvoljene polne radnje (čl. 182, st. 1). Za postojanje dela neophodna je upotreba sile ili pretnje da će se napasti na život i telo žrtve ili njoj bliskog lica**. Čini se da je zakonodavac stepen društvene opasnosti seksualnog nasilja gradirao prema radnji izvršenja, a ne posledicama koje na žrtvu može proizvesti.

Izvesna **nedoslednost** se može uočiti i kod osnovnog oblika krivičnog dela silovanje (čl. 178, st. 1), gde je predviđena kazna zatvora od tri do dvanaest godina, dok je za krivično delo obljuba nad nemoćnim licem (čl. 179, st. 1) određen niži minimum i maksimum kazne – od dve do deset godina zatvora. **Čini se neprimerenom propisana novčana kazna za osnovni oblik dela nedozvoljene polne radnje (čl. 182, st. 1)**. Treba napomenuti da je odredbom o ublažavanju kazne Krivični zakonik isključio ovu mogućnost za krivična dela silovanje, obljuba nad nemoćnim licem i obljuba sa detetom, ali je ova mogućnost ostavljena prilikom odmeravanja kazne za lica koja su učinila krivično delo obljuba zloupotrebom položaja (čl. 181) i nedozvoljene polne radnje (čl. 182), što se takođe čini kao **neadekvatno rešenje**.

Materijalno krivično pravo

b. Ako jeste krivično delo, koliko je bilo presuda u toku poslednje dve godine? Navedite podatke na godišnjem nivou. Koje su najčešće kazne? Da li postoje raspoloživi podaci o učiniocima i žrtvama: pol, starost, odnos sa žrtvom? Ako je odgovor potvrđan, navedite relevantne informacije.

Kada je u pitanju kaznena politika za dela seksualnog nasilja u 2011. godini, prema izveštaju Republičkog zavoda za statistiku, broj prijavljenih za krivično delo silovanje obuhvata 131 punoletno lice, od kojih jedno ženskog pola; za delo obljava nad nemoćnim licem – 21 osobu, jedno ženskog pola; za delo obljava sa detetom – 38 punoletnih lica, od kojih jedno ženskog pola; za delo obljava zloupotrebom službenog položaja – 13 učinilaca (nijedno ženskog pola); za delo nedozvoljene polne radnje – 128 osoba, od toga jedna ženskog pola. Prema istom izvoru, broj optuženih osoba u 2011. godini bio je za krivično delo silovanje – 87 učinilaca, nijedan ženskog pola; za delo obljava nad nemoćnim licem – 10 lica, nijedno ženskog pola; za delo obljava sa detetom – 28 lica, nijedno ženskog pola; za delo obljava zloupotrebom službenog položaja – 7 lica, nijedno ženskog pola; za delo nedozvoljene polne radnje – 78 osoba, od kojih tri lica ženskog pola.

Broj osuđenih lica u 2011. godini za krivično delo silovanje iznosi 59, od kojih nijedno nije bilo ženskog pola. Istovremeno, prema svim osuđenim učiniocima sud je izrekao безусловnu kaznu zatvora, ukupno 59 (100%). Isti odnos je kod dela obljava nad nemoćnim licem, osam lica je osuđeno i prema svima je izrečena kazna bezuslovnog zatvora (100%). Kada je reč o delu obljava nad detetom, za ukupno 21 osuđeno lice, sud je odredio kaznu zatvora prema 19 učinilaca (90,47%). U dva slučaja sud se opredelio za uslovnu osudu. Za krivično delo obljava zloupotrebom položaja osuđeno je ukupno 6 izvršilaca i prema svima je izrečena kazna zatvora (100%). Kada je u pitanju kaznena politika za delo nedozvoljene polne radnje, od ukupno 58 osuđenih lica njih 2 su bila ženskog pola. Za 36 osoba sud je izrekao безусловnu kaznu zatvora (62,06%), dok je u 18 slučajeva izrečena uslovna osuda (31,03%). Za 3 lica sud je izrekao novčanu kaznu.

Podaci o žrtvama ukazuju da je najveći broj žrtava bio ženskog pola – ukupno su za sva krivična dela seksualnog nasilja za koja su sudovi dostavili podatke (51 učinilac) bile 63 žrtve, od kojih je 50 ženskog pola. Posebno zabrinjava podatak o broju maloletne dece – ukupno 45, od kojih je 30 bilo mlađe od 14 godina.

Kada je u pitanju (nepotpuna) statistika iz 2012. godine, broj prijavljenih lica za krivično delo silovanje iznosi 121, a osuđenih 67. Od ukupnog broja osuđenih, 64 lica su bila osuđeno na kaznu zatvora, prema jednom licu je izrečena uslovna osuda, a prema dva lica je izrečena vaspitna mera. Za delo obljava nad nemoćnim licem bile su prijavljene 22 osobe, dok je broj osuđenih lica bio 11. Na безусловnu kaznu zatvora osuđeno je 10 osoba, dok je prema jednom licu izrečena vaspitna mera.

Za obljobu nad detetom bilo je prijavljeno 28 lica, osuđeno 25 osoba, od toga njih 20 na kaznu zatvora. Prema 4 osobe je izrečena uslovna osuda, dok je u jednom slučaju izrečena mera rad u javnom interesu. Broj prijavljenih lica za krivično delo obljoba zloupotrebom položaja iznosio je 28, u 9 slučajeva sud je osudio učinioce za ovo delo, od kojih je prema 8 izrekao kaznu zatvora, a u 1 slučaju izrekao uslovnu osudu. Za delo nedozvoljene polne radnje, bila su prijavljena 124 lica, osuđeno je 65, od kojih je prema 42 lica izrečena безусловna kazna zatvora, a u 18 slučajeva uslovna osuda. U 5 slučajeva izrečena je novčana kazna.

c. Ako jeste krivično delo, ko inicira gonjenje (javni tužilac ili privatni tužilac / žrtva)? Da li činjenica da je žrtva supruga ili partner (uključujući i bivšeg) povlači razliku u vezi sa tužbom ili u bilo kojoj drugoj fazi postupka?

Krivični zakonik predviđa da se gonjenje za krivično delo silovanje (čl. 178) i obljoba nad nemoćnim licem (čl. 179) **ukoliko su učinjena prema bračnom drugu, preduzima po predlogu (žrtve)**. Istovremeno, za osnovni oblik dela nedozvoljene polne radnje (čl. 182, st. 1) Zakonik uslovljava gonjenje po predlogu. Za druga dela, gonjenje se preduzima po službenoj dužnosti. **Zakonodavac se neopravdano opredelio da pravi razliku u postupku pravne zaštite od silovanja i obljobe nad nemoćnim licem po osnovu bračnog statusa žrtve, tj. oštećene, čime je uskratio puno angažovanje i adekvatno sankcionisanje teških seksualnih delikata izvršenih među bračnim partnerima.** Imajući u

vidu broj dela koja se kvalifikuju kao nedozvoljeno polno ponašanje i naročito broj maloletnih žrtava, razlikovanje u postupanju organa gonjenja nije u skladu sa Konvencijom.

Autonomni ženski centar dao je predloge za promenu zakonskih definicija krivičnih dela protiv polnih sloboda.²⁸

▪ *Izmeniti definiciju krivičnog dela silovanje tako da čl. 178 sada glasi:*

Ko učini obljubu ili sa njom izjednačen čin, bez obzira na oblik, način vršenja i prirodu tog čina, nad licem koje nije dalo svoj pristanak, kazniće se zatvorom od tri do dvanaest godina.

Ako je delo iz stava 1 učinjeno:

- prema članu porodice,*
- prema žrtvi koja je posebno ranjiva zbog njenih godina, bolesti, zavisnosti, trudnoće, invaliditeta, teške telesne ili duševne smetnje,*
- na osobito okrutan ili osobito ponižavajući način,*
- iz mržnje,*
- zajedno sa jednim ili više učinilaca, a pri tome je prema osobi izvršeno više obljuba ili sa njom izjednačenih činova,*
- uz upotrebu oružja ili opasnog oruđa,*
- na način da je silovana osoba teško povređena ili joj je zdravlje teško narušeno, ili je ostala trudna,*

kazniće se kaznom zatvora od najmanje pet godina.

Ako je krivičnim delom prouzrokovana smrt silovane osobe, učinilac će se kazniti kaznom zatvora od najmanje deset godina.

Treba izmeniti definiciju obljube i sa njom izjednačenog čina kod svih dela iz čl. 179, 180, 181 i 182 Krivičnog zakonika, onako kako je to predloženo u čl. 178:

Ko učini obljubu ili sa njom izjednačen čin, bez obzira na oblik, način vršenja i prirodu tog čina...

Predložena je izmena kaznene politike, s namerom da se izostavi novčana kazna za ova krivična dela.

Traženo je da se gonjenje za ova krivična dela učinjena prema bračnom partneru ne preduzimaju po predlogu, već po službenoj dužnosti.

Podaci o izrečenim kaznama za dela seksualnog nasilja ukazuju da u izvesnoj meri postoji odstupanje od principa efikasne generalne i specijalne prevencije, pa one ne bi mogle zadovoljiti kriterijum „odvraćanja“ od činjenja krivičnog dela.

²⁸ Predloge je u ime AŽC-a sastavila advokatica Vanja Macanović. Kompletno obrazloženje predloga videti u Prilogu br. 2.

Prinudni brak

• Član 37

1) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da prisiljavanje odraslog lica ili deteta da stupi u brak bude inkriminisano.

2) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da namamljivanje odraslog lica, odnosno deteta na teritoriju strane ili države, koja nije njena država boravišta, sa ciljem prinude tog odraslog lica ili deteta da stupi u brak bude inkriminisano.

a. Da li je prisilni brak kao što je definisano u članu 37 Konvencije proglašen za krivično delo? Ako je odgovor potvrđan, navedite definiciju, propisane kazne i izvore, i uporedite sa definicijom Konvencije. Molimo da dostavite komentar ako postoje neke razlike, posebno da li se prinudni brak mora (zvanično) zaključiti. Takođe, kakva vrsta prinude treba da se primeni – samo fizička ili i psihološka? Da li postoji razlika u zahtevu kada je žrtva maloletna?

Krivični zakonik²⁹ ne poznaje delo prinudni brak kao posebno krivično delo na način kako je predviđeno Konvencijom. Ipak, odredbe nekih od inkriminisanih krivičnih dela mogle bi biti primerljive i na ove slučajeve.

Ukoliko je reč o punoletnoj osobi koja se prisiljava na brak, osnov krivičnopravne zaštite mogao bi se naći u krivičnom delu prinuda i kada je u pitanju delo učinjeno van teritorije države boravišta žrtve, eventualno otmice. Naime, kako je već opisano u prethodnim odeljcima, delo prinude postoji kada se žrtva silom ili pretnjom prinudi da nešto učini, ne učini ili trpi. Nije neophodno da bude upotrebljena fizička sila – dovoljno je da postoji pretnja zbog koje se drugo lice prinuđuje na određeno delovanje. Shodno tome, i prinuda na brak (kao neželjeno činjenje) bila bi obuhvaćena ovom vrstom zaštite.

Za postojanje dela neophodno je da je ostvareno neželjeno ponašanje, u smislu da je došlo do sklapanja braka, te sama pretnja ili upotreba sile ne bi bila dovoljna za postojanje ovog dela. Za osnovni oblik prinude zakonodavac je predvideo kaznu zatvora do tri godine. Treba istaći da Krivični zakonik jednako tretira prinudu učinjenu prema punoletnoj osobi i maloletnom licu, jer nije predvideo teže kažnjavanje ukoliko je delo učinjeno prema detetu.

Kada je reč o maloletnim licima kao žrtvama prinudnog braka, moguće je primeniti odredbe zakona o krivičnom delu zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica (čl. 193, st. 2). Ovo krivično delo čini roditelj, usvojlac, staralac ili drugo lice koje zlostavlja maloletno lice, ili ga prinuđava na preteran rad ili rad koji ne odgovara uzrastu maloletnog lica, ili na prosjačenje ili ga iz koristoljublja navodi na vršenje drugih radnji koje su štetne za njegov razvoj. Zaprećena je kazna zatvora od tri meseca do pet godina. Prinuda na brak mogla bi biti obuhvaćena radnjom opisanom kao navođenje na vršenje drugih radnji koje su štetne za njegov razvoj.

Međutim, zakonodavac se opredelio da uz ovu radnju usvoji dodatni uslov – postojanje koristoljubljive namere. U slučajevima izostanka ovog motiva postavlja se pitanje postojanja dela. Ipak, za razliku od prinude, ovde bi se moglo reći da krivično delo postoji i bez ostvarenja posledice (u ovom slučaju sklapanja braka). Poslednje navedenom radnjom izvršenja, inkriminisano je navođenje iz koristoljublja na vršenje drugih radnji koje su štetne za razvoj deteta.

Slično je i sa krivičnim delom trgovina ljudima. Prema zakonskoj definiciji, krivično delo trgovina ljudima (čl. 388) čini onaj ko silom ili pretnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, poverenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih

²⁹ Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013.

Materijalno krivično pravo

isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi, vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji, sakriva ili drži drugo lice, a u cilju eksploatacije njegovog rada, prinudnog rada, vršenja krivičnih dela, prostitucije ili druge vrste seksualne eksploatacije, prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, uspostavljanja ropskog ili njemu sličnog odnosa, radi oduzimanja organa ili dela tela ili radi korišćenja u oružanim sukobima, za šta je zaprećena kazna zatvora od tri do dvanaest godina (stav 1). Za delo iz stava 1 učinjeno prema maloletnom licu učinilac će se kazniti kaznom propisanom za to delo i kad nije upotrebio silu, pretnju ili neki drugi od navedenih načina izvršenja (stav 2). Ako je delo iz stava 1 učinjeno prema maloletnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom od najmanje pet godina (stav 3).

Ako je usled dela iz stavova 1 i 2 nastupila teška telesna povreda nekog lica, učinilac će se kazniti zatvorom od pet do petnaest godina (stav 4). Ako je usled dela iz stava 1 i 3 nastupila smrt jednog ili više lica, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina (stav 5). Ko se bavi vršenjem krivičnog dela iz stavova 1–3 ili je delo izvršeno od strane grupe, kazniće se zatvorom najmanje pet godina (stav 6). Ako je delo iz stavova 1–3 izvršeno od strane organizovane kriminalne grupe, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina (stav 7).

Ko zna ili je mogao znati da je lice žrtva trgovine ljudima, pa iskoristi njen položaj ili drugome omogući iskorišćavanje njenog položaja radi eksploatacije predviđene stavom 1 kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina (stav 8). Ako je delo iz stava 8 učinjeno prema licu za koje je učinilac znao ili je mogao znati da je maloletno, kazniće se kaznom zatvora od jedne do osam godina (stav 9). Pristanak lica na eksploataciju ili na uspostavljanje ropskog ili njemu sličnog odnosa iz stava 1 ne utiče na postojanje krivičnog dela iz stavova 1, 2 i 6.

Ovo krivično delo može pružiti osnov zaštite i za slučajeve prinude na brak, ali zahteva ispunjenje dodatnog uslova – njen konačni cilj je eksploatacija žrtve (seksualne, radne, prosjačenja, vršenja krivičnih dela). Iako žrtva ne mora u konkretnom slučaju biti eksploatisana, za postojanje dela neophodno je dokazati postojanje ovog cilja odnosno namere. Istovremeno, učinilac prilikom izvršenja dela prema punoletnom licu treba da koristi silu ili pretnju, dovodi u zabludu, zloupotrebljava poverenje, odnos zavisnosti itd. Kada su oštećene maloletne žrtve, ovaj uslov izostaje. Kada je reč o delu trgovina ljudima, nije neophodno da je došlo do zaključenja braka, već je dovoljna namera.

U odnosu na delo prinude na brak kako je to definisano članom 37, st. 2, Konvencije, mogle bi se, pored krivičnog dela trgovina ljudima primeniti i odredbe krivičnog dela otmica (čl. 134). Krivično delo otmica čini lice koje silom, pretnjom, obmanom ili na drugi način odvede ili zadrži lice u nameri da od njega iznudi neku imovinsku korist ili da ga prinudi da nešto učini, ne učini ili trpi. Za razliku od krivičnog dela prinuda, zakonodavac je predvideo kao teži oblik delo učinjeno prema maloletnom licu. Ni u ovom slučaju nije neophodno da postoji upotreba sile (fizičkog nasilja), već je dovoljno da postoji pretnja ili obmana. Delo je izvršeno samim zadržavanjem ili odvođenjem lica i kada nije ostvarena namera (da žrtva nešto učini, ne učini ili trpi), u ovom slučaju i kada nije zaključen brak. Predviđena minimalna kazna za osnovni oblik krivičnog dela otmica iznosi dve godine zatvora, a maksimalna deset godina zatvora. Primenom pravila o ublažavanju kazne, u konkretnim slučajevima sud može ublažiti kaznu do šest meseci zatvora. Ukoliko se radi o otmici deteta, zakonom je zabranjeno ublažavanje kazne. Ova zabrana važi i za sve oblike dela trgovina ljudima.

b. Ako jeste krivično delo, koliko je bilo presuda u toku poslednje dve godine? Navedite podatke na godišnjem nivou. Koje su najčešće kazne? Da li postoje raspoloživi podaci o počiniocima i žrtvama: pol, starost, odnos sa žrtvom? Ako je odgovor potvrđan, navedite relevantne informacije.

Izveštaj Republičkog zavoda za statistiku sadrži sledeće podatke koji se odnose na broj prijavljenih, optuženih i osuđenih lica u 2011. godini. Broj prijavljenih lica za krivično delo otmica – 16 lica, nijedno ženskog pola; za delo zlostavljanje i zapuštanje maloletnog lica – 84, od kojih je 40 osoba bilo ženskog pola; za delo trgovina ljudima – 53 lica, od kojih 13 ženskog pola. Broj optuženih lica za krivično delo otmica – 28 osuđenih učinilaca, nijedan ženskog pola; za delo zapuštanje i

Materijalno krivično pravo

zlostavljanje maloletnog lica – 43 lica, od kojih je 26 ženskog pola; za delo trgovina ljudima – 15 osoba, od kojih dva lica ženskog pola. Broj osuđenih lica za krivično delo otmica – 20, nijedno ženskog pola (18 kazni zatvora); za delo zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica – 36 osuđenih, od čega 20 lica ženskog pola (7 osuđeno na kaznu zatvora); za delo trgovina ljudima – 14 osuđenih lica, od kojih dva ženskog pola, a svi su osuđeni na kaznu zatvora.

Kada je reč o izrečenim sankcijama, u grupi osuđenih lica za krivično delo otmica (20), prema 18 njih je izrečena kazna zatvora, a u dva slučaja uslovna osuda uz novčanu kaznu. Za delo zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica, od ukupno 36 osuđenih lica (od kojih 20 ženskog pola), u sedam slučajeva je sud izrekao zatvorsku kaznu, a u 28 slučajeva uslovnu osudu. U jednom slučaju je učinilac oglašen krivim, ali oslobođen od kazne. Za delo trgovina ljudima svih 14 lica osuđeno je na bezuslovnu kaznu zatvora.

Prema dostupnoj statistici koja se odnosi na 2012. godinu, za krivično delo otmica bilo je prijavljeno 46 lica, od kojih je osuđeno 27 (svi na kaznu zatvora). Za delo zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica bila su prijavljena 102 lica, od kojih je 38 osuđeno – 9 na kaznu zatvora, 27 na uslovnu osudu i 2 na rad u javnom interesu. U 2012. godini broj prijavljenih osoba za delo trgovina ljudima bio je 55, od kojih su 34 osuđene – sve na kaznu zatvora.

c. *Ako jeste krivično delo, ko inicira gonjenje (javni tužilac ili privatni tužilac / žrtva)?*

Sva dela se gone po službenoj dužnosti.

Genitalno sakaćenje žena

▪ Član 38

Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da se sledeći vidovi namernog ponašanja inkriminišu:

- a) obrezivanje, infibulacija ili bilo kakvo drugo sakaćenje celih, odnosno bilo kog dela ženskih malih i velikih usmina ili klitorisa;*
- b) prinuda i navođenje žena da se podvrgnu nekoj od radnji navedenih pod tačkom a) ovog člana;*
- c) podsticanje, prinuda, odnosno navođenje devojčice na neku od radnji navedenih pod tačkom a) ovog člana.*

a. *Da li je genitalno sakaćenje žena kao što je definisano u članu 38 Konvencije priznato kao krivično delo? Ako je odgovor potvrđan, navedite definiciju, propisane kazne, izvore, i uporedite sa definicijom Konvencije. Molimo da date komentar ako postoje neke razlike.*

Krivično delo genitalno sakaćenje, kako je predviđeno Konvencijom, nije inkriminisano u Republici Srbiji.

b. *Ako jeste krivično delo, koliko je bilo presuda u toku poslednje dve godine? Navedite podatke na godišnjem nivou. Koje su najčešće kazne? Da li postoje raspoloživi podaci o učiniocima i žrtvama: pol, starost, odnos sa žrtvom? Ako je odgovor potvrđan, navedite relevantne informacije.*

c. *Ako jeste krivično delo, ko inicira gonjenje (javni tužilac ili privatni tužilac / žrtva)?*

Pitanja pod b. i c. nisu primenljiva.

Autonomni ženski centar je predložio uvođenje ovog krivičnog dela.³⁰

▪ *Uneti nov član pod nazivom:*

Sakaćenje ženskih polnih organa

(1) Ko ženskoj osobi potpuno ili delimično ukloni ili trajno promeni spoljašnji deo polnog organa, kazniće se kaznom zatvora od šest meseci do pet godina.

(2) Ko podstrekne ili pomogne ženskoj osobi da sama sebi izvrši radnje opisane u stavu 1 ovoga člana, kazniće se kaznom zatvora do tri godine.

(3) Ko delo iz stava 1 i 2 ovoga člana učini iz mržnje, prema detetu ili članu porodice, kazniće se kaznom zatvora od jedne do osam godina.

Prinudni abortus i prinudna sterilizacija

▪ Član 39

Strane se obavezuju da preuzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da se inkriminišu sledeće namerne radnje:

a) abortus žene bez njenog prethodnog i informativnog³¹ pristanka;

b) operacija u svrhu ili uz ishod onemogućavanja prirodne reprodukcije kod žene bez njenog informativnog pristanka ili razumevanja procedure.

a. Da li su prinudni abortus i prinudna sterilizacija kao što je definisano u članu 39 Konvencije priznati kao krivična dela? Ako je odgovor potvrđan, navedite definiciju, propisane kazne, izvore, i uporedite sa definicijom Konvencije. Molimo da date komentar ako postoje neke razlike.

Delo prinudnog abortusa inkriminisano je odredbom člana 120 **Krivičnog zakonika**³² kao **krivično delo nedozvoljen prekid trudnoće**. Prema zakonskoj definiciji, krivično delo vrši onaj ko protivno propisima o vršenju prekida trudnoće bremenitoj ženi sa njenim pristankom izvrši pobačaj, započne da vrši pobačaj ili joj pomogne da izvrši pobačaj, uz zaprečenu kaznu zatvora od tri meseca do tri godine (stav 1). Ko se bavi vršenjem dela iz stava 1, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina (stav 2).

Ko bremenitoj ženi bez njenog pristanka, a ako je mlađa od šesnaest godina, bez njenog pristanka i bez pisane saglasnosti njenog roditelja, usvojioca ili staraoca, izvrši ili započne da vrši pobačaj, kazniće se zatvorom od jedne do osam godina (stav 3). Ako je usled dela iz stavova 1 do 3 nastupila smrt, teško narušavanje zdravlja ili druga teška telesna povreda žene nad kojom je vršen prekid trudnoće, učinilac će se kazniti za delo iz stavova 1 i 2 zatvorom od jedne do sedam godina, a za delo iz stava 3 zatvorom od dve do dvanaest godina.

Krivični zakonik definiše radnju izvršenja dela kao **povredu propisa o prekidu trudnoće**, tj. uslova postavljenih u **Zakonu o postupku o prekidu trudnoće u zdravstvenim ustanovama**.³³ Zakon o postupku prekida trudnoće dozvoljava abortus do navršenih 10 nedelja trudnoće, bez posebnih

³¹ Trebalo bi da piše *informativnog* pristanka (informed consent), u smislu da je osoba obavestena o elementima i implikacijama ove operacije.

³² Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013.

³³ Zakon o postupku prekida trudnoće u zdravstvenim ustanovama, *Službeni glasnik RS*, br. 16/1995 i 101/2005.

Materijalno krivično pravo

uslova, osim pismenog zahteva punoletne trudnice. Ukoliko je reč o bremenitoj devojci koja nije navršila 16 godina, abortus će se izvršiti uz pismenu saglasnost njenih roditelja, staratelja, a u njihovom odsustvu, organa starateljstva (čl. 2). Nakon podnetog zahteva, lekar specijalista će utvrditi da li postoji opasnost da se ženino zdravlje naruši postupkom prekida trudnoće i pružiće informacije trudnici o mogućim posledicama izvršenog abortusa. Na taj način su ispunjena oba kriterijuma informisanog i dobrovoljnog pristanka na prekid trudnoće definisanog Konvencijom u članu 39, st. 1, tač. 2.

Naime, prema tumačenju odredbi Zakona o prekidu trudnoće, za abortus do 10. nedelje trudnoće neophodno je da je trudnica zahtevala prekid i da ju je lekar specijalista informisao o posledicama prekida trudnoće. Ukoliko jedan od ova dva uslova nije ispunjen, učinjeno je delo nedozvoljenog prekida trudnoće iz člana 120 Krivičnog zakonika. Zakon o prekidu trudnoće navodi dodatne uslove u kojima je moguće izvršiti abortus nakon navršene 10. nedelje – kada se ne može na drugi način spasti život ili otkloniti teško narušavanje zdravlja žene; kada se na osnovu naučno-medicinskih saznanja može očekivati da će se dete roditi sa teškim telesnim ili duševnim nedostacima; kada je do začeca došlo izvršenjem krivičnog dela silovanje, obljuba nad nemoćnim licem, obljuba nad maloletnim licem, obljuba zloupotrebom položaja, zavodjenje i rodoskrnavljenje. U ovim slučajevima odlučuje konzilijum zdravstvene ustanove. Posle navršene 20. nedelje trudnoće o prekidu odlučuje etički odbor nadležne institucije.

Kada je u pitanju prisilna sterilizacija, ovo delo nije predviđeno kao posebno krivično delo ali bi moglo biti obuhvaćeno krivičnim delom teška telesna povreda (čl. 121, st. 2, Krivičnog zakonika), koje čini onaj ko drugog teško telesno povredi ili mu zdravlje naruši tako teško da je usled toga doveden u opasnost život povređenog, ili je uništen ili trajno i u znatnoj meri oštećen ili oslabljen neki važan deo njegovog tela odnosno važan organ, ili je prouzrokovana trajna nesposobnost za rad povređenog ili trajno i teško narušenje njegovog zdravlja odnosno unakaženost, uz zaprećenu kaznu zatvora od jedne do osam godina. Prinudna sterilizacija bi mogla biti obuhvaćena delom koji se odnosi na trajno i u znatnoj meri oštećen ili oslabljen neki važan deo tela ili važan organ.

b. Ako jeste krivično delo, koliko je bilo presuda u toku poslednje dve godine? Navedite podatke na godišnjem nivou. Koje su najčešće kazne? Da li postoje raspoloživi podaci o učiniocima i žrtvama: pol, starost, odnos sa žrtvom? Ako je odgovor potvrđan, navedite relevantne informacije.

U toku 2011. godine, za krivično delo nedozvoljeni prekid trudnoće, prijavljeno je jedno lice muškog pola, optužena su bila četiri (od toga tri ženskog pola), dok su dve osobe bile osuđene (jedna muškog i jedna ženskog pola). Za jedno lice sud je izrekao uslovnu osudu. S obzirom na to da statistika ne prati dela prema oblicima, nije moguće ustanoviti koliko je učinilaca prijavljeno, optuženo ili osuđeno za teško narušavanje zdravlja prema delu teška telesna povreda. Dostupna statistika za delo teška telesna povreda prikazana je u prethodnim odeljcima. U 2012. godini ukupno 10 lica je prijavljeno za delo nedozvoljeni prekid trudnoće, od kojih je samo jedno bilo osuđeno, i to na kaznu zatvora.

c. Ako jeste krivično delo, ko inicira gonjenje (javni tužilac ili privatni tužilac / žrtva)?

Sva pobrojana dela se gone po službenoj dužnosti.

Seksualno uznemiravanje

▪ Član 40

Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da svaki oblik neželjenog verbalnog, neverbalnog ili fizičkog ponašanja seksualne prirode u svrhu ili uz ishod povrede dostojanstva lica, posebno kada se stvara zastrašujuća, neprijateljska, degradirajuća, ponižavajuća odnosno uvredljiva atmosfera bude predmet krivične ili druge pravne sankcije.

a. Da li je seksualno uznemiravanje kao što je definisano članom 40 Konvencije sankcionisano krivičnim, građanskim i/ili zakonom o radu ili u okviru zakonodavstva koje se odnosi na diskriminaciju? Ako je odgovor potvrđan, navedite definiciju, propisane kazne i izvore, i uporedite sa definicijom Konvencije. Molimo da date komentar ako postoje neke razlike.

Zakon o radu³⁴ je prvi propis u Srbiji koji je definisao seksualno uznemiravanje u članu 21 tako da se vezuje ne samo za pol, već i za uznemiravanje po svim osnovama zabrane diskriminacije predviđene ovim Zakonom. Zakonom je zabranjeno uznemiravanje i seksualno uznemiravanje. Uznemiravanje, u smislu ovog zakona, jeste svako neželjeno ponašanje uzrokovano nekim od osnova iz člana 18 ovog zakona (koji se odnosi na zabranu diskriminacije) koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica koje traži zaposlenje, kao i zaposlenog, a koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje. Seksualno uznemiravanje, u smislu ovog zakona, jeste svako verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica koje traži zaposlenje, kao i zaposlenog u sferi polnog života, a koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje. Kada je u pitanju sankcija, odgovornost za zaštitu lica od seksualnog uznemiravanja snosi poslodavac. Ukoliko izostane zaštita, Zakon o radu predviđa prekršajno novčano kažnjavanje, čija visina zavisi od pravnog subjekta – poslodavca (čl. 273).

Prema Zakonu o sprečavanju zlostavljanja na radu³⁵ zlostavljanje je svako aktivno ili pasivno ponašanje prema zaposlenom ili grupi zaposlenih kod poslodavca koje se ponavlja, a koje za cilj ima ili predstavlja povredu dostojanstva, ugleda, ličnog i profesionalnog integriteta, zdravlja, položaja zaposlenog i koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje, pogoršava uslove rada ili dovodi do toga da se zaposleni izoluje ili navede da na sopstvenu inicijativu raskine radni odnos ili otkáže ugovor o radu ili drugi ugovor. Zlostavljanje, u smislu ovog zakona, predstavlja i podsticanje ili navođenje drugih na napred definisano ponašanje. Izvršiocem zlostavljanja smatra se poslodavac sa svojstvom fizičkog lica ili odgovorno lice kod poslodavca sa svojstvom pravnog lica, zaposleni ili grupa zaposlenih kod poslodavca, koji vrši zlostavljanje. U skladu sa članom 3 ovog zakona, odredbe ovog zakona primenjuju se i na slučajeve seksualnog uznemiravanja, u skladu sa zakonom kojim se uređuje rad, pa ovaj zakon ne propisuje posebnu definiciju seksualnog uznemiravanja, već upućuje na odredbe Zakona o radu.

Navedeni zakon uno je pozitivne novine, predviđajući obavezu poslodavca da pismenim putem obavesti zaposlene da je zabranjeno uznemiravanje, uključujući i seksualno uznemiravanje, kao i jasnu odgovornost poslodavca da zaštiti zaposlenog od zlostavljanja odnosno uznemiravanja, predviđajući postupak zaštite od zlostavljanja. Ukoliko je reč o poslodavcu za kojeg zaposleni tvrdi da je izvršio zlostavljanje, zaposleni može odmah pokrenuti postupak zaštite pred sudom. Predviđena je mogućnost vođenja postupka mirenja i postupka za utvrđivanje odgovornosti zaposlenog koji vrši zlostavljanje odnosno uznemiravanje, ukoliko mirenje nije uspeo.

³⁴ Zakon o radu, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009 i 32/2013.

³⁵ Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2010.

Materijalno krivično pravo

Kada je poslodavac utvrdio da postoji osnovana sumnja da je zlostavljanje izvršeno, pokreće postupak za nepoštovanje radne discipline, odnosno povredu radne dužnosti. Kao sankcije predviđene su opomena, mera udaljenja sa rada od četiri do trideset radnih dana bez naknade zarade, mera trajnog premeštaja u drugu radnu okolinu – na iste ili druge poslove, odnosno radno mesto, u skladu sa zakonom. Ukoliko u roku od šest meseci zlostavljanje bude ponovo izvršeno, poslodavac može zaposlenom koji vrši zlostavljanje otkazati ugovor o radu.

U skladu sa odredbom člana 18 **Zakona o ravnopravnosti polova**,³⁶ uznemiravanje, seksualno uznemiravanje ili seksualno ucenjivanje na radu ili u vezi sa radom koji čini zaposleni prema drugom zaposlenom smatra se povredom radne obaveze koja predstavlja osnov za otkaz ugovora o radu, odnosno izricanje mere prestanka radnog odnosa, kao i osnov udaljenja zaposlenog sa rada. O okolnostima koje ukazuju da je izložen uznemiravanju, seksualnom uznemiravanju ili seksualnom ucenjivanju zaposleni pismenim putem obaveštava poslodavca i traži efikasnu zaštitu.

Zakon o zabrani diskriminacije³⁷ u čl. 12 propisuje zabranu uznemiravanja i ponižavajućeg postupanja koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica ili grupe lica na osnovu njihovog ličnog svojstva a naročito ako se time stvara strah ili neprijateljsko, ponižavajuće i uvredljivo okruženje. Pored sudske zaštite, može se uložiti pritužba Povereniku za zaštitu ravnopravnosti, o čemu je već bilo reči.

Ipak, treba skrenuti pažnju da se **krug zaštićenih lica od seksualnog uznemiravanja** prema Zakonu o radu i Zakonu o ravnopravnosti polova odnosi u prvom redu na zaposlene, dok Zakon o zabrani zlostavljanja na radu obuhvata i lica koja po bilo kakvom osnovu učestvuju u radu poslodavca. Zakon o zabrani diskriminacije uvodi širi krug lica, ali ne definiše jasno situacije seksualnog uznemiravanja, niti ucenjivanja. Pojam seksualnog ucenjivanja pominje se samo u Zakonu o ravnopravnosti polova, i to na neodgovarajući način (prema značenju pojmova iz ovog zakona, seksualno ucenjivanje je svako ponašanje odgovornog lica koje, u nameri traženja usluga seksualne prirode, uceni drugog da će u slučaju odbijanja pružanja traženih usluga protiv njega ili njemu bliskog lica izneti nešto što može škoditi njegovoj časti i ugledu).

Suština seksualnog ucenjivanja predstavlja uslovljavanje promene statusa žrtve uopšte ukoliko se učine neke seksualne usluge. Nepotpuna je definicija koje se odnosi isključivo na iznošenje nečeg što može škoditi časti i ugledu žrtve, pa je neophodno na drugačiji način definisati ovu pojavu. **Imajući u vidu da lica koja mogu biti žrtve seksualnog ucenjivanja i uznemiravanja ne moraju biti angažovana po osnovu rada, čini se da postojeću pravnu zaštitu treba unaprediti i proširiti.**

Seksualno uznemiravanje nije predviđeno kao krivično delo u Republici Srbiji. Krivični zakonik³⁸ kroz krivično delo zloupotreba službenog položaja (čl. 359) predviđa kažnjavanje službenog ili odgovornog lica koje, između ostalog, koristi svoj položaj i time pribavlja neku imovinsku korist sebi ili drugome, ili čini težu povredu prava drugog. Iako bi se moglo reći da bi žrtve seksualnog ucenjivanja mogle biti priznate kao druga lica kojima se čini teža povreda prava, ostaje pitanje drugih učinilaca koji ne samo svojim formalnim statusom, već i neformalnim uticajem čine ovaj oblik seksualnog nasilja.

b. Ako postoje statistika, koliko je bilo presuda/predmeta u toku poslednje dve godine? Navedite podatke na godišnjem nivou. Koje su najčešće kazne? Da li postoje raspoloživi podaci o učiniocima i žrtvama: pol, starost, odnos sa žrtvom? Ako je odgovor potvrđan, navedite relevantne informacije.

Nema statistike za pokrenute postupke zaštite za seksualno uznemiravanje pred građanskim sudovima u Srbiji.

c. Ako jeste krivično delo, ko inicira gonjenje (javni tužilac ili privatni tužilac / žrtva)?

³⁶ Zakon o ravnopravnosti polova, *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009.

³⁷ Zakon o zabrani diskriminacije, *Službeni glasnik RS*, br. 22/2009.

³⁸ Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013.

Kao što je navedeno pod tačkom a, seksualno uznemiravanje definisano članom 40 Konvencije nije inkriminisano.

Autonomni ženski centar je predložio uvođenje krivičnog dela za seksualno uznemiravanje.³⁹

▪ *Uneti nov član pod nazivom:*

Seksualno uznemiravanje

(1) Ko seksualno uznemirava drugu osobu:

- 1. kojoj je nadređen ili koja se prema njemu nalazi u odnosu zavisnosti,*
  - 2. tako da joj obeća korist ako se podvrgne njegovom seksualnom zahtevu ili joj zapreti osvetom ako odbije da se podvrgne takvom zahtevu, ili*
  - 3. koja je posebno ranjiva zbog godina, bolesti, invaliditeta, zavisnosti, trudnoće, teške telesne ili duševne smetnje,*
- kazniće se kaznom zatvora do tri godine.*

(2) Seksualno uznemiravanje je verbalno ili neverbalno ponašanje seksualne prirode koje ima za cilj ili stvarno predstavlja povredu dostojanstva druge osobe, a koje se ponovilo najmanje jednom i uzrokovalo strah ili jaču nelagodu kod te osobe.

Pomaganje odnosno podstrekavanje i pokušaj

▪ *Član 41*

1) Ukoliko je počinjeno namerno, strane se obavezuju da preuzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i ustanove kao krivično delo pomaganje, odnosno podstrekivanje izvršenja krivičnih dela utvrđenih u čl. 33, 34, 35, 36, 37, 38, tačka a), i 39 Konvencije.

2) Ukoliko je počinjeno namerno, strane se obavezuju da preuzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i ustanove kao krivično delo pokušaj izvršenja krivičnih dela utvrđenih u čl. 35, 36, 37, 38, tačka a), i 39 ove konvencije.

a. *Uporedite definicije o nasilju prema ženama – posebno da li one uključuju kazne za pomaganje ili podstrekivanje i pokušaj, kao što je definisano u članu 41.*

Prema opštim pravilima propisanim **Krivičnim zakonikom**⁴⁰ u čl. 34 i 35, svako ko sa umišljajem podstrekava odnosno sa umišljajem pomaže u izvršenju krivičnog dela, osudiće se kaznom propisanom za to delo, a u slučaju pomaganja takvom ili blažom kaznom. Istovremeno, lice koje podstrekava ili pomaže u izvršenju kazniće se za pokušaj, čak i kada delo nije izvršeno, ukoliko je prema pravilima krivičnog prava pokušaj kažnjiv. Primenom opštih pravila o podstrekavanju i pomaganju obuhvaćena su sva dela predviđena članom 41, st. 1, Konvencije.

Prema pravilima definisanim u članu 30 Krivičnog zakonika, predviđa se kažnjavanje za pokušaj lica koje je započelo, a nije izvršilo delo za koje se može izreći kazna zatvora od pet godina ili teža kazna. U drugim slučajevima pokušaj je kažnjiv ukoliko to izričito zakon propisuje. Kao i izvršiocu, i licu koje je pokušalo izvršenje krivičnog dela može se ublažiti kazna.

⁴⁰ Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013.

Kada su u pitanju dela navedena u članu 41, st. 2, Konvencije, za znatnu većinu dela, a naročito njihovih težih oblika, može se primeniti pravilo o kažnjavanju za pokušaj (osim u slučajevima krivičnog dela laka telesna povreda, dela prinuda i osnovnog oblika krivičnog dela obljuba zloupotrebom položaja).

Neprihvatljiva opravdanja za krivična dela, uključujući i dela počinjena u ime takozvane „časti“

▪ Član 42

1) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da se u krivičnim postupcima, pokrenutim na osnovu svakog dela nasilja obuhvaćenog Konvencijom, kultura, običaji, religija, tradicija ili takozvana „čast“ ne smatraju opravdanjem za takva dela. Tu posebno spadaju tvrdnje da je žrtva prekršila kulturne, verske, društvene ili tradicionalne norme ili običaje prikladnog ponašanja.

2) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da se nijednom licu, koje nagovara dete da učini bilo koje delo navedeno u stavu 1 ovog člana, ne umanju krivična odgovornost za počinjena dela.

a. Da li je bilo osnova u krivičnom ili drugim zakonima koji se mogu koristiti za opravdanje nasilja prema ženama kao što je definisano u Konvenciji – na osnovu kulture, religije ili drugih ličnih razloga?

Opšta pravila o odmeravanju kazne propisana su članom 54 **Krivičnog zakonika**.⁴¹ Sud će učiniocu krivičnog dela odmeriti kaznu u granicama koje su zakonom propisane za to delo, **imajući u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve okolnosti koje utiču da kazna bude manja ili veća** (olakšavajuće i otežavajuće okolnosti), a naročito: stepen krivice, pobude iz kojih je delo učinjeno, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je delo učinjeno, raniji život učinioca, njegove lične prilike, njegovo držanje posle učinjenog krivičnog dela, a naročito njegov odnos prema žrtvi krivičnog dela, kao i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca. Član 54a Zakona predviđa da **ako je krivično delo učinjeno iz mržnje** zbog pripadnosti rasi i veroispovesti, nacionalne ili etničke pripadnosti, pola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta drugog lica, tu okolnost sud će ceniti kao otežavajuću okolnost, osim ako ona nije propisana kao obeležje bića krivičnog dela. U okolnostima koje Zakonik navodi, **kultura, religija, tradicija ili odbrana časti nisu posebno navedene, uz napomenu da je lista okolnosti otvorena** („i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca“).

b. Ukoliko je nasilje prema ženama počinilo dete, da li je podstrekač krivično odgovoran za takve zločine? Molimo da date komentar.

Pravila o odgovornosti podstrekača izneta su u analizi člana 41 Konvencije pod tačkom *a*.

⁴¹ Krivični zakonik, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013.

Važenje krivičnih dela

▪ Član 43

Krivična dela utvrđena na osnovu ove konvencije važe nezavisno od prirode odnosa između žrtve i počinioca.

a. *Da li tip odnosa žrtva–učinilac isključuje neka ili sva navedena krivična dela? Navedite uslove.*

U slučajevima svih nabrojanih inkriminisanih krivičnih dela u oblasti nasilja prema ženama i nasilja u porodici odnos između žrtve i učinioca (bračni, partnerski, porodični) nema uticaja na postojanje krivičnog dela. Ipak, u nekim slučajevima seksualnog nasilja propisano je da se usled postojanja ove vrste odnosa gonjenje preduzima po predlogu žrtve (oštećenog lica), o čemu je bilo više reči u prethodnim odeljcima.

Nadležnost

▪ Član 44

1) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede nadležnost nad svakim krivičnim delom iz ove konvencije, kada je delo počinjeno:

- a) na njihovoj teritoriji;*
- b) na brodu koji plovi pod njihovom zastavom;*
- c) u avionu registrovanom prema njihovom zakonu;*
- d) od strane njihovog državljanina;*
- e) od strane lica koje ima stalno boravište na njihovoj teritoriji.*

2) Strane nastoje da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i uspostave nadležnost nad svakim krivičnim delom utvrđenim na osnovu ove konvencije kada je ono učinjeno nad nekim njihovim državljaninom ili nad licem, koje ima stalno boravište na njihovoj teritoriji.

3) Kod sudskih postupaka za krivična dela utvrđena na osnovu čl. 36, 37, 38 i 39 ove konvencije, strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da njihova nadležnost ne bude uslovljena inkriminacijom dela na teritoriji na kojoj su počinjena.

4) Kod sudskih postupaka za krivična dela utvrđena na osnovu čl. 36, 37, 38 i 39 ove konvencije, strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da njihova nadležnost u pogledu stava 1, tač. d) i e), ovog člana ne bude uslovljena time da sudski postupak može biti pokrenut samo na osnovu prijave žrtve krivičnog dela ili dostavljanjem informacija države u kojoj je krivično delo počinjeno.

5) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i ustanove nadležnost nad krivičnim delima utvrđenim na osnovu ove konvencije u slučajevima u kojima se navodni počinitelj nalazi na njihovoj teritoriji a one ga ne isporučuju drugoj članici samo po osnovu njenog, odnosno njegovog državljanstva.

6) Kada više od jedne strane ugovornice tvrdi da ima nadležnost nad krivičnim delom utvrđenim na osnovu ove konvencije, relevantne strane se, prema potrebi, međusobno konsultuju u smislu određivanja najprikladnije nadležnosti za taj postupak.

7) Ne dovodeći u pitanje opšta pravila međunarodnog prava, ova konvencija ne isključuje nijednu krivičnu nadležnost neke strane, koju ona sprovodi u skladu sa svojim nacionalnim zakonodavstvom.

Srbija je stavila najveći broj rezervi na član 44 Konvencije, koje se odnose na stavove 1, 3 i 4.

Materijalno krivično pravo

a. Da li je vaša zemlja uspostavila teritorijalnu nadležnost nad krivičnim delima obuhvaćenim Konvencijom? Može li da se uspostavi nadležnost bez obzira na nacionalnost učinioca?

Krivični zakonik⁴² Srbije polazi od principa teritorijalnosti, te se odredbe krivičnog zakonodavstva primenjuju prema svim licima koja se nađu na njenoj teritoriji bez obzira na državljanstvo učinioca. Prema odredbama čl. 6, st. 1–3, Krivičnog zakonika, krivično zakonodavstvo Republike Srbije važi za svakoga ko na njenoj teritoriji učini krivično delo (uključujući delo učinjeno na domaćem brodu, domaćem civilnom ili vojnom vazduhoplovu, ma gde se nalazili u vreme izvršenja krivičnog dela). Ako je u ovim slučajevima u stranoj državi pokrenut ili dovršen krivični postupak, krivično gonjenje u Srbiji će se preduzeti samo po odobrenju republičkog javnog tužioca. Takođe, krivično gonjenje stranaca se u ovim slučajevima, pod uslovom uzajamnosti, može ustupiti stranoj državi.

b. Da li zakoni dozvoljavaju krivično gonjenje učinioca za krivična dela iz Konvencije učinjena na drugoj teritoriji? Da li je bilo ikakvih rezervi u vezi sa boravišnim statusom učinioca?

Krivični zakonik poznaje i princip nacionalnosti, koji se primenjuje u slučajevima kada je delo učinjeno u inostranstvu od strane državljanina Republike Srbije, pod uslovom da se zatekne na teritoriji Srbije ili bude izručen organima Republike Srbije (čl. 8). Nije moguće zasnovati nadležnost za lica kojima su vlasti u Srbiji odobrile legalan boravak, jer je uslov zasnivanja nadležnosti na principu nacionalnosti državljanstvo, stečeno pre ili nakon izvršenja krivičnog dela. Krivično gonjenje se neće preduzeti ako je učinilac potpuno izdržao kaznu na koju je osuđen u inostranstvu, ako je u inostranstvu pravnosnažnom presudom oslobođen ili mu je kazna zastarela ili oprostena, ako je prema neuračunljivom učiniocu u inostranstvu izvršena odgovarajuća mera bezbednosti, kao i ako je za krivično delo po stranom zakonu za krivično gonjenje potreban zahtev oštećenog a takav zahtev nije podnet. Krivično gonjenje će se preduzeti samo kada se za krivično delo kažnjava i po zakonu zemlje u kojoj je učinjeno, u suprotnom se gonjenje može preduzeti samo po odobrenju republičkog javnog tužioca ili kada je to predviđeno potvrđenim međunarodnim ugovorom (čl. 10).

c. Da li zakoni dozvoljavaju krivično gonjenje za krivična dela iz Konvencije na osnovu državljanstva ili boravišnog statusa žrtve?

Krivični zakonik priznaje i situacije u kojima je krivično delo učinjeno prema žrtvi koja je državljanin Republike Srbije i tada je moguće zasnovati nadležnost, ukoliko se učinilac zatekne ili bude izručen Republici Srbiji i ako se učinjeno delo kažnjava i prema zakonu države na čijoj je teritoriji učinjeno (dvojni kriminalitet). Ukoliko je reč o delu koje se ne kažnjava prema zakonu države u kojoj je delo učinjeno, gonjenje se može preduzeti samo po odobrenju republičkog javnog tužioca ili kada je to predviđeno potvrđenim međunarodnim ugovorom, uz važenje ostalih posebnih uslova iz člana 10 Zakonika koji su prethodno navedeni.

d. Da li postoji pravilo koje eliminiše uslovljavanje gonjenja dvostrukim kriminalitetom (čin mora da se priznaje kao prestup i na teritoriji na kojoj je učinjen i u zemlji iz koje je učinilac) u slučajevima članova 36, 37, 38 i 39? Molimo vas da proverite rezerve u vezi sa ovim.

Kada su u pitanju dela koja je na teritoriji strane države učinio strani državljanin, prema odredbama o nadležnosti, učinilac se može goniti i u Srbiji ukoliko su zadovoljeni sledeći uslovi: da je reč o delu za koje se prema zakonima zemlje u kojoj je delo učinjeno može izreći kazna zatvora od pet i više godina, da se zatekne na teritorije Srbije i ne bude izručen stranoj državi. Ako je u pitanju delo koje je u vreme kad je izvršeno smatrano krivičnim delom prema opštim pravnim načelima priznatim u međunarodnom pravu, gonjenje se može preduzeti u Srbiji po odobrenju republičkog javnog tužioca, bez obzira na zakon zemlje u kojoj je krivično delo učinjeno.

⁴² Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013.

e. Da li postoje dodatni zahtevi za ove članove (36–39) u vezi sa uslovima za prijavljivanje zločina od strane žrtve ili prenošenjem informacija putem državnih organa iz zemlje na čijoj teritoriji su izvršena krivična dela?

Zakon poznaje i dodatne uslove kada su u pitanju dela izvršena u inostranstvu, od kojih je za dela predviđena Konvencijom najznačajniji uslov da ukoliko zakonodavstvo zemlje u kojoj je delo učinjeno predviđa da se gonjenje preduzima po zahtevu oštećenog, bez ovog predloga nije moguće pokrenuti krivični postupak ni u Srbiji.

Sankcije i mere

▪ Član 45

1) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da krivična dela utvrđena na osnovu ove konvencije budu kažnjiva sankcijama, koje su delotvorne, srazmerne i koje odvrćaju od vršenja krivičnih dela, uzimajući u obzir njihovu ozbiljnost. Te sankcije obuhvataju, prema potrebi, lišavanje slobode, što može dovesti do ekstradicije.

2) Strane mogu da donesu druge mere u odnosu na počinioce, kao što su:

- praćenje, odnosno nadzor osuđenih lica;
- ukidanje prava na roditeljstvo, ukoliko se princip najboljeg interesa za dete ne može garantovati ni na koji drugi način, a što može da obuhvati i bezbednost žrtve.⁴³

a. Molimo vas da pružite informacije o propisanim i stvarnim sankcijama za svaki od krivičnih dela u okviru Konvencije. Molimo vas da date komentar na propisanu i stvarnu kaznenu politiku u vezi sa kriterijumima delotvornosti, srazmernosti i ravnopravnog tretmana. Da li propisane sankcije ispunjavaju kriterijume za izručenje učinioca (Konvencija o ekstradiciji broj 24 prati pravilo o kazni od godinu ili više dana zatvora i zahtev za dvostruki kriminalitet)?

Kada su u pitanju zaprećene kazne za dela predviđena Konvencijom, čini se da se, nakon podataka navedenih u prethodnim odeljcima, one mogu smatrati odgovarajućim za najveći broj dela. Istovremeno, sva dela pripadaju kategoriji dela za koja se može izreći kazna zatvora od jedne ili više godina. Time je i uslov o izručenju učinilaca predviđen Konvencijom o ekstradiciji ispunjen.

Međutim, zabrinjava činjenica o nepotpunoj statistici kriminaliteta uopšte, uključujući i dela nasilja prema ženama i nasilja u porodici. **Najčešće izostaju podaci o žrtvama, odnosu u kojem su oštećeni i učinilac, težini krivičnih dela.** Na opštem planu je najčešća izrečena krivična sankcija u Srbiji u poslednjih pet godina uslovna osuda (između 55 i 59% ukupno izrečenih sankcija). Na drugome mestu nalazi se kazna zatvora, čiji je udeo u ukupno izrečenim sankcijama od 22 do 32,6%.⁴⁴ Najčešće izrečena kazna zatvora traje od tri do šest meseci (oko 26–27%), a gotovo polovinu iznose osude na zatvor u trajanju od 3 meseca do godine dana (oko 49%).

Međutim, kada se pogleda udeo kazni zatvora do tri meseca, on predstavlja skoro 1/5 zatvorskih kazni (oko 18%). Ukoliko uporedimo prosek kazni izrečenih u toku 2011. za dela nasilja prema ženama i nasilja u porodici, u odnosu na ukupni broj osuđenih lica, stiče se utisak da se – izuzev dela protiv polne slobode, u kojima je značajno veći prosek izrečenih kazni zatvora, naročito za učinioce dela nasilja u porodici – sud češće opredeljuje za mere uslovne osude. Takođe se čini neprimerenom mera uslovne osude za delo obljuba sa detetom, koju je sud u toku 2011. godine doneo u dva slučaja, kao i za delo zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica (28 slučajeva).

⁴³ U originalu na engleskom ovaj paragraf glasi: – withdrawal of parental rights, if the best interests of the child, which may include the safety of the victim, cannot be guaranteed in any other way [...]

i prevodi se: lišavanje roditeljskog prava, ukoliko se najbolji interes deteta, koji se može odnositi i na pitanje sigurnosti žrtve, ne može garantovati ni na koji drugi način (prevod Vanje Macanović).

⁴⁴ Republički zavod za statistiku, Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji 2012.

Materijalno krivično pravo

Istraživanje pravosudne prakse,⁴⁵ u uzorku od 303 sudska predmeta koja su pravosnažno okončana, pokazuje da je na prvome mestu po učestalosti osnovni oblik krivičnog dela (59%), a slede pravne kvalifikacije iz st. 2 (22,6%) i st. 3 (12,5%). Kvalifikacija po st. 4 nije bilo, dok se kvalifikacija po st. 5 (kršenje mera zabrane izrečenih u parničnom postupku) u ispitivanom uzorku pojavilo samo u osam slučajeva. U posmatranom uzorku sudskih predmeta apsolutno je dominiralo fizičko nasilje (92,8%), dok je psihičko nasilje izvršeno u dve trećine (66,5%) svih slučajeva, pri čemu je u devet od deset slučajeva koincidiralo s fizičkim nasiljem, a retko se pojavljivalo samostalno (11%). Seksualno nasilje i ekonomsko zlostavljanje žrtve po pravilu su koincidirali sa fizičkim nasiljem.

U ovom uzorku bilo je i 3% oslobađajućih presuda. Postupak za kažnjavanje pre glavnog pretresa primenjen je u 3,3% predmeta. U strukturi izrečenih krivičnih sankcija u postupku pred prvostepenim sudom dominiraju mere upozorenja – 74,3%, pre svega uslovna osuda. Kazna je izrečena tek svakom petom učiniocu (21,6%), i to kazna zatvora u 14,8% i novčana kazna 6,8%.

Dužina kazni zatvora kretala se u rasponu od jednog do 24 meseca, sa srednjom vrednošću od pet meseci. Preovladavaju zatvorske kazne u trajanju od tri do šest meseci. U ovom uzorku mere bezbednosti izrečene su u svakom četvrtom postupku, bilo samostalno ili uz drugu krivičnu sankciju. U strukturi mera bezbednosti preovladavaju mere obaveznog lečenja alkoholičara (62,8%), a u četvrtini slučajeva izdaje se mera obaveznog psihijatrijskog lečenja (čl. 81 i 82 KZ). Najčešće su ove mere dosuđene uz uslovnu osudu (66,6%) ili kaznu zatvora (29,1%).

Autorke ovog istraživanja navode da struktura izrečenih krivičnih sankcija nije bila nezavisna od odnosa učinioca i žrtve. Naime, verovatnoća da će biti izrečene mere upozorenja, pre nego kazna, bila je najviša u slučaju viktimizacije bračne partnerke/partnera, ali znatno niža u slučaju viktimizacije bivših supruge, a naročito majki i očeva. Dakle, šansa da se za delo izrekne zatvor bila je najveća u slučaju nasilja prema roditeljima, ali se u tim slučajevima beleži i veći broj učinilaca povratnika. Kada se učinilac povratnik koji viktimizuje roditelje uporedi sa učiniocem povratnikom koji viktimizuje suprugu, veća verovatnoća da bude osuđen na kaznu zatvora bila je kada je delo učinjeno prema roditeljima.

To, prema autorkama, **indirektno potvrđuje postojanje stereotipa kod predstavnika pravosuđa u smislu „okrivljavanja“ žena koje su izložene nasilju u braku ili u vanbračnoj zajednici**. Istovremeno, to može značiti da državni organi očekuju od žrtve-partnerke da sama, u sudskom postupku ili na drugi način, reši problem nasilja, jer se ona vidi ne samo kao „kriva/odgovorna“, već i kao sposobna da samostalno, bez pomoći državnih organa, rešava probleme nasilja kojima je izložena. Moguće je da otuda potiču i prevelika očekivanja državnih organa da žrtva ostane u postupku.

b. Da li postoje mere za nadzor i praćenje osuđenih lica? Navedite osnov, ko je za to nadležan itd.

Krivični zakonik⁴⁶ ne predviđa mere nadzora nakon izdržane kazne za lica osuđena na zatvorsku kaznu. Istovremeno, kada je u pitanju lice prema kojem je sud izrekao uslovnu osudu, moguće je da bude izrečena i mera zaštitnog nadzora (čl. 71). Na ovaj način lice stavljeno pod zaštitni nadzor obavezuje se na izvršenje različitih obaveza, kao što su javljanje organu nadležnom za izvršenje zaštitnog nadzora, ispunjavanje obaveza izdržavanja porodice, čuvanja i vaspitanja dece i drugih porodičnih obaveza, posećivanje profesionalnih i drugih savetovališta ili ustanova i otklanjanje ili ublažavanje štete pričinjene krivičnim delom, a naročito izmirenje sa žrtvom učinjenog krivičnog dela (čl. 73).

Učiniocu kojem je izrečena uslovna osuda moguće je odrediti meru bezbednosti zabrane približavanja i komunikacije sa oštećenim (čl. 89a), u trajanju od 6 meseci do tri godine, od dana pravosnažnosti odluke. Ovom merom sud može učiniocu krivičnog dela zabraniti približavanje oštećenom/-oj na određenoj udaljenosti, zabraniti pristup u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada oštećenog/-e te zabraniti dalje uznemiravanje oštećenog/-e, odnosno dalju komunikaciju sa

⁴⁵ Autorke istraživanja su Slađana Jovanović i Biljana Simenunović-Patić (2012).

⁴⁶ Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013.

Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima⁴⁷ propisuje posebne mere koje se mogu sprovesti posle izdržane kazne zatvora, kao što su obavezno javljanje nadležnom organu policije i Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, zabrana posećivanja mesta na kojima se okupljaju maloletnici, obaveštavanje o promeni prebivališta ili radnog mesta.

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija⁴⁸ propisuje da Uprava za izvršenje krivičnih sankcija organizuje, sprovodi i nadzire izvršenje kazne zatvora i uslovne osude sa zaštitnim nadzorom. Ovim zakonom je predviđeno (čl. 181) i da u slučajevima kada se lice osuđeno za krivična dela protiv života i tela, protiv polne slobode ili protiv braka i porodice, otpušta sa izdržavanja kazne zatvora, odnosno uslovno otpušta, kao i u slučaju bekstva iz zatvora, zavod obaveštava žrtvu krivičnog dela, ako je ona to tražila i ako procena rizika zavoda ukazuje na potrebu preventivne zaštite žrtve. Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera⁴⁹ propisuje da poslove izvršenja sprovodi organizaciona jedinica nadležna za alternativne sankcije odnosno Poverenička služba, u okviru Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, koja je nadležna za praćenje izvršenja mere zabrane prilaženja, sastajanja ili komuniciranja sa određenim licem, kao i nadzor nad uslovno otpuštenim licem.

c. Postoje li odredbe koje daju za pravo odgovornom organu da utiče na odnos učinioca i žrtve, uključujući i lišenje roditeljskih prava, u procesu procene situacije nasilja prema ženama, a naročito nasilja u porodici? Da li je bezbednost žrtve neophodan deo procesa procene i, ako jeste, da li je zasnovan na određenom pravnom dokumentu ili je diskreciono pravo odgovorne institucije/osobe? Navedite uslove.

Prilikom izricanja kazne ili druge krivične sankcije sud će uzeti u obzir odnos učinioca i žrtve. Međutim, ne postoji jasan zakonski osnov koji bi obezbedio da se ceni rizik za bezbednost i sigurnost žrtve koji mogu nositi druge odluke, kao što je odluka o starateljstvu.

Otežavajuće okolnosti

▪ Član 46

Ukoliko već ne predstavljaju elemente krivičnog dela u skladu sa odgovarajućim odredbama nacionalnog zakonodavstva, strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da se sledeće okolnosti mogu uzeti u obzir za otežavajuće okolnosti prilikom određivanja kazne u vezi sa krivičnim delima utvrđenim na osnovu ove konvencije:

- a) krivično delo počinjeno nad bivšom ili sadašnjom supružnicom ili partnerkom u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom od strane člana porodice ili lica koje živi zajedno sa žrtvom odnosno lica koje je zloupotrebilo svoj autoritet;*
- b) ponovljeno krivično delo, odnosno srodno delo;*
- c) krivično delo počinjeno nad licem koje je postalo ugroženo usled određenih okolnosti;*
- d) krivično delo počinjeno nad detetom ili u prisustvu deteta;*
- e) krivično delo počinjeno od strane dvoje ili više udruženih lica;*
- f) krivično delo kome je prethodilo ili ga je pratilo ekstremno nasilje;*
- g) krivično delo počinjeno uz upotrebu oružja ili uz pretnju oružjem;*
- h) krivično delo sa ozbiljnim fizičkim, odnosno psihičkim posledicama za žrtvu;*
- i) da je počinilac prethodno osuđivan za krivična dela slične prirode.*

⁴⁷ Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima, *Službeni glasnik RS*, br. 32/2013.

⁴⁸ Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, *Službeni glasnik RS*, br. 55/2014.

⁴⁹ Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera, *Službeni glasnik RS*, br. 55/2014.

Materijalno krivično pravo

a. Molimo vas da pružite informacije o tome da li je neka od navedenih okolnosti deo konstitutivnog elementa krivičnog dela. Navedite, ukoliko je to moguće, redovne otežavajuće/olakšavajuće okolnosti predviđene zakonom ili drugim pravnim aktom (pravila i propisi, protokoli itd.). Da li su ove okolnosti deo prethodne procene ozbiljnosti dela koju su obavili policija, pravosuđe itd.?

Opšta pravila o odmeravanju kazne sa listom olakšavajućih/otežavajućih okolnosti navedena su u delu analize koji se odnosi na član 42 Konvencije pod tačkom *a. U skladu sa ovim opštim pravilima, sud u svakom konkretnom slučaju ceni primenu olakšavajućih i otežavajućih okolnosti prilikom odmeravanja kazne.* Iako nije zakonom specifično navedena, činjenica ranije osuđivanosti, naročito za istorodno krivično delo, ceni se u svakom konkretnom slučaju i predstavlja otežavajuću okolnost. Okolnosti koje su navedene u članu 47, stav 1, Konvencije, u najvećem broju inkriminiranih krivičnih dela predstavljaju elemente težih oblika krivičnih dela.

b. Da li je bilo istraživanja koja bi identifikovala najčešće otežavajuće okolnosti u sudskoj praksi? Ako je odgovor potvrđan, navedite ključne zaključke i preporuke.

U istraživanju krivičnog odgovora na nasilje u porodici⁵⁰ navodi se da sud (koji je sudio u prvom stepenu) u najvećem broju slučajeva nije naveo otežavajuće okolnosti (68%), a kada ih je bilo, najčešće se radilo o: ranijoj osuđivanosti (24%), društvenoj opasnosti dela (3%), okolnostima i pobudama iz kojih je delo izvršeno (1,9%), a u jednom delu i činjenica da se optuženi nalazi u zatvoru. S druge strane, prvostepeni sud nije našao olakšavajuće okolnosti samo u 9,9% slučajeva. One su brojne (u proseku po dve po učiniocu) i raznolike, a prevladavaju: ranija neosuđivanost (23,7%), roditeljstvo (21,4%), priznanje krivičnog dela (12,8%), korektno držanje optuženog pred sudom (10,7%). U manjem broju zastupljene su i sledeće okolnosti: nepridruživanje oštećene krivičnom gonjenju, mladost optuženog, činjenica da je optuženi bez imovine, nezaposlenost, bračno stanje, iskreno držanje optuženog, pomirenje optuženog i oštećene, starost optuženog i druga obeležja. Činjenica da se *među olakšavajućim okolnostima, između ostalog, navodi roditeljstvo – u suprotnosti je sa članom 46, tačka d), ove konvencije,* imajući u vidu da se deca smatraju žrtvama nasilja i onda kada mu nisu direktno izložena.

Nedavno sprovedeno istraživanje o ubistvima žena u partnerskom odnosu, ukazuje na činjenicu da se ni u jednom od istraživanih slučajeva (14) tužilaštvo nije opredelilo za teži oblik krivičnog dela ubistva predviđenog u članu 114, tačka 10 (ubistvo člana porodice). Ovo istraživanje ukazuje na automatizam u postupanju suda kada je reč o utvrđivanju olakšavajućih okolnosti, kao što su kajanje, roditeljstvo, priznanje dela, *dok se otežavajuće okolnosti (proganjanje žrtve, ranije zlostavljanje) ne cene dovoljno.*⁵¹

Autonomni ženski centar je predložio dopunu Krivičnog zakonika koja se odnosi na krivična dela učinjena u prisustvu maloletnog lica.⁵²

⁵⁰ Autorke izveštaja su Slađana Jovanović i Biljana Simeunović-Patić (2012).

⁵¹ Autorka istraživanja je Slađana Jovanović (2013).

⁵² Predloge je u ime AŽC-a sastavila advokatica Vanja Macanović. Kompletno obrazloženje predloga videti u **Prilogu br. 2.**

Presuda druge strane ugovornice

▪ Član 47

Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i prilikom određivanja kazne uzmu u obzir pravnosnažne presude druge strane ugovornice za krivična dela utvrđena na osnovu ove konvencije.

a. *Da li pravni okvir predviđa mogućnost da se uzme u obzir konačna kazna izrečena od strane druge zemlje, kao što je definisano u članu 47?*

U skladu sa odredbama **Zakonika o krivičnom postupku**⁵³ ranija osuđivanost se smatra relevantnim dokazom koji se izvodi tokom krivičnog postupka. Okrivljeni koji se prvi put saslušava izjasniće se da li je ranije osuđivan, za koja dela i na koju krivičnu sankciju, kao i da li se protiv njega vodi drugi krivični postupak. Javni tužilac će takođe po službenoj dužnosti i pre istrage pribaviti podatke o osumnjičenom licu, uključujući i podatke o ranijoj osuđivanosti. Po potrebi javni tužilac će pribaviti i sve druge podatke koji se odnose na životne okolnosti i ličnost osumnjičenog.

Zakon ne navodi da li će se lice izjašnjavati o osuđivanosti pred domaćim ili inostranim sudovima. Ukoliko se na prethodnom ročištu okrivljeni nije izjasnio o ranijoj osuđivanosti, to će učiniti na glavnom pretresu. Na kraju, zakonodavac je apostrofirao značaj izvođenja dokaza o ranijem kažnjavanju (podaci iz kaznene evidencije i drugi podaci o osuđivanosti), čime je proširio krug dela i na prekršaje, relevantne za izricanje vrste i mere sankcije.

Zakonik ne predviđa izričitu obavezu javnog tužioca i suda da pribave podatke o ranijoj osuđivanosti lica protiv kojeg se vodi postupak od nadležnih ograna u inostranstvu. Ukoliko takvi podaci postoje, na njih se primenjuju opšta pravila.

Zabrana procesa obaveznog alternativnog razrešenja sporova odnosno određivanja kazne

▪ Član 48

1) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i zabrane obavezno alternativno razrešenje sporova, uključujući medijaciju i pomirenje, u odnosu na sve oblike nasilja obuhvaćenih ovom konvencijom.

2) Ukoliko se odredi novčana kazna, strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da se vodi računa o sposobnosti počinioca da ispuni svoje finansijske obaveze prema žrtvi.

a. *Da li pravni okvir, i građanski i/ili krivični, pruža osnov za alternativno razrešenje sporova koji je primenjiv na sve slučajeve nasilja prema ženama? Ako je odgovor potvrđan, navedite uslove. Da li je proces alternativnog razrešenja sporova obavezan korak u slučajevima nasilja prema ženama u bilo kojoj od relevantnih procedura? Ako je odgovor potvrđan, navedite razloge.*

b. *Molimo vas da pružite informacije o statusu žrtava tokom alternativnog razrešenja sporova: ko vodi postupak, kakvu vrstu zaštite i podrške žrtve mogu da dobiju itd. Ako žrtva odbije alternativno razrešenje spora, da li postoje posledice koje se odnose na njen status, a posebno na pristup pravima prilikom sudskog postupka?*

⁵³ Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

Zakonik o krivičnom postupku,⁵⁴ osim instituta odlaganja krivičnog gonjenja i sporazuma o priznanju krivice, ne poznaje obavezu alternativnog rešavanja sporova u slučajevima predviđenim Konvencijom.

Prema članu 283 Zakonika, tužilac, po slobodnoj proceni, može odlučiti da ne goni lice za koje postoje dokazi da je učinio delo za koje je zaprećena kazna do pet godina zatvora, iz razloga celishodnosti. **Reč je o institutu tužilačkog oportuniteta – odlaganju gonjenja – koji u krajnjem efektu dovodi do odustanka tužioca da goni učinioca (odbacivanje krivične prijave).** Institut tužilačkog oportuniteta primenjuje se ukoliko učinilac ispuni jednu ili više zakonom propisanih obaveza, a koju određuje tužilac prema svojoj slobodnoj proceni. Korist za učinioca je očigledna, jer se izbegava kažnjavanje, te se on neće voditi u kaznenoj evidenciji.

Sa aspekta prava i položaja žrtava u krivičnom postupku, a naročito žrtava nasilja u porodici, može se problematizovati činjenica što **nije predviđeno da žrtva daje saglasnost na primenu ovog instituta, čak i kada je reč o obavezama koje mogu imati direktni negativni efekt na njen položaj i položaj porodice.** Obaveze koje učiniocu dela nasilja u porodici mogu biti izrečene predstavljaju: otklanjanje štetne posledice nastale izvršenjem krivičnog dela ili naknada pričinjene štete; uplata određenog novčanog iznosa u korist humanitarne organizacije, fonda ili javne ustanove; obavljanje određenog društvenokorisnog ili humanitarnog rada; ispunjenje dospеле obaveze izdržavanja; podvrgavanje odvikavanju od alkohola ili opojnih droga; podvrgavanje psiho-socijalnom tretmanu radi otklanjanja uzroka nasilničkog ponašanja; izvršavanje obaveze ustanovljene pravnosnažnom odlukom suda, odnosno poštovanje ograničenja utvrđenog pravnosnažnom sudskom odlukom.

Primenom tužilačkog oportuniteta učinilac ostaje nekažnjen, odnosno neidentifikovan u kaznenoj evidenciji, te se postavlja pitanje, ukoliko se delo ponovi, na koji način državni organi realistično procenjuju društvenu opasnost i određuju adekvatnu sankciju. Istovremeno, imajući u vidu da stav žrtve nema uticaja na donošenje odluke o primeni tužilačkog oportuniteta, individualna procena javnog tužioca jeste da opredeli mere koje izriče prilikom primene ovog instituta. Na kraju, poruka koju je država poslala oduzimajući pravo žrtvi da ima mogućnost da utiče na donošenje odluke o tužilačkom oportunitetu, u kontekstu nasilja u porodici, može obeshrabiliti žrtve da prijavljuju (naredno) delo i shodno učestvuju u krivičnom postupku.

Prema odredbi o odlaganju gonjenja, javni tužilac će odrediti rok u kojem učinilac mora izvršiti preuzete obaveze, s tim da rok ne može biti duži od godinu dana. Nadzor nad izvršenjem obaveza obavlja poverenik iz organa uprave nadležnog za poslove izvršenja krivičnih sankcija, u skladu sa propisom koji donosi ministar nadležan za poslove pravosuđa. Ukoliko se obaveze izvrše, javni tužilac će odbaciti krivičnu prijavu i o tome obaveštava oštećenog(-u)/žrtvu. Suprotno opštem pravilu, **oštećeni(-a)/žrtva neće imati pravo da preuzme krivično gonjenje ukoliko se ne slaže sa odlukom tužioca.**

Prema istraživanju Udruženja tužilaca i zamenika tužilaca Srbije⁵⁵ o primeni instituta tužilačkog oportuniteta, od ukupnog broja postupaka u kojem je on primenjen, oko 8% odnosilo se na dela nasilja u porodici (čl. 194 KZ-a), a oko 4% na nedavanje izdržavanja članu porodice (195 KZ-a). Podaci ovog istraživanja ukazuju da su uplate u humanitarne svrhe predstavljale oko dve trećine (63%) ukupno izrečenih obaveza, u 23,7% slučajeva radilo se o otklanjanju ili nadoknadi pričinjene štete, u 5% ispunjenje dospelih obaveza izdržavanja, a svega 0,3% obaveza ustanovljeno je pravnosnažnom sudskom odlukom. Treba primetiti da je na ovaj način, **indirektno, ponovo uvedeno novčano kažnjavanje učinilaca nasilja u porodici,** koje je izmenama Krivičnog zakonika 2009. godine isključeno.

U oblasti građanskopravne zaštite, **Porodični zakon**⁵⁶ poznaje institut posredovanja u bračnim sporovima. U ovom slučaju sud zakazuje ročište za posredovanje bez obzira na to koje su okolnosti uslovile iniciranje postupka za razvod braka. Postupak posredovanja uključuje pokušaj mirenja i

⁵⁴ Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

⁵⁵ Autori istraživanja su Stanko Bejatović i saradnici (2012).

⁵⁶ Porodični zakon, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011.

pokušaj sporazumnog okončanja spora – nagodbe. **Postupak posredovanja se ne sprovodi ako jedan od supružnika ne pristane na posredovanje.** Treba istaći i da će se smatrati kako strana ne prihvata mirenje ukoliko ne dođe na zakazano ročište, nakon čega se nastavlja sa nagodbom. Postupak posredovanja po pravilu sprovodi sud, ili u određenim slučajevima organ starateljstva (kada stanke pristanu na psiho-socijalno savetovanje). Prema odredbi Porodičnog zakona (čl. 235), punomoćnici ne mogu zastupati supružnike, niti prisustvovati mirenju, za razliku od nagodbe na koju se oni pozivaju. Nema dodatnih finansijskih i administrativnih opterećenja za strane u sporu koje su prihvatile postupak mirenja u ovim slučajevima, dok nagodba može imati i izvesne troškove. Za dalji tok postupka nije od značaja činjenica da je stranka odbila postupak mirenja.

Zakon o posredovanju-medijaciji⁵⁷ predviđa da je posredovanje dobrovoljan postupak, koji se sprovodi na osnovu izričite saglasnosti stranaka, a može se sprovesti i u oblasti porodičnih odnosa, bez posebnih napomena koje bi se ticale porodičnog nasilja. U skladu sa **Zakonom o zabrani diskriminacije**,⁵⁸ Poverenik za ravnopravnost, postupajući po pritužbi, predlaže postupak mirenja između strana bez obzira na okolnosti vezane za eventualnu diskriminaciju. Kada su u pitanju postupci koji se odnose na diskriminaciju prema Zakonu o zabrani diskriminacije, postupak posredovanja može obaviti bilo koje lice ako ga izaberu stranke. Reč je o izuzetku u odnosu na pravilo postavljeno Zakonom o posredovanju-medijaciji da se posrednik bira iz redova sudija, advokata i istaknutih stručnjaka/-inja iz relevantne oblasti, a da je neophodno da posrednik ima visoku stručnu spremu i najmanje pet godina iskustva u rešavanju sporova. Kada su u pitanju troškovi, važi pravilo da svaka strana polaže predujam i kasnije pokriva svoje troškove, a troškove medijatora, koji se obračunavaju po advokatskoj tarifi, stranke snose zajednički, ukoliko sporazumom o posredovanju nije određeno drugačije.

c. Pre nego što sud odluči o novčanoj kazni, da li će se uzeti u obzir uticaj na materijalni položaj žrtve (kao što je, na primer, alimentacija)? Da li je to pravno obavezujući standard ili je stvar sudske prakse? Molimo vas da navedete informacije o naknadi: ko ima prednost u nadoknadi (država, žrtva, neko drugi).

Kada je u pitanju izricanje novčane kazne, u skladu sa **Zakonikom o krivičnom postupku**, ona se utvrđuje na taj način što se uzima razlika između prihoda i nužnih rashoda učinioca krivičnog dela u protekloj kalendarskoj godini i podeli sa brojem dana u godini. Time se uzimaju u obzir finansijske prilike i posebno obaveze (uključujući i obaveze izdržavanja). Takođe, obaveza osuđenog lica je da naknadi sve troškove u vezi sa postupkom (sudske troškove, troškove veštačenja).

Ipak, zakonodavac je predvideo da sud može osloboditi okrivljenog obaveze plaćanja sudskih troškova ukoliko bi time doveo u pitanje svoje ili izdržavanje lica koje je dužan da izdržava. Zakonik o krivičnom postupku ne predviđa redosled ostvarivanja potraživanja, tj. ne definiše da li sud oduzima imovinu stečenu drugim krivičnim delima pošto isplaćuje potraživanje definisano imovinskopравnim zahtevom. Oštećeno lice kojem je odluka o imovinskopравnom zahtevu postala pravnosnažna i stekla svojstvo izvršnosti ima status izvršnog poverioca i svoje pravo ostvaruje u izvršnom postupku, zajedno sa drugim poveriocima ukoliko ih prema osuđenom licu ima.

Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela⁵⁹ navodi da ukoliko je pravnosnažnom presudom doneta odluka o imovinskopравnom zahtevu oštećenog, sud će u rešenju o trajnom oduzimanju imovine taj iznos izlučiti iz oduzete imovine, a ako takva odluka nije doneta, sud može rešenjem izlučiti deo imovine radi namirenja imovinskopравnog zahteva. Za trajno oduzimanje imovine proistekle krivičnim delom nužno je postojanje pravnosnažne odluke krivičnog suda kojom je utvrđeno da je izvršeno krivično delo predviđeno ovim zakonom. Međutim, treba imati u vidu da se Zakon ne primenjuje u svim, već samo u određenim slučajevima, **pa dela obuhvaćena Konvencijom o sprečavanju nasilja prema ženama i nasilja u porodici ne pripadaju krugu dela obuhvaćenih ovim propisom**, izuzev krivičnih dela otmice i trgovine ljudima.

⁵⁷ Zakon o posredovanju-medijaciji, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2005.

⁵⁸ Zakon o zabrani diskriminacije, *Službeni glasnik RS*, br. 22/2009.

⁵⁹ Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, *Službeni glasnik RS*, br. 32/2013.

VI Istraga, sudski postupak, proceduralno pravo i zaštitne mere

Opšte obaveze

• Član 49

1) Uzimajući u obzir prava žrtve tokom svih faza krivičnog postupka, strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da se istrage i sudski postupci za sve vidove nasilja obuhvaćenih ovom konvencijom sprovede bez neopravdanog odlaganja.

2) U skladu sa osnovnim principima ljudskih prava i imajući u vidu razumevanje nasilja iz rodne perspektive, strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede delotvornu istragu i sudski postupak krivičnih dela utvrđenih na osnovu ove konvencije.

a. Preduzimaju li se mere kako bi se osiguralo da se postupak obavi bez odlaganja, kao što je definisano u članu 49, stav 1? Da li postoje posebni rokovi (hitne mere) koji su propisani za ove slučajeve? Ako je odgovor potvrđan, navedite vremenski okvir. Da li se ovi rokovi poštuju u praksi?

Na sva dela rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici primenjuje se opšti princip suđenja u razumnom roku, definisan u članu 14 **Zakonika o krivičnom postupku**.¹ Sud je dužan da krivični postupak sprovede bez odugovlačenja i da onemoguću svaku zloupotrebu prava usmerenu na odugovlačenje postupka. Jedini izuzetak u kojem se zahteva hitno postupanje predstavlja postupak u kojem se okrivljeni nalazi u pritvoru.

Ipak treba istaći da u cilju efikasnosti vođenja krivičnog postupka, Zakonik o krivičnom postupku poznaje **institut skraćenog postupka**, koji se može voditi za dela u kojima je zaprećena kazna zatvora do 8 godina (čl. 495). Istraga kao faza postupka izostaje, a tužilac odmah nakon izvršenih predistražnih radnji predlaže ročište za izricanje sankcije (ukoliko je reč o krivičnom delu za koje je propisana kazna zatvora do 5 godina, čl. 512). Sud može doneti osuđujuću presudu i kada okrivljeni nije prisustvovao ročištu ili se sa predloženom kaznom saglasio. Žrtva (oštećeni/-a) ne poziva se na ovu vrstu suđenja.

U već pominjanom istraživanju krivičnog odgovora na nasilje u porodici² navodi se da je u posmatranom uzorku sudskih predmeta (303) krivična prijava u dve trećine slučajeva podneta u roku od nekoliko dana nakon izvršenja dela (u 35% slučajeva podneta je odmah ili u roku od jednog dana posle događaja), a retko je to činjeno po protoku 30 i više dana. Interval između podnošenja krivične prijave i podnošenja optužnog akta najčešće je iznosio do šest meseci (u 51% slučajeva), a između šest i dvanaest meseci u 39,6% slučajeva, dok je u 9% slučajeva taj period bio duži od godinu dana. Prvostepena sudska odluka najčešće je donošena u periodu od 6 meseci do godinu dana po podnošenju krivične prijave. U svakom četvrtom slučaju odluka je doneta u periodu kraćem

¹ Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

² Autorke izveštaja su Slađana Jovanović i Biljana Simeunović-Patić (2012).

od pola godine od dana podnošenja krivične prijave, dok je u više od četvrtine slučajeva od podnošenja prijave do donošenja prvostepene sudske odluke proteklo više od godinu dana.

Porodični zakon³ predviđa da se u postupcima za zaštitu od nasilja u porodici sudovi rukovode principom naročite hitnosti i propisuje kratke rokove za zakazivanje ročišta i odlučivanje o žalbi. Tužba se ne dostavlja tuženom na odgovor, dok se prvostepena odluka suda mora doneti na najviše dva ročišta. Prvo ročište se zakazuje najkasnije u roku od 8 dana od prijema tužbe za zaštitu od nasilja u porodici, dok se drugostepena sudska odluka mora doneti u roku od 15 dana po prijemu žalbe. Međutim, u praksi nisu retki slučajevi u kojima se postupak za zaštitu od nasilja u porodici vodi i po nekoliko meseci. Ukoliko tužilac neopravdano izostane sa ročišta, tužba se smatra povučenom. Na kraju, žalba na odluku o merama zaštite ne odlaže njihovo izvršenje.

U istraživanju⁴ porodičnogpravnog zaštitnog postupka od nasilja u porodici, u analiziranom uzorku najviše je predmeta za koje je održano jedno ročište (29,1%) i nešto manji broj predmeta u kojima su održana dva ročišta (28,7%). Odlaganje ročišta je bila česta pojava: u 48,1% predmeta došlo je odlaganja jednog, a u 25,3% do odlaganja dva ročišta. Drugo istraživanje⁵ ukazuje da opšta odredba parničnog postupka da ukoliko tužilac neopravdano izostane sa ročišta, tužba se smatra povučenom, predstavlja neadekvatno rešenje, imajući u vidu da žrtva i učinilac često žive zajedno i da žrtva nije uvek u mogućnosti da obezbedi svoje prisustvo iz straha od ponovljenog/težeg nasilja, neznanja itd.

Ne treba zanemariti ni razlog koji proističe iz vraćanja tužbe na uređenje, te ukoliko žrtva ne postupi po nalogu suda, tužba će se (po pravilima Zakona o parničnom postupku, čl. 101, st. 1 i 4) smatrati povučenom. Iako je ovaj postupak hitan, u praksi to nije uvek slučaj, te tražene mere zaštite gube svoju svrhu, ili je samo pokretanje postupka uslovilo prestanak nasilja, a sudije u tom slučaju nalaze da nema osnove za izdavanje mera zaštite. Iz svih navedenih razloga, značajan je broj povučenih tužbi (oko 50% od ukupnog broja pokrenutih postupaka).

Posebni protokol za pravosuđe u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima (2014) Ministarstva pravde propisuje ciljeve i zadatke pravosudnih organa – javnih tužilaštava i sudova – a kao jedan od ciljeva u procesu organizovanja zaštite javnih tužilaca predviđena je hitnost u postupanju, kao i obaveza sudija da bez izuzetka poštuju hitnost u postupanju.

Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama i u partnerskim odnosima (2013) Ministarstva unutrašnjih poslova uvodi značajna načela u postupanju policijskih službenika, od kojih je naročito apostrofirana hitnost u postupanju radi osiguranja bezbednosti građana. Iako nisu definisani rokovi u postupanju, kada je u pitanju prijava telefonskim putem, jasno se ukazuje na obavezu neodložne intervencije.

b. Da li postoje posebna pravila ili mere koje podrazumevaju rodno osetljiv pristup i pristup u kojem je fokus na žrtvi, dok traje istraga ili sudski postupak? Ako postoje, navedite ih.

Zakonik o krivičnom postupku ne poznaje kategoriju žrtve, već je definiše kroz pojam oštećenog lica. U pojedinim fazama sudskog postupka, žrtva kao oštećeno lice može dobiti status posebno osetljivog svedoka i biti specifično tretirana u postupku prilikom ispitivanja i davanja iskaza, kako bi se izbegle štetne posledice krivičnog postupka, o čemu je već bilo reči.

Posebni protokol za pravosuđe u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima kao jedan od ciljeva ističe unapređenje položaja žrtve i izbegavanje postupaka koji dovode do sekundarne viktimizacije žrtve, uz akcent na primenu odredbi Zakonika o krivičnom postupku koje se odnose na zaštitu posebno osetljivog svedoka.

Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama i u partnerskim odnosima, pozivajući se na Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, polazi od jasno

³ Porodični zakon, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011.

⁴ Autorke istraživanja su Nevena Petrušić i Slobodanka Konstantinović-Vilić (2010).

⁵ Autorka istraživanja je Vanja Macanović (2013).

definisanih principa, od kojih su na prvome mestu bezbednost i sigurnost žrtve, zatim princip osiguranja bezbednosti i dobrobiti deteta kroz osiguranje bezbednosti i podršku autonomiji nenasilnom roditelju, princip da sve intervencije treba da uzmu u obzir nejednakost moći, kao i poštovanje potreba, prava i dostojanstva žrtve. Time **ovaj dokument usvaja standarde postupanja u kojima su bezbednost i prava žrtava postavljeni kao prioritet u delovanju ovih organa.**

Poseban protokol o postupanju centara za socijalni rad – organa starateljstva – u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima Ministarstva za rad i zapošljavanje, polazeći od principâ Opšteg protokola, propušta da definiše specifične principe u delovanju ovih ustanova kada je reč o nasilju prema ženama u porodici odnosno u partnerskom odnosu. Umesto toga, ovaj dokument navodi opšta načela utvrđena Zakonom o socijalnoj zaštiti. Ipak, treba istaći da su **posebno naglašena prava žrtava nasilja u porodici**, kao što su pravo na informisanje o svim postupcima i podacima značajnim za utvrđivanje potreba, prava na učestvovanje u donošenju odluka, pravo na slobodan izbor usluga, poverljivost podataka i poštovanje privatnosti, kao i pravo na pritužbu.

c. Da li postoje posebna pravila i preporuke u vezi sa nasiljem prema ženama u cilju postizanja maksimalne delotvornosti? Da li se slučajevi nasilja prema ženama tretiraju različito od drugih krivičnih dela?

Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama i u partnerskim odnosima **na specifičan način definiše način ophođenja policijskih službenika** u situacijama nasilja prema ženama u porodici i partnerskog nasilja, ukazujući na podatke koje treba prikupiti, indikatore ozbiljnosti nasilja odnosno rizika, kao što su upotreba ili pretnja korišćenjem oružja, prethodna istorija nasilja, postojanje mera zaštite, osuđivanosti, prisutnost dece koja su ili bi mogla biti povređena.

Poseban protokol o postupanju centara za socijalni rad – organa starateljstva – u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima definiše različite situacije u kojima centri za socijalni rad moraju da reaguju. Ovaj protokol određuje i situacije neodložne intervencije u kojoj postoji opasnost po bezbednost i zdravlje žrtve, tj. ukoliko bi odlaganje intervencije moglo da dovede do ugrožavanja života ili zdravlja žrtve. **Neodložna intervencija se sprovodi u roku od 24 sata od momenta saznanja za slučaj.**

Pored navedenih protokola, **drugi zakoni ne pružaju specifične mere zaštite posebno kreirane za žrtve rodno zasnovanog nasilja na način na koji to predviđa Konvencija.**

Neposredni odgovor, prevencija i zaštita

▪ Član 50

1) Nudeći adekvatnu i neposrednu zaštitu žrtvama, strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da nadležni organi unutrašnjih poslova odgovore na sve vidove nasilja obuhvaćenih ovom konvencijom odmah i na prikladan način.

2) Uključujući i upotrebu preventivnih operativnih mera i prikupljanje dokaza, strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da se odgovorni organi unutrašnjih poslova uključe odmah i na prikladan način u prevenciju i zaštitu od svih oblika nasilja obuhvaćenih ovom konvencijom.

a. Navedite prava i dužnosti organa za sprovođenje zakona u vezi sa slučajevima nasilja prema ženama (na primer, da li imaju pravo da uđu u prostor u kojem je osoba pod rizikom, mogu li da daju savete o pomoći žrtvi itd.)? Da li policija ima specijalno obučene službenike za rad sa žrtvom? Kakav je odnos u broju muških i ženskih službenika u policiji, uključujući i visoke zvaničnike? Koja su pravila o prikupljanju dokaza, saslušanju (molimo vas, proverite stav 258 Eksplanatornog izveštaja)?

Policijski službenici prema odredbama **Zakonika o krivičnom postupku**⁶ imaju niz ovlašćenja u cilju otkrivanja krivičnog dela, prikupljanja i obezbeđivanja dokaza, kao i svih obaveštenja koja bi mogla koristiti u krivičnom postupku (čl. 286). Ukoliko postoje saznanja (krivična prijava, obaveštenje od građana) odnosno osnovi sumnje da je učinjeno krivično delo, policijski službenici po nalogu javnog tužioca mogu prikupljati obaveštenja od građana, saslušati osumnjičenog, zadržati lica zatečena na mestu izvršenja. Takođe, policijski službenici mogu uhapsiti lice zatečeno pri izvršenju krivičnog dela ili ukoliko postoje razlozi za pritvor (kao, na primer, opasnost od ponavljanja krivičnog dela, uticaj na svedoke). Zadržavanje može trajati najduže do osam sati.

Kada su u pitanju ulazak i pretres stana, policija takođe može i bez naloga o pretresanju i bez prisustva svedoka ući u stan, i to ukoliko se držalac stana saglasi sa tim, neko zove u pomoć, postoji nalog za hapšenje odnosno privođenje ili radi otklanjanja neposredne i ozbiljne opasnosti za život i imovinu (čl. 158). Takođe, policijski službenici mogu i bez naredbe i bez prisustva svedoka pretresti lice prilikom lišenja slobode ili naredbe o dovođenju, ukoliko postoji sumnja da poseduje oružje ili oruđe za napad ili ako postoji sumnja da će odbaciti, sakriti ili uništiti predmete koje treba od njega oduzeti kao dokaz u postupku (čl. 159).

Kada je reč o obavezi informisanja žrtva rodno zasnovanog nasilja, Zakon o krivičnom postupku **obavezuje javnog tužioca i sud da pouči oštećeno lice o pravima koje ima u postupku** (član 50, st. 3). Prava koja ima oštećeni/-a, pored prava na isticanje imovinskopravnog zahteva i prava na advokata, uglavnom su vezana za ovlašćenja koja su od uticaja na vođenje/tok samog postupka, kao što su pravo da ukaže na činjenice i predlaže dokaze koji su od važnosti za predmet dokazivanja, razmatra spise i predmete, bude obavešten o odbacivanju krivične prijave ili odustanka javnog tužioca od gonjenja, bude obavešten o ishodu postupka i da mu se dostavi pravnosnažna sudska odluka. Prema Zakoniku o krivičnom postupku, **policijski službenici nemaju obavezu pružanja ovih ili informacija vezanih za bezbednost ili zaštitu žrtve**.

Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama i u partnerskim odnosima naglašava da, prilikom uzimanja izjava od žrtve, službenik treba da omogući da žrtva daje izjavu bez prisustva učinioca nasilja i, ukoliko je moguće, u službenim prostorijama koje su odvojene i obezbeđene od ometanja svakodnevnim poslovima. U poglavlju „Bezbednost žrtve nasilja i upućivanje u sistem zaštite“ **ukazuje se na značaj informisanja žrtve o njenim pravima, postupcima zaštite, kao i merama koje će policija preduzeti**. Žrtva će biti informisana da će službenici o slučaju nasilja obavestiti centar za socijalni rad. Prilikom procene ozbiljnosti nasilja i ugroženosti žrtve može se sprovesti i eventualno zbrinjavanje žrtve u sklonište odnosno prihvatilište za žrtve nasilja u porodici, a nakon dobijanja saglasnosti od centra za socijalni rad.

Posebno se ističe da pružanje zaštite žrtve ne sme zavisiti od spremnosti žrtve da podnese krivičnu prijavu ili svedoči protiv učinioca. U Protokolu se preporučuje da u dežurnim službama budu zastupljeni službenici koji su prošli kroz obuku za postupanje u slučajevima nasilja u porodici i da oni treba da preuzmu pozive ove vrste. Na kraju ovog dokumenta Ministarstvo unutrašnjih poslova obavezalo se da će osmisliti i sprovesti osnovnu i specijalističku obuku pripadnikâ policije o ovoj temi, ali nisu definisani rokovi u kojima se obuka mora sprovesti. Ovim protokolom obuhvaćeni su samo slučajevi nasilja prema ženama u porodici i u partnerskom odnosu, a ne sva dela rodno zasnovanog nasilja.

U već pominjanom istraživanju⁷ u kojem su učestvovala 224 žene sa iskustvom nasilja u porodici, većina žena (58%) izjasnila se da je nezadovoljna kontaktom sa policijskim službenicima. Većina ispitanica (53%) nije bila zadovoljna ni kvalitetom informacija koje su dobijene od policije. Opšti stav bio je da je razgovor u policiji bilo produktivan (58%), da se žrtva osećala sigurnom (63%), ali ima i mišljenja da je bio nekoristan (34%) i da se žrtva osećala nesigurnom (20%). Žene su bile mišljenja da bi dobijanje više informacija o dostupnoj pravnoj pomoći, pomaganje i/ili praćenje žrtve kroz proces, davanje više informacija o slučaju i o toku postupka, postojanje osobe zadužene za rad sa žrtvama, pokazivanje empatije i veća kooperativnost doprineli unapređenju rada policije.

⁶ Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

⁷ Autorke istraživanja su Vanja Macanović i Slađana Jovanović (2014).

Isti uzorak žena je upitan i za iskustvo sa tužiocima. Razgovori su od strane žrtve viđeni kao adekvatni u 59% slučajeva odnosno neadekvatni u 32%. Polovina žena (51,5%) nije dobila informaciju šta će tužilac uraditi u narednim koracima, a one koje su je dobile navele su da nije bila korisna, nije sadržala informacije o tome kakva je njihova pozicija i šta su njihova prava ili nisu dobile informaciju o uslugama koje im stoje na raspolaganju. Žene su navele kako bi volele da dobiju objašnjenja o svojim pravima tokom krivičnog postupka, o mogućim merama zaštite, objašnjenja krivičnih procedura, informacije u vezi sa žalbama za odštetu, odnosno naknadu štete, kao i informacije o tome šta će tužilac preduzimati u konkretnom slučaju. Žene su izrazile opšti utisak o kontaktu sa tužilaštvom kao povoljan (60%). Upitane o tome koji bi od ponuđenih predloga unapredio rad tužilaštva, žene su odgovorile: više informacija o slučaju, o dostupnoj pravnoj pomoći, da se postavi osoba koja bi radila sa žrtvama, da budu kooperativniji i pokažu empatiju. Za žene je najvažnije da tokom procesa bude: zabranjeno dalje nasilje, da učinilac bude kažnjen, da se zabrani viktimizacija drugih, njoj bliskih osoba, pa tek onda zahtevi za odštetu i da povrate imovinu.

b. Kakve mere organi za sprovođenje zakona mogu da primene u cilju zaštite žrtava i sprečavanja nasilja prema ženama?

Pored nabrojanih ovlašćenja iz Krivičnog zakonika, policijski službenici mogu delovati i na osnovu **Zakona o prekršajima**.⁸ Ovim zakonom predviđene su zaštitne mere (zabrana pristupa oštećenom ili mestu izvršenja prekršaja), ali i izricanje pritvora, odnosno zadržavanja. Zakonom se propisuje da se lice pod uticajem alkohola ili drugih psihoaktivnih supstanci zatečeno u vršenju prekršaja može po naredbi suda ili na osnovu rešenja ovlašćenog policijskog službenika zadržati ako postoji opasnost da će i dalje vršiti prekršaje, i to najduže 12 časova.

Procena rizika i upravljanje rizikom

• Član 51

1) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da svi relevantni organi obave procenu rizika od smrtnosti, ozbiljnosti situacije i rizika od ponavljanja nasilja s ciljem upravljanja rizikom, i ukoliko je neophodno, obezbede koordiniranu zaštitu i podršku.

2) Prilikom obavljanja procene iz stava 1 ovog člana, strane se obavezuju da predvide neophodne zakonodavne ili druge mere za sve faze istrage i primene zaštitnih mera u vezi sa pretpostavkom da počinioci dela nasilja obuhvaćenih ovom Konvencijom poseduju vatreno oružje, odnosno imaju pristup vatrenom oružju.

a. Da li se u situaciji nasilja prema ženama obavezno procenjuje rizik? Posebno je važno da li ova procena obuhvata rizik smrtnosti, ozbiljnost nasilja/situacije i rizik od ponovnog nasilja? Da li su nadležni u obavezi da naprave plan upravljanje rizikom od slučaja do slučaja, u skladu sa standardizovanim postupkom i uz uključivanje svih nadležnih organa? Ako je odgovor potvrđan, navedite detaljne informacije.

Prema usvojenom **Posebnom protokolu o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama i u partnerskim odnosima** i **Posebnom protokolu o postupanju centara za socijalni rad – organa starateljstva – u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima**, **obezbeđen je minimum okvira za procenu rizika i koordinisanog delovanja ove dve službe**. Međutim,

⁸ Zakon o prekršajima, *Službeni glasnik RS*, br. 65/2013.

dok je protokol o postupanju policije naveo neke od indikatora rizika nasilja (situacija u kojoj učinilac ima pristup, koristi ili preti upotrebom oružja, prethodna istorija nasilja u porodici i eskalacija nasilja, postojanje sudskih mera zaštite i njihovo nepoštovanje, pretnje ili pokušaj samoubistva, prisiljavanje žrtve na seksualne odnose, prisutnost ili mogućnost povređivanja dece), u Protokolu o postupanju centara za socijalni rad ove indicije se ne navode jasno. **Protokol o postupanju policije ne obavezuje policijske službenike da prave individualne planove procene, ali takva obaveza postoji kada je reč o postupanju centara za socijalni rad.** Policija je dužna da o svakom slučaju nasilja u porodici obaveštava centre za socijalni rad, dok centri, ostvarujući svoju koordinatorsku ulogu, **nemaju obavezu da obaveštavaju policiju o postojanju dela nasilja u porodici, što je načelno u suprotnosti sa obavezom prijavljivanja krivičnog dela.**

Prema protokolu koji specifičnije definiše postupanje centara za socijalni rad, u ovim slučajevima predviđa se procena prioriteta u postupanju, ali na osnovu opšte određenih okolnosti odnosno kategorijâ kao što su „potreba za podrškom ili osiguranjem bezbednosti žrtve ili deteta indirektno žrtve nasilja u porodici, posebne odlike situacije i težine okolnosti koja ugrožava žrtvu ili dete indirektnu žrtvu i može dovesti do akutnog nasilja, koje se ne može sprečiti, postojanje fizičkih povreda ili pretnji, prethodna saznanja centra za socijalni rad“. Na osnovu ovih okolnosti centri za socijalni rad vrše procene prioriteta, odnosno hitnosti postupanja u konkretnim situacijama, a najkasnije u roku od 15 dana od saznanja ili prijave nasilja u porodici. Centri za socijalni rad u saradnji sa žrtvom sastavljaju plan početne procene u kojem se definišu konkretne aktivnosti i određuju njihovi vremenski okviri. Ipak, čini se da **akcije, rizici i indicije nisu dovoljno specifični i ne odgovaraju u potpunosti situacijama nasilja u porodici.** Činjenica da koordinirajuća uloga nije jasno definisana, iako se načelno definiše, ukazuje na opasnost od neefikasnih i neusaglašenih akcija različitih sistema (krivičnopravne i porodičnopravne zaštite).

Sa početnom procenom moraju biti upoznati korisnik (žrtva nasilja u porodici) u skladu sa sposobnošću da primi potrebne informacije, dok službe ili lica koja su otkrila slučaj ili učestvovala u postupku procene mogu biti upoznati sa rezultatima izvršene procene samo ukoliko to ne ugrožava bezbednost korisnika ili predvidljivu istragu u pretkrivičnom i krivičnom postupku.

Treba napomenuti da se u protokolu za postupanje policije u poglavlju 3.7. službenicima MUP-a skreće pažnja na mogućnost „lažnog prijavljivanja dela nasilja u porodici“. **Kao indikatori lažnih prijave navedene su karakteristike kakve često odgovaraju situacijama prijave nasilja koje se zaista dogodilo** (nepostojanje odbrambenih povreda, netačni detalji o vremenu, mestu i načinu izvršenja dela), pa primena ove odredbe u praksi može voditi nepružanju neophodne zaštite.

b. Da li procena rizika uvek sadrži informacije o posedovanju (legalnom ili nelegalnom) ili pristupu vatrenom oružju? Ko može da oduzme oružje i na osnovu čega? U situaciji nasilja prema ženama, da li je moguće oduzeti vatreno oružje (privremeno ili trajno), čak i ako je u legalnom posedu ili ako postoji legalni pristup tom oružju?

Protokol o postupanju policijskih službenika potvrđuje obavezu privremenog ili trajnog oduzimanja oružja, oruđa podobnog za napad ili samopovređivanje ukoliko je pronađeno na mestu događaja, bez obzira na okolnost da li je oružje posedovano legalno ili bez dozvole.

Zakon o oružju i municiji⁹ u kaznenim odredbama (čl. 35) propisuje da će se licu koje, između ostalog, upotrebi oružje na javnome mestu ili na mestu gde se upotrebom oružja može ugroziti bezbednost ljudi i objekata, pored kazne, izreći i zaštitna mera oduzimanja oružja. **Prema Zakoniku o krivičnom postupku**,¹⁰ predmeti čije oduzimanje je po Krivičnom zakoniku neophodno radi zaštite interesa opšte bezbednosti ili razloga morala, oduzeće se i kad se krivični postupak ne završi presudom kojom se optuženi oglašava krivim ili rešenjem o izricanju mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja.

⁹ Zakon o oružju i municiji, *Službeni glasnik RS*, br. 9/1992, 53/1993, 67/1993, 48/1994, 44/1998, 39/2003, 85/2005, 101/2005, 27/2011.

¹⁰ Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

Hitne mere zaštite

▪ Član 52¹¹

U situacijama neposredne opasnosti, strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da nadležni organi imaju ovlašćenje da izdaju nalog počiniocu nasilja u porodici da napusti mesto stanovanja žrtve ili ugroženog lica u dovoljnom vremenskom periodu i da zabrane počiniocu da povredi boravište, odnosno stupi u kontakt sa žrtvom ili ugroženim licem.

a. *Da li postoje hitne mere zaštite kakve su definisane u članu 52? Mogu li one da budu izdate u roku od 24 časa od uspostavljanja neposredne opasnosti za žrtvu? Ko odlučuje o tim merama? Kakva je procedura (sudska, administrativna i njima slična)? Da li učinilac ima pravo žalbe? Kakvi kriterijumi moraju biti ispunjeni da bi se odobrile hitne mere? Koje je maksimalno vreme za to?*

U Republici Srbiji ne postoje mere čiji je cilj sprečavanje daljeg nasilja i osiguranje bezbednosti i zaštite žrtve a koje mogu biti izrečene u roku od najduže 24 časa.

b. *Koliko je hitnih mera izdato u poslednje dve godine; navedite, ako je moguće, podatke na godišnjem nivou. Kome je naređeno da napusti kuću (žrtvi ili učiniocu)?*

Pitanje pod *b.* nije primenljivo.

---

¹¹ U originalu na engleskom ovaj član glasi: „Parties shall take the necessary legislative or other measures to ensure that the competent authorities are granted the power to order, in situations of immediate danger, a perpetrator of domestic violence to vacate the residence of the victim or person at risk for a sufficient period of time and to prohibit the perpetrator from entering the residence of or contacting the victim or person at risk. Measures taken pursuant to this article shall give priority to the safety of victims or persons at risk.“ (*Poslednja rečenica je u potpunosti izostavljena iz zvaničnog prevoda Konvencije.*)

Ovo se prevodi: „Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da u situacijama neposredne opasnosti nadležni organi imaju ovlašćenje da izdaju nalog učiniocu nasilja u porodici da napusti mesto stanovanja žrtve ili ugroženog lica u dovoljnom vremenskom rasponu i da zabrane učiniocu da pristupi boravištu, odnosno stupi u kontakt sa žrtvom ili ugroženim licem. Mere koje se preduzimaju u skladu sa ovim članom daće prioritet sigurnosti žrtve ili osobama izloženim riziku.“ (prevod Vanje Macanović)

Mere zabrane prilaska odnosno zaštite

▪ Član 53

1) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da odgovarajuće mere zabrane prilaska, odnosno zaštite budu na raspolaganju žrtvama svih vidova nasilja obuhvaćenih Konvencijom.

2) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da mere zabrane prilaska, odnosno zaštite, koje se navode u stavu 1 ovog člana:

– budu dostupne za neposrednu zaštitu i bez nepotrebnih finansijskih ili administrativnih opterećenja za žrtvu;

– donose na određeni period ili dok se ne izmene, odnosno ukinu;

– tamo gde je neophodno, izdaju se na ex parte osnovi sa neposrednim dejstvom;

– budu dostupne nezavisno od sudskih postupaka ili uz druge sudske postupke;

– mogu da se uključe u naredne sudske postupke.

3) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da kršenja zabrane prilaska ili mere zaštite izrečene u skladu sa stavom 1 ovog člana budu predmet pravnih sankcija, koje su delotvorne, srazmerne i koje odvrćaju od vršenja krivičnih dela.

a. Da li postoje mere na raspolaganju žrtvama nasilja prema ženama u vezi sa merama zabrane ili zaštite? Mogu li sve žrtve nasilja prema ženama da dobiju zabranu prilaska ili zaštitu? Navedite osnov. Ko može da odlučuje o zabrani i u kakvom postupku (građanskom, krivičnom itd.)? Ko može da pokrene postupak – samo žrtva ili takođe treće lice? Navedite to, uključujući zahteve koje treba ispuniti za pokretanje zabrane. Ako zabrana može da se odobri u različitim postupcima, da li postoji međusobna korelacija (između pristupa informacijama i razmene dokaza, na primer)? Navedite zakonske izvore i definicije, uključujući i vrstu zaštite / mere koje mogu da budu preduzete (zabrana kontakta, zabrana ulaska u kuću itd.).

Porodičnim zakonom¹² propisane su mere zaštite koje se izriču u sudskim (parničnim) postupcima za zaštitu od nasilja u porodici ili drugim porodičnim sporovima, u skladu sa ovim zakonom. U pitanju su: mera zaštite nalog za iseljenje ili useljenje u porodični stan ili kuću bez obzira na pravo svojine, tj. vlasništva; zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti i zabrana pristupa mestu stanovanja ili rada; mera zaštite zabrana daljeg uznemiravanja. Postupak za određivanje mera zaštite može se voditi kao samostalan, ali i kao adhezioni postupak u drugim porodičnim sporovima gde je zakon predvideo tu mogućnost. Mere se izriču na period od najduže jedne godine, ali se mogu produžavati ako za to postoje uslovi. Mere prestaju ili protekom roka za koji su bile izrečene ili zahtevom lica – učinioca nasilja – na koje se one odnose.

Aktivnu legitimaciju za podnošenje tužbe za zaštitu od nasilja u porodici imaju ne samo zakonom određeni članovi porodice koji trpe nasilje, već i organi starateljstva (centri za socijalni rad) i javni tužilac, u kojem slučaju nije neophodna saglasnost žrtve. Takođe, sud može po službenoj dužnosti odrediti jednu ili više mera zaštite, ukoliko tokom drugih postupaka iz oblasti porodičnog prava utvrdi da ima elementa nasilja u porodici. U postupcima koji se tiču nasilja u porodici sud ima daleko aktivniju ulogu nego u drugim parničnim postupcima, pre svega datim pravnim osnovom da sâm izvodi dokaze za koje smatra da su od značaja za tok i ishod postupka, kao i činjenicom da u pogledu odabiranja vrste mera nije vezan tužbenim zahtevom. Ukoliko lice prema kojem je izrečena jedna ili više mera zaštite od nasilja u porodici prekrši mere, čini krivično delo nasilja u porodici.

Zakonik o krivičnom postupku¹³ predviđa meru zabrane prilaženja, sastajanja i komuniciranja sa određenim licem, koja nije ograničena samo na dela učinjena u porodici, već se može primeniti i na

¹² Porodični zakon, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011.

¹³ Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

ostala dela predviđena Konvencijom. Takođe, ova mera može se odnositi i na druge svedoke i druga povezana lica, ne samo na oštećenog. Zakonodavac je predvideo da u situacijama u kojima bi okrivljeni mogao uticati na oštećenog, svedoke, saučesnike i prikrivače, kao i kada postoje okolnosti koje ukazuju da bi mogao ponoviti krivično delo ili dovršiti pokušano delo ili delo kojim preti, sud može izreći zabranu prilaženja, sastajanja ili komuniciranja sa određenim licem. Meru predlaže javni tužilac u bilo kojoj fazi postupka, a odluku u vidu rešenja donosi sud. Nakon potvrđivanja optužnice, sud po službenoj dužnosti može izreći ovu meru.

Odluka se dostavlja okrivljenom i licu na koje se mera odnosi. Mera se izriče najduže do pravnosnažnosti presude, a žalba na rešenje o meri zabrane ne zadržava izvršenje. Treba istaći kako je ovom odredbom zakonodavac predvideo i obavezu okrivljenog da se javlja policiji, organu nadležnom za izvršenje krivičnih sankcija ili drugom državnom organu, a da kontrolu vrši policija. Ipak, ostaje pitanje na koji način i u kojim situacijama organi MUP-a prate sprovođenje mere zabrane prilaska i približavanja. Treba istaći da je primarni cilj izricanja ove mere neometano vođenje postupka i obezbeđenje prisustva okrivljenog, a ne obezbeđenje sigurnosti i bezbednosti žrtve.

Prema odredbama **Krivičnog zakonika**,¹⁴ učiniocu kojem je izrečena uslovna osuda moguće je odrediti meru bezbednosti zabrane približavanja i komunikacije sa oštećenim/-om (čl. 89a), u trajanju od 6 meseci do tri godine, od dana pravnosnažnosti odluke. Ovom merom sud može učiniocu krivičnog dela zabraniti približavanje oštećenom/-oj na određenoj udaljenosti, zabraniti pristup u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada oštećenog/-e i zabraniti dalje uznemiravanje oštećenog, odnosno dalju komunikaciju sa oštećenim/-om, ako se opravdano može smatrati da bi dalje vršenje takvih radnji učinioca krivičnog dela bilo opasno po oštećenog/-u.

Na kraju treba ukazati da i **Zakon o prekršajima**¹⁵ pruža osnov za izricanje mera zaštite od nasilja nad ženama i nasilja u porodici – zabrana pristupa oštećenom/-oj, objektima ili mestu izvršenja prekršaja. Zabranu može tražiti organ koji je podneo zahtev za vođenje prekršajnog postupka, kao i oštećeno lice (žrtva). Mera se može izreći u trajanju od jedne godine, računajući od izvršnosti presude, s tim da mera zabrane pristupa oštećenom uključuje i meru zabrane pristupa zajedničkom stanu ili domaćinstvu u periodu za koji važi zabrana. O odluci suda kojom se izriče mera zabrane pristupa obaveštavaju se oštećeni/-a, policijska uprava nadležna za izvršenje mere i nadležni organ starateljstva (centar za socijalni rad) ukoliko se mera odnosi na zabranu pristupa deci, bračnom drugu ili članovima porodice.

U istraživanju porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici¹⁶ u pravosudnoj praksi u Srbiji, od 287 parnica obuhvaćenih uzorkom, čak 88,2% vođeno je radi pravne zaštite žena. Među tuženima preovladavaju osobe muškog pola (90,6%). Između izvršilaca nasilja i žrtava dominirao je bračni (35,2%) ili vanbračni odnos (16%), ili su bili razvedeni (27,9%), što potvrđuje da je dominantan oblik nasilja u porodici bilo nasilje u partnerskom odnosu. Najveći broj tužilja/tužilaca (77,8%) obraćao se za pomoć zbog prethodnog nasilja drugim službama, najčešće policiji (20,7%), centru za socijalni rad (12,5%) ili zdravstvenim ustanovama (7,9%). Maloletna deca su prisustvovala izvršenju nasilja u 48,4% slučajeva, dok su u predmetima sudova u Beogradu deca svedočila nasilju čak u 63,4% slučajeva. Prema izjavama tužiteljki/tužilaca najčešće se ispoljavalo psihičko nasilje (41,4%), zatim fizičko i psihičko (33,5%), samo fizičko (20,7%), a znatno ređe fizičko i ekonomsko (2,4%), psihičko i ekonomsko (1,7%) i seksualno (0,4%) nasilje.

U ispitivanom uzorku u najvećem broju slučajeva sud je doneo meritornu odluku, dok je u samo 2,4% predmeta odbacio tužbu. Sud je konstatovao da je tužba povučena ili se smatra povučenom u čak 33,3% predmeta. U 47,6% predmeta sud je u celosti usvojio zahtev za presudu, određivši sve mere zaštite koje je tužilja tražila, dok je u 16,3% postupaka delimično usvojio tužbeni zahtev i odredio samo neke od traženih mera. U 5,8% procesa sud je odbio tužbu, a u isto toliko predmeta

¹⁴ Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013.

¹⁵ Zakon o prekršajima, *Službeni glasnik RS*, br. 65/2013.

¹⁶ Autorke istraživanja Nevena Petrušić i Slobodanka Konstantinović-Vilić (2010).

odredio je i mere koje tužilac nije tražio. Najčešće određivana mera je zabrana daljeg uznemiravanja. U ispitivanom uzorku žalba je izjavljena protiv 35,2% odluka, najčešće od strane tužioca (78,8%). Najveći broj drugostepenih odluka (preko 70%) donet je u periodu od tri do devet meseci od podizanja tužbe.

Ovo istraživanje pokazuje da postupak u parnici za zaštitu od nasilja u porodici najčešće pokreću same žrtve (89,7%), dok je CSR – organ starateljstva – podneo samo 4,3% tužbi, a javni tužilac tek 1,6% tužbi. Skoro polovina tužilja (48,6%) nije angažovala advokata za zastupanje u parnici. Prema podacima Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu, tokom 2010. godine organi starateljstva su pokrenuli 186 sudskih postupaka za izricanje mera zaštite od nasilja u porodici, tokom 2011. su pokrenuli 294, a 2012. godine 342 postupka. Podaci prikupljeni od 33 osnovna tužilaštva u Srbiji¹⁷ pokazuju da je u periodu od 2010. do 2012. samo 10 osnovnih javnih tužilaštava pokretalo parnične postupke za izricanje mera zaštite od nasilja u porodici, i to 2010. godine 53 postupka, 2011. – 49, a 2012. – 47 postupaka. Kada se uporede podaci o donetim presudama i povučanim tužbenim zahtevima sa podacima o broju pokrenutih postupaka od strane javnih tužilaštava, može se ustanoviti da tamo gde se javni tužilac pojavljuje kao tužilačka strana ne dolazi, ili retko dolazi, do povlačenja tužbenog zahteva za mere zaštite.

Istraživanje krivičnogopravnog odgovora na nasilje u porodici¹⁸ pokazalo je da novu procesnu meru zabrane približavanja određenim licima sa elektronskim nadzorom ili bez elektronskog nadzora (čl. 136, st. 2 i 10, Zakonika o krivičnom postupku) **sud nije primenio ni u jednom od 303 slučaja**. Slično je i sa merom iz člana 324 Zakonika o krivičnom postupku – privremeno udaljenje optuženog iz sudnice ako saoptuženi ili svedok odbije da daje iskaz u njegovom prisustvu, ili ako okolnosti ukazuju na to da u njegovom prisustvu neće govoriti istinu. Sud ju je primenio u samo jednom slučaju, sa obrazloženjem da oštećeni/-a odbija da daje iskaz u prisustvu optuženog. I kada su u pitanju deca žrtve nasilja u porodici, istraživanje pravosudne prakse¹⁹ pokazuje da nove procesne mere sud nije primenio ni u jednom slučaju, a nema podataka da je tužilaštvo tražilo da se takva mera usvoji. Isti podaci važe i za meru privremenog udaljenja optuženog iz sudnice, koju nijedan tužilac nije tražio kako bi zaštitio najbolji interes maloletnog oštećenog lica.

b. Koji su rokovi za izdavanje mera? Da li postoji neki rok ili pravilo hitnosti koje je definisano u pravnom okviru, kako bi se obezbedila hitna zaštita? Postoje li finansijski troškovi koje treba da snosi žrtva ili treće lice za pokretanje ili vođenje postupka za dobijanje naloga za zaštitu (sudske takse, dokazi, veštačenja itd.)? Kakva vrsta dokaza mora da se podnese kako bi se ispunili zakonski uslovi? Koliko dugo može da traje postupak (jedno ročište ili više)? Kada je izdat nalog, koliko dugo može da traje zabrana?

U oblasti krivičnogopravne zaštite **nisu propisani posebni rokovi koji bi ukazivali na obavezu hitnog postupanja** u ovim slučajevima.

Porodični zakon propisuje da se u postupcima za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici **sudovi rukovode principom naročite hitnosti i predviđa kratke rokove za zakazivanje ročišta i odlučivanje o žalbi**. Tužba se ne dostavlja tuženom na odgovor, dok se prvostepena odluka suda mora doneti na najviše dva ročišta. Prvo ročište se zakazuje najkasnije u roku od 8 dana od prijema tužbe za zaštitu od nasilja u porodici, dok se drugostepena sudska odluka mora doneti u roku od 15 dana od prijema žalbe. Sud o merama zaštite može odlučiti i kroz privremenu meru, koja je na snazi do pravnosnažnog okončanja postupka. Troškove postupka, kao što su sudske takse ili troškovi veštačenja, mora predujmiti stranka koja inicira postupak, u skladu sa opštim pravilima parničnog postupka, o čemu je već bilo reči.

U istraživanju porodičnogopravne zaštite od nasilja u porodici,²⁰ u analiziranom uzorku najviše je predmeta za koje je održano jedno ročište (29,1%) i nešto manji broj procesa u kojima su održana

¹⁷ Autorka istraživanja je Vanja Macanović (2013).

¹⁸ Autorke istraživanja su Slađana Jovanović i Biljana Simeunović-Patić (2012).

¹⁹ Autorka istraživanja je Vanja Macanović (2012).

²⁰ Autorke istraživanja su Nevena Petrušić i Slobodanka Konstantinović-Vilić (2010).

dva ročišta (28,7%). Odlaganje ročišta je bila česta pojava: u 48,1% predmeta došlo je do odlaganja jednog, a u 25,3% do odlaganja dva ročišta.

c. Može li zabrana pristupa da se izda bez prisustva učinioca? Ako je odgovor potvrđan, navedite uslove koje treba ispuniti. Da li lice protiv kojeg je izdat nalog za zaštitu ima pravo na žalbu? Ako ima, ko predstavlja drugostepeni organ? Molimo vas da opišete postupak žalbe (nadležni organ, vremenski okvir itd.).

Zakon o parničnom postupku²¹ dopušta mogućnost donošenja presude o merama zaštite od nasilja u porodici ukoliko tuženi nije prisustvovao ročištu. Prema tuženom kojem je tužba sa pozivom za suđenje dostavljena, a koji ne dođe na pripremno ili prvo ročište za glavnu raspravu (ako pripremno ročište nije održano), ili ako dođe ali neće da se upusti u raspravljanje ili ne ospori tužbeni zahtev, sud može doneti presudu zbog izostanka (kojom se usvaja tužbeni zahtev). Uslovi su da je tuženi uredno pozvan, da nije podneskom osporio tužbeni zahtev; da osnovanost tužbenog zahteva proizlazi iz činjenica navedenih u tužbi; da činjenice na kojima se zasniva tužbeni zahtev nisu u suprotnosti sa dokazima koje je podneo sâm tužilac ili sa činjenicama koje su opštepoznate; da ne postoje opštepoznate okolnosti zbog kojih tuženi nije mogao da dođe na ročište. Van ovog pravila, sud ima mogućnost da odluči o traženim merama zaštite i ako se upusti u raspravljanje odnosno izvođenje dokaza, ako je tuženi uredno pozvan a nije došao na zakazano ročište, ukoliko sud smatra da su izvedeni svi neophodni dokazi.

Pravo na žalbu na presudu kojom se određuje jedna ili više mera zaštite imaju obe strane u postupku, iz zakonom predviđenih razloga, s tim da žalba ne odlaže izvršenje mera porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici.

d. Da li mere zaštite moraju biti deo nekog drugog postupka (razvod, krivični postupak, pritvor itd.) ili se zahtev može podneti i odobriti nezavisno?

Postupak u kojem se odlučuje o merama porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici može se voditi kao samostalan postupak za zaštitu od nasilja u porodici u kojem će se tražiti izricanje jedne ili više mera zaštite. Takođe, ovaj postupak se može voditi i kao adhezioni, uz postupke o braku, starateljstvu i u drugim porodičnim sporovima predviđenim zakonom.

Kada je reč o merama koje izriče prekršajni sud, one su samostalnog karaktera. Opisane mere u oblasti krivičnopravne zaštite vezane su za krivični proces koji se vodi za propisano krivično delo.

e. Da li je kršenje zabrane prilaska predmet krivičnih ili drugih sankcija?

Kako je već opisano, kršenje zabrane odnosno mera zaštite koje je sud odredio u parničnom postupku za zaštitu nasilja u porodici predstavlja krivično delo nasilja u porodici. Prekršajni zakon propisuje teže kazne za kršenje predviđenih obaveza, dok Zakonik o krivičnom postupku za mere zabrane prilaska i komuniciranja predviđa mogućnost izricanja težih mera. Međutim, **kada je u pitanju kršenje mere bezbednosti izrečene sa pravnosnažnom presudom, zakon ne predviđa osnov za sankcionisanje.**

Autonomni ženski centar je predložio dopunu²² postojećih mera bezbednosti iz člana 89a u Krivičnom zakoniku, u vezi sa načinom praćenja njihovog sprovođenja i regulisanja postupanja u slučaju njihovog kršenja. Takođe, predloženo je usvajanje novih mera bezbednosti: udaljenje iz porodičnog domaćinstva i zabrana pristupa internetu (kada je krivično delo učinjeno putem interneta), kao i novi član – zaštitni nadzor po punom izvršenju kazne zatvora.

²¹ Zakon o parničnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 49/2013 – odluka US, 74/2013 – odluka US i 55/2014.

²² Predloge je u ime AŽC-a sastavila advokatica Vanja Macanović. Kompletno obrazloženje predloga videti u **Prilogu br. 2.**

Istrage i dokazi

▪ Član 54

Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da, tokom svakog parničnog, odnosno krivičnog sudskog postupka, dokazi, koji se odnose na seksualnu prošlost i ponašanje žrtve, budu prihvaćeni samo ukoliko je to relevantno i neophodno.

a. Postoje li zakonske ili druge mere kako bi se osiguralo da se dokazi seksualne istorije i seksualnog ponašanja žrtve mogu koristiti samo kada je to neophodno i relevantno? Mogu li ove mere da se primene u krivičnom ili/i građanskom postupku? Koje su sankcije za kršenje ovog pravila? Da li su ove mere zaštite deo proceduralne garancije ili su diskreciono pravo sudije u postupku? Navedite razloge.

Zakonik o krivičnom postupku²³ postavlja pravilo izvođenja onih dokaza koji su u vezi sa bićem krivičnog dela ili od kojih zavisi primena drugih odredbi krivičnog zakona ili krivičnog postupka. **Ostali dokazi, tj. činjenice, smatraće se nedozvoljenim.** Ipak, ne postoji jasna odredba prema kojoj se okolnosti u vezi s privatnim životom, posebno dokazi u vezi sa seksualnim ponašanjem žrtve, neće iznositi osim ukoliko to nije značajno za dalji tok postupka i neophodno.

Istovremeno, sud može odlučiti da isključi javnost sa glavnog pretresa radi: zaštite interesa nacionalne bezbednosti, javnog reda i morala, interesa maloletnika, privatnosti učesnika u postupku, i drugih opravdanih interesa u demokratskom društvu (čl. 363). Ovo isključenje javnosti ne može se odnositi na stranke, branioca, oštećenog/-u i njegovog/njenog zastupnika i punomoćnika tužioca, a moguće je da se prisustvo stručne javnosti dozvoli i u slučajevima isključenja opšte javnosti. Sva lica što prisustvuju pretresu na kojem je isključena javnost biće upozorena da sve što su saznala moraju čuvati kao tajnu, kao i da je odavanje tajne krivično delo. Zakon predviđa da u slučajevima u kojima se kao svedok ispituje lice mlađe od 14 godina javnost može biti isključena za vreme davanja iskaza. Ako je to neophodno radi zaštite interesa nacionalne bezbednosti, javnog reda i morala, interesa maloletnika, privatnosti učesnika u postupku ili drugih opravdanih interesa u demokratskom društvu, organ postupka koji preduzima dokaznu radnju narediće licima koja saslušava, odnosno ispituje ili koja prisustvuju dokaznim radnjama ili razgledaju spise istrage da čuvaju kao tajnu određene činjenice ili podatke koje su tom prilikom saznala i upozoriće ih da odavanje tajne predstavlja krivično delo, u skladu sa zakonom (čl. 304).

Postupci ex parte i po službenoj dužnosti

▪ Član 55

1) *Strane obezbeđuju da istrage, odnosno sudski postupci za krivična dela utvrđena na osnovu čl. 35, 36, 37, 38 i 39 ove konvencije ne zavise u potpunosti od prijave ili žalbe, koju podnosi žrtva za krivično delo, koje je u potpunosti ili delimično počinjeno na teritoriji strane ugovornice, i da se postupak može nastaviti i ako žrtva povuče svoju izjavu, odnosno prijavu.*

2) *U skladu sa uslovima, koje propisuje njihovo nacionalno zakonodavstvo, strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede mogućnost vladinim i nevladinim organizacijama i savetnicima, odnosno savetnicama u oblasti nasilja u porodici da pomognu i, odnosno ili daju podršku žrtvama, na njihov zahtev, tokom istrage i sudskog postupka u vezi sa krivičnim delima utvrđenim na osnovu ove konvencije.*

²³ Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

Istraga, sudski postupak, proceduralno pravo i zaštitne mere

a. U skladu sa relevantnim zakonima, da li se sva dela iz člana 52, stav 1, mogu goniti po službenoj dužnosti? Je li moguće da se nastavi gonjenje po službenoj dužnosti za krivična dela navedena u članovima 35–39 u slučajevima kada žrtva odbije da učestvuje u suđenju ili povuče tužbu? Ako postoje raspoloživi podaci, molimo vas da navedete informacije o broju slučajeva u kojima je javni tužilac odustao od optužbe u toku istrage i/ili sudskog postupka? Ako je moguće, molimo vas, navedite razloge, uključujući povlačenje žrtve.

U odnosu na procesna pravila vođenja krivičnog postupka, **ne postoji zakonska prepreka vođenja postupka po službenoj dužnosti za krivična dela predviđena Konvencijom**, ukoliko žrtva odustane od svedočenja, ne želi da podnese krivičnu prijavu ili se ne pridružuje krivičnom gonjenju. Međutim, statistika ukazuje da u praksi odustajanje žrtve od učešća u postupku predstavlja dominantan razlog za obustavu postupka.

U pominjanom istraživanju krivičnog postupka na nasilje u porodici²⁴ u petini predmeta iz uzorka (20,5%) žrtva se koristila pravom da ne svedoči, i to najčešće samo u istrazi/prethodnom krivičnom postupku, odnosno samo na glavnom pretresu, a ređe u obe faze postupka (u 11% postupaka pravom da ne svedoče koristili su se i drugi članovi porodice). Svega 5% žrtava iz uzorka predmeta promenilo je iskaz tokom postupka, i to najčešće na glavnom pretresu. U 26,7% slučajeva u kojima je krivična prijava odbačena, u predstavljanju razloga za to (zbog nedostataka dokaza da je učinjeno krivično delo) navodi se da je oštećena izjavila kako ne želi da svedoči, što upućuje da se tužilac oslanja na iskaz žrtve i njenu volju da istraje u postupku, te ako ona promeni iskaz, odnosno predoči da neće svedočiti ili odbije da dâ iskaz, tužilac se povlači, a ostaje pitanje da li su iscrpljene sve mogućnosti da se dođe do drugih dokaza koji bi podržali optužbu.

b. Što se tiče člana 35 (fizičko nasilje), da li je vaša zemlja stavila rezervu na promene postupaka po službenoj dužnosti za prekršaje? Ako je odgovor potvrđan, navedite postupak.

Srbija nije stavila rezervu na ovaj član.

c. Je li predstavnicima organizacija i službi koje podržavaju žrtve dozvoljeno da pomognu i podrže žrtvu (sa izuzetkom pružanja pravne pomoći) tokom istrage i sudskog postupka? Da li je to stvar pravnih garancija ili diskrecionog prava sudije / nadležnog organa? Navedite osnove/uslove za to.

Kada je u pitanju krivični postupak, **Zakonik o krivičnom postupku²⁵ nije uredio pitanje prisustva predstavnika organizacija i službi koje bi predstavljale specifičnu podršku žrtvama**. Ne postoje zvanične službe za pomoć i podršku svedocima i oštećenim, niti institut „osobe od poverenja“. **Zakon o parničnom postupku²⁶ dozvoljava prisustvo dve osobe koje stranka izabere, čak i u postupcima u kojima je isključena javnost**. U odredbi predviđenoj članom 323 i na raspravi na kojoj je isključena javnost na zahtev stranke mogu biti prisutna najviše dva lica koja ona odredi.

²⁴ Autorke istraživanja su Slađana Jovanović i Biljana Simeunović-Patić (2012).

²⁵ Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

²⁶ Zakon o parničnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 49/2013 – odluka US, 74/2013 – odluka US i 55/2014.

Mere zaštite

▪ Član 56

1) Strane se obavezuju da preuzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i zaštite prava i interese žrtava, uključujući njihove posebne potrebe kao svedoka, u svim fazama istrage i sudskog postupka, a posebno:

- a) obezbeđujući im zaštitu, kao i zaštitu za njihove porodice i svedoke, od zastrašivanja, odmazde i ponovljene viktimizacije;
- b) obezbeđujući obaveštenost žrtava, barem u slučajevima kada žrtve i njihove porodice mogu biti u opasnosti, o bekstvu počinioca, odnosno privremenom ili trajnom puštanju na slobodu;
- c) obavestavajući žrtve, pod uslovima regulisanim nacionalnim propisima, o njihovim pravima i raspoloživim uslugama, o ishodu njihove žalbe, prijave, o opštem napretku istrage, odnosno postupka i o njihovoj ulozi u tome, kao i o ishodu njihovog slučaja;
- d) omogućavajući žrtvama, da u skladu sa proceduralnim pravilima nacionalnog prava, budu saslušane, pruže dokaze i predstave svoje stanovište, potrebe i zabrinutost, neposredno ili preko posrednika, i da one budu uzete u razmatranje;
- e) obezbeđujući žrtvama odgovarajuće usluge podrške tako da njihova prava i interesi budu propisno predstavljeni i uzeti u obzir;
- f) obezbeđujući da mogu biti usvojene mere za zaštitu privatnosti i ugleda žrtve;
- g) obezbeđujući da se, gde god je moguće, izbegne susret žrtava i počinioca u prostorijama suda i organa unutrašnjih poslova;
- h) obezbeđujući žrtvama nezavisne i stručne prevodioce kada su žrtve stranke u postupku, odnosno kada iznose dokaze;
- i) omogućavajući žrtvama da svedoče, u skladu sa pravilima njihovog nacionalnog zakonodavstva, u sudnici bez prisustva ili barem bez prisustva navodnog počinioca, naročito korišćenjem odgovarajućih komunikacionih tehnologija, tamo gde su dostupne.

2) Prema potrebi, dete žrtva i dete svedok nasilja nad ženama i nasilja u porodici mora da dobije posebne mere zaštite, koje uzimaju u obzir princip najboljeg interesa za dete.

a. Da li postoje programi zaštite svedoka i/ili druge posebne mere zaštite uvedene kako bi se osigurala bezbednost žrtve? Mogu li drugi svedoci ili članovi porodice da se prijave za mere zaštite? Mogu li ove mere da se primene na sve oblike nasilja prema ženama ili na samo neke? Navedite razloge. Takođe, molimo vas, navedite uslove koji moraju biti ispunjeni da bi se mere odobrile, ko ima prava da traži zaštitu (da li može i po službenoj dužnosti), kakve su mere na raspolaganju (zaštita identiteta, posebne proceduralne garancije za svedoka i slične klauzule), ko ima prava na posebna mere, koliko dugo mogu da traju itd. Molimo vas da navedete, ako je moguće, broj slučajeva odobrenih programa zaštite svedoka u poslednje dve godine. Isto tako, ako je moguće, molimo vas da navedete informacije o žrtvama nasilja prema ženama kojima je odobrena ova vrsta zaštite i koliko ih je.

Prema **Zakoniku o krivičnom postupku**²⁷ (čl. 94), od dužnosti svedočenja oslobođeno je lice sa kojim okrivljeni živi u braku, vanbračnoj ili drugoj trajnoj zajednici života; srodnik okrivljenog po krvi u pravoj liniji, u pobočnoj liniji do trećeg stepena zaključno; srodnik po tazbini do drugog stepena zaključno; usvojeni i usvojitelj okrivljenog. Organ postupka je dužan da ovo lice upozori da ne mora svedočiti, pre ispitivanja ili čim sazna za njegov odnos prema okrivljenom.

Prema pravilima o osnovnoj zaštiti svedoka, organ postupka je dužan da oštećenog ili svedoka zaštititi od uvrede, pretnje i svakog drugog napada, uz mogućnost da sud izrekne novčanu kaznu, kao i obavezu javnog tužioca da o postojanju nasilja ili ozbiljne pretnje obavesti nadležnog javnog

²⁷ Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

tužioca i mogućnost da javni tužilac ili sud zahtevaju da policija preduzme mere zaštite u skladu sa zakonom. Za žrtve rodno zasnovanog nasilja i žrtve nasilja u porodici **značajne su odredbe Zakonika o krivičnom postupku o posebno osetljivom svedoku i zaštićenom svedoku**. Kada je reč o zaštićenom svedoku, mere zaštite se pre svega odnose na neodavanje ličnih podataka, tj. identiteta žrtve odnosno svedoka koji bi svojim iskazom mogao izložiti sebe ili bliska lica opasnosti po život, zdravlje, imovinu većeg obima (čl. 105). Međutim, treba imati u vidu da status zaštićenog svedoka, odnosno zaštita identiteta žrtve, traje do početka glavnog pretresa. Sa druge strane, status posebno osetljivog svedoka postoji sve dok traje krivični postupak.

Svedoku koji je s obzirom na uzrast, životno iskustvo, način života, pol, zdravstveno stanje, prirodu, način ili posledice izvršenog krivičnog dela odnosno druge okolnosti slučaja posebno osetljiv – organ postupka može po službenoj dužnosti, na zahtev stranaka ili samog svedoka odrediti status posebno osetljivog svedoka (čl. 103). Posebno osetljivom svedoku pitanja se mogu postavljati samo preko organa postupka, koji će se prema njemu odnositi sa posebnom pažnjom, nastojeći da se izbegnu moguće štetne posledice krivičnog postupka po ličnost, telesno i duševno stanje svedoka. Ispitivanje se može obaviti uz pomoć psihologa, socijalnog radnika ili drugog stručnog lica, o čemu odlučuje organ postupka. Ako organ postupka odluči da se posebno osetljivi svedok ispita upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, ispitivanje se sprovodi bez prisustva stranaka i drugih učesnika u postupku u prostoriji u kojoj se svedok nalazi.

Posebno osetljivi svedok može se ispitati i u svom stanu ili drugoj prostoriji, odnosno u ovlašćenoj instituciji koja je stručno osposobljena za ispitivanje posebno osetljivih lica. Posebno osetljivi svedok ne može biti suočen sa okrivljenim, osim ako to sâm okrivljeni zahteva, a organ postupka to dozvoli vodeći računa o stepenu osetljivosti svedoka i o pravima odbrane. Međutim, **ne postoji obaveza informisanja oštećenog/-e kao svedoka o mogućnosti da zahteva status posebno osetljivog svedoka. Istovremeno, ne postoji zakonska obaveza sprovođenja posebnih mera koje bi obezbedile fizičku razdvojenost oštećenog lica i okrivljenih, ili drugih svedoka, kao i lica koja prate suđenje.**

b. Da li postoje zakonske i druge mere kojima bi se žrtve informisale o oslobađanju učinioca kao što je definisano u članu 56, tačka b. Ako takve mere postoje, molimo vas da navedete koji je organ za to nadležan i na koji način je žrtva informisana. Takođe, navedite i pravni osnov za ove mere.

Prema odredbama **Zakonika o krivičnom postupku**, **ne postoji obaveza informisanja, tj. pravo žrtve da zna kada je učinilac pušten na slobodu (ukoliko je izdržavao kaznu zatvora), niti da učestvuje ili bude obavještena o ishodu u postupku o uslovnom otpustu.**

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija²⁸ propisuje da Uprava za izvršenje krivičnih sankcija organizuje, sprovodi i nadzire izvršenje kazne zatvora i uslovne osude sa zaštitnim nadzorom. Ovim zakonom je predviđeno (čl. 181) da u slučajevima kada se lice osuđeno za krivična dela protiv života i tela, protiv polne slobode ili protiv braka i porodice otpušta sa izdržavanja kazne zatvora, odnosno uslovno otpušta, kao i u slučaju bekstva iz zatvora, **zavod obaveštava žrtvu krivičnog dela, ako je ona to tražila i ako procena rizika zavoda ukazuje na potrebu preventivne zaštite žrtve.**

c. Prema relevantnim zakonima, da li je žrtva strana u krivičnom postupku? Može li žrtva da podnese dokaze i da utiče na postupak? Da li postoji relevantni organ čija je odgovornost, u skladu sa zakonskim okvirom i standardizovanim procedurama, da „obavesti žrtve, pod uslovima predviđenim internim zakonom, o njihovim pravima i uslugama na raspolaganju, da prate svoje žalbe, tužbe, opšti napredak istrage ili postupka, kao i njihovu ulogu u njima, kao i ishod njihovog slučaja“. Ako je odgovor potvrđan, navedite koji je to organ, koju vrstu informacija žrtva mora da dobije i odgovarajući postupak.

Prema odredbama **Zakonika o krivičnom postupku** **sud je u obavezi da okrivljenog i druge učesnike u postupku pouči o pravima koja im pripadaju.** Žrtva sa statusom oštećenog lica ima pravo

²⁸ Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, *Službeni glasnik RS*, br. 55/2014.

da, od strane suda i javnog tužilaštva, bude obaveštena o odbacivanju krivične prijave i odustanku javnog tužioca od krivičnog gonjenja, poučena o mogućnosti da zastupa optužbu i preuzme krivično gonjenje, obaveštena o ishodu postupka i da joj se dostavi pravnosnažna krivična presuda. Oštećeno lice prilikom saslušanja ima pravo i da bude upozoreno da ne mora svedočiti, u zakonom propisanim situacijama.

d. Imajući u vidu obaveze definisane u tačkama d–i, molimo vas da date informacije o onim obavezama koje garantuje interni pravni okvir, navodeći čija je odgovornost da se žrtvama obezbedi pristup informacijama, pravima i procedurama, i ko snosi moguće posledice u slučajevima nepružanja relevantnih informacija, ili usluga propisanih internim pravom. Molimo vas da dostavite informacije o sledećem: da li je prevođenje besplatno, može li ročište da se odvija bez prisustva učinioca (ako može, ko to zahteva i kakve dodatne uslove treba ispuniti, ako ih uopšte ima), može li ročište ili celo suđenje da bude zatvoreno za javnost, da li je suočavanje obavezno u nekim slučajevima i, ako jeste, navedite.

Ukoliko žrtva ne razume jezik na kojem se vodi postupak, biće ispitana preko tumača, tj. prevodioca. **Zakonik o krivičnom postupku** propisuje da lica koja učestvuju u postupku, ako se postupak vodi na jeziku koji ne razumeju, imaju pravo na prevođenje onoga što oni ili drugi iznose, kao i prevođenje isprava i dugog pisanog dokaznog materijala. Prevođenje pada na teret budžetskih troškova.

Na druga pitanja je već dat odgovor u analizi prethodnih članova Konvencije.

e. Moraju li deca da svedoče protiv učinioca ili postoje izuzeci koje podržava interno pravo? Navedite uslove. Da li postoje posebne zakonske mere koje štite decu kao žrtve i/ili svedoke (specijalne proceduralne garancije, kao što su zabrana suočavanja, korišćenja tehničke opreme za svedočenja, i posebna podrška od strane stručnjaka za prava deteta itd.)?

Kada je reč o maloletnim oštećenim licima ili svedocima, pored opštih odredbi Zakonika o krivičnom postupku, o kojima je bilo reči, **posebna pravila o svedočenju maloletnih lica predviđa Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica**,²⁹ koji sadrži posebne odredbe o zaštiti maloletnih lica (dece i maloletnika) ako je oštećeni u krivičnom postupku maloletno lice. Prema ovom zakonu, organ koji vodi postupak mora imati specijalizovana znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica, kada je oštećeni maloletno lice, za dela koja ovaj zakon predviđa. Maloletno oštećeno lice ispituje se uz pomoć psihologa, socijalnog radnika ili drugog stručnog lica, mora imati punomoćnika od prvog saslušanja okrivljenog (a njega, ukoliko je potrebno, iz redova advokata postavlja organ koji vodi postupak), saslušanje se može obaviti u stanu ili drugoj prostoriji, kao i uz upotrebu tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka. Predviđeno je i ograničenje da se maloletnik u toku postupka saslušava najviše dva puta, osim ako je to neophodno radi ostvarenja svrhe krivičnog postupka, u kojem slučaju je sud dužan da vodi računa o zaštiti ličnosti i razvoja maloletnog lica.

Istraživanje pravosudne prakse u oblasti zaštite maloletnih oštećenih,³⁰ iako zbog malog broja predmeta u analiziranom uzorku ne može da obezbedi generalizaciju nalaza, ukazuje da su učesnici u postupku u bar polovini slučajeva imali sertifikat za postupanje sa maloletnicima i da je najređe primenjivana odredba koja se odnosi na mogućnost saslušanja maloletnog lica putem audio--vizuelnih sredstava za prenos slike i zvuka, kao i saslušanje van sudnice. Razlozi za to nalaze se u činjenici da u većini sudova i tužilaštava nisu obezbeđeni tehnički uslovi za takvu vrstu saslušanja, ali i zbog toga što tužioci i sudije ne koriste mogućnosti koje postoje u drugim institucijama (organu starateljstva, domovima za zaštitu zlostavljane dece i sličnim ustanovama).

Punomoćnik po službenoj dužnosti bio je postavljen maloletnom oštećenom/-oj u polovini slučajeva. U polovini slučajeva saslušanju deteta su prisustvovali psiholog ili drugo stručno lice, ali je samo u tri slučaja psiholog video dete pre saslušanja i samo u tri slučaja sudija je pitanja

²⁹ Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005.

³⁰ Autorka istraživanja je Vanja Macanović (2012).

Punomoćnik po službenoj dužnosti bio je postavljen maloletnom oštećenom/-oj u polovini slučajeva. U polovini slučajeva saslušanju deteta su prisustvovali psiholog ili drugo stručno lice, ali je samo u tri slučaja psiholog video dete pre saslušanja i samo u tri slučaja sudija je pitanja postavljao/-la posredstvom stručnog lica. Deca su u trećini predmeta saslušana bez prisustva stranaka, a u svim ostalim slučajevima maloletni oštećeni morali su svoj iskaz da daju u prisustvu osumnjičenog/-e. Ohrabruje činjenica da ni u jednom slučaju nije bilo suočavanja maloletne žrtve i učinioca nasilja.

Autonomni ženski centar je izradio predloge za izmene i dopune Zakonika o krivičnom postupku³¹ koje uključuju: definicije posebno osetljivih kategorija oštećenih i posebno osetljivih kategorija svedoka, uvođenje službe za pomoć i podršku žrtvama i svedocima, mogućnost da oštećenu tokom postupaka prati osoba od poverenja koju sama izabere, pravila o ispitivanju posebno osetljivog svedoka ili oštećenog, izmene odredbe oslobađanja od dužnosti svedočenja i druge, koje bi trebalo da obezbede bolju zaštitu prava i interese žrtava, uključujući njihove posebne potrebe kao svedoka, u svim fazama istrage i sudskog postupka, a koje su nastale iz neposrednog rada i zastupanja žena sa iskustvom nasilja u partnerskom i porodičnom odnosu.

Pravna pomoć

• Član 57

Strane obezbeđuju pravo na pravnu pomoć i besplatnu pravnu pomoć žrtvama pod uslovima koje propisuje njihovo nacionalno zakonodavstvo.

a. Da li vaša zemlja ima sistem pravne pomoći koji finansira i kojim upravlja država? Da li postoji zakon o besplatnoj pravnoj pomoći? Da li je pravna pomoć obezbeđena samo u krivičnim ili/i u građanskim predmetima? Ko pruža pravnu pomoć? Koji su kriterijumi za dodelu besplatne pravne pomoći? Da li žrtve nasilja prema ženama imaju pravo na besplatnu pravnu pomoć? Ko obaveštava žrtve o pristupu pravnoj pomoći? Da li je to obaveza nadležnog organa, ili diskreciono pravo?

U Republici Srbiji još nije donet zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, pa ovo pitanje nije rešeno na sistemski i jedinstven način.

Prema odredbama Zakonika o krivičnom postupku,³² sud može u krivičnom postupku, na zahtev žrtve koja ima položaj oštećenog kao tužioca (ako je preuzela krivično gonjenje od javnog tužioca) postaviti punomoćnika, ako se postupak vodi za delo za koje se izriče kazna preko pet godina zatvora, pod uslovom da prema svom imovnom stanju ne može sama snositi troškove zastupanja i ako je to u interesu postupka (čl. 59).

Zakon o parničnom postupku³³ propisuje da će sud u toku čitavog postupka priznati stranci pravo na besplatnu pravnu pomoć, kada je stranka potpuno oslobođena od plaćanja troškova postupka, ako je to nužno radi zaštite prava stranke, odnosno ako je to propisano posebnim zakonom (čl. 170).

Praksa pokazuje da sudovi retko postavljaju punomoćnike oštećenima odnosno žrtvama u krivičnim ili parničnim postupcima, osim kada je reč o maloletnim oštećenim licima u krivičnom postupku, u skladu sa prethodno navedenom zakonskom regulativom.

Autonomni ženski centar je u saradnji sa nevladinim organizacijama „Praxis“ i Komitetu pravnikâ za ljudska prava (YUCOM) sačinio predlog za izmene Nacrta zakona o besplatnoj pravnoj pomoći,³⁴

³¹ Predloge je za AŽC izradila advokatica Vanja Macanović. Kompletan pregled predloga i komentara nalazi se u Prilogu br. 3.

³² Zakonik o krivičnom postupku, Službeni glasnik RS, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

³³ Zakon o parničnom postupku, Službeni glasnik RS, br. 72/2011, 49/2013 – odluka US, 74/2013 – odluka US i 55/2014.

³⁴ Tekst predloga za izmene Nacrta zakona o besplatnoj pravnoj pomoći nalazi se u Prilogu br. 4.

u kojem su definisane ključne pretpostavke i ključni principi uspostavljanja i razvoja sistema besplatne pravne pomoći, korisnici i pružaoci besplatne pravne pomoći, način upravljanja sistemom i način finansiranja sistema besplatne pravne pomoći, koji omogućavaju odgovornost države za dostupnost, efikasnost i kvalitet bilo kojih pravnih usluga pruženih po ovom pravnom osnovu i uspostavljanje funkcionalnog i održivog sistema besplatne pravne pomoći, kojim rukovodi i koji finansira država. Istovremeno, druge usluge pravne i besplatne pravne pomoći koje ne ulaze u sistem državne pravne pomoći uopšte ne bi mogle biti regulisane ovim zakonom.

Zastarelost

▪ Član 58

Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da zastarevanje pokretanja sudskog postupka za krivična dela utvrđena u skladu sa čl. 36, 37, 38 i 39 ove konvencije, traje dovoljno dugo i srazmerno ozbiljnosti krivičnog dela, koje je u pitanju, i obezbede dovoljno vremena za efikasno pokretanje postupka nakon što žrtva dostigne punoletstvo.

a. *Prema internom pravu, je li moguće da deca koja su pretrpela krivična dela definisana u članovima 36–39 Konvencije prijave krivično delo a da se postupak pokrene kada napune 18 godina? Ako je odgovor potvrđan, navedite pravni osnov za to, kao i koje uslove treba ispuniti.*

U okviru opštih rokova zastarelosti predviđenih krivičnim zakonodavstvom **nema specifičnih pravila o rokovima zastarelosti krivičnog gonjenja za dela predviđena Konvencijom**, pa ni kada je reč o maloletnim žrtvama, tako da rokovi zastarelosti teku od vremena kada je delo učinjeno. Ipak, imajući u vidu zaprećene kazne, za određeni broj dela bilo bi moguće pokrenuti krivične postupke nakon sticanja punoletstva žrtava.

Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima³⁵ propisuje da **krivično gonjenje i izvršenje kazne ne zastarevaju za krivična dela predviđena članom 3 ovog zakona koja su izvršena prema maloletnim licima.**

b. *Da li je vaša zemlja stavila rezervu na ovaj član? Ako jeste, navedite razloge.*

Republika Srbija nije stavila rezervu na ovaj član Konvencije.

³⁵ Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima, *Službeni glasnik RS*, br. 32/2013.

VII Migracije i azil

Boravišni status

▪ Član 59

1) U slučaju razvoda braka, odnosno veze i u smislu posebno teških okolnosti, strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da žrtve, čiji boravišni status zavisi od supružnika, odnosno partnera u skladu sa njihovim nacionalnim zakonodavstvom, po zahtevu dobiju nezavisnu dozvolu boravka bez obzira na dužinu trajanja braka odnosno veze. Uslovi, koji se odnose na dodelu i trajanje nezavisne dozvole boravka utvrđuju se nacionalnim zakonodavstvom.

2) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da žrtve mogu da dobiju obustavu postupka proterivanja pokrenutog u vezi boravišnog statusa, koji zavisi od supružnika, odnosno partnera u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom, i omogućće im da podnesu zahtev za samostalnu dozvolu boravka.

3) Strane se obavezuju da izdaju dozvolu boravka sa mogućnošću produženja žrtvama u jednoj od dve naredne situacije, odnosno u obe:

- a) kada nadležni organ smatra da je njihov ostanak neophodan zbog njihove lične situacije;
- b) kada nadležni organ smatra da je njihov ostanak neophodan u svrhu njihove saradnje sa nadležnim organima u istrazi odnosno krivičnom postupku.

4) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da žrtve prinudnog braka dovedene u drugu zemlju u svrhu venčanja, a koje su zbog toga izgubile boravišni status u zemlji u kojoj inače borave, mogu ponovo da ostvare taj status.

a. Može li žrtva nasilja da traži i dobije boravišnu dozvolu nezavisno i autonomno u slučajevima kada je njen prethodni status zavisio od statusa partnera, kao što je navedeno u stavu 1 člana 59 – slučaj posebno teške situacije, bez obzira na trajanje braka ili partnerstva?

U skladu sa odredbama **Zakona o strancima**,¹ pod boravkom stranaca se smatraju boravak do 90 dana, privremeni boravak i stalno nastanjenje.

Jedan od osnova za privremeni boravak jeste i spajanje porodice. Privremeni boravak može da se odobri u trajanju do jedne godine i može da se produži na isti period, ako ovim zakonom ili međunarodnim ugovorom nije određeno drugačije. Zahtev za izdavanje odobrenja za privremeni boravak radi spajanja porodice, podnosi stranac – član uže porodice državljanina Republike Srbije ili stranac kojem je odobren stalni ili privremeni boravak. Užom porodicom, u smislu ovog zakona, smatraju se supružnici, njihova maloletna deca rođena u braku ili van braka, maloletna usvojena deca ili maloletna pastorčad. Izuzetno, članom uže porodice može se smatrati i drugi rođak, ako postoje naročito važni lični ili humanitarni razlozi za spajanje porodice u Republici Srbiji (uzimaju se u obzir porodične, zdravstvene, socijalne, materijalne ili druge slične prilike koje ukazuju na postojanje tih razloga).²

¹ Zakon o strancima, *Službeni glasnik RS*, br. 97/2008.

² Pravilnik o ispunjenosti uslova za odobravanje privremenog boravka stranca radi spajanja porodice, *Službeni glasnik RS*, broj 59/2009, čl. 3.

Migracije i azil

Strancu – članu uže porodice državljanina Republike Srbije – može se produžiti privremeni boravak na vreme do tri godine ili do ispunjenja uslova za izdavanje odobrenja za stalno nastanjenje. Strancu – članu uže porodice državljanina Republike Srbije – privremeni boravak se može produžiti i u slučaju kad je taj državljanin Republike Srbije umro, kao i u slučaju prestanka braka sa državljaninom Republike Srbije koji je u Republici Srbiji trajao najmanje tri godine. Prema tumačenju MUP-a, članovi porodice nemaju nezavisni status, čak i kada lice koje ih izdržava umre ili kada su izloženi nasilju od strane tog lica. Umesto toga, oni moraju da se kvalifikuju za stalni boravak ili drugu vrstu dozvole (npr. za rad, studiranje, ili brak sa licem koje ima državljanstvo Srbije).

Iako Ustav RS³ u članu 62, stav 5, načelno garantuje izjednačavanje bračne i vanbračne zajednice,⁴ isto kao i Porodični zakon RS⁵ (član 4), **propisi koji se odnose na strance u Republici Srbiji ne izjednačavaju bračne i vanbračne partnere**, odnosno propisi poznaju samo kategoriju supružnika, ali ne i partnera, kao što to propisuje član 59, stav 1, Konvencije. Neusaglašenost sa Konvencijom ogleđa se i u propisivanju **obaveze ispunjavanja uslovâ u pogledu „dužine trajanja braka, od najmanje tri godine“, dok predmetni član Konvencije propisuje standard „bez obzira na dužinu boravka“.**

U 2013. godini izdato je 6.696 odobrenja za privremeni boravak. U odnosu na polnu strukturu tražilaca, strancima u Republici Srbiji muškog pola dominantno je odobren boravak po osnovu rada i školovanja, dok najveći broj žena (63,3%) boravi po osnovu spajanja porodice.⁶

Stalno nastanjenje može da se odobri strancu koji je do dana podnošenja zahteva za stalno nastanjenje u Republici Srbiji, između ostalog, boravio neprekidno duže od pet godina na osnovu odobrenja za privremeni boravak; strancu koji je najmanje tri godine u braku sa državljaninom Republike Srbije, ili strancem koji ima stalno nastanjenje (pri čemu brak podrazumeva bračnu zajednicu života na teritoriji Republike Srbije); kao i maloletniku na privremenom boravku u Republici Srbiji ako je jedan od roditelja državljanin Republike Srbije ili stranac koji ima odobreno stalno nastanjenje, uz saglasnost drugog roditelja (čl. 37). Izuzetno od odredbe stava 1 ovog člana, stalno nastanjenje se može odobriti i drugom strancu koji ima odobren privremeni boravak, ako to nalažu razlozi humanosti ili to predstavlja interes za Republiku Srbiju. U Zakonu o strancima i u Pravilniku o bližim uslovima za odobrenje stalnog nastanjenja⁷ **nema odredbi koje bliže uređuju šta se ima smatrati „razlozima humanosti“.**

b. Postoje li garancije za žrtve nasilja prema ženama da budu zaštićene od proterivanja u slučajevima gde nasilnom partneru nije dodeljen status ili je proteran? Ako postoje, navedite kriterijume koje žrtva treba da ispuni kako bi tražila i eventualno dobila boravište ili humanitarni status?

Ne postoje specifične garancije za žrtve nasilja prema ženama da budu zaštićene od proterivanja u slučajevima gde nasilnom partneru nije dodeljen status ili je proteran. Proterivanje žrtve nasilja prema ženama može se sprečiti samo ako su ispunjeni uslovi propisani članom 47 Zakona o strancima (Zabrana prinudnog udaljavanja). Stranac ne sme biti prinudno udaljen sa teritorije gde može da bude progonjen zbog svoje rase, pola, nacionalne ili verske pripadnosti, državljanstva, pripadnosti određenim društvenim grupama ili zbog političkog mišljenja (stav 1). Odredba stava 1 ovog člana ne primenjuje se na stranca za kojeg se opravdano smatra da ugrožava bezbednost Republike Srbije ili koji je pravnosnažnom sudskom presudom osuđen za krivično delo, te se zato smatra opasnim za javni red (stav 2). Bez obzira na odredbe stava 2 ovog člana, stranac ne sme biti prinudno proteran na teritoriju na kojoj postoji rizik da će biti mučen, ili tretiran na neljudski ili ponižavajući način ili kažnjavao (stav 3).

³ Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, 83/2006.

⁴ Dodatno, Ustav (član 17) garantuje strancima u Republici Srbiji sva prava zajemčena Ustavom i zakonom, izuzev prava koja po Ustavu i zakonu imaju samo državljanini Republike Srbije (izborno pravo, Ustav RS član 52, st. 1).

⁵ *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 18/2005 i 72/2011.

⁶ *Migracioni profil Republike Srbije za 2013. godinu.*

Migracije i azil

c. Koji su zahtevi za obnovljive boravišta? Da li su usklađeni sa onima definisanim u Konvenciji, član 59, stav 3?

Vrste viza su: 1) aerodromska tranzitna viza (viza A); 2) tranzitna viza (viza B) izdaje se strancu za jedno, dva ili više putovanja preko teritorije Republike Srbije. Tranzitna viza se izdaje sa rokom važenja do šest meseci, a vreme boravka za jedan tranzit ne može biti duži od pet dana. 3) Viza za kraći boravak (viza C) izdaje se za turistička, poslovna i druga putovanja za jedan, dva ili više ulazaka u Republiku Srbiju. Kontinuirani boravak, odnosno ukupno trajanje uzastopnih boravaka sa vizom za kraći boravak, ne može biti duži od 90 dana u rasponu od šest meseci, počev od datuma prvog ulaska u Srbiju. 4) Viza za privremeni boravak (viza D) izdaje se strancu koji namerava da boravi u Republici Srbiji duže od 90 dana, po uslovima propisanim **Zakonom o strancima**.

Uopšteno govoreći, važenje vize ne može se produžiti. **Izuzetno, rok važenja vize se može produžiti ako je to propisano humanitarnim, profesionalnim ili ličnim razlozima i višom silom.** Uslovi, obrasci zahteva i način produžavanja roka važenja vize je propisan u **Pravilniku o bližim uslovima, obrascu zahteva i načinu produžavanja roka važenja vize**.⁸ Prema članu 2, stav 1, navedenog pravilnika, u izuzetnim slučajevima, ukoliko je potrebno produženje vize iz humanitarnih, profesionalnih ili ličnih razloga više sile, rok važenja može se produžiti na zahtev stranca. Pored obrasca zahteva za produženje vize, stranac mora da podnese dokaze o postojanju razloga iz stava 1 iz ovog člana, u koje spadaju: hitna medicinska pomoć ili intervencija; njihov boravak je nužan iz njihovih ličnih, profesionalnih ili drugih sličnih razloga. Važenje vize se može produžiti za period od najviše 90 dana.

Kao što je navedeno pod tačkom *a*, privremeni boravak može da se odobri u trajanju do jedne godine i može da se produži na isti period, ako ovim zakonom ili međunarodnim ugovorom nije određeno drugačije. Strancu – članu uže porodice državljanina Republike Srbije – može se produžiti privremeni boravak na vreme do tri godine ili do ispunjenja uslova za izdavanje odobrenja za stalno nastanjenje. Strancu – članu uže porodice državljanina Republike Srbije – privremeni boravak se može produžiti i u slučaju kad je taj državljanin Republike Srbije umro, kao i u slučaju prestanka braka sa državljaninom Republike Srbije koji je u Republici Srbiji trajao najmanje tri godine.

Strancu može biti odobren privremeni boravak, ako on/ona uz zahtev priloži sledeće dokaze: da poseduje dovoljno sredstava da se izdržava; zdravstveno osiguranje; opravdanost zahteva za privremeni boravak u skladu sa svrhom privremenog boravka. Izuzetno, ako je to u interesu vođenja krivičnog postupka za krivično delo trgovine ljudima, strancu koji je žrtva tog krivičnog dela, odobriće se privremeni boravak u Republici Srbiji, osim kada postoje: razlozi zaštite javnog poretka ili bezbednosti Republike Srbije i njenih građana, i postoji osnovana sumnja da on/ona neće koristiti njegov/njen boravak za predviđenu namenu.

Što se tiče žrtava trgovine ljudima, postoji **Uputstvo za sprovođenje Zakona o strancima**⁹ u vezi sa privremenim boravkom za žrtve trgovine ljudima. Žrtvi trgovine ljudima može se odobriti privremeni boravak iz humanitarnih razloga u periodu od tri meseca u cilju pružanja zaštite i pomoći u oporavku i povratku u zemlju porekla ili u zemlju prethodnog prebivališta; za period od šest meseci ako ona/on saraduje sa vlastima u istrazi krivičnih dela ili učinilaca; za period od jedne godine, ako ona/on aktivno učestvuje u sudskom postupku kao svedok, kao i kada je to neophodno iz razloga njene/njegove lične bezbednosti.

d. Kakav je status žrtava prinudnog braka koje su dovedene u drugu zemlju da se udaju? Mogu li one da povrate status u vašoj zemlji ako imaju stalno boravište?

⁷ Pravilnik o bližim uslovima za odobrenje stalnog nastanjenja i izgledu, sadržini i načinu unošenja odobrenja za stalno nastanjenje u stranu putnu ispravu i ličnu kartu za stranca i obrascu izjave o odricanju od prava na stalno nastanjenje, *Službeni glasnik RS*, br. 59/2009.

⁸ Pravilnik o bližim uslovima, obrascu zahteva i načinu produžavanja roka važenja vize, *Službeni glasnik RS*, br. 97/2008.

⁹ Uputstvo za sprovođenje Zakona o strancima, MUP RS, br. 1089/09-11 od 14. jula 2009.

Migracije i azil

Njihov status u Srbiji ostaje isti, osim ako su promenile državljanstvo, bez obzira na to da li su prisilno ili dobrovoljno promenile svoj bračni status. Što se tiče žrtava trgovine ljudima, nije bilo ovakvih slučajeva registrovanih u praksi.

e. Da li je vaša zemlja stavila rezerve na ovaj član? Ako jeste, navedite razloge. Postoje li garancije da će žrtve nasilja nad ženama biti zaštićene od proterivanja u slučajevima gde nasilnom partneru nije odobren status ili je proteran? Ako jeste, navedite kriterijume koje žrtva treba da ispuni kako bi tražila i eventualno dobila prebivalište ili humanitarni status?

Srbija nije stavila rezervu na primenu člana 59.

Rodno zasnovani zahtevi za azil

▪ Član 60

1) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da rodno zasnovano nasilje nad ženama može biti prepoznato kao oblik proganjanja u okviru značenja člana 1, A (2) Konvencije o statusu izbeglica iz 1951. godine, a kao vid ozbiljnog ugrožavanja, koje zahteva komplementarnu, odnosno supsidijarnu zaštitu.

2) Strane obezbeđuju da se izvrši rodno osetljivo tumačenje po svakom osnovu Konvencije i, u slučajevima gde se utvrdi da postoji strah od proganjanja po jednom ili više tih osnova, podnosiocima zahteva odobri izbeglički status u skladu sa primenjivim relevantnim instrumentima.

3) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i utvrde rodno osetljive procedure prijema i usluga podrške za lica koja traže azil, kao i rodno osetljiva uputstva i procedure za azil, koje obuhvataju utvrđivanje izbegličkog statusa i zahtev za međunarodnom zaštitom.

a. Da li je vaša zemlja ratifikovala Konvenciju iz 1951. o statusu izbeglica i Dodatni protokol iz 1967. godine?

Republika Srbija je potpisnica Konvencije UN iz 1951. o statusu izbeglica (dalje u tekstu: Konvencija o izbeglicama)¹⁰ i Dodatnog protokola iz 1967. godine,¹¹ koji je obavezuju da poštuje i primenjuje odredbe ovih ugovora.¹²

b. Da li je bilo koji oblik nasilja prema ženama, kao što je definisano u Konvenciji (o nasilju prema ženama), priznat kao osnov za dobijanje izbegličkog statusa? Ako jeste, molimo vas, navedite.

Ustavom Srbije (čl. 57, st. 1) jemči se pravo na utočište, dok je postupak za dobijanje azila u Republici Srbiji i ostvarivanje prava i obaveza lica koja traže azil, izbeglica i lica kojima je dodeljena supsidijarna zaštita podrobnije uređen Zakonom o azilu iz 2008. godine.¹³ Prema **Zakonu o azilu**, izbeglica je lice koje, usled osnovanog straha od progona zbog svoje rase, pola, jezika, veroispovesti, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili političkih uverenja, nije u zemlji svog porekla,

¹⁰ Službeni list FNRJ – Međunarodni ugovori i drugi sporazumi, 7/1960.

¹¹ Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori i drugi sporazumi, 15/1967.

¹² Republika Srbija je takođe potpisnica brojnih međunarodnih sporazuma direktno ili indirektno u vezi sa pitanjem azila – na primer, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvencija UN protiv mučenja i drugih svirepih, nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, Konvencija UN o pravima deteta.

Migracije i azil

a nije u stanju ili ne želi, iz tog straha, da iskoristi zaštitu te zemlje, kao i lice bez državljanstva koje je izvan zemlje svog prethodnog prebivališta, a koje nije u stanju ili ne želi, zbog svog straha, da se vrati u tu zemlju.

Pored razloga utvrđenih Konvencijom o izbeglicama, **Zakon o azilu propisuje da osoba usled osnovanog straha od gonjenja zbog svog pola ima prava na dobijanje izbegličkog statusa. Iako u definiciji za izbeglice pol nije posebno naveden, opšte je prihvaćeno da može uticati, ili diktirati, tip progona ili pretrpljene štete i razloge za određeno postupanje.** Obično, kada su u pitanju nasilje prema ženama ili rodno zasnovane žalbe, one su se analizirale u okviru parametara „pripadnosti određenoj društvenoj grupi“, što je osnova definisana kao urođene i nepromenljive karakteristike, koja je često predmet diferenciranih tretmana i standarda. Smatramo pogodnim rešenje koje je usvojio zakonodavac da Zakon o azilu priznaje pol kao osnov.

Osim toga, Zakon usvaja međunarodno priznati pojam supsidijarne zaštite, što znači da se ona može odobriti strancu koji bi bio izložen mučenju, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju po povratku u zemlju porekla, ili čiji bi život, bezbednost ili sloboda bili ugroženi nasiljem većih razmera koje je izazvano spoljnom agresijom ili unutrašnjim vojnim sukobima ili masovnim kršenjem ljudskih prava (član 2, stav 8). U slučajevima kada nisu ispunjeni uslovi za odobravanje statusa izbeglice, mogućnost za pružanje supsidijarne zaštite postoji po službenoj dužnosti. Ovo rešenje je u skladu sa međunarodnim standardima i dobrom praksom u ovoj oblasti.

c. Prema internom zakonu, da li kriterijumi „osnovani strah od progona“ ili „naneta patnja“ iz Konvencije o izbeglicama mogu tumačiti/primeniti na situaciju rodno zasnovanog nasilja? Ako može, molimo vas, objasnite.

„Rodno zasnovani progon“ je termin koji se koristi da obuhvati niz različitih zahteva u kojima je rod relevantan faktor u određivanju statusa izbeglice. Neke države su u svoje zakonodavstvo uvrstile pravne instrukcije i/ili proceduralne garancije, dok su druge odabrale da izrade politiku delovanja i smernica namenjenu licima koja vode postupak azila. Ustanovljen je princip da definiciju izbeglice u celini treba tumačiti sa svešću o mogućoj rodnoj dimenziji kako bi se tačno utvrdili zahtevi za izbeglički status. Uobičajeno je da zahtevi vezani za polnu određenost obuhvataju – mada nisu ograničeni na dela seksualnog nasilja – nasilje u porodici, prisilno planiranje porodice, sakaćenje ženskih polnih organa, kažnjavanje zbog prekoračenja društvenih moralnih vrednosti. U **Zakonu o azilu** ne postoji detaljno objašnjenje kriterijuma „osnovan strah od progona“ ili „naneta patnja“ iz Konvencije o izbeglicama. Ovaj izraz sadrži subjektivni element (strah od progona), kao i objektivni element (strah mora da ima objektivno opravdan osnov). Prema Zakonu o azilu i Konvenciji o izbeglicama, progon mora da bude povezan sa nekim od pet (ili u slučaju Zakona o azilu Republike Srbije 7) navedenih osnova. Dakle, to znači da ova dva kriterijuma podležu tumačenju nadležnih organa zaduženih za vođenje postupka azila.

Od stupanja na snagu Zakona o azilu, 1. aprila 2008, zaključno sa 31. decembrom 2013. godine, u Srbiji je dodeljeno ukupno 5 izbegličkih statusa i 7 supsidijarnih zaštita. U malom broju postupaka po zahtevima za azil, ispitivana je osnovanost zahteva, većina zahteva odbacuje se primenom koncepta sigurne treće zemlje,¹⁴ te se ne može govoriti o izgrađenim stavovima odnosno praksi nadležnih organa u pogledu tumačenja osnova (ispunjenosti uslova) za dodelu izbegličkog statusa ili supsidijarne zaštite.

d. Da li su procedure za prijem azilanata rodno osetljive? Na primer, da li postoje usvojeni pokazatelji za identifikovanje slučajeva nasilja prema ženama u ranoj fazi, da li su muškarci i žene odvojeni, ili da li sobe mogu da se zaključavaju itd.? Da li je postupak utvrđivanja azila rodno osetljiv? Da li postoje usluge podrške, kao što su psiho-socijalni centri ili savetovališta, medicinska nega itd.? Da li su usvojene neke rodno osetljive smernice ili mere za postupanje sa azilantima?

¹³ Zakon o azilu, *Službeni glasnik RS*, br. 109/2007.

¹⁴ Generalno govoreći, institut „sigurne zemlje“ je proceduralni mehanizam za upućivanje tražioca azila u drugu zemlju za koju se smatra da je primarno odgovorna za ispitivanje zahteva i za koju se osnovano veruje da se može smatrati sigurnom.

Prema članu 14 **Zakona o azilu** – Načelo ravnopravnosti polova – tražilac/-teljka azila biće saslušan/-a od strane osobe istog pola i biće mu/joj obezbeđen prevodilac istog pola, osim ako to nije moguće ili ako bi za organ koji vodi postupak to predstavljalo nesrazmernu poteškoću.¹⁵ Ne može se reći da je nepoštovanje ovog načela nužno protivzakonito, budući da sâm Zakon predviđa da se od ovog načela može odstupiti. Utisak je, ipak, da se u praksi ne vodi dovoljno računa o poštovanju ovog načela, iako u Kancelariji za azil, nadležnom prvostepenom organu za odlučivanje po zahtevima za azil, rade službenici oba pola, te ne postoji smetnja da se ovo načelo sprovede u praksi. Takođe, prevodioci koji se angažuju za neke jezike, npr. farsi (persijski/iranski), uvek su muškarci, iako postoje prevoditeljke ženskog pola (koje su završile orijentalistiku).

U skladu sa načelom brige o licima sa posebnim potrebama (čl. 15), u postupku azila vodiće se računa o specifičnoj situaciji lica sa posebnim potrebama koja traže azil, kao što su maloletnici, lica potpuno ili delimično lišena poslovne sposobnosti, deca odvojena od roditelja ili staratelja, osobe sa invaliditetom, stare osobe, trudnice, samohrani roditelji sa maloletnom decom i lica koja su bila izložena mučenju, silovanju ili drugim teškim oblicima psihološkog, fizičkog ili seksualnog nasilja.

Princip pružanja nege licima sa posebnim potrebama takođe je blisko povezan sa principom rodne ravnopravnosti. Naime, pridržavanje principa ravnopravnosti polova olakšava i obezbeđuje ostvarivanje principa pružanja posebne brige za ljude sa posebnim potrebama: veća je verovatnoća da se azilantkinja poveri službenici ili prevoditeljki i kaže da je seksualno zlostavljana ili da je još uvek izložena nasilju u porodici.

Što se tiče uslovâ i načina smeštaja tražilaca azila, poštuju se principi nediskriminacije, jedinstva porodice, rodne ravnopravnosti i brige za lica sa posebnim potrebama. Iako Zakon ne navodi eksplicitno da je to obavezno, obezbeđen je poseban smeštaj za žene bez pratnje muškaraca. UNHCR i nevladine organizacije koje rade direktno sa azilantima pružaju grupno i individualno psihološko savetovanje za one koji žive u azilantskim centrima u Banji Koviljači i Bogovađi. Posebna pažnja je posvećena ženama, njihovom osnaživanju, zdravstvenoj zaštiti i prevenciji nasilja.

Osim odredaba propisanih Zakonom o azilu (princip rodne ravnopravnosti i princip pružanja nege licima sa posebnim potrebama), nisu usvojene rodno osetljive smernice ili mere za postupanje sa azilantima. Dodatno, primetno je da se ne posvećuje u dovoljnoj meri pažnja prikupljanju i analizi statističkih podataka o tražiocima azila po polu. Takva statistika ne objavljuje se ni u Migracionom profilu Republike Srbije.

Zabrana proterivanja, odnosno vraćanja (non-refoulement)

• Član 61

1) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere za poštovanje principa zabrane proterivanja, odnosno vraćanja u skladu sa postojećim obavezama po međunarodnom pravu.

2) Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da žrtve nasilja nad ženama, kojima je potrebna zaštita, nezavisno od njihovog statusa ili boravišta, ne budu ni pod kojim uslovima vraćene ni u jednu zemlju u kojoj bi im životi bili ugroženi, odnosno gde bi mogli da budu podvrgnuti mučenju ili nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.

a. *Da li pravni sistem u vašoj zemlji priznaje princip zabrane proterivanja (non-refoulement), odnosno da država neće proterati ili vratiti azilanta ili izbeglicu u bilo koju zemlju gde jeste ili će njihov život ili sloboda biti*

¹⁵ Pravo na utočište u Republici Srbiji 2013 (2014).

Migracije i azil

ugroženi, uključujući i nezabranjivanje pristupa teritoriji zemalja na čijoj se granici nalazi. Navedite kriterijume za princip zabrane proterivanja prema vašem internom pravu.

Zakon o azilu¹⁶ i **Zakon o strancima**¹⁷ sadrže članove skoro identičnog sadržaja (član 6 Zakona o azilu – *non-refoulement* – i član 47 Zakona o strancima – Zabrana prinudnog udaljavanja), što znači da nijedno lice (stranac) ne može biti deportovano ili vraćeno na teritoriju gde bi njen/njegov život ili sloboda bili ugroženi zbog njegove ili njene rase, vere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili političkog mišljenja.¹⁸ Ova odredba se ne primenjuje na lica u odnosu na koja postoji osnovana sumnja da (je) on/ona predstavlja(la) pretnju nacionalnoj bezbednosti ili ko je osuđen za teško krivično delo pravnosnažnom sudskom presudom, zbog čega (bi) on/ona predstavlja(o/-la) opasnost za javni red.

Od ključnog je značaja što treći stav pomenutih članova propisuje da nijedno lice ne bi trebalo da bude proterano ili protiv svoje volje vraćeno na teritoriju na kojoj postoji rizik od podvrgavanja mučenju, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju, a ovaj član je na taj način u skladu sa članom 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i, uopšteno govoreći, korespondira sa obavezama država u pogledu principa *non-refoulement*, čije je uporište u međunarodnom pravu ljudskih prava.¹⁹

Ustav Republike Srbije propisuje i da stranac može biti proteran samo na osnovu odluke nadležnog organa, u zakonom predviđenom postupku i ako mu je obezbeđeno pravo žalbe, i to samo tamo gde mu/joj ne pretili progon zbog njegove/njene rase, pola, vere, nacionalne pripadnosti, državljanstva, pripadnosti određenoj društvenoj grupi, političkog mišljenja ili gde mu/joj ne pretili ozbiljno kršenje prava zajemčenih ovim ustavom (član 39, stav 2).

b. Da li su ovim principom obuhvaćene žrtve nasilja prema ženama, uključujući i slučajeve kada bi mogle biti podvrgnute mučenju ili nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju?

Žrtve nasilja nad ženama mogu biti obuhvaćene principom *non-refoulement* ako su ispunjeni uslovi propisani članom 47 **Zakona o strancima** (Zabrana prinudnog udaljavanja) ili članom 6 **Zakona o azilu** (*non-refoulement*).

¹⁶ Zakon o azilu, *Službeni glasnik RS*, br. 109/2007.

¹⁷ Zakon o strancima, *Službeni glasnik RS*, br. 97/2008.

¹⁸ U pogledu zaštite izbeglica (tražilaca azila), obaveza poštovanja *non-refoulement* postoji bez obzira na to da li je u pitanju onemogućavanje prelaza granice za izbeglice, ili njihovo vraćanje pošto su uspeali da pređu granicu, ili čak i njihovo proterivanje nakon toga što im je bio omogućen boravak na teritoriji ili uživanje statusa.

¹⁹ Iako je princip *non-refoulement* nastao u okviru međunarodnog izbegličkog prava, danas ustanovljen u okviru međunarodnog prava ljudskih prava, primenjuje se na udaljenja svih osoba bez obzira na njihov (imigracioni) status.

Prilog br. 1: Nacrt programa za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima u Autonomnoj pokrajini Vojvodini za period od 2014. do 2020. godine¹

Preporuke republičkim organima i institucijama

1. Predlozi za izmene i dopune zakona

Mera: Inicirati izmene i dopune zakona koji regulišu pravnu zaštitu od nasilja u porodici i drugih rodno zasnovanih oblika nasilja i otkloniti postojeće propuste i nedostatke koji otežavaju pružanje pravovremene, delotvorne i efikasne pravne zaštite žrtvama rodno zasnovanog nasilja.

Nosilac: Skupština Autonomne pokrajine Vojvodine (čl. 31 Statuta AP Vojvodine)

Rok:

1.1. Predlozi u domenu krivičnog zakonodavstva

Izmeniti odredbe Krivičnog zakonika, tako da one budu u saglasnosti s Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, tako što će:

- obezbediti da krivičnopravnu zaštitu uživaju sva lica koja se prema definiciji nasilja u porodici iz člana 3 Konvencije smatraju članovima porodice;
- proširiti definiciju nasilja u porodici kako bi se svaki akt fizičkog, psihičkog, ekonomskog i seksualnog nasilja smatrao nasiljem u porodici, u skladu s navedenom Konvencijom;
- obezbediti da se dete uvek smatra žrtvom, bilo da trpi direktno ili indirektno nasilje, propisivanjem kvalifikovanog oblika krivičnih dela, ukoliko su izvršena u prisustvu deteta, to jest maloletnog lica;
- razdvojiti postojeći stav 3 člana 194 Krivičnog zakonika, kako bi krivično delo koje je učinjeno prema maloletnom licu u vezi sa stavovima 1 i 2 bilo sankcionisano u stavu 3, a da krivično delo koje je za posledicu imalo nastupanje teške telesne povrede bude sankcionisano u posebnom stavu 4, dok će postojeći stav 4 i 5 postati stav 5 i 6;
- izmeniti odredbe o izricanju kazne rada u javnom interesu i predvideti obavezno kumulativno izricanje ove sankcije prilikom primene mera upozorenja (uslovne osude i sudske opomene), kada su u pitanju krivična dela protiv braka i porodice;
- obezbediti da svaki čin seksualne penetracije, bez obzira na oblik, način i prirodu tog čina, učinjen nad licem koje nije dalo svoj pristanak, predstavlja krivično delo silovanja, kao i da se za krivično delo silovanja u braku goni i bez predloga za krivično gonjenje;

---

¹ Pokrajinski sekretarijat za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova inicirao je maja 2013. godine formiranje radne grupe za izradu novog dokumenta s ciljem suzbijanja nasilja prema ženama u porodici i u partnerskim odnosima na teritoriji AP Vojvodine. Preuzet je deo Nacrta programa koji se odnosi na preporuke u vezi sa izmenama i dopunama zakona i podzakonskih rešenja za koje pokrajinski organi nemaju nadležnost.

Prilog br. 1: Nacrt programa za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima...

- obezbediti da seksualno uznemiravanje, proganjanje i sakaćenje ženskih polnih organa budu propisana kao posebna krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti;
- izmeniti odredbe Zakonika o krivičnom postupku, Zakona o prekršajima, Zakona o izvršenju krivičnih sankcija i Zakona o policiji, tako da one budu u saglasnosti s Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, tako što će:
  - obezbediti pravo žrtava na informacije od prve prijave i tokom celokupnog postupka;
  - obezbediti pravo žrtava na usluge službe za pomoć i podršku tokom celokupnog trajanja krivičnog postupka (pravnu i psihološku) i mogućnost da je tokom postupka prati „osoba od poverenja“;
  - obezbediti da postupci u slučajevima porodičnog i seksualnog nasilja imaju status hitnih postupaka i da se vode bez neopravdanog odlaganja;
  - propisati mogućnost izricanja hitnih mera zaštite iseljenja učinioca nasilja i zabrane prilaska, kako bi se obezbedila trenutna kratkotrajna zaštita žrtava;
  - obezbediti pravo žrtava na zaštitu, uključivanjem uslova da se izbegava svaki kontakt osumnjičenog i žrtve, obaveznim davanjem žrtvi statusa posebno osetljivog svedoka;
  - obezbediti primenu prava žrtava na specijalnu zaštitu, uz mogućnost da ispitivanje sprovede ista osoba na način prilagođen njenom stanju i potrebama, uz poštovanje dostojanstva i njenog ličnog integriteta i onemogućavanja vizuelnog kontakta osumnjičenog i žrtve;
  - ukinuti važenje odredbe o oslobađanju od dužnosti svedočenja (privilegovanih svedoka) u slučajevima krivičnih dela predviđenih Konvencijom, posebno u slučajevima kada je krivično delo izvršeno prema maloletnom licu;
  - obezbediti pravo žrtava na poseban oprez od strane organâ u slučajevima alternativnog rešavanja krivičnih postupaka i restorativne pravde, uključujući i zahtev da se vodi računa o tome da li je to u interesu žrtve;
  - omogućiti žrtvi olakšan postupak podnošenja zahteva za isticanje imovinskopravnog zahteva i naknadu stvarnih troškova;
  - predvideti dužnost dostavljanja sudskih odluka donetih u krivičnom postupku Upravi za izvršenje krivičnih sankcija i organu starateljstva nadležnom po prebivalištu žrtve i po prebivalištu učinioca nasilja;
  - obezbediti da nadležne službe sistematski prate poštovanje izrečenih uslovnih osuda.

1.2. Predlozi u domenu porodičnopravne zaštite

- dopuniti postojeće mere porodičnopravne zaštite uvođenjem mere obaveznog lečenja od alkoholizma i narkomanije, kao i mere kojom se izvršiocu nasilja nalaže da se podvrgne odgovarajućem psiho-socijalnom tretmanu, a ta mera mora biti samostalna i u skladu sa članom 16 Konvencije;
- konkretizovati načelo naročite hitnosti u postupanju, propisivanjem roka u kojem se parnični postupak mora okončati;
- urediti posebna pravila o određivanju i sprovođenju privremenih mera, kao instrumenta kojim se obezbeđuje hitna zaštita žrtvama nasilja, donošenjem mera zaštite *ex parte*;
- predvideti obavezu suda koji je odredio meru zaštite od nasilja u porodici da presudu ili rešenje o privremenoj meri dostavi žrtvi nasilja u porodici u slučajevima kada žrtva nije bila stranka u postupku;
- predvideti mogućnost da, u slučaju očiglednog izbegavanja uručenja poziva ili otežane dostave, sud može narediti policijsko dovođenje lica koje aktivno ili pasivno izbegava poziv ili prijem pismena, kao i da se urednim pozivom smatra pozivanje telefonskim ili elektronskim putem;

Prilog br. 1: Nacrt programa za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima...

- predvideti dužnost dostavljanja sudskih odluka (rešenja o privremenoj meri, presuda o merama porodičnopravne zaštite, rešenja o izvršenju) organu starateljstva, javnom tužilaštvu i policijskoj upravi nadležnim po prebivalištu žrtve i nadležnim po prebivalištu učinioca nasilja;
- predvideti mogućnost dostavljanja tužbi za mere zaštite i tužbi za produženje mera zaštite nadležnim javnim tužilaštvima;
- utvrditi obavezu organa starateljstva da efektivno prati slučajeve u kojima su izrečene mere zaštite, te da, u slučaju njihovog kršenja, bez odlaganja preduzimaju odgovarajuće službene radnje;
- uvrstiti u Porodični zakon upućujuće norme o okolnostima o kojima sud mora da vodi računa prilikom određivanja mera zaštite od nasilja u porodici;
- propisati načelo naročite hitnosti u postupanju izvršnog suda u izvršenju odluka donetih prema Porodičnom zakonu i instrukcioni rok za sprovođenje postupka izvršenja;
- predvideti dužnost suda da u postupku za zaštitu od nasilja u porodici, koji se vodi između stranaka koje imaju zajedničko maloletno dete ili dete nad kojim je produženo roditeljsko pravo, uredi pitanje vršenja roditeljskog prava, uključujući poveravanje deteta na čuvanje i vaspitavanje, izdržavanje deteta i ostvarivanje ličnih kontakata roditelja (izvršioca nasilja) s detetom ili da izmeni odluku o poveravanju, ostvarivanju ličnih kontakata i izdržavanju, u skladu sa činjenicama koje su predmet postupka za zaštitu od nasilja u porodici, a sve u skladu sa članom 31 Konvencije.

1.3. Predlozi u vezi sa Zakonom o oružju i municiji

- pooštriti uslove za dobijanje odobrenja za nabavku, držanje i nošenje vatrenog oružja;
- uvrstiti sva ona krivična dela, kao i prekršaje sa elementima nasilja, u listu kažnjivih dela koja prema Zakonu o oružju i municiji predstavljaju prepreku za dobijanje odobrenja za držanje ili nošenje oružja, bez obzira na izrečenu vrstu i visinu krivične ili prekršajne sankcije;
- kao prepreku za dobijanje odobrenja za držanje ili nošenje oružja u listu uvrstiti i situacije kada je prema podnosiocu zahteva izrečena jedna ili više mera porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici, kao i kada je prema podnosiocu zahteva zbog nekog od krivičnih dela sa elementima nasilja primenjen institut odlaganja krivičnog gonjenja;
- uvrstiti u Zakon o oružju i municiji član koji bi regulisao obavezu državnih organa da, u slučaju da se protiv zaposlenog u tim državnim organima pokrene krivični ili prekršajni postupak sa elementom nasilja, ili podnese tužba za izricanje mera zaštite od nasilja u porodici ili primeni institut odlaganja krivičnog gonjenja za gorenavedena krivična dela, odmah po saznanju oduzme službeno oružje zaposlenom koji službeno oružje koristi u obavljanju zadataka;
- uvesti obavezni lekarski pregled i ispitivanje mentalnog i psihičkog stanja i sposobnosti prilikom davanja odobrenja za nabavku, držanje i nošenje vatrenog oružja;
- uvesti evidenciju vlasnika, odgovornih lica i lica zaposlenih u privrednim subjektima i drugim organizacijama koje poseduju ili prodaju oružje, a koja lica po službenoj dužnosti dolaze u kontakt sa oružjem ili nose oružje prilikom obavljanja radnih zadataka;
- uvesti evidenciju članova streljačkih klubova i udruženja lovaca;
- uvesti obavezu Ministarstva unutrašnjih poslova da, u slučaju pokretanja krivičnog ili prekršajnog postupka sa elementom nasilja, ili pokretanja postupka za izricanje mera zaštite od nasilja u porodici ili primene instituta odlaganja krivičnog gonjenja za gorenavedena krivična dela protiv lica koje je vlasnik, odgovorno lice ili zaposleno lice u privrednom subjektu ili drugoj organizaciji koja poseduje ili prodaje oružje, ili lica koje je član streljačkog kluba odnosno udruženja lovaca, obavesti privredne subjekte ili druge organizacije i udruženja, kao i streljačke klubove, da je tom licu privremeno zabranjeno držanje ili nošenje oružja;

Prilog br. 1: Nacrt programa za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima...

- uvesti obavezno informisanje punoletnih članova porodice o tome da je lice koje je član porodice podnelo zahtev za nabavku oružja ili uvesti javno dostupnu jedinstvenu bazu podataka o licima koja poseduju dozvolu za držanje ili nošenje oružja, kao i bazu podataka o licima koja su podnela zahtev za držanje ili nošenje oružja.

2. Predlozi i preporuke za promene procedura i postupaka

Mera: inicirati izmene i dopune procedura i postupaka u radu javnih službi i ustanova, s ciljem otklanjanja propusta i nedostataka koji otežavaju pružanje pravovremene, delotvorne i efikasne prevencije i zaštite žrtvama nasilja u porodici i žrtvama drugih oblika rodno zasnovanog nasilja.

Nosilac: Inicijativa pokrajinskih organa uprave u čiji delokrug poslova spada data materija prema ministarstvima Republike Srbije čija je to nadležnost

Rok:

- standardizovati postupanje i vođenje evidencije svih relevantnih službi, kako bi se obezbedili pravovremeno identifikovanje nasilja u porodici i kvalitetna dokumentacija o njemu; uvesti jedinstvenu evidenciju o procesuiranim krivičnim delima nasilja u porodici i izrečenim merama porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici;
- uvesti specijalizaciju profesionalaca koji postupaju u slučajevima rodno zasnovanog nasilja;
- omogućiti da slučajevi rodno zasnovanog nasilja dobiju status hitnih predmeta;
- predvideti pružanje psihološke, socijalne i druge stručne pomoći i podrške žrtvama rodno zasnovanog nasilja, tokom trajanja celokupnog krivičnog, prekršajnog ili građanskog postupka zaštite;
- omogućiti žrtvama rodno zasnovanog nasilja bezbedan i brz pristup pravosuđu, uključujući i pravo na besplatnu pravnu pomoć;
- stvoriti uslove da u policijskoj patroli koja interveniše u slučajevima nasilja u porodici bude i policijski službenik ženskog pola;
- obezbediti adekvatnu socijalnu i psihološku pomoć i podršku žrtvama nasilja u porodici, uključujući različite forme usluga i osnivanje *sigurnih kuća* za žene i decu žrtve nasilja u porodici, bazirane na jasnim pravilima i standardima rada koji ne isključuju predstavnice/predstavnike društveno marginalizovanih grupa, kao i ekonomsku pomoć i prioritet u dobijanju prava na socijalno stanovanje;
- formirati poseban državni fond za naknadu štete žrtvama nasilnih krivičnih dela;
- obezbediti ženama žrtvama nasilja dostupnost adekvatnim medicinskim uslugama i rehabilitaciji i obezbediti da žrtve nasilja budu oslobođene plaćanja troškova izdavanja uverenja o povredama;
- osnovati krizne centre za žrtve silovanja i drugih seksualnih delikata, i doneti protokol o postupanju svih nadležnih institucija u slučajevima seksualnog nasilja;
- osloboditi žrtve nasilja u porodici i žrtve drugih oblika rodno zasnovanog nasilja od obaveze plaćanja sudskih taksi i troškova sudskih postupaka;
- unaprediti zaštitu žena žrtava nasilja na radnome mestu putem uređivanja adekvatnih zakonskih mehanizama za sprečavanje uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja na radnome mestu;
- nadzirati i neprekidno preispitivati postojeću efikasnost mera kako bi se mogle menjati i dopunjavati, prema potrebama;
- periodično vršiti reviziju postojećih propisa i mera.

Prilog br. 2: Predlozi Autonomnog ženskog centra za izmene članova Krivičnog zakonika¹

I

Izmeniti postojeći član 112. stav 28. u celini, tako da isti sada glasi:

(28) Članovima porodice smatraju se bračni i vanbračni drugovi i bivši bračni i bivši vanbračni drugovi, srodnici po krvi u pravoj liniji, srodnici u pobočnoj liniji do trećeg stepena zaključno, lica u tazbinskom ili bivšem tazbinskom srodstvu, lica koja su u adoptivnom srodstvu, odnosno lica koja vezuje hraniteljstvo ili starateljstvo, kao i lica koja žive ili su živela u istom porodičnom domaćinstvu. Članovima porodice smatraće se i lica koja su međusobno bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu.

▪ *Obrazloženje*

Prvi opšti cilj Druge strateške oblasti Nacionalne strategije za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici predstavlja:

1.1. *Konsolidovanje relevantnih odredbi krivičnog i porodičnog zakonodavstva*

1.1.1. *Izmenama materijalnog i procesnog krivičnog zakonodavstva unaprediti sistem krivičnopravne zaštite od nasilja nad ženama i u partnerskom odnosima*

Raditi na usklađivanju s relevantnim međunarodnim dokumentima i zakonskim rešenjima koja se odnose na krivično gonjenje učinilaca nasilja u emotivnoj i seksualnoj vezi...

Predložena izmena u skladu je sa navedenim ciljem Nacionalne strategije.

Konvencija Saveta Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici² koja je stupila na snagu 11. maja 2011. i kojoj je Republika Srbija pristupila 2012. godine daje definiciju nasilja u porodici i u njoj veoma široku odrednicu kruga lica koja se smatraju žrtvama nasilja u porodici:

„nasilje u porodici“ je svaki čin fizičkog, seksualnog, psihološkog ili ekonomskog nasilja koje se dešava u porodici ili porodičnoj zajednici ili između bivših ili sadašnjih supružnika ili partnera, bez obzira da li učinilac nasilja deli ili je delio ili nikada nije delio isto mesto stanovanja kao i žrtva.

Zakonsko određenje o tome ko se smatra članovima porodice po Krivičnom zakoniku dovelo je do toga da jednom broju lica koja se nalaze u bliskom ličnom odnosu bude uskraćeno pravo na zaštitu po osnovu krivičnog dela „nasilje u porodici“.

U tu kategoriju lica spadaju bivši bračni drugovi koji više ne žive u zajedničkom domaćinstvu, bivši vanbračni drugovi bilo da žive ili ne žive u zajedničkom domaćinstvu, i unuci i babe i dede (što je čest slučaj kada je reč o nasilju nad starim licima).

¹ Predlozi su podneti 6. novembra 2012. ministru pravde i radnoj grupi za izradu radnog teksta Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika. Predloge je u ime AŽC-a sastavila Vanja Macanović, advokatica, koordinatorica pravnog tima AŽC-a.

² Zaključak Vlade RS 05 br. 018-9407/2011 od 22. decembra 2011. o prihvatanju teksta Konvencije – *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*, dostupna na sajtu <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1772191&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864>

³ Konstantinović-Vilić, S., Petrušić, N. (2007), *Krivično delo nasilje u porodici – aktuelna pravosudna praksa u Beogradu i Nišu*, Autonomni ženski centar, Beograd, i Ženski istraživački centar Niš; publikaciju možete videti na sajtu: http://www.womenngo.org.rs/images/publikacije-dp/istrazivanje_istrazivanje.pdf

Prilog br. 2: Predlozi Autonomnog ženskog centra za izmene članova Krivičnog zakonika

Karakteristika nasilja u porodici nije u tome da žrtva i izvršilac nasilja imaju zajedničko mesto prebivališta, nego porodična veza i specifičan lični odnos koji među njima postoji. Međunarodna i nacionalna istraživanja i praksa pokazuju da se nasilje nastavlja, pa čak i pojačava kada žrtva podnese zahtev za razvod braka, ili se razvede, odnosno napusti zajedničko domaćinstvo (često zbog nasilja kojem je bila izložena). Istraživanje domaće krivičnopravne prakse nastale procesuiranjem krivičnog dela nasilja u porodici³ pokazalo je da je najčešći oblik nasilja u porodici nasilje u partnerskom odnosu, odnosno da su izvršioci ovog nasilja bračni ili bivši bračni partneri i da u 22% slučajeva mesto izvršenja nije zajednički stan (domaćinstvo) već stan žrtve/izvršioca nasilja ili javni prostor.⁴ Napominjemo da su u praksi česti slučajevi da bračni supružnici ostaju da žive zajedno u istom stanu/kući i posle razvoda braka. Razlog tome su teškoće u deobi zajedničke imovine stečene u braku, kao i okolnost da zajedničku imovinu bivših supružnika često čini samo jedan fizički nedeljiv stan male kvadrature, čija prodaja ne obezbeđuje da kupovinom manjih stambenih jedinica reše problem stanovanja. U takvim okolnostima supružnici koji žive u istom stanu vode posebna domaćinstva, ali se nasilje i dalje ispoljava, često sa još većom žestinom.

Iskustva zemalja u okruženju pokazuju da je odrednica kojom je zahtevano postojanje zajedničkog domaćinstva brisana, jer se time uskraćivala pravna zaštita velikom broju žrtava nasilja u porodici. Tako je npr. Hrvatska 2006. godine (objašnjavajući to potrebama prakse) brisala iz odredbe koja je određivala članove porodice upravo obeležje vezano za život u zajedničkom domaćinstvu (čl. 14 ZID KZH).⁵ Krivični zakon Republike Makedonije čak, određujući krug lica koja se smatraju članovima porodice, navodi i lica između kojih postoji „bliski lični odnos“ (čl. 122, t. 19, KZ RM), što daje mogućnost za šire tumačenje, poput onoga koje se nalazi u odredbama Porodičnog zakona Republike Srbije i čiju primenu u oblasti krivičnopravne zaštite i mi podržavamo.

Smatramo da krug lica koja uživaju zaštitu od nasilja u porodici treba da bude ujednačen u celokupnom sistemu pravne zaštite, jer neusaglašenost Krivičnog i Porodičnog zakona dovodi do diskriminacije svih onih lica koja, po Porodičnom zakonu, imaju pravo na zaštitu od nasilja u porodici, a koja Krivični zakonik ne svrstava u krug pasivnih subjekata krivičnog dela nasilja u porodici.

Stoga stojimo na stanovištu da u ovom članu ne treba da stoji poslednji deo rečenice „ako žive u zajedničkom domaćinstvu“.

U prvom stavu definiciju članova porodice smo izmenile kako bismo je uskladile sa terminologijom koja karakteriše Krivični zakonik (bračni ili vanbračni drugovi) od one koja je karakteristična za Porodični zakon (supružnici ili vanbračni supružnici), i kako bi bila obuhvaćena sva lica koja su obuhvaćena i porodičnopravnom zaštitom.

U drugom stavu stoji odrednica da će se članovima porodice smatrati i „lica koja su međusobno bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu“. Jedan deo ove odredbe već postoji u sadašnjoj odredbi KZ-a, ali, u skladu sa gore navedenim tekstom Nacionalne strategije, svojstvo člana porodice treba dati i licima koja su ili su bila u emotivnoj ili seksualnoj vezi. Samim tim bi se u potpunosti izjednačio krug zaštićenih lica i po Krivičnom i po Porodičnom zakonu.

II

Postojećem članu 112 dodati nove stavove 28(a) i 28(b):

28(a) U slučaju da je krivično delo učinjeno prema više lica koja se smatraju članovima porodice, smatraće se da je učinjeno onoliko dela koliko je oštećenih tim krivičnim delom.

⁴ Do istih podataka se došlo i u istraživanju primene mera zaštite od nasilja u porodici po Porodičnom zakonu. Ovo istraživanje pokazuje da je najveći broj tužilja, odnosno 28,3%, u vreme podizanja tužbe bilo razvedeno, a da je u bračnoj zajednici bilo 27,4% tužilja – Petrušić, N., Konstantinović-Vilić, S. (2007), *Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici u praksi sudova u Beogradu*, Autonomni ženski centar, Beograd, i Ženski istraživački centar, Niš.

⁵ Zakon o izmjenama i dopunama Kaznenog zakonika RH, *Narodne novine RH*, br. 71/2006.

▪ *Obrazloženje*

Član 28(a) je proizašao iz potrebe da se praksa krivičnih sudova u Srbiji ujednači, jer se u zavisnosti od suda do suda, tj. od tužilaštva do tužilaštva, postupa različito. Jedna grupa profesionalaca (u Beogradu, Subotici) stoji na stanovištu da je **zaštitni objekt** krivičnog dela nasilja u porodici **porodica**, te, bez obzira na to koliko je članova porodice oštećeno tim krivičnim delom, **smatra se da je učinilac učinio jedno krivično delo**. Na ovaj način se privileguje učinilac krivičnog dela, jer se činjenica da je delo učinjeno prema više osoba ne nalazi ni u otežavajućim okolnostima koje su uticale na odmeravanje kazne. U biltenima Vrhovnog suda Srbije takođe se mogu naći dve odluke VSS-a⁶ i Okružnog suda u Beogradu koje polaze od dijametralno suprotnih gledišta oko toga šta predstavlja zaštitni objekt.

Tako u presudi Okružnog suda u Beogradu Kž. 1723/06 od 22. juna 2006. stoji:
„Ne postoji sticaj krivičnih dela zato što je delo učinjeno prema više članova porodice, već samo jedno krivično delo. Iako se radi o različitim pasivnim subjektima, suprugi i maloletnoj deci, krivičnim delom nasilja u porodici iz čl. 194 KZ-a ne štite se interesi pojedinaca, već porodica i porodični odnosi u celini koji su zaštitni objekt krivičnih dela protiv braka i porodice.“

A u presudi Kzz. 68/2008 od 20. oktobra 2008. Vrhovni sud Srbije zaključuje:
„Ako je radnja izvršenja krivičnog dela nasilje u porodici izvršena prema više članova porodice, postoji samo jedno krivično delo nasilja u porodici iz čl. 194 KZ-a.“

Ovakav stav je obrazložen time da je
„objekat krivičnopravne zaštite porodica kao celina, odnosno članovi porodice koji žive u zajedničkom domaćinstvu, te da je M.S. kritičnog dana primenio nasilje i pretnju u odnosu na sve članove porodice koji su se u tom trenutku nalazili u zajedničkom domaćinstvu... da njegovo celokupno ponašanje kritičnom prilikom predstavlja prirodno jedinstvo i celinu, te da se u njegovim radnjama stiču svi elementi jednog krivičnog dela nasilja u porodici iz čl. 194 st. 3 u vezi st. 1 KZ-a.“

U ranijoj presudi Vrhovnog suda Srbije, Kž. I 567/06 od 5. aprila 2006. godine, sud zaključuje da kod krivičnog dela nasilja u porodici konstrukcija produženog krivičnog dela nije moguća kada su radnje izvršene prema različitim oštećenima i postoji onoliko dela u sticaju koliko ima oštećenih, jer je
„očigledno da je zaštitni objekt krivičnog dela nasilja u porodici – član porodice, dakle određena ličnost“.

Ovakav stav zastupaju sudovi i tužilaštva sa područja Niške apelacije⁷ i Osnovni sud u Sremskoj Mitrovici.

Nije nam poznato kako je došlo do razvoja ovako raznolike sudske prakse, ako se ima u vidu da je sudska praksa ujednačena kada se radi o krivičnom delu iz iste grupe krivičnih dela protiv braka i porodice – nedavanje izdržavanja. Svi profesionalci su na svakom seminaru bez rezerve rekli da kod nedavanja izdržavanja ima onoliko dela koliko je oštećenih.

Stoga je veoma važno da sudovi prestanu sa praksom privilegovanja učinilaca krivičnog dela nasilje u porodici, a to će biti moguće jedino ako se usvoji ova predložena zakonska odredba.

⁶ Presude Vrhovnog suda Srbije, Kž. I 567/06 od 5. aprila 2006. godine i Kzz. 68/2008 od 20. oktobra 2008.

⁷ Ovo je potvrđeno od strane sudija i tužilaca, učesnika seminara u Leskovcu i Vranju, tokom maja i juna 2011.

III

28(b) U slučaju da je krivično delo učinjeno u prisustvu maloletnog lica koje nije neposredno žrtva tog krivičnog dela ali je bilo u mogućnosti da vidi ili čuje radnju izvršenja dela, to maloletno lice se mora smatrati žrtvom tog ili drugog krivičnog dela koje odgovara okolnostima slučaja.

▪ *Obrazloženje*

Član 28(b) je predložen iz potrebe da se **uvaži šteta** koju je maloletno lice pretrpelo činjenicom da je neko svesno učinio krivično delo u prisustvu maloletnog lica ili znajući da je maloletno lice u mogućnosti da delo vidi ili čuje (jer se nalazilo u drugoj sobi). Dosadašnja praksa sudova je pokazala da se činjenica što je dete prisustvovalo izvršenju krivičnog dela nasilja u porodici nije ni na koji način uzimala u obzir, pa čak ni kao otežavajuća okolnost. U jednom drastičnom slučaju klijentkinje AŽC-a nasilnik je terao decu da gledaju dok im siluje majku. I to se nije desilo samo jednom, već je to bio uobičajen obrazac njegovog ponašanja. Učinitelj nikada nije odgovarao za ovako postupanje, zato što se silovanje u braku ne procesuiralo po službenoj dužnosti, a činjenica da se niko ne bavi posledicama koje ovakvo ponašanje ima na psihički razvoj dece je zastrašujuća.

Kao i kod predhodnog predloga, učinioci krivičnih dela bivaju privilegovani činjenicom da ni sudije ni tužioci ne uzimaju u obzir okolnost da je delo učinjeno pred maloletnim licem.

Savet Evrope je prepoznajući problem dece koja svedoče nasilju u partnerskom odnosu roditelja ili nasilju u porodici („sekundarne žrtve“) usvojio Rezoluciju 1714 (2010) i Preporuku 1905 (2010),⁸ a u Preporuci 1847 (2008) radnoj grupi koja se bavila izradom Konvencije o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, predloženo je uključivanje i aspekta dece koja svedoče nasilju.

Ovakav stav je usvojen i u **članu 46 Konvencije o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici**⁹ – predviđeno je da će:

Države članice preduzeti neophodne zakonodavne i ostale mere kako bi osigurale da sledeće okolnosti, ukoliko u prethodnim članovima ne predstavljaju element krivičnog dela, mogu, u skladu sa relevantnim članovima unutrašnjeg prava, biti uzete u obzir kao otežavajuće okolnosti prilikom odmeravanja krivične sankcije, a u vezi sa krivičnim delima koja su doneta u skladu sa ovom Konvencijom:

...

d. ako je delo učinjeno prema ili u prisustvu deteta

...

Da ovakvo rešenje od 2008. godine postoji u zakonodavstvima zemalja u okruženju, pokazuje i odredba **člana 4 Zakona o sprečavanju nasilja u porodici Republike Slovenije**,¹⁰ koja glasi:

Dete se ima smatrati žrtvom i kada nije neposredno žrtva nasilja, već živi u okruženju koje karakteriše nasilje.

Da je usvajanje ovakvog zakonskog rešenja neophodnost u našem društvu, pokazuje i **Preporuka Zaštitnika građana br. 17120**¹¹ od 31. 8. 2011:

Gradski centar za socijalni rad će, u slučajevima saznanja ili sumnje na porodično nasilje, prilagoditi svoje postupanje činjenici da je dete koje je prisutno vršenju porodičnog nasilja uvek i bez izuzetka žrtva zlostavljanja i zanemarivanja.

⁸ Children who witness domestic violence, Resolution 1714 (2010), Recommendation 1905 (2010), Council of Europe.

⁹ *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*, dostupna na sajtu: <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1772191&Site=COE&BackColorInternet=DBCFC2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864>, prevod Autonomni ženski centar.

¹⁰ Zakon o sprečavanju nasilja u porodici (ZPND), *Ur. l. RS*, št. 16/2008.

¹¹ Dostupno na sajtu <http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr/misljenja-preporuke-i-stavovi/1473-2011-09-05-07-31-04>

IV

Dopuniti čl. 108 stavom 2, koji glasi:

Za krivična dela protiv polne slobode koja su učinjena na štetu maloletnog lica zastarelost krivičnog gonjenja počinje teći od punoletstva žrtve.

▪ *Obrazloženje*

Ova odredba ne bi trebalo da bude sporna, jer se o tome ranije dosta govorilo u javnosti. Veliki broj učinilaca krivičnih dela protiv polnih sloboda nikada ne odgovaraju za ono što su činili maloletnim licima, jer se vrlo često dešava da ni zakonski zastupnici, ali ni nadležne institucije, ne pokrenu postupke u ime deteta. Samim tim su punoletne osobe koje su u detinjstvu bile žrtve seksualne zloupotrebe onemogućene da pokrenu postupke protiv svojih zlostavljača, jer je u međuvremenu nastupila zastarelost krivičnog gonjenja.

V

Izmeniti definiciju krivičnog dela silovanje tako da čl. 178 sada glasi:

Ko učini obljubu ili sa njom izjednačen čin, bez obzira na oblik, način vršenja i prirodu tog čina, nad licem koje nije dalo svoj pristanak, kazniće se zatvorom od tri do dvanaest godina.

Ako je delo iz stava 1 učinjeno:

- prema članu porodice,
- prema žrtvi koja je posebno ranjiva zbog njenih godina, bolesti, zavisnosti, trudnoće, invaliditeta, teške telesne ili duševne smetnje,
- na osobito okrutan ili osobito ponižavajući način,
- iz mržnje,
- zajedno sa jednim ili više učinilaca, a pri tome je prema osobi izvršeno više obljuba ili sa njom izjednačenih činova,
- uz upotrebu oružja ili opasnog oruđa,
- na način da je silovana osoba teško povređena ili joj je zdravlje teško narušeno, ili je ostala trudna, kazniće se kaznom zatvora od najmanje pet godina.

Ako je krivičnim delom prouzrokovana smrt silovane osobe, učinilac će se kazniti kaznom zatvora od najmanje deset godina.

▪ *Obrazloženje*

Neophodno je izmeniti definiciju silovanja u skladu sa važećim standardima postavljenim od strane međunarodne zajednice, ali i u skladu sa posebnih ciljevima **Druge strateške oblasti**, predviđenim Nacionalnom strategijom za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

Član 36 Konvencije o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici¹² navodi da će:

---

¹² *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*, dostupna na sajtu <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1772191&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864>, prevod Autonomni ženski centar.

Prilog br. 2: Predlozi Autonomnog ženskog centra za izmene članova Krivičnog zakonika

1. Države članice preduzeti neophodne zakonodavne i ostale mere kako bi osigurale da sledeća postupanja učinjena sa namerom budu kriminalizovana:

- a. učestvovanje u vaginalnoj, analnoj ili oralnoj penetraciji seksualne prirode bilo kojim delom tela ili objektom koje je učinjeno prema drugoj osobi bez njene saglasnosti;
- b. učestvovanje u drugim aktima seksualne prirode sa osobom bez njene saglasnosti;
- c. dovođenje druge osobe u situaciju da bez saglasnosti učestvuje u aktima seksualne prirode sa trećom osobom.

2. Saglasnost mora biti data slobodno jer će se slobodna volja te osobe ceniti u kontekstu postojećih okolnosti.

3. Države članice će preduzeti neophodne zakonodavne i ostale mere kako bi osigurale da odredbe iz stava 1 budu primenjene i kada je delo učinjeno prema sadašnjem ili bivšem bračnom drugu ili partneru, onako kako su priznati domaćim pravom.

Evropski sud za ljudska prava u svojoj presudi M.C. protiv Bugarske naveo je sledeće:

Država je dužna da obezbedi preduzimanje odgovarajućih i delotvornih mera za prevazilaženje svih oblika nasilja zasnovanih na polu i rodu, bilo da je to javni ili privatni čin, kao i da merama protiv zlostavljanja, seksualnog napada i drugog nasilja pruži adekvatnu i delotvornu zaštitu svih žena poštujući njihov integritet i dostojanstvo, uz poštovanje seksualne autonomije svakog lica, s tim što se, prema standardima u ovoj oblasti, obaveze države prema članovima 3 i 8 Konvencije moraju posmatrati kao zahtevi za kažnjavanjem i delotvornim gonjenjem svakog čina izvršenog bez saglasnosti žrtve, uključujući i slučajeve kada žrtva nije pružala fizički otpor.

Kao osnov za predloženu definiciju krivičnog dela silovanja Autonomnom ženskom centru je poslužila odredba iz člana 375, stava 1, belgijskog Krivičnog zakonika, kako je izmenjen 1989. godine, a koji glasi:

*Svaki čin seksualne penetracije, bez obzira na oblik i prirodu tog čina, počinjen nad licem koje nije dalo svoj pristanak predstavlja krivično delo silovanja.*¹³

Opšta preporuka 19¹⁴ Komiteta UN za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena u članu 24 (b) navodi da

„Države članice treba da osiguraju da zakoni kojima se reguliše nasilje u porodici, zlostavljanje, silovanje, seksualni napadi i ostali oblici rodno zasnovanog nasilja treba da pruže adekvatnu zaštitu svim ženama, uz uvažavanje njihovog integriteta i digniteta.“

Stoga je UN Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena u svojoj odluci u predmetu **Karen Tajag Vertido protiv Filipina** od 16. jula 2010,¹⁵ naložio državi Filipini sledeće:

„da osigura da sve zakonske procedure u slučajevima kada je učinjeno krivično delo silovanja ili drugi seksualni delikti budu nepristrasna i fer, i da ne budu pod uticajem predrasuda i stereotipnih stavova o rodnim ulogama. Da bi se ovo postiglo, potrebno je preduzeti širok spektar mera, usmerenih na pravni sistem, kako bi se unapredila sudska zaštita žrtava krivičnog dela silovanja, kao i treninzi i edukacije kako bi se promenili diskriminirajući stavovi prema ženama. Konkretno mere podrazumevaju:

- (i) *Izmenu definicije silovanja u zakonu kako bi centralno mesto definicije predstavljao nedostatak saglasnosti*

¹³ Preuzeto iz Presude ESLJP M.C. protiv Bugarske od 3. decembra 2003., tač. 90 (predstavka br. 39272/98).

¹⁴ Dostupna na sajtu <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom19>

¹⁵ Dostupna na sajtu <http://www2.ohchr.org/english/law/jurisprudence.htm>, odluka pod nazivom CEDAW/C/46/D/18/2008

Prilog br. 2: Predlozi Autonomnog ženskog centra za izmene članova Krivičnog zakonika

(ii) Iz definicije izbaciti uslov da seksualni napad mora biti učinjen silom ili pretnjom, kao i svaki uslov da je bilo penetracije, i smanjiti sekundarnu viktimizaciju žrtve/oštećene u postupku na taj način što će se usvojiti definicija seksualnog napada koja ili:

– zahteva postojanje 'nedvosmislenog i dobrovoljnog pristanka' i u kome će teret dokazivanja biti prebačen na učinioca da dokaže da je žrtva/oštećena dala pristanak; ili
– zahtevom da se čin odigrao u 'prinudnim uslovima', što bi uključivalo široki spektar prinudnih okolnosti.¹⁶

Predloženi stav 2 u pogledu otežavajućih okolnosti u skladu je sa članom 46 Konvencije o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici,¹⁷ koji navodi da će:

Države članice preduzeti neophodne zakonodavne i ostale mere kako bi osigurale da sledeće okolnosti, ukoliko u prethodnim članovima ne predstavljaju element krivičnog dela, mogu, u skladu sa relevantnim članovima unutrašnjeg prava, biti uzete u obzir kao otežavajuće okolnosti prilikom odmeravanja krivične sankcije, a u vezi sa krivičnim delima koja su doneta u skladu sa ovom Konvencijom:

a. ako je delo učinjeno prema bivšem ili sadašnjem bračnom drugu ili partneru na način na koji ih priznaje unutrašnje pravo, od strane člana porodice, osobe koja živi sa žrtvom ili osobe koja zloupotrebljava svoj položaj autoriteta;

b. ako je ponovljeno delo ili slična dela;

c. ako je delo učinjeno prema osobi koja je zbog određenih okolnosti bila ranjiva;

d. ako je delo učinjeno prema ili u prisustvu deteta;

e. ako je delo učinjeno od strane dva ili više lica koja su delovala istovremeno;

f. ako je delu prethodilo ili je bilo praćeno visokim nivoom nasilja;

g. ako je delo učinjeno upotrebom ili pretnjom upotrebe oružja;

h. ako je delo rezultiralo ozbiljnim fizičkim ili psihološkim povredama žrtve;

i. ako je učinilac ranije bio osuđen za delo slične prirode.

VI

Smatramo da **treba izmeniti definiciju obljube i sa njom izjednačenog čina** kod svih dela iz čl. 179, 180, 181 i 182 Krivičnog zakonika, onako kako je to predloženo u čl. 178:

Ko učini obljubu ili sa njom izjednačen čin, bez obzira na oblik, način vršenja i prirodu tog čina...

▪ *Obrazloženje*

Inicijativa za izmenu ovih članova Zakona nastala je nakon što se Autonomni ženski centar, aprila 2011. godine, obratio Republičkom javnom tužilaštvu sa molbom da donese svoje obavezujuće uputstvo kada se radi o činu koji je izjednačen sa obljubom. Do septembra 2011. Republičko javno tužilaštvo nije odgovorilo na dopis Autonomnog ženskog centra.¹⁸

U pitanju je bio slučaj penetracije mal[oletnog] deteta od četiri godine olovkom i prstom.

Stav Autonomnog ženskog centra u ovom slučaju bio je da je potrebno široko tumačiti pojam obljube i ugrožavanje telesnog integriteta četvorogodišnjeg deteta, koji bi uključio i druge vidove

¹⁶ *Handbook for legislation on violence against women*, Department of Economic and Social Affairs, Division for the Advancement of Women, United Nations Publication, New York, 2009, p. 27.

¹⁷ *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*, dostupna na sajtu <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1772191&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864>, prevod Autonomni ženski centar.

¹⁸ Dopis Autonomnog ženskog centra br. I 46/11 od 12. 4. 2011, zaveden pod Ktr. br. 556/11.

penetracije, onako kako su ona navedena članom 36 Konvencije o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.¹⁹

a. ... vaginalna, analna ili oralna penetracija seksualne prirode bilo kojim delom tela ili objektom koje je učinjeno prema drugoj osobi bez njene saglasnosti; ...

Za dete bilo kojeg uzrasta, a posebno četvorogodišnje, penetracija bilo kojim delom tela ili objektom doživljava se na isti način, jer dete još uvek nije ni sposobno da definiše šta mu se to u stvari dešava. Ovo je stanovište na kojem sada stoje mnoge evropske zemlje (Austrija među prvima).

Na žalost, sudska i tužilačka praksa, kao i mišljenja pravnih teoretičara, i dalje stoje na uskom i veoma restriktivnom tumačenju obljube, koje podrazumeva samo penetraciju polnim organom.

Mislimo da je nakon slučaja „Mališa“, u kojem je bio zadovoljen ovaj „traženi uslov“ i koji se, na žalost, završio tragičnom smrću četvorogodišnje devojčice, opravdano tražiti da se pojam penetracije šire tumači i da seksualni zlostavljači budu procesuirani pre nego što se u Srbiji desi smrtni ishod još nekog deteta.

Ponovo bismo napomenuli da su prema članu 19 Konvencije o pravu deteta²⁰ države članice dužne da preduzimaju sve odgovarajuće zakonodavne, administrativne, socijalne i obrazovne mere radi zaštite deteta od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, povreda ili zloupotrebe, zanemarivanja ili nemarnog odnosa, maltretiranja ili eksploatacije, uključujući i seksualnu zloupotrebu..

Članom 34 iste konvencije države članice su eksplicitno **obavezane da zaštite dete od svih oblika seksualnog izrabljivanja i seksualne zloupotrebe**, među kojima je i *navođenje ili prisiljavanje deteta da učestvuje u nezakonitim seksualnim aktivnostima*.

Konvencija Saveta Evrope o Zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja²¹ u čl. 18 obavezuje države članice da

preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere kako bi obezbedile da sledeći vidovi namernog ponašanja budu kriminalizovani:

a) bavljenje seksualnim aktivnostima sa detetom koje, shodno odgovarajućim odredbama unutrašnjeg prava, nije navršilo pravni uzrast u kome su seksualne aktivnosti dopuštene;

b) stupanje u seksualne aktivnosti sa detetom kada je pritom:

– primenjena prinuda, sila ili pretnja; ili

– zloupotrebljen priznati položaj poverenja, autoriteta ili uticaja nad detetom, uključujući tu i položaj u porodici; ili

– zloupotrebljena posebno osetljiva situacija u kojoj se dete nalazi, njegov ranjivi položaj, prvenstveno zbog mentalnog ili fizičkog hendikepa ili zavisnosti.

Ustav Republike Srbije²² je u čl. 64 potvrdio prava deteta koja su ratifikovana Konvencijom o pravima deteta, a posebno da su:

deca zaštićena od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja ili zloupotrebljavanja.

Radi operacionalizovanja ovih načela o zaštiti dece, Vlada Republike Srbije je 2005. usvojila **Opšti Protokol o zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja**²³ u kojem je data definicija seksualne zloupotrebe deteta:

¹⁹ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, dostupna na sajtu <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1772191&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864>, prevod Autonomni ženski centar.

²⁰ Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta (*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 15/90, i *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 2/97).

²¹ Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja (*Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 1/2010).

²² Ustav Republike Srbije (*Službeni glasnik RS*, br. 98/2006).

²³ Zaključak Vlade RS 05 br. 5196/2005 od 25. avgusta 2005.

Seksualna zloupotreba deteta je uključivanje deteta u seksualnu aktivnost koju ono ne shvata u potpunosti, sa kojom nije saglasno ili za koju nije razvojno doraslo i nije u stanju da se sa njom saglasi, ili onu kojom se krše zakoni ili socijalni tabui društva.

Seksualna zloupotreba deteta ispoljava se kao aktivnost između deteta i odrasle osobe ili drugog deteta koje se, zbog svog uzrasta ili razvoja, nalazi u položaju koji mu daje odgovornost, poverenje ili moć, gde aktivnost ima za cilj da pruži uživanje ili zadovolji potrebe druge osobe.

Seksualnom zloupotrebom deteta smatra se i:

– *navođenje ili primoravanje deteta na učešće u seksualnim aktivnostima, bilo da se radi o kontaktnim (npr. seksualni odnos, seksualno dodirivanje i sl.) ili nekotaktnim (npr. izlaganje pogledu, egzibicionizam i sl.);*

– *eksploatatorsko korišćenje deteta za prostituciju ili druge nezakonite seksualne radnje.*

Predloženim izmenama Republika Srbija bi uskladila krivičnopravnu zaštitu maloletnih lica od seksualnog zlostavljanja sa međunarodnim dokumentima koje je ratifikovala, kao i sa Ustavom i drugim zakonskim i podzakonskim aktima koje je usvojila radi zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja.

VII

Izmeniti zaprečenu kaznu kod krivičnog dela nedozvoljene polne radnje iz člana 182, st. 1, tako da sada ona glasi:

Ko pod uslovima iz čl. 178, st. 1 i 2, 179, stav 1, i 181, st. 1–3, ovog zakonika izvrši neku drugu polnu radnju, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina.

▪ *Obrazloženje*

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku za 2009. godinu,²⁴ ukupno **86 osoba bilo je osuđeno za krivično delo nedozvoljene polne radnje**, i to: 47 osoba na kaznu zatvora,²⁵ 26 osoba je dobilo uslovne osude i 13 osoba je novčano kažnjeno,²⁶ dok je 1 osoba dobila sporednu kaznu. U 2010. od ukupno **47 osuđenih osoba za krivično delo nedozvoljene polne radnje** 14 je osuđeno na uslovnu, a 3 na novčanu kaznu,²⁷ dok je preostalih 30 osuđeno na kaznu zatvora.²⁸ Prema istim podacima, samo **8 osoba** je u 2009.²⁹ i **7 osoba** u 2010.³⁰ **osuđeno za krivično delo obljube zloupotrebom položaja.**

Prema podacima za 2009. godine, od ukupno **71 osobe** koje su bile **žrtve** krivičnog dela **nedozvoljene polne radnje**, njih **43** su bila **maloletna lica** (23 dece mlađe od 14 godina i 20 dece od 14 do 18 godina). Od ukupno **8 žrtava** krivičnog dela **obljube zloupotrebom položaja** tri četvrtine, tj. njih **6**, bila su **maloletna lica** (2 deteta mlađa od 14, a 4 deteta od 14 do 18 godina). Podaci za 2010. postoje samo za **23 oštećena/-e**, 2 osobe muškog i 21 osobu ženskog pola, od kojih je **11 maloletnika/-ca** (3 dece mlađe od 14 godina i 8 dece starosti između 14 i 18 godina).

Pri tome se ne sme zaboraviti da je stav većine profesionalaca da se ostali vidovi penetracije podvode pod ovaj član zakona, kako je to obrazloženo u prethodnom predlogu.

²⁴ http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/20/24/SB_529_Punoletni_ucinioci_KD.pdf

²⁵ Raspodela: 1 osoba na k.z. od 3 do 5 godina, 6 osobe na k.z. od 2 do 3 godine, 6 na k.z. od 1 do 2 godina, 10 osoba na k.z. od 6 do 12 meseci, 16 osoba na k.z. od 3 do 6 meseci, 7 osoba na k.z. od 2 do 3 meseca, i jedna osoba na k.z. od 1 do 2 meseca.

²⁶ I to 3 osobe kaznama od 100.000 do 200.000 i 10 osoba kaznom od 10.000 do 100.000 dinara.

²⁷ I to 1 osoba kaznom od 100.000 do 200.000 i 2 osobe kaznom od 10.000 do 100.000 dinara.

²⁸ Raspodela: 7 osoba na k.z. od 1 do 2 godine, 8 osoba na k.z. od 6 do 12 meseci, 6 osoba na k.z. od 3 do 6 meseci, 5 osoba na k.z. od 2 do 3 meseca i 4 osobe na k.z. do 2 meseca.

²⁹ Prema dužini: 4 osobe na k.z. od 5 do 10 godina, 2 osoba na k.z. od 3 do 5 godina, 1 osoba na k.z. od 2 do 3 godine i 1 osoba na k.z. od 3 do 6 meseci.

³⁰ Prema dužini: 1 osoba na k.z. od 5 do 10 godina, 1 osoba na k.z. od 5 do 10 godina, 1 osoba na k.z. od 3 do 5 godina, 1 osoba na k.z. od 2 do 3 godine, 1 osoba na k.z. od 1 do 2 godine i 2 osoba na k.z. od 6 do 12 meseci.

Prilog br. 2: Predlozi Autonomnog ženskog centra za izmene članova Krivičnog zakonika

Stoga smatramo da je **neprimereno**, imajući u vidu gore navedene činjenice, koje pokazuju da maloletna lica – deca do 18 godina, čine više od polovina žrtava ovih krivičnih dela, što i dalje postoji novčano kažnjavanje učinilaca seksualnih delikata.

Kao što se vidi iz Izveštaja Republičkog zavoda za statistiku, **postojeća kaznena politika seksualnih zlostavljača je preblaga** i država mora da u skladu sa obavezama koje je preuzela na osnovu Konvencije UN o pravima deteta (čl. 34), Konvencije Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja, Opšteg protokola o zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja, **izmeni ovu odredbu i pooštri kaznenu politiku.**

VIII

Član 186 Zakona treba obrisati tako da se gonjenje za krivična dela iz čl. 178 i 179 ovog zakonika učinjena prema bračnom drugu i za krivično delo iz čl. 182, st. 1, više ne preduzimaju po predlogu, već po službenoj dužnosti.

▪ *Obrazloženje*

Još jedan od posebnih ciljeva druge strateške oblasti predviđene Nacionalnom strategijom za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici jeste ukidanje ovog uslova (tačka 1.1.1.). Žrtve seksualnog nasilja su ranjive i podložne daljoj viktimizaciji od strane učinioca – bračnog druga i pod pritiskom i prisilom povlače saglasnost za krivično gonjenje. Na ovaj način veliki broj krivičnih dela silovanja ili bludnih radnji prema bračnom drugu nikada ne bude procesuiran.

Još jednom bismo napomenuli da st. 3 člana 36 Konvencije o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici³¹ navodi da

3. Države članice će preduzeti neophodne zakonodavne i ostale mere kako bi osigurale da odredbe iz stava 1 (seksualno nasilje, silovanje) budu primenjene i kada je delo učinjeno prema sadašnjem ili bivšem bračnom drugu ili partneru, onako kako su priznati domaćim pravom.

Ako se dela fizičkog i psihičkog nasilja prema članu porodice procesuiraju po službenoj dužnosti, nema razloga da se seksualno nasilje učinjeno prema članu porodice tretira na drugačiji način.

IX

Uneti nov član pod nazivom

Seksualno uznemiravanje

(1) Ko seksualno uznemirava drugu osobu:

1. kojoj je nadređen ili koja se prema njemu nalazi u odnosu zavisnosti,
  2. tako da joj obeća korist ako se podvrgne njegovom seksualnom zahtevu ili joj zapreti osvetom ako odbije da se podvrgne takvom zahtevu, ili
  3. koja je posebno ranjiva zbog godina, bolesti, invaliditeta, zavisnosti, trudnoće, teške telesne ili duševne smetnje,
- kazniće se kaznom zatvora do tri godine.

(2) Seksualno uznemiravanje je verbalno ili neverbalno ponašanje seksualne prirode koje ima za cilj ili stvarno predstavlja povredu dostojanstva druge osobe, a koje se ponovilo najmanje jednom i uzrokovalo strah ili jaču nelagodu kod te osobe.

³¹ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, dostupna na sajtu <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1772191&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864>, prevod Autonomni ženski centar.

▪ *Obrazloženje*

U tački 21 Zaključnih komentara Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena navedeno je „Komitet je zabrinut ... zbog toga što se na osnovu izmena i dopuna Krivičnog zakonika iz 2005. godine seksualno uznemiravanje više ne smatra krivičnim delom..“

Član 40 Konvencije o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici³² navodi da: *Države članice će preduzeti neophodne zakonodavne i ostale mere kako bi osigurale da svaki vid neželjenog verbalnog, neverbalnog ili fizičkog ponašanja seksualne prirode koje je učinjeno osobi u cilju ili sa namerom da se toj osobi ugrozi njeno samopoštovanje, posebno kada se stvara zastrašivačko, neprijateljsko, ponižavajuće ili ugrožavajuće okruženje, bude podvrgnuto krivičnim ili drugim pravnim sankcijama.*

Imajući u vidu nameru Republike Srbije da svoje zakonodavstvo usaglasi sa evropskim normama i standardima, predlažemo vraćanje krivičnog dela seksualno uznemiravanje u Krivični zakonik.

X

Uneti nov član pod nazivom

Organizovanje prostitucije i korišćenje seksualnih usluga

(1) Ko radi zarade drugu osobu namamljuje, vrbuje ili podstrekava na pružanje seksualnih usluga ili organizuje ili omogući drugoj osobi pružanje seksualnih usluga, ili putem sredstava javnog informisanja i drugih sličnih sredstava oglašava prostituciju, kazniće se kaznom zatvora od šest meseci do pet godina.

(2) Ko koristi seksualne usluge druge osobe uz naplatu, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.

(3) Ko drugu osobu radi zarade silom ili pretnjom, obmanom, prevarom, zloupotrebom položaja ili teškog položaja ili odnosa zavisnosti, prisili ili navede na pružanje seksualnih usluga, ili ko koristi seksualne usluge takve osobe uz naplatu, znajući za navedene okolnosti, kazniće se kaznom zatvora od tri do deset godina.

(4) Ko delo iz stava 1 i 2 ovog člana učini prema maloletnom licu ili prema osobi sa duševnim smetnjama, ili ko nudi, dobija ili daje maloletno lice ili osobu sa duševnim smetnjama za prostituciju ili koristi seksualne usluge maloletnog lica ili osobe sa duševnim smetnjama uz naplatu, kazniće se kaznom zatvora od tri do dvanaest godina.

(5) Ko delo iz stava 3 ovog člana učini prema maloletnom licu, kazniće se kaznom zatvora od najmanje pet godina.

(6) Bez uticaja je na postojanje krivičnog dela iz ovoga člana okolnost da li je osoba koja se namamljuje, vrbuje, podstrekava ili iskorišćava za prostituciju na to pristala i da li se već time bavila.

▪ *Obrazloženje*

Osobe u prostituciji gledamo kao na žrtve rodno zasnovanog nasilja. Naime, najveći broj lica koje se bave prostitucijom jesu osobe ženskog roda – žene i devojčice – dok su korisnici usluga prostitucije u ogromnoj većini muškarci, što potvrđuje istorijsku i aktuelnu nejednakost u raspodeli moći i sredstava između polova, odnosno direktnu i indirektnu diskriminaciju osoba ženskog pola.

Da bi se ostvarilo napredovanje savremenog demokratskog društva, nužno je, između ostalog, postići i potpunu rodnu ravnopravnost. Ta ravnopravnost se postiže i bezrezervnim odbacivanjem ideje da su žene i devojke „roba“, koja može da se kupi, prodaje i seksualno iskorišćava.

³² *Ibidem.*

Prilog br. 2: Predlozi Autonomnog ženskog centra za izmene članova Krivičnog zakonika

Bitan uslov za prostituciju i trgovinu ženama sačinjavaju seksualni zahtevi muškaraca usmereni na žene, mlade devojke i decu. Kada muškarci kupovanje seksualnih usluga od žena i dece ne bi smatrali pravom koje se samo po sebi podrazumeva, prostitucija i trgovina u svrhu seksualne eksploatacije ne bi postojale. Trgovci ljudima i svodnici profitiraju na ekonomskoj, socijalnoj, političkoj i pravnoj potčinjenosti i zavisnosti žena i devojaka.

U zemljama u kojima je ostvaren napredak u poboljšanju životnih uslova žena – u društvima u kojima su garantovana određena temeljna politička prava, dostupnost zaposlenja i obrazovanja te gde je standard života viši – žene i devojke imaju više mogućnosti izbora životnih puteva, pa su stoga manje ranjive i ređe pribegavaju prostituciji kao načinu opstanka i egzistencije.

Siromaštvo, neadekvatno i nedostupno školovanje, beskućništvo, seksualna diskriminacija i nasilje nad ženama stalne su teme u biografijama žena koje se bave ili su se bavile prostitucijom. Veliki broj dece, uglavnom devojčica, koje su bile seksualno zlostavljane u ranoj mladosti kasnije lako postaju žrtve prisilne prostitucije. Prema najnovijim međunarodnim istraživanjima, **prosečna starosna granica u kojoj devojčice ulaze u prostituciju iznosi četrnaest godina.**

Prostituciju treba shvatiti kao oblik iskorišćavanja žena i dece koji predstavlja ozbiljan društveni problem, koji ne šteti samo osobi koja se bavi prostitucijom, već i društvu u celini.

Osobe koje se bave prostitucijom, međutim, valja gledati kao žrtve, koje ne treba kažnjavati. Pored ekstremnog ponižavanja i degradacije, žene i devojke u prostituciji redovno su izložene zlostavljanju (i od strane predstavnika policije tokom privođenja), silovanjima, fizičkim napadima, mučenju, neželjenim trudnoćama, te povredama koje rezultuju invaliditetom. Međunarodne studije pokazuju da prostitutke pate od istih emocionalnih trauma kao ratni veterani i žrtve mučenja. Umesto da se kažnjavaju, one imaju pravo na pomoć kako bi izbegle dalje prostituisanje. Oni koje treba kažnjavati jesu svodnici, osobe koje trguju ženama i decom, kao i osobe koje kupuju seksualne usluge prostituisanih osoba i time iskorišćavaju siromaštvo, nezaposlenost, diskriminišuće uslove rada, rodnu nejednakost i nasilje prema ženama i deci.

Švedska je prva uvela odredbu kojom se kažnjavaju svodnici (makroi) i korisnici usluga prostitucije. Da ovakva odredba pruža dobre rezultate, pokazuje trend evropskih zemalja koje u sve većem broju menjaju svoje krivično zakonodavstvo, a sada i Hrvatska, koja je 2013. postala članica EU.

Predlog amandmana je u skladu i sa **Konvencijom Saveta Evrope o Zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja**, koju je Republika Srbija ratifikovala 2010. godine.

XI

Uneti nov član pod nazivom

Sakaćenje ženskih polnih organa

(1) Ko ženskoj osobi potpuno ili delimično ukloni ili trajno promeni spoljašnji deo polnog organa, kazniće se kaznom zatvora od šest meseci do pet godina.

(2) Ko podstrekne ili pomogne ženskoj osobi da sama sebi izvrši radnje opisane u stavu 1 ovoga člana, kazniće se kaznom zatvora do tri godine.

(3) Ko delo iz stava 1 i 2 ovoga člana učini iz mržnje, prema detetu ili članu porodice, kazniće se kaznom zatvora od jedne do osam godina.

▪ *Obrazloženje*

U članu 38 Konvencije o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici³³ navedeno je da će:

Države članice preduzeti neophodne zakonodavne i ostale mere kako bi osigurale da sledeća postupanja učinjena sa namerom budu kriminalizovana:

³³ *Ibidem.*

Prilog br. 2: Predlozi Autonomnog ženskog centra za izmene članova Krivičnog zakonika

a. odstranjivanje, obrezivanje ili preduzimanje drugih oblika sakaćenja u potpunosti ili na delovima ženskog polnog organa – labia majora, labia minora ili klitorisa;

b. prisiljavanje žene ili omogućavanje da se žena podvrgne nekom od oblika sakaćenja koje je gore navedeno;

c. podstrekavanje, prisiljavanje ili omogućavanje da se devojčica podvrgne nekom od oblika sakaćenja koje je gore navedeno.

Razlozi koji se navode za sprovođenje obrezivanja mogu biti različiti: kao religiozna zapovest (iako se ni u Kuranu ni u Bibliji ne pominje obrezivanje žena), zbog toga što je ženski polni organ ružan i nečist, kao zaštita od bolesti, krvarenja, da devojčice čini u potpunosti ženama, jer se „muški“ deo otklanja sa žene, povećavaju se plodnost i šanse za udaju.

Posledice sakaćenja ženskih polnih organa su veoma teške: stanje šoka zbog velikog gubitka krvi, trovanje krvi, tetanus, inficiranje dečjom paralizom, hepatitisom ili HIV-om, problemi sa pražnjenjem mokraćnog mehura, oštećenje i infekcija mokraćnih puteva i bubrega, zapaljenje jajnika i materice, sterilitet...

Za celokupan poduhvat koriste se najrazličitiji priručni instrumenti, kao što su žileti, noževi, makaze, komadi stakla. Sve se uglavnom vrši bez anestezije i dezinfekcionih sredstava, a ponekad se upotrebljavaju i prirodni melemi. Obrezivanje vrše babice ili starije žene, a ređe sveštenici muškog pola ili berberi. Starost devojčica nad kojima se sprovodi ovaj poduhvat iznosi, po pravilu, između četiri i osam godina.

Država Srbija je odgovorna da ovo ponašanje kriminalizuje, bez obzira na to da li se radi o postojećoj ili potencijalnoj praksi koja bi nastala kao posledica patrijarhalizacije i retradicionalizacije zemlje, ili migracionih kretanja, koja u zemlju „donose“ nove prakse.

XII

Proganjanje

(1) Ko ustrajno i kroz duže vreme prati ili uhodi drugu osobu ili s njom direktno ili preko treće osobe ili na drugi način nastoji da uspostavi neželjeni kontakt i time kod nje izazove promenu životnih navika, teskobu ili strah za njenu sigurnost ili sigurnost njoj bliskih osoba, kazniće se kaznom zatvora do tri godine.

(2) Ako je delo iz stava 1 učinjeno u odnosu na člana porodice, osobu s kojom je učinilac bio u emotivnoj ili seksualnoj vezi ili prema maloletnom licu, učinilac će se kazniti kaznom zatvora od jedne do pet godina.

▪ *Obrazloženje*

U članu 34 Konvencije o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici³⁴ navedeno je da:

Države članice će preduzeti neophodne zakonodavne i ostale mere kako bi osigurale da namerno postupanje koje je usmereno na ponavljano zastrašivanje druge osobe, što je prouzrokovalo da se ta osoba plaši za svoju bezbednost, bude kriminalizovano.

U Srbiji je sve veći broj slučajeva proganjanja, od kojih su se neki, na žalost, završili i sa smrtnim ishodom za osobu koja je praćena (ubistvo devojke ispred srednje škole u Sremskoj Mitrovici, ubistvo devojke kod Zaječara kada se učinilac popeo i kroz prozor ušao u spavaću sobu ubijene devojke – obe su bile predmet „obožavanja“ svojih ubica, sa kojima nisu bile ni u kakvoj emocionalnoj niti seksualnoj vezi³⁵). Žrtve proganjanja ne uživaju nikakvu zaštitu i prepuštene su na milost i nemilost učinilaca, koji ne trpe nikakvu krivičnu sankciju.

³⁴ *Ibidem.*

³⁵ Ubistva su se desila pre par godina i bila su medijski propraćena.

Prilog br. 2: Predlozi Autonomnog ženskog centra za izmene članova Krivičnog zakonika

Jedan takav drastičan slučaj je slučaj klijentkinje Autonomnog ženskog centra koja se iz nemoći na kraju obratila i medijima,³⁶ koju bivši momak, sa kojim je bila dva meseca u vezi, proganja već šest godina. Pored praćenja, on joj je podmetnuo i bombu pod kola, a samo je pukom slučajnošću preživela. Žrtva ovog proganjanja je i njena maloletna ćerka, koja zbog nasilja kakvom je izložena ide redovno na terapiju.

XIII

Smatramo da postojeću meru bezbednosti iz čl. 89a treba dopuniti stavovima 2, 6 i 7, s tim da postojeći stavovi postanu 3, 4 i 5:

(2) Meru zabrane približavanja i komunikacije sa oštećenim sud će izreći učinocu krivičnog dela protiv polne slobode, seksualnog zlostavljanja ili iskorišćavanja deteta ili drugog krivičnog dela nasilja ili napada na slobodu osobe kada postoji opasnost da bi učinilac prema tim osobama mogao ponovo učiniti krivično delo nasilja ili napada na slobodu osobe.

(6) Sud će o izrečenoj meri zabrane približavanja i komunikacije sa oštećenim obavestiti Zavod za izvršenje krivičnih sankcija i nadležnu policijsku upravu. Praćenje ove mere može se vršiti i putem elektronskog nadzora.

(7) Ako izrekne uslovnu osudu, sud će je opozvati, ako učinilac prekrši zabranu približavanja i komunikacije sa oštećenim.

▪ *Obrazloženje*

Ova mera je ostala nedorečena u vezi sa načinom praćenja njenog sprovođenja i regulisanja postupanja u slučaju njenog kršenja. To je možda delimično razlog iz kojeg je sudovi u Vojvodini nisu do sada nijednom primenili,³⁷ a u Beogradu je, prema saznanjima Autonomnog ženskog centra, izrečena u samo jednom predmetu, i to pošto je klijentkinja savetovana da tu meru sama traži u sudskom postupku.

XIV

Predlažemo usvajanje novih mera bezbednosti:

Novi član 89b

Mera bezbednosti udaljenja iz porodičnog domaćinstva

(1) Meru bezbednosti udaljenja iz zajedničkog domaćinstva sud može izreći učinocu krivičnog dela nasilja prema osobi sa kojom živi u porodičnom domaćinstvu ako postoji visok stepen opasnosti da bi bez sprovođenja ove mere učinilac mogao ponovo da učini nasilje prema članu porodičnog domaćinstva.

(2) Mera iz stava 1 ovog člana može trajati najduže tri godine.

(3) Osoba kojoj je izrečena mera iz stava 1 ovoga člana dužna je da uz prisustvo policijskog službenika odmah po pravosnažnosti presude napusti stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor koji čini porodično domaćinstvo, s tim da se vreme provedeno u pritvoru, kao i svako drugo lišenje slobode u vezi sa krivičnim delom ne uračunava u vreme trajanja mere iz stava 1 ovog člana.

(4) Mera iz stava 1 ovog člana može se ukinuti pre isteka vremena za koje je određena, ako prestanu razlozi zbog kojih je određena.

³⁶ Detalje možete videti na <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/224346/Sest-godina-zivim-u-paklu-zbog-bivseg-decka>

³⁷ Podatak potiče iz upravo završenog istraživanja krivičnopravne prakse u sudovima u Vojvodini u okviru projekta Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova.

Prilog br. 2: Predlozi Autonomnog ženskog centra za izmene članova Krivičnog zakonika

(5) Sud će o izrečenoj meri zabrane približavanja i komunikacije sa oštećenim obavestiti Zavod za izvršenje krivičnih sankcija i nadležnu policijsku upravu. Praćenje ove mere može se vršiti i putem elektronskog nadzora.

(6) Ako izrekne uslovnu osudu, sud će je opozvati, ako učinilac prekrši meru bezbednosti udaljenja iz porodičnog domaćinstva.

Novi član 89c

Mera bezbednosti zabrane pristupa internetu

(1) Meru bezbednosti zabrane pristupa internetu sud će izreći učinioocu koji je krivično delo učinio putem interneta ako postoji opasnost da će zloupotrebom interneta ponovo učiniti krivično delo.

(2) Mera iz stava 1 ovog člana može trajati najduže tri godine.

(3) Vreme provedeno u pritvoru, kao i svako drugo lišenje slobode u vezi sa krivičnim delom, ne uračunava se u vreme trajanja mere iz stava 1 ovog člana.

(4) Sud će o izrečenoj meri zabrane pristupa internetu obavestiti Zavod za izvršenje krivičnih sankcija i nadležnu policijsku upravu. Praćenje ove mere može se vršiti i putem elektronskog nadzora od strane regulatornog tela za elektronske komunikacije.

(5) Ako izrekne uslovnu osudu, sud će je opozvati ako učinilac prekrši meru zabrane pristupa internetu.

▪ *Obrazloženje*

Smatramo da ima mesta usvajanju ovih novih mera bezbednosti, posebno u situacijama kada se učinioocima krivičnih dela izriču uslovne osude. Praksa pokazuje da ne postoji sistem praćenja poštovanja uslovne osude, te učiniooci na kraju ne trpe nikakvu sankciju. Mere koje su predložene imale bi mnogo veći preventivni uticaj na učinioce nego što je to bio slučaj do sada.

Novi član 89d

Zaštitni nadzor po punom izvršenju kazne zatvora

(1) Ako je učinioocu izrečena kazna zatvora u trajanju od pet ili više godina za krivično delo učinjeno sa namerom ili u trajanju od dve ili više godina za krivično delo učinjeno sa namerom sa obeležjem nasilja ili za drugo krivično delo iz Glave XIII, XIV, XVIII ili XIX ovoga Zakonika i ako je kazna u potpunosti izdržana, nad njime će se odmah po izlasku iz zatvora započeti sprovođenje zaštitnog nadzora u skladu sa članom 71 ovoga Zakonika i posebne obaveze iz člana 73 ako su mu izrečene uz zaštitni nadzor.

(2) Vreme proveravanja traje jednu godinu. Sud može vreme proveravanja pre njegovog isteka na predlog službe za izvršenje krivičnih sankcija produžiti za još jednu godinu ako bi bez njegovog sprovođenja postojala opasnost od ponovnog činjenja nekog od krivičnih dela navedenih u stavu 1 ovog člana.

(3) Sud može isključiti sprovođenje zaštitnog nadzora ako ima razloga da veruje da osoba neće učiniti novo krivično delo i bez njegovog sprovođenja.

▪ *Obrazloženje*

Predložena mera bezbednosti se odnosi prvenstveno na učinioce teških krivičnih dela ili povratnike, posebno one iz grupe seksualnih zlostavljača, koji u najvećem broju slučajeva, po izlasku iz zatvora, nastavljaju sa vršenjem istih ili čak i težih krivičnih dela. Stoga smatramo da ima mesta njenom usvajanju i u okvirima našeg krivičnog zakonodavstva.

Prilog br. 3: Predlozi za izmene članova Zakonika o krivičnom postupku¹

U članu 2 smatramo da treba da se promeni sledeće:

tač. 24 – *definisati vanbračnu zajednicu onako kako je ona definisana prema Porodičnom zakonu kao „trajnjija zajednica života žene i muškarca, između kojih nema bračnih smetnji“.*

tač. 25 – *u skladu sa gore navedenim, u tekstu treba da stoji druga trajnjija zajednica.*

Takođe smatramo da treba dodati definicije:

posebno osetljive kategorije oštećenih – podrazumeva osetljive i naročito ranjive žrtve, kao što su deca, osobe sa invaliditetom, osobe koje su žrtve višestruke diskriminacije, žrtve trgovine ljudima, seksualnog i partnerskog nasilja, nasilja u porodici i žrtve organizovanog kriminala i ratnih zločina.

posebno osetljive kategorije svedoka – *preuzeti definiciju koja je predložena u članu 103.*

U članu 54 *nakon rečenice:*

„Oštećeni može svojom izjavom sudu pred kojim se vodi postupak odustati od predloga za krivično gonjenje do završetka pripremnog ročišta, glavnog pretresa ili ročišta za izricanje krivične sankcije. U tom slučaju on gubi pravo da ponovo podnese predlog“ *treba dodati:* „osim u slučaju kada je oštećeni odustao ne svojom voljom, već primenom sile, pretnje, ucene, davanjem lažnih obećanja“.

U članu 94 predložemo sledeće izmene:

Od dužnosti svedočenja oslobođeni su:

- 1) lice sa kojim okrivljeni živi u braku, vanbračnoj ili kakvoj drugoj **trajnijoj** zajednici života;
- 2) srodnik okrivljenog po krvi u pravoj liniji, u pobočnoj liniji do trećeg stepena zaključno, kao i srodnik po tazbini do drugog stepena zaključno;
- 3) usvojenik i usvojilac okrivljenog;
- 4) *nakon prvog dela rečenice* „maloletno lice koje, s obzirom na uzrast i duševnu razvijenost, nije sposobno da shvati značaj prava da ne mora svedočiti“ **treba izbrisati poslednji deo rečenice** „osim ako to sâm okrivljeni zahteva“.

▪ **Obrazloženje**

Smatramo da je ovaj poslednji deo rečenice u suprotnosti sa načelom najboljeg interesa deteta u krivičnom postupku. Maloletna lica se u krivičnom postupku najčešće pojavljuju kao žrtve krivičnih dela od strane poznatih učinilaca. Odredba da učinilac dela može zahtevati da se dete žrtva podvrgne sekundarnoj traumatizaciji, bez uvažavanja prava deteta žrtve u skladu sa st. 2 člana 19 Konvencije o pravima deteta, krajnje je nedopustiva.

Smatramo da je u ovom članu potrebno dodati st. 5:

Od dužnosti svedočenja neće biti oslobođena lica iz stava 1 ovog člana ukoliko su oštećeni nekim od krivičnih dela protiv života i tela, protiv polnih sloboda i protiv braka i porodice, kao ni njihovi zakonski zastupnici.

---

¹ Predlog podnet 5. novembra 2012. godine ministru pravde i radnoj grupi za izradu radnog teksta Zakona o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku. Predlog je u ime AŽC-a sastavila Vanja Macanović, advokatica, koordinatorka pravnog tima AŽC-a.

Prilog br. 3: Predlozi za izmene članova Zakonika o krivičnom postupku

▪ *Obrazloženje*

Imajući u vidu da kada se radi o gore navedenim krivičnim delima učinjenim prema članovima porodice ili bliskim srodnicima, koji su i prema sada važećem ZKP-u oslobođeni dužnosti svedočenja, često jedini dokaz u postupku budu upravo iskazi tih oštećenih. Ako se krivično gonjenje za najveći broj tih dela preduzima po službenoj dužnosti, jer je prioritarna zaštita fizičkog i psihičkog integriteta žrtve, onda je od neprocenjivog značaja postojanje ovog izuzetka.

Praksa je pokazala da se zbog oslobođenja od dužnosti svedočenja obustavljaju krivični postupci, što dovodi do nekažnjavanja učinilaca vrlo ozbiljnih krivičnih dela prema članovima porodice. Sa druge strane, samim žrtvama, kada im se ta odredba ponovi više puta, deluje kao da im tužioc i sudije sugerišu da se koriste ovim pravom.

Takođe, često se dešava kada je od strane poznatog učinioca/srodnika oštećeno dete koje ne može da svedoči, a roditelj koji treba da zastupa interese deteta ne želi da svedoči, da se zakonski zastupnik deteta – roditelj – koristi pravom da ne svedoči i ako ima saznanja o delu. Zbog toga je neophodno uvođenje ovog izuzetka.

U čl. 103 *promeniti naziv tako da glasi* Posebno osetljivi svedok ili oštećeni.

▪ *Obrazloženje*

Oštećeni ili žrtve kriminaliteta sebe ne doživljavaju kao svedoke i smatramo da je važno da se oni terminološki posebno naglase, naročito kod onih odredaba koje se tiču zaštite njihove bezbednosti i integriteta tokom krivičnog postupka.

Smatramo da posebno osetljiv svedok ili oštećen taj status treba da ima ex officio, kako bi se pojedine istražne radnje preduzele na način koji će poštovati tu osetljivost (video-beleženje iskaza žrtve, prisustvovanje osobe od poverenja prilikom davanja iskaza u istražnom postupku, praćenje žrtve do medicinske ustanove radi beleženja povreda i uzimanja bioloških tragova...).

Smatramo da bi definiciju posebno osetljive kategorije svedoka ili oštećenog trebalo premestiti u čl. 2 – značenje izraza.

Smatramo da treba uvesti nov stav:

Budući st. 4: Posebno osetljivi oštećeni ili svedok biće upućen na Službu za pomoć i podršku žrtvama i svedocima, i biće mu omogućeno da ga tokom postupka prati osoba od poverenja koju sâm izabere.

▪ *Obrazloženje*

Tendencija reforme sudstva je i ustanovljenje službi za pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta, koje bi postojale pri svakom sudu. Sudskim poslovníkom je propisano da pravnu pomoć građanima pružaju sudovi, bez obzira na njihovo imovinsko stanje (član 101).

Osoba od poverenja je nov institut koji se polako širi u zakonodavstvima evropskih zemalja, a kojim se omogućava da posebno osetljive kategorije žrtava izaberu osobu koja će ih pratiti na suđenju i da im bude psihološka podrška. Ta osoba ne mora da bude psiholog, pedagog ili sličan stručnjak/-inja, iako može biti. Važnije je da je ta osoba neko koga žrtva zna i u koga je stekla poverenje, uz koju se oseća sigurnijom.

U čl. 104 *u naslovu dodati* Pravila o ispitivanju posebno osetljivog svedoka ili oštećenog.

Predlažemo usvajanje novog stava:

Ispitivanje (saslušanje) posebno osetljivog svedoka ili oštećenog može se sprovesti najviše dva puta, a izuzetno i više puta ako je to neophodno radi ostvarenja svrhe krivičnog postupka. U slučaju da

Prilog br. 3: Predlozi za izmene članova Zakonika o krivičnom postupku

naročito osetljivog svedoka ili oštećenog saslušava više od dva puta, sudija je dužan da posebno vodi računa o zaštiti ličnosti posebno osetljivog svedoka ili oštećenog.

▪ *Obrazloženje*

Ovo rešenje je preuzeto iz Zakona o maloletnicima i smatramo kako je veoma važno da postoji kada je reč o svim osetljivim kategorijama žrtava ili svedoka.

U ostalim stavovima izmeniti:

Posebno osetljivom svedoku ili **oštećenom/-oj** pitanja se mogu postavljati samo preko organa postupka koji će se prema njemu/njoj odnositi sa posebnom pažnjom, nastojeći da se izbegnu moguće štetne posledice krivičnog postupka po ličnost, telesno i duševno stanje svedoka. Ispitivanje se može obaviti uz pomoć psihologa, socijalnog radnika ili drugog stručnog lica, o čemu odlučuje organ postupka. **Ispitivanju može da prisustvuje osoba od poverenja.**

Ako organ postupka odluči da se posebno osetljivi svedok ili **oštećeni/-a** ispita upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, ispitivanje se sprovodi bez prisustva stranaka i drugih učesnika u postupku u prostoriji u kojoj se svedok nalazi.

Posebno osetljivi svedok ili **oštećeni/-a** može se ispitati i u svom stanu ili drugoj prostoriji odnosno u ovlašćenoj instuciji koja je stručno osposobljena za ispitivanje posebno osetljivih lica. U tom slučaju organ postupka može odrediti da se primene mere iz stava 2 ovog člana.

Posebno osetljivi svedok ili **oštećeni/-a** ne može biti suočen sa okrivljenim (**brisati preostali deo rečenice**).

*U čl. 124 predlažemo da se **doda st. 3:***

Ako veštak, nakon završenog ili nezavršenog veštačenja, ne vrati sve spise krivičnog predmeta, sudija će ga novčano kazniti u iznosu od 150.000 dinara, a stručnu ustanovu odnosno državni organ u iznosu od 500.000 dinara. Sud je u obavezi da o tome obavesti nadležno tužilaštvo radi razmatranja da li ima elemenata za pokretanje krivičnog postupka.

▪ *Obrazloženje*

Smatramo kako ova odredba treba da stoji, jer nam je zastupanje žrtava, naručito kada su u pitanju deca žrtve seksualnog zlostavljanja, ukazalo da su veštaci podložni raznim uticajima, a u jednom predmetu, kada je sudija zatražila da veštak posle 6 meseci nedostavljanja nalaza vrati predmet, spisi su vraćeni bez crteža dece koji su nedvosmisleno ukazivali da se radi o seksualnom zlostavljanju.

*U čl. 199, st. 3, **dodati:***

Merom iz st. 1 i 2 ovog člana ne može se ograničiti pravo okrivljenog da živi u svom stanu, da se nesmetano viđa sa članovima porodice, bliskim srođnicima, **osim ako ta lica nisu obuhvaćena merom iz člana 197 ovog člana.**

▪ *Obrazloženje*

Ovakvo rešenje je uvedeno i sada važećim ZKP-om, a daje mogućnost da se ove mere izriču i kada je krivično delo učinjeno na štetu članova porodice ili bliskih srođnika, tj. posebno osetljivih žrtava u svim onim slučajevima kada se ne određuje pritvor a postoji potreba da se te žrtve zaštite od učinoca koji im preti, ucenjuje ih, prati, proganja...

*U čl. 204 **dodati st. 3:***

U slučaju zajedničke imovine ili bračne tekovine, saglasnost za stavljanje hipoteke na nepokretnu

Prilog br. 3: Predlozi za izmene članova Zakonika o krivičnom postupku

imovinu ili polaganje gotovog novca, hartija od vrednosti, dragocenosti i drugih pokretnih stvari veće vrednosti moraju dati i drugi suvlasnici i bivši ili sadašnji supružnici.

▪ *Obrazloženje*

Ako se kod bilo kojeg drugog pravnog posla, a naročito kod stavljanja hipoteke i prodaje nepokretnosti, traži saglasnost drugih suvlasnika ili, u slučaju zajedničke bračne tekovine, saglasnost sadašnjeg ili bivšeg supružnika, onda ne vidimo zašto to ne bi bilo navedeno i u ovom zakonu. Imajući u vidu da se zajednička imovina uglavnom vodi na ime supruga, ovakva odredba bi mnoge žene i njihovu maloletnu decu dovela u nepovoljnu materijalnu situaciju, naročito u slučajevima krivičnih dela protiv braka i porodice.

U čl. 208 *dati st. 2, a sadašnji st. 2 bi postao st. 3:*

Sud će prilikom određivanja ove mere voditi računa o tome da li je protiv okrivljenog određena ili se vodi postupak za određivanje mere zaštite ili zaštitne mere kojom se okrivljenom privremeno zabranjuje boravak u tom stanu.

▪ *Obrazloženje*

Kako u odnosu na okrivljenog može biti određena mera zaštite od nasilja u porodici po Porodičnom zakonu ili zaštitna mera po Zakonu o prekršajima, a koje se sastoje u iseljenju učinioca iz stana, sudija mora saznati da li je takva mera ranije određena ili je u toku postupak za izdavanje takve mere kako bi sačekao sa donošenjem svoje odluke.

U čl. 283 *predložimo izmenu st. 1, tač. 6, brisanje tač. 7 i uvođenje st. 2:*

Javni tužilac može odložiti krivično gonjenje za krivična dela za koja je predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina, ako osumnjičeni prihvati jednu ili više od sledećih obaveza:

- 1) da ukloni štetnu posledicu nastalu izvršenjem krivičnog dela ili da naknadi pričinjenu štetu;
- 2) da plati određeni novčani iznos u korist humanitarne organizacije, fonda ili javne ustanove;
- 3) da obavi određeni društvenokorisni ili humanitarni rad;
- 4) da ispuni dospеле obaveze izdržavanja;
- 5) da se podvrgne odvikavanju od alkohola ili opojnih droga;
- 6) da se podvrgne psiho-socijalnom tretmanu radi otklanjanja uzrokâ nasilničkog ponašanja **koji ne sme trajati manje od 12 sesija i ne može biti određen samostalno;** [...]

▪ *Obrazloženje*

Kada se ova mera primenjuje kod krivičnog dela „nasilje u porodici“, iskustva drugih zemalja pokazuju da je potreban dodatan oprez u definisanju ove mere. U nastavku vam predočavamo saznanja do kojih je došla mr Tanja Ignjatović, psihološkinja, članica Autonomnog ženskog centra: „Studije potvrđuju da se nasilje ne zaustavlja posle završenih tretmana,² da dužina programa ima uticaj na ponašanje, ali ne i na stavove, mada za učesnike koji su motivisani za promenu tretman može da znači kraj najnasilnijih vidova ponašanja (Gondolf, 1998; Jackson et al, 2003, prema: Hearn, 2009). Procena žrtve u toku i po završetku tretmana o uticaju na ponašanje nasilnika i na kvalitet njenog života predstavlja nužnu komponentu tretmana (Austin and Dankwort, 1999; Gregory and Erez, 2002). Standardi za izvođenje ovih programa uključuju dve vrste odgovornosti – odgovornost savetnika u programu za intervencije i odgovornost nasilnika za svoje akcije, kao i stalno prisutno pitanje bezbednosti/sigurnosti žrtve (Bennett and Piet, 1999).³

² Blizu polovine (47%) muškaraca ponovilo je nasilje tokom prvih 30 meseci od tretmana, a samo 21% muškaraca (prema izveštajima njihovih partnerki) nije u tom periodu bilo ni verbalno ni fizički nasilno.

Prilog br. 3: Predlozi za izmene članova Zakonika o krivičnom postupku

Imajući u vidu da programi rada sa nasilnim muškarcima još uvek nisu zaživeli u našem kontekstu, ali i nerealistični optimizam stručne javnosti u njihove efekte, bilo bi važno uvažavati sledeća opšta uputstva: (a) prioritet i voditelja i učesnika grupe mora biti sigurnost žena i dece;⁴ (b) *rad sa muškarcima ne znači izostavljanje ili izbegavanje zakonskih mera za učinjena kriminalna dela (on nije zamena za sankcije), te bi programe trebalo povezati sa sudskim odlukama;* (c) nužno je postojanje razumevanja fenomena i jasnih principa rada (prepoznati nasilje muškaraca prema ženama kao moć i kontrolu u kontekstu dominacije); (d) nužno je raditi u kooperaciji/koordinaciji sa programima koji rade na zaštiti žena i uključiti žrtve nasilja u evaluaciju efekata programa; (e) prepoznati muškarce kao odgovorne za nasilje; (f) ispitivati (dugoročnu) efikasnost programa i da li to opravdava njihove troškove; (g) resursi izdvojeni za programe rada sa muškarcima ne smeju oštetiti resurse za programe za žene; (h) prepoznati opasnost od postojanja lažne nade i mogućeg uticaja na planove koje partnerka ili bivša partnerka pravi na osnovu toga (za odvajanje, napuštanje partnera, učešće u pravosudnim postupcima); (i) ozbiljno proceniti rizike i napraviti selekciju učesnika, jer ovi programi ne mogu biti korisni za opasne nasilnike (Mullender & Burton, 2001; Edwards & Hearn, 2004, prema: Hearn, 2009; WWP, 2006–2008).

Sumirajući navedene preporuke i iskustva (Humphreys et. al, 2000; Grieger et al., 2004; Ignjatović, 2006a; Ertürk, 2008) o pokazateljima obaveza države i odgovora institucija, programi za promenu ponašanja muškaraca koji čine nasilje prema partnerkama moraju biti postavljeni na jasnom sudu o odgovornosti za nasilno ponašanje, što uključuje i uputstva o komunikaciji i granicama. Imajući u vidu da se i ove aktivnosti rukovode principom bezbednosti žrtve, bliska saradnja sa službama zaštite i savetovanja za žene veoma je važna. *Ovi programi nisu zamena za zabrane i sankcije, te bi ih trebalo kombinovati na način koji odgovara konkretnoj situaciji. Istovremeno, oni nisu 'čarobno' rešenje za prestanak nasilja, što treba imati u vidu kroz jasnu politiku za slučajeve kada je ova vrsta rada nedelotvorna ili kada ne daje rezultate. Trebalo bi postaviti osetljive indikatore za procenu promena, jer jedna vrsta (uglavnom očiglednog) nasilja može biti zamenjena suptilnijim, ali i dalje štetnim formama nasilja.*

Zbog svega navedenog, smatramo kako ova mera ne treba da se izriče samostalno, već kumulativno uz neku drugu meru, na primer: ako je učinilac nasilja alkoholičar, onda on prvo mora da se podvrgne tretmanu za odvikavanje od alkohola, a tek nakon toga psiho-socijalnom tretmanu. Mera društvenokorisnog ili humanitarnog rada jeste u ovim slučajevima, po našem mišljenju, mera koja bi mogla da dâ pozitivne rezultate kada se kombinuje sa psiho-socijalnim tretmanom.

7) da izvrši obavezu ustanovljenu pravnosnažnom odlukom suda, odnosno poštuje ograničenje utvrđeno pravnosnažnom sudskom odlukom. – **brisati**

▪ **Obrazloženje**

Smatramo kako ova tačka ne treba da postoji, jer ako bi ona bila usvojena, ne samo da bi se opravdavalo kršenje pravnosnažnih sudskih odluka, nego bi još oni koji ih krše bili i „pomilovani“.

Budući st. 2: Prema istom licu se ne može odložiti krivično gonjenje ukoliko je protiv njega već odlagano krivično gonjenje zbog istovrsnog krivičnog dela ili ako je zbog istovrsnog krivičnog dela već pravnosnažno osuđivan.

³ Autori ističu razliku u razumevanju standarda kod profesionalaca iz sfere mentalnog zdravlja, za koje standardi rada asociraju na pravila kojima se reguliše tretman, a ne bave se pitanjima sigurnosti i odgovornosti, koja prema njima spadaju pre u nadležnosti krivičnog sistema nego u nadležnost mentalnog zdravlja.

⁴ Ovo se ostvaruje kroz kontakt osoblja programa sa ženama, posebno značajan ako one žive u istom prostoru ili su u kontaktu sa nasilnikom.

Prilog br. 3: Predlozi za izmene članova Zakonika o krivičnom postupku

▪ *Obrazloženje*

Praksa pokazuje da tužioci često primenjuju ovaj institut kada je u pitanju krivično delo nedavanje izdržavanja. Problem se javlja kada učinioci stalno ponavljaju ovo delo, znajući da ni sledeći put neće trpeti nikakvu sankciju, a žrtve maloletna deca prinuđena su da na svakih nekoliko meseci ponovo prolaze kroz istu proceduru ne bi li ostvarila svoje pravo na izdržavanje.

U čl. 288 predlažemo **uvodenje st. 6:**

Kada se radi o posebno osetljivom oštećenom, policija će omogućiti da prikupljanju obaveštenja prisustvuje osoba od poverenja, predočiće oštećenom mogućnost video-beleženje iskaza, i ukoliko se oštećeni sa tim saglasi, snimiti iskaz, otpratiti oštećenog do medicinske ustanove radi beleženja povreda i izuzimanja bioloških tragova. Ukoliko je posebno osetljiv oštećeni ženskog pola, policija će obezbediti da prikupljanje obaveštenja obavi predstavnik policije ženskog pola.

▪ *Obrazloženje*

Smatramo da i ovde moraju postojati odredbe o prikupljanju obaveštenja od posebno osetljivih kategorija žrtava, jer, kako je ranije rečeno, ono što se propusti da se prikupi od dokaza na samom početku postupka – posle je nenadoknativ gubitak.

U čl. 364 predlažemo **sledeće izmene st. 2:**

Veće može dozvoliti da glavnom pretresu na kojem je javnost isključena prisustvuju pojedina službena lica, naučni i javni radnici, a, na zahtev oštećenog/-e, može to dozvoliti i njegovom bračnom drugu, njegovim bliskim srodnicima i licu sa kojim živi u vanbračnoj ili drugoj trajnijoj zajednici života. **Na zahtev oštećenog, osobi od poverenja će biti dozvoljeno da prisustvuje glavnom pretresu.**

U čl. 400 predlažemo **izmene st. 3 i 4:**

Ako se kao svedok ispituje lice mlađe od četrnaest godina ili **posebno osetljivi oštećeni ili svedok**, veće može odlučiti da se za vreme njegovog ispitivanja isključi javnost.

Ako maloletno lice ili **posebno osetljivi oštećeni ili svedok** prisustvuje glavnom pretresu kao svedok ili oštećeni, udaljiće se iz sudnice čim njegovo prisustvo više nije potrebno.

U čl. 402 *smatramo da je potrebno uvesti st. 3, 4 i 5, a ostali stavovi bi, shodno tome, sledili iza njih:*

Budući st. 3: Posebno osetljivog oštećenog ili svedoka mogu ispitivati samo predsednik veća i članovi veća, a ostali učesnici u postupku mogu postavljati pitanja preko predsednika veća. Predsednik veća ima pravo da odbije da postavi pitanje koje predlažu ostali učesnici ukoliko se tim pitanjem vređa ugled i dostojanstvo žrtve, kao i ako pitanje nije relevantno za sâm postupak.

Budući st. 4: Posebno osetljivog oštećenog ili svedoka predsednik veća može ispitivati uz pomoć stručnog lica, na taj način što stručno lice preformuliše i učini jasnijim postavljeno pitanje i postavi ga na način koji uvažava osetljivu prirodu svedoka.

Budući st. 5: Na zahtev posebno osetljivog oštećenog ili svedoka, ispitivanje može biti obavljeno i putem tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, i uz prisustvo stručnog lica. Ukoliko je ranije bio sniman iskaz žrtve, taj snimak se može prikazati, a oštećeni bi nakon toga dopunio iskaz, a zatim odgovarao na pitanja.

▪ *Obrazloženje*

Ovo su sve vrlo važne odredbe, naročito za žrtve partnerskog i seksualnog nasilja ili trgovine ljudima, jer se na ovaj način obezbeđuje pravo na zaštitu od sekundarne viktimizacije žrtava u krivičnom postupku.

Prilog br. 3: Predlozi za izmene članova Zakonika o krivičnom postupku

U čl. 432 smatramo da rok za žalbu ne treba produžavati, a da se može produžiti rok za dostavljanje obrazloženja žalbe.

U čl. 433 smatramo kako je nelogično da oštećeni koji je ovim zakonom izuzet od prava na svedočenje ima pravo da uloži žalbu u korist optuženog, ali nema pravo da uloži žalbu ako smatra da je sankcija neadekvatna.

Prilog br. 4: Predlozi za izmene nacрта Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći¹

Osnovni principi, mere i ciljevi sistema besplatne pravne pomoći u Republici Srbiji

Prema Strategiji razvoja sistema besplatne pravne pomoći,² koherentni odgovori na pitanja o korisnicima, pružaocima, finansiranju i upravljanju treba da dovedu do uspostavljanja funkcionalnog, dostupnog i efikasnog sistema besplatne pravne pomoći u Republici Srbiji.

Imajući u vidu da do danas nije usvojen Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, kao i da se u procesu izrade zakonskih rešenja, koji traje već duži niz godina, izdvojilo nekoliko nacрта raznolikog pristupa, želimo da ukažemo na ključne pretpostavke uspostavljanja i razvoja sistema besplatne pravne pomoći.

Nekoliko činjenica bi trebalo imati u vidu prilikom formulisanja rešenja na zakonskom i institucionalnom nivou:

- Široko rasprostranjeno siromaštvo, velika nezaposlenost, znatan stepen ugroženosti osnovnih ljudskih prava i sloboda, naročito kada su u pitanju društveno osetljive grupe (Romi, žene žrtve nasilja u porodici, deca, izbegla i raseljena lica, azilanti itd.), vode nejednako dostupnosti ili je uslovljavaju, a u izvesnim slučajevima doprinose odsustvu dostupnosti pravde za neke od grupa ili pojedinaca.
- Hiperprodukcija zakona koji uspostavljaju nove principe i drugačije oblike zaštite prava, te uvode nova prava i obaveze, pojačavaju pravnu nesigurnost, naročito kod pravno neukih stranaka/građana, ali uslovljavaju i različito delovanje institucija odgovornih za sprovođenje zakona, kao i onih službi, organa i organizacija koje bi trebalo da obezbede pravnu zaštitu i pruže pravnu pomoć takvima kojima je ona neophodna.
- Fragmentarnost i međusobna neusklađenost postojećih pravnih rešenja koja se odnose na besplatno zastupanje u krivičnim i parničnim postupcima, kao i lutanje zakonodavca u pogledu pružalaca pravne pomoći, koja su dovela do naknadnog ukidanja zakonskih mera odlukama Ustavnog suda, upućuju na nedoslednost i odsustvo sveobuhvatnog uvida u prihvaćene međunarodne standarde/zahteve vezane za dostupnost prava na pravnu pomoć, prava na pravično suđenje i prava na delotvorno pravno sredstvo.
- Strategija razvoja sistema besplatne pravne pomoći usvaja model razdvajanja pravne pomoći na primarnu i sekundarnu, kao i model većeg broja pružalaca besplatne pravne pomoći. Uprkos tome, kriterijumi definisani u predloženim nacrtima nisu obezbedili usklađenost principa dostupnosti, efikasnosti i kvaliteta pružanja pravne pomoći sa jedne strane, odnosno formulisanje institucionalnih rešenja koje bi obezbedilo sinhronizovano i održivo delovanje pružalaca pravne pomoći.

Dva su ključna principa od kojih bi trebalo poći prilikom definisanja prava na besplatnu pravnu pomoć i sistema besplatne pravne pomoći.

1. Pravo na besplatnu pravnu pomoć definisano budućim Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći polazi od odgovornosti države za dostupnost, efikasnost i kvalitet bilo kojih pravnih usluga pruženih po ovom pravnom osnovu.

¹ Predlog su u ime *ad hoc* radne grupe podneli Autonomni ženski centar, „Praxis“ i Komitet pravnika za ljudska prava (YUCOM).

² *Službeni glasnik RS*, br. 74/2010.

2. Pravo na besplatnu pravnu pomoć pretpostavlja uspostavljanje funkcionalnog i održivog sistema besplatne pravne pomoći, kojim rukovodi i koji finansira država. Sve druge usluge pravne i besplatne pravne pomoći koje ne ulaze u sistem državne pravne pomoći ne bi mogle biti regulisane ovim zakonom.

Polazeći od ovih principa, smatramo da pitanja korisnika, pružalaca, upravljanja i finansiranja treba regulisati na sledeći način:

I. Korisnici besplatne pravne pomoći

Predlažemo da se posebno definišu i razdvoje korisnici sledećih vrsta pravne pomoći:

- primarne besplatne pravne pomoći (sva fizička lica koja se nađu pred pružaocem usluge BPP);
- sekundarne besplatne pravne pomoći, i to:
  - bez participacije u troškovima (na osnovu imovinskog stanja, razloga pravičnosti i na osnovu obaveza koje proističu iz potvrđenih međunarodnih ugovora Republike Srbije),
  - sa participacijom u troškovima (na osnovu imovinskog cenzusa),

kao i da se predvidi pravo korisnika da sâm bira pružaoca usluge sa javno dostupne liste pružalaca.

Predlažemo i da osnov za utvrđivanje imovinskog cenzusa bude okolnost da fizičko lice koje, s obzirom na svoje materijalno stanje i materijalno stanje članova svog domaćinstva, ne bi moglo da plati troškove pružanja pravne pomoći bez ugrožavanja sopstvenog izdržavanja i izdržavanja članova svog domaćinstva, kao i lica koja je po zakonu dužno da izdržava i da će se materijalno stanje tražioca smatrati ugroženim ako je tražilac korisnik usluga novčane socijalne pomoći ili dečjeg dodatka na osnovu odluke nadležnog organa u skladu sa propisima koji uređuju prava iz oblasti socijalne zaštite, ili ako prosečni mesečni dohodak po članu domaćinstva tražioca ne prelazi dvostruki iznos minimalnog nivoa socijalne sigurnosti, kao i ako se utvrdi da nužni rashodi tražioca premašuju prihode.

Prilikom utvrđivanja materijalnog stanja tražioca ne uzimaju se u obzir prihodi i imovina članova porodice koji u predmetu za koji tražilac podnosi zahtev za besplatnu pravnu pomoć nastupaju kao suprotstavljene stranke u postupku.

Predlažemo i da se materijalno stanje tražioca i članova njegovog domaćinstva utvrđuje na osnovu pisane izjave i priloženih isprava, a da u slučaju nemogućnosti tražioca da priloži isprave organ koji odlučuje o zahtevu za sekundarnu pravnu pomoć pribavi podatke o materijalnom stanju po službenoj dužnosti.

Obrazloženje: *Krug korisnika sekundarne besplatne pravne pomoći mora obuhvatiti posebno osetljive kategorije stanovnika, te je neophodno kombinovati imovinski i prihodni cenzus sa statusom ili prilikama pojedinaca ili grupa odnosno pitanjima složenosti postupka i interesom pravičnosti.* Ukoliko bi kriterijumi bili suženi samo na imovinski status potencijalnih korisnika, naročito ukoliko budu vezani isključivo za ispunjenje uslovâ za ostvarivanje prava na materijalnu pomoć, veliki broj onih kojima je pravna pomoć neophodna mogu ostati bez pravne zaštite. Zakonodavac bi trebalo da definiše što je moguće precizniju listu korisnika besplatne pravne pomoći, formulišući normu otvorenog tipa. Istvremeno, za održivost sistema besplatne pravne pomoći i dostupnost pravde u uslovima široko rasprostranjene socijalne ugroženosti i rizika isključenosti bilo bi povoljno da se preispita mogućnost delimično subvencionisane besplatne pravne pomoći.

Vezivanje definicije korisnika besplatne pravne pomoći isključivo za imovinski cenzus, kako je to učinjeno u poslednjoj verziji nacrtu Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, dovodi do nepravičnih rešenja. Naime, određene kategorije stanovništva bi bez obzira na lično svojstvo trebalo da ostvaruju pravo na besplatnu pravnu pomoć: dete bez roditeljskog staranja, odnosno dete kojem nije obezbeđeno adekvatno zastupanje u postupku po propisima koji uređuju taj postupak; lice u odnosu na koje se sprovodi prinudna hospitalizacija; lice koje je žrtva torture ili trgovine ljudima; lice koje je žrtva partnerskog, porodičnog ili seksualnog nasilja; tražilac azila; lice koje je žrtva diskriminacije.

Prilog br. 4: Predlozi za izmene nacrtu Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći

Pored toga, poslednji predstavljeni nacrt Zakona izostavio je *interes pravičnosti* shvaćen u najširem smislu kao jedan od kriterijuma za ostvarivanje prava na besplatnu pravnu pomoć. Ovakvo rešenje će imati posledice za najugroženije kategorije stanovništva, a opravdano se može postaviti i pitanje posredne diskriminacije onih lica koja ne ispunjavaju kriterijume za sticanje prava na novčanu socijalnu pomoć niti mogu sama da plate troškove za usluge i radnje koje se prema nacrtu Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći smatraju sekundarnom pravnom pomoći.

Kao korisnike koje zakon treba da navede, pored korisnika novčane socijalne pomoći i korisnika dečjeg dodatka, predlažemo:

- lica čija primanja ne prelaze više od 30% cenzusa za ostvarivanje prava na novčanu socijalnu pomoć (uz uvažavanje svih ostalih uslova u pogledu imovine koji važe i za korisnike novčane socijalne pomoći prema Zakonu o socijalnoj zaštiti);
- dete bez roditeljskog staranja i dete kojem nije obezbeđeno adekvatno zastupanje u postupku po propisima koji uređuju taj postupak;
- deca zaštićena kroz uslugu smeštaja u sistemu socijalne zaštite i mladi koji napuštaju uslugu smeštaja do napunjene 26. godine života;
- osobe sa invaliditetom koje su korisnici usluge smeštaja u sistemu socijalne zaštite;
- lica u odnosu na koje se sprovodi prinudna hospitalizacija;
- lica sa delimično ili potpuno oduzetom poslovnom sposobnošću, kao i lica u postupku vraćanja poslovne sposobnosti;
- lica koja uživaju pravnu zaštitu, uključujući i pravo na besplatnu pravnu pomoć, na osnovu međunarodnih pravnih instrumenata potvrđenih od strane Republike Srbije (lice koje je žrtva torture ili trgovine ljudima; lice koje je žrtva partnerskog, porodičnog ili seksualnog nasilja; tražilac azila);
- lica koje je žrtva diskriminacije.

Kao korisnike sa obavezom participacije u delu troškova usluge besplatne pravne pomoći zakon bi trebalo da navede:

- lica čija primanja ne prelaze više od 60% cenzusa za ostvarivanje prava na novčanu socijalnu pomoć (uz uvažavanje svih ostalih uslova u pogledu imovine koji važe i za korisnike novčane socijalne pomoći prema Zakonu o socijalnoj zaštiti).

Istovremeno, imajući u vidu da je broj potencijalnih korisnika izuzetno velik, jedna od mogućnosti je da zakonodavac razmotri, u ovoj fazi uspostavljanja sistema, *ograničavanje pružanja besplatne pravne pomoći u nekima od oblasti za koje postoji nesporna, urgentna potreba*, kao što su, na primer, postupci u oblasti porodičnog, upravnog prava, kaznenog prava i sl., odnosno da isključi pružanje besplatne pravne pomoći u postupcima kao što su sastavljanje privatnih ugovora i isprava, postupci pred trgovinskim sudom, postupci za registraciju privrednih subjekata itd. Takođe, postupci posredovanja ili medijacije, ukoliko su opravdani, mogu imati prioritet (predstavljati prvu preporučenu meru) u odnosu na rešavanje spora putem suda.

Takođe, neophodno je pružiti korisnicima pravo da *samostalno izaberu* pružaoca pravnih usluga, sa unapred određene liste registrovanih pružalaca besplatne pravne pomoći. Ovo rešenje obezbedilo bi jednak pristup svim registrovanim pružaocima koji bi bili birani na osnovu iskustva, specijalizacije i sličnih osobina, čime bi se razvijale besplatne usluge i podizao njihov kvalitet.

II. Pružaoci besplatne pravne pomoći

Predlažemo da pružaoci besplatne pravne pomoći budu pravnici koji su zaposleni kao advokati, javni beležnici i medijatori ili koji su angažovani po osnovu ugovora u advokatskim kancelarijama, službama besplatne pravne pomoći u jedinicama lokalne samouprave, organima javne vlasti i organizacijama koje vrše javna ovlašćenja, udruženjima građana i sindikalnim organizacijama. Pružaoci besplatne pravne pomoći u vidu davanja pravnih informacija, pravnih saveta, pravnih mišljenja, sastavljanja isprava i podnesaka mogu biti i pravne klinike formirane pri pravnim fakultetima i upisane u registar pružalaca besplatne pravne pomoći.

Prilog br. 4: Predlozi za izmene nacrtu Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći

Alternativno, predlažemo da se pružaoci primarne besplatne pravne pomoći ne određuju prema stečenoj stručnoj spremi.

Predlažemo podelu *na primarnu i sekundarnu pravnu pomoć*. Na taj način bi sistem trebalo da obezbedi opštu dostupnost (za sve korisnike bez obzira na kriterijume) primarne pravne pomoći – pravo na informaciju, početni pravni savet i sastavljanje isprava i jednostavnih podnesaka, u odnosu na sekundarnu pravnu pomoć, vezanu za pisanje (složenih) podnesaka i zastupanje.

Predlažemo uvođenje *garancije nezavisnosti pružalaca* besplatne pravne pomoći i formulisanje pravila u odnosu na sukob interesa.

Obrazloženje: Princip uvođenja *više različitih pružalaca besplatne pravne pomoći* treba da se rukovodi načelima dostupne, adekvatne i kvalitetne pravne pomoći za korisnike. *Specijalizacija*, odnosno prethodno iskustvo u pružanju pravne pomoći u određenim oblastima, treba da predstavlja jedan od opštih uslova za registraciju pružaoca besplatne pravne pomoći. Time bi se obezbedila konkurentnost pružalaca i održivost pravnih usluga predviđenih sistemom besplatne pravne pomoći.

Organ javne vlasti (državni organ, organ autonomne pokrajine i jedinice lokalne samouprave u sistemu organa državne uprave i lokalne samouprave), kao i organizacija koja vrši javna ovlašćenja, a koja odlučuje o *pojedinčnim pravima, obavezama i interesima*, takođe su u obavezi da pruže početni pravni savet.

Podela na primarnu i sekundarnu pravnu pomoć opravdana je mera koja treba da uvede u sistem veći broj pružalaca (kao što su pravne klinike, udruženja građana itd.) radi veće dostupnosti pravne pomoći i rasterećenja administrativnih procedura/sistema u celini. Podaci udruženja građana i rezultati nekih ranijih istraživanja ukazuju na to da je potreba za pravnim savetovanjem i pravnim informisanjem daleko veća od potrebe za zastupanjem. Ova podela bi trebalo i da rastereti sistem u odnosu na administrativne procedure koje se vezuju za ispunjenost formalnih uslova.

Neophodno je uvesti *garancije nezavisnosti pružalaca* besplatne pravne pomoći i formulirati jasna pravila u odnosu na *sukob interesa* u konkretnim predmetima. Ovo se naročito odnosi na pružaoce koji mogu imati ulogu zastupnika suprotne strane prema opisu poslova ili mestu/sedištu organa u kojem su zaposleni/koji ih je angažovao.

Istovremeno, neophodno je predvideti način na koji će se *kontinuirano obavestavati* potencijalni korisnici o dostupnosti besplatne pravne pomoći. *Pravo na informisanje* predstavlja preduslov funkcionisanja sistema besplatne pravne pomoći.

Pravo građana na dostupnost pravne zaštite biće ozbiljno ugroženo izmenama i dopunama Zakona o parničnom postupku predviđenim čl. 85, kojima se značajano sužava pravo na izbor punomoćnika, vezujući ga isključivo za članove uže porodice, advokate i lica zaposlena u lokalnim službama pravne pomoći koja imaju položen pravosudni ispit. Niko od onih koji ne budu imali novca da plate advokata, čiji se broj povećava sa ekonomskom krizom u zemlji, neće biti adekvatno zastupan od strane članova uže porodice, koji na isti način ne poznaju Zakon o parničnom postupku kao ni oni sami. Pitanje je i da li je država obezbedila dovoljan broj zaposlenih u lokalnim službama pravne pomoći koji su edukovani za zastupanje građana u sudskim postupcima, kao i da li sve opštine u Srbiji imaju ove službe (prema poslednjim podacima samo 67 od 164 opštine u Srbiji ima službe pravne pomoći).

III. Upravljanje

Predlažemo da o pravu na pružanje sekundarne pravne pomoći (besplatne ili uz participaciju) odlučuje organ pred kojim se vodi postupak.

U pogledu drugostepenog organa, moguće su dve opcije:

- da drugostepeni organ koji bi odlučivao po žalbi na rešenje o odbijanju od strane prvostepenog organa bude centralno novoformirano telo, koje bi se zvalo Fond za besplatnu pravnu pomoć, ili
- da drugostepeni organ bude organ više instance.

Prilog br. 4: Predlozi za izmene nacrtu Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći

Trećestepena instanca bi bio Upravni sud, pred kojim bi se vodio upravni spor.

Zahtev za ostvarivanje prava na sekundarnu pravnu pomoć mogao bi da podnese tražilac lično, ali i pružalac po ovlašćenju tražioca, bilo direktno ili putem sredstava elektronskih komunikacija.

Centralni organ bi vodio evidenciju o svim odobrenim zahtevima, odlučivao po žalbama na rešenja o odbijanju zahteva i odobravanju troškova, vršio isplate odobrenih troškova pružene sekundarne pravne pomoći, raspisivao javne konkurse za oblasti pružanja specijalizovane primarne pravne pomoći. Centralni organ bi odlučivao i o ispunjenosti uslova za upis pružalaca na javno dostupnu listu, i sprovodio postupak brisanja pružalaca sa liste.

Organ pred kojim se vodi postupak donosio bi rešenja o odobravanju troškova pružene sekundarne pravne pomoći.

Pružalac koji je finansiran za usluge besplatne pravne pomoći od strane države obavezan je da informiše građane o pruženim uslugama, oblastima i korisnicima pomoći.

Obrazloženje: Upravljanje sistemom besplatne pravne pomoći obuhvata više aspekata koji se u osnovi odnose na procedure donošenja odluka o pravu na besplatnu pravnu pomoć (sekundarnu pravnu pomoć), kriterijume za registraciju pružalaca, način praćenja i planiranje besplatne pravne pomoći.

Ukoliko se država opredeli da primarna pravna pomoć bude besplatna i dostupna svima, tada bi se *postupak za ostvarivanje prava* odnosio samo na sekundarnu pravnu pomoć (podnesci i zastupanje). Time bi se sistem rasteretio nepotrebne administrativne procedure, fokusirajući se na postupak utvrđivanja prava na sekundarnu pravnu pomoć (besplatnu ili uz participaciju).

Postupak za utvrđivanje prava na sekundarnu besplatnu pravnu pomoć treba da bude što jednostavniji. Korisnici bi trebalo da dokazuju imovinsko stanje, dok bi ostale uslove utvrđivao organ koji vodi postupak. Ovo iz razloga što je najveći broj informacija i dokaza u posedu organa koji vode postupak ili drugih državnih organa/ustanova/institucija.

Dva su moguća pristupa kada je u pitanju postupak za utvrđivanje prava na sekundarnu besplatnu pravnu pomoć. Postupak za utvrđivanje prava na sekundarnu besplatnu pravnu pomoć može se voditi pred novoformiranim organom na centralnom ili regionalnom nivou, ili pred postojećim organima (sudovima, organima uprave...) koji bi imali obavezu da odlučuju o pravu na sekundarnu besplatnu pravnu pomoć koja se tiče postupaka vođenih pred tim organima.

Drugostepeni organ bi predstavljao centralni organ, koji mi nazivamo Fond za besplatnu pravnu pomoć. Organ formiran na centralnom nivou, kao što je Fond za besplatnu pravnu pomoć, mogao bi imati više različitih ingerencija i mogao bi biti formiran kao jedinstveni Fond za alimentaciju, besplatnu pravnu pomoć i naknadu štete žrtvama teških krivičnih dela. Takav jedinstveni fond odlučivao bi u različitim postupcima u kojima se država nalazi u poziciji isplatioca obaveza konkretnim licima prema konkretnim zahtevima.

Bilo koji pristup treba da garantuje nezavisnost, odnosno objektivnost organa koji donosi odluke o pravu na besplatnu pravnu pomoć i jasno definiše pravila o sukobu interesa.

Centralni organ treba da vodi i vrši *kontrolu registrovanih pružalaca* besplatne pravne pomoći prema jasnim i transparentnim kriterijumima, prevashodno zasnovanim na iskustvu i specijalizaciji. Registar treba da se vodi za sve pružaoce, kako primarne, tako i sekundarne pravne pomoći.

Imajući u vidu da se o pravu na besplatnu (sekundarnu) pomoć odlučuje o svakom pojedinačnom slučaju, kod primarne pravne pomoći važi obratni princip – svi mogu da je koriste, a država bi trebalo da, na osnovu uvida u stvarne potrebe korisnika, *raspisuje javne konkurse za oblasti* u kojima su potrebe najveće prema kapacitetima pružalaca pravne pomoći.

Pored toga, važno je da država obaveže pružaoce na *kontinuirano informisanje o pruženim uslugama, oblastima i korisnicima pomoći*. Ovo bi omogućilo da se sastavljaju realistični planovi i ostvari uvid u potrebe i probleme sa kojima sa građani suočavaju. Istovremeno, pružaoци treba da podležu kontroli kvaliteta pružanja usluga, kao i trošenja sredstava.

IV. Finansiranje

Predlažemo da finansiranje sistema pružanja sekundarne besplatne pravne pomoći ili uz participaciju korisnika bude finansirano iz jedinstvenog centralnog izvora, a preko centralnog organa. Predlažemo da finansiranje pružanja primarne besplatne pravne pomoći bude omogućeno kako sa centralnog, tako i sa lokalnih odnosno regionalnih nivoa.

Obrazloženje: Garancija prava na besplatnu pravnu pomoć predstavlja *obavezu države*, a jednako je važno da država obezbedi sredstva za primarnu i sekundarnu pomoć. *Centralni organ* ima obavezu da upravlja, vrši raspodelu i kontrolu korišćenja sredstava. Iako su lokalne samouprave u nekim opštinama osnovale službe besplatne pravne pomoći, čini se kako bi bilo bolje rešenje da se svi pružaoci sekundarne pravne pomoći finansiraju iz jedinstvenog *centralnog izvora*, jer bi se time obezbedile jednaka dostupnost, održivost i kontrola sredstava. U suprotnom postoji rizik da siromašne opštine, u kojima postoji pojačana potreba za besplatnom pravnom pomoći, neće biti u mogućnosti da obezbede adekvatno funkcionisanje primarne i sekundarne pravne pomoći na svojoj teritoriji. Ovo ne bi trebalo da spreči lokalne samouprave da iz svojih prihoda finansiraju usluge pružanja primarne pravne pomoći od strane različitih pružalaca na teritoriji te lokalne samouprave ili na regionalnom nivou.

Kada su u pitanju *izvori finansiranja* – pored uobičajenih, poznatih u komparativnoj praksi: sredstva prikupljena od novčanih kazni, donacija, igara na sreću, sredstava stečenih krivičnim delom itd. – trebalo bi razmotriti mogućnost refundacije troškova od strane koja je izgubila spor, ili uspostavljanja sistema u kojem bi pomoć bila delimično subvencionisana.

Izvori

Za analizu su korišćeni sledeći izvori:

Zakoni

Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013.

Porodični zakon, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011.

Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, 83/2006.

Zakon o azilu, *Službeni glasnik RS*, br. 109/2007.

Zakon o izvršenju i obezbeđenju, *Službeni glasnik RS*, br. 31/2011, 99/2011 – dr. zakon, 109/2013 – odluka US i 55/2014.

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, *Službeni glasnik RS*, br. 55/2014.

Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera, *Službeni glasnik RS*, br. 55/2014.

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005.

Zakon o ministarstvima, *Službeni glasnik RS*, br. 44/2014.

Zakon o obligacionim odnosima, *Službeni list SFRJ*, br. 29/1978, 39/1985, 45/1989 – odluka USJ i 57/1989, *Službeni list SRJ*, br. 31/1993 i *Službeni list SCG*, br. 1/2003 – Ustavna povelja.

Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, *Službeni glasnik RS*, br. 32/2013.

Zakon o oružju i municiji, *Službeni glasnik RS*, br. 9/1992, 53/1993, 67/1993, 48/1994, 44/1998, 39/2003, 85/2005, 101/2005, 27/2011.

Zakon o parničnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 49/2013 – odluka US, 74/2013 – odluka US i 55/2014.

Zakon o policiji, *Službeni glasnik RS*, br. 101/2005, 63/2009 – odluka US i 92/2011.

Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima, *Službeni glasnik RS*, br. 32/2013.

Zakon o posredovanju-medijaciji, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2005.

Zakon o postupku prekida trudnoće u zdravstvenim ustanovama, *Službeni glasnik RS*, br. 16/1995 i 101/2005.

Zakon o prekršajima, *Službeni glasnik RS*, br. 65/2013.

Zakon o radu, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009 i 32/2013.

Zakon o ravnopravnosti polova, *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009.

Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, *Službeni glasnik RS*, br. 120/2004, 54/2007, 104/2009 i 36/2010.

Zakon o socijalnoj zaštiti, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2011.

Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2010.

Zakon o strancima, *Službeni glasnik RS*, br. 97/2008.

Zakon o udruženjima, *Službeni glasnik RS*, br. 51/2009 i 99/2011 – dr. zakoni.

Zakon o uređenju sudova, *Službeni glasnik RS*, br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011 – dr. zakon, 78/2011 – dr. zakon, 101/2011, 101/2013.

Zakon o Ustavnom sudu, *Službeni glasnik RS*, br. 109/2007, 99/2011 i 18/2013 – odluka US.

Zakon o vanparničnom postupku, *Službeni glasnik SRS*, br. 25/1982 i 48/1988; i *Službeni glasnik RS*, br. 46/1995 – dr. zakon, 18/2005 – dr. zakon, 85/2012, 45/2013 – dr. zakon i 55/2014.

Zakon o zabrani diskriminacije, *Službeni glasnik RS*, br. 22/2009.

Zakon o zabrani diskriminacije, *Službeni glasnik RS*, br. 22/2009.

Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, *Službeni glasnik RS*, br. 97/2008, 104/2009 – dr. zakon, 68/2012 – odluka US i 107/2012.

Zakon o Zaštitniku građana Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 79/2005 i 54/2009.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti, *Službeni glasnik RS*, br. 107/2005, 72/2009 – dr. zakon, 88/2010, 99/2010, 57/2011, 119/2012 i 45/2013 – dr. zakon.

Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2011, 32/2013, 45/2013, 55/2014.

Konvencije

Dodatni protokol iz 1967. godine, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori i drugi sporazumi*, 15/1967.
Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, *Službeni list SCG – Međunarodni ugovori*, br. 9/2003.
Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 11/1981.
Konvencija o izbeglicama, *Službeni list FNRJ – Međunarodni ugovori i drugi sporazumi*, 7/1960.
Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, *Službeni glasnik RS, Međunarodni ugovori*, br. 12/2013.
Revidirana evropska socijalnu povelju, *Službeni glasnik RS*, br. 42/2009.

Podzakonski akti

Kodeks policijske etike, *Službeni glasnik RS*, br. 92/2006.
Kodeks profesionalne etike Lekarske komore Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 121/2007.
Odluka o pravima i uslugama socijalne zaštite Grada Beograda, *Službeni list Grada Beograda*, br. 55/2011.
Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima (2011), Vlada Republike Srbije.
Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja (2005), Vlada Republike Srbije.
Poseban protokol Ministarstva zdravlja Republike Srbije za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju (2010), Ministarstvo zdravlja RS.
Poseban protokol o postupanju centara za socijalni rad – organa starateljstva u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima (2013), Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike RS.
Poseban protokol o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima (2013), Ministarstvo unutrašnjih poslova RS.
Poseban protokol za pravosuđe u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima (2014), Ministarstvo pravde RS.
Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite, *Službeni glasnik RS*, br. 42/2013.
Pravilnik o bližim uslovima, obrascu zahteva i načinu produžavanja roka važenja vize, *Službeni glasnik RS*, br. 97/2008.
Pravilnik o ispunjenosti uslova za odobravanje privremenog boravka stranca radi spajanja porodice, *Službeni glasnik RS*, broj 59/2009.
Pravilnik o minimalnim standardima za pružanje savetodavno-terapijskih i socijalno-edukativnih usluga u socijalnoj zaštiti (nacrt, 2011), Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike RS.
Pravilnik o zabranjenim postupanjima zaposlenih u socijalnoj zaštiti, *Službeni glasnik RS*, br. 8/2012.
Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad, *Službeni glasnik RS*, br. 59/2008, 37/2010, 39/2011 – dr. pravilnik i 1/2012 – dr. pravilnik.
Predlog pravilnika o minimumu standarda za uslugu SOS telefona za žene i devojke sa iskustvom nasilja (nacrt, 2014), Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike RS.
Uputstvo za sprovođenje Zakona o strancima, MUP RS, br. 1089/09-11 od 14. jula 2009.
Uputstvo o postupanju policijskih službenika prema maloletnim i mlađim punoletnim licima (2006), dostupno na: <http://www.mup.gov.rs/cms/resursi.nsf/prdeca.pdf>
Uredba o mreži ustanova socijalne zaštite, *Službeni glasnik RS*, br. 16/2012.

Strategije

Nacionalna strategija socijalnog stanovanja za period od 2012. do 2022. godine, *Službeni glasnik RS*, br. 13/2012.
Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period od 2010. do 2015. godine (2009), Vlada Republike Srbije.
Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima (2011), Vlada Republike Srbije.
Nacionalni program za usvajanje pravnih tekovina EU (2013–2016), (2013), Vlada Republike Srbije.

Izvori

- Program za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima u Autonomnoj pokrajini Vojvodini, 2014. do 2020. godine (nacrt, 2014), Pokrajinski sekretarijat za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova.
- Strategija razvoja sistema besplatne pravne pomoći u Republici Srbiji, *Službeni glasnik RS*, br. 74/2010.
- Strategija razvoja socijalne zaštite, *Službeni glasnik RS*, br. 108/2005.
- Strategija za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u Autonomnoj pokrajini Vojvodini za period od 2008. do 2012. godine (2009), *Službeni list*, br. 20/2008.

Istraživanja i publikacije

- Babović, Marija, Katarina Ginić i Olivera Vuković (2010), *Mapiranje porodičnog nasilja prema ženama u Centralnoj Srbiji*, Projekat Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, Uprava za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo rada i socijalne politike RS, Beograd.
- Bejatović, Stanko i saradnici (2012), *Primena načela oportuniteta u praksi – izazovi i preporuke*, Udruženja javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd.
- Brkić, Slavica (2006), *Istraživanje prekršaja sa elementima nasilja u porodici za područje Republike Srbije, 2004. godine*, Udruženje sudija za prekršaje Republike Srbije, Beograd.
- Cucić, Viktorija (2006), *Procena stavova zdravstvenih radnika o rodno uslovljenom nasilju – fokus-grupe*, Autonomni ženski centar, Beograd, dostupno na:
<http://www.womenngo.org.rs/zensko-zdravlje/fokusgrupe.pdf>
- Ignjatović, Tanja (2012), *Posledice koje ima nasilje prema ženama u partnerskom odnosu na decu i odgovor javnih službi na ovaj problem*, Autonomni ženski centar, Beograd.
- Ignjatović, Tanja (2013), Analiza podataka i protokola o postupanju policije i centra za socijalni rad u slučajevima nasilja u porodici, u: *Godišnji izveštaj Opservatorije za praćenje nasilja prema ženama 2012*, Mreža Žene protiv nasilja i Mreža za Evropski ženski lobi, Beograd.
- Ignjatović, Tanja (2014), Roditelj nije u mogućnosti da zaštiti dete od zlostavljanja drugog roditelja – o čemu se radi i šta je rađeno, u: *Godišnji izveštaj Opservatorije za praćenje nasilja prema ženama 2013*, Mreža Žene protiv nasilja i Mreža za Evropski ženski lobi, Beograd.
- Ignjatović, Tanja, Dragica Pavlović-Babić i Marija Lukić (2014), Kvalitativno istraživanje delotvornosti mehanizama na nacionalnom i lokalnom nivou za borbu protiv nasilja prema ženama (neobjavljeno), Autonomni ženski centar, Beograd.
- Jovanović, Nataša (2013), *Inicijativa za praćenje socijalne politike – Praćenje mera socijalne politike sa stanovišta ciljna grupa žena*, Autonomni ženski centar, Beograd.
- Jovanović, Slađana (2013), Ubistva žena od strane partnera: istraživanje pravosudne prakse, u: *Godišnji izveštaj Opservatorije za praćenje nasilja prema ženama 2012*, Mreža Žene protiv nasilja i Mreža za Evropski ženski lobi, Beograd.
- Jovanović, Slađana i Biljana Simeunović-Patić (2012), Pravosudna praksa: opšti osvrt, u: *Krivičnopravni odgovor na nasilje u porodici u Vojvodini*, Pokrajinski sekretarijat za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Novi Sad.
- Keserović, Jelena, Aleksandra Nestorov i Ivana Kanjevac (2013), *Vodič za zastupanje prava žena sa iskustvom nasilja pred centrom za socijalni rad i policijom*, Autonomni ženski centar, Beograd, dostupno na:
<http://www.womenngo.org.rs/publikacije/razvoj-dobrih-praksi/286-vodic-za-zastupanje-prava-zena-sa-iskustvom-nasilja-pred-centrom-za-socijalni-rad-i-policijom-2013>
- Konstantinović-Vilić, Slobodanka i Nevena Petrušić (2007), *Krivično delo nasilja u porodici – aktuelna pravosudna praksa u Beogradu i Nišu*, Autonomni ženski centar, Beograd, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš.
- Kostić, Tijana (2012), Ostvarivanje prava na naknadu štete u parničnom postupku, u: *Pravo žrtve na kompenzaciju*, Udruženje tužilaca, Društvo sudija, Misija OEBS u Srbiji, Beograd.
- Kuzmanov, Lidija i Biljana Mladenović (2011), *Koliko nas košta nasilje prema ženama u porodici?*, Autonomni ženski centar, Beograd.
- Lukić, Marija (2013), Istraživanje o ubistvima žena u porodici tokom 2011. godine – postupanje policije i centara za socijalni rad, u: *Godišnji izveštaj Opservatorije za praćenje nasilja prema ženama 2012*, Mreža Žene protiv nasilja i Mreža za Evropski ženski lobi, Beograd.

Izvori

- Macanović, Bobana, *Analiza bužeta Uprave za rodnu ravnopravnost za period od 2009. do 2011.* Autonomni ženski centar, dostupno na:
<http://www.womenngo.org.rs/practicne-politike/zagovaranje/249-2012-analiza-izvršenja-budzeta-uprave-za-rodnu-ravnopravnost-za-2010-i-2011-godinu>
- Macanović Vanja (2012), Deca žrtve nasilja u porodici, u: *Krivičnopravni odgovor na nasilje u porodici u Vojvodini*, Pokrajinski sekretarijat za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Novi Sad.
- Macanović Vanja (2013), Pravno na ostvarivanje jednake porodično pravne zaštite svih zrtava nasilja u porodici u Srbiji – Analiza postupaka za izdavanje mera zaštite od nasilja u porodici, u: *Godišnji izveštaj Opservatorije za praćenje nasilja prema ženama 2012*, Mreža Žene protiv nasilja i Mreža za Evropski ženski lobi, Beograd
- Macanović, Vanja i Slađana Jovanović (2014), *Istraživanje o položaju žena žrtava nasilja u krivičnopravnom sistemu* (neobjavljeno), Autonomni ženski centar, Beograd.
- Mapiranje usluga centara za socijalni rad usmerenih na zaštitu žrtava nasilja u porodici*, Uprava za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo rada i socijalne politike
- Nikolić Jasmina (2009), *Analiza dosadašnje prakse vođenja evidencije i dokumentacije svih relevantnih službi koje učestvuju u pružanju standardnih i specijalizovanih usluga žrtvama nasilja u porodici*, Viktimološko društvo Srbije, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Novi Sad.
- Nikolić-Ristanović Vesna (ur.), (2002), *Porodično nasilje u Srbiji*, Viktimološko društvo Srbije, Beograd.
- Nikolić-Ristanović Vesna (ur.), (2010), *Nasilje u porodici u Vojvodini*, Pokrajinski sekretarijat za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Novi Sad.
- O počiniocima nasilja u porodici i partnerskim odnosima (2011)*, Uprava za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo rada i socijalne politike, dostupno na: <http://www.gendernet.rs/rrpage.php?chapter=35&id=274>
- Otašević Stanislava (ur.), (2005), *Nasilje u partnerskim odnosima i zdravlje*, Autonomni ženski centar, Beograd.
- Petrušić Nevena, i Slobodanka Konstantinović-Vilić (2010), *Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici u pravosudnoj praksi Srbije*, Autonomni ženski centar, Beograd, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš.
- Primena Posebnog protokola Ministarstva zdravlja Republike Srbije za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju* (2011), Pokrajinski ombudsman, Novi Sad.
- Priručnik za medijsko izveštavanje o nasilju u porodici i nasilju nad ženama*, Uprava za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo rada i socijalne politike, dostupno na: <http://www.gendernet.rs/rrpage.php?chapter=35&id=50>
- Senka nad Srbijom – izveštaj nevladinih organizacija za 55. zasedanje Komiteta CEDAW 2013. godine* (2013), Autonomni ženski centar, Beograd, dostupno na:
http://www.womenngo.org.rs/images/CEDAW/2013/Senka_nad_Srbijom.pdf
- Simeunović-Patić, Biljana i Slađana Jovanović (2013), *Žene žrtve ubistva u partnerskom odnosu*, Institut za sociološka i kriminološka istraživanja, Beograd.
- Sinanović, Biljana (2012), Mogućnost ostvarivanja naknade štete za žrtve i oštećene u krivičnom postupku, u: *Pravo žrtve na kompenzaciju*, Udruženje tužilaca, Društvo sudija, Misija OEBS u Srbiji, Beograd.
- Žene i muškarci u Republici Srbiji* (2005), Republički zavod za statistiku, Beograd.
- Žene i muškarci u Republici Srbiji* (2008), Republički zavod za statistiku, Beograd.
- Žene i muškarci u Republici Srbiji* (2011), Republički zavod za statistiku, Beograd.
- Žene i muškarci u Republici Srbiji* (2008), Republički zavod za statistiku, Beograd.
- Žene i muškarci u Republici Srbiji* (2011), Republički zavod za statistiku, Beograd.

Izveštaji

- Baza usluga socijalne zaštite*, Republički zavod za socijalnu zaštitu, dostupno na:
http://www.zavodsz.gov.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=240&Itemid=240
- Finansiranje organizacija članica Mreže Žene protiv nasilja*, dostupno na:
<http://www.zeneprotivnasilja.net/vesti/118-sos-za-sos-ne-dozvolimo-da-zrtve-nasilja-u-porodici-ostanu-same>
- Izveštaj Mreže Žene protiv nasilja*, dostupan na:
<http://www.zeneprotivnasilja.net/vesti/170-mreza-zene-protiv-nasilja-zavodu-za-socijalnu-zastitu-povodom-rada-sos-telefona-pricentrima-za-socijalni-rad>
- Izveštaj Uprave za rodnu ravnopravnost za 2011. godinu*, dostupan na:
http://www.gendernet.rs/files/dokumenta/lzvestaji_Uprave/lzvestaj_za_2011_URR_finalno.pdf

Potpisujem.org

Finansijska podrška:

Evropska unija

